

LEKSIKON
PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA

12

K – Knj

HRVATSKO AKADEMSKO DRUŠTVO

Subotica, 2013.

UREDNIŠTVO

Slaven Bačić, Mario Bara, Stevan Mačković,
Petar Vuković, Tomislav Žigmanov

GLAVNI UREDNIK

Slaven Bačić

IZVRŠNI UREDNIK

Tomislav Žigmanov

LEKTURA

Petar Vuković

KOREKTURA

Mirko Kopunović, Željka Zelić,
Márta Mačković-Papp

GRAFIČKA PRIPREMA

Printex

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

929(=163.42) (497.113) (031)

930.85(=163.42) (497.113) (031)

LEKSIKON podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. [Knj.] 12, K-Knj /
[glavni urednik Slaven Bačić]. – Subotica : Hrvatsko akademsko
društvo, 2013 (Subotica : Printex). – VI, 200 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 1.500.

ISBN 978-86-85103-23-0 (broš.)

ISBN 978-86-85103-03-2 (za izdavačku celinu)

a) Bunjevci – Leksikoni b) Šokci – Leksikoni

COBISS.SR-ID 282718983

ISBN 978-86-85103-23-0

SURADNICI NA DVANAESTOME SVESKU

Andrašić, Ivan, novinar, Sonta
Bačić, dr. sc. Slaven, odvjetnik, Subotica
Bačlija, Grgo, odvjetnik u mirovini, Subotica
Bara, Mario, prof. povijesti i sociologije, asistent, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
Bažant, Eva, knjižničarka u mirovini, Subotica
Beretić, mons. Stjepan, župnik Katedralne župe sv. Terezije Avilske, Subotica
Borkov, Vanda, dipl. ing. šumarstva, Subotica
Cvetanović, Milovan, arhivist, Povijesni arhiv grada Novoga Sada, Novi Sad
Cvijin, Lazar, el. ing., Subotica
Čeliković, Katarina, prof. komparativne književnosti, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica
Čoban, Stanka, službenica u mirovini, Bač
Čota, Zoran, dipl. iur., Sombor
Dumendžić, Josip, Bođani
Danić, mr. sc. Matija, prof. geografije u mirovini, Sombor
Dipanov, Anita, dipl. kineziologinja, Monoštor
Firanj, Alojzije, Sombor
Grlica, Mirko, prof. povijesti, muzejski savjetnik, Gradski muzej, Subotica
Gutman, dr. sc. Ivan, red. prof. Prirodoslovno-matematički fakultet u Kragujevcu
Heka, dr. sc. Ladislav, docent, Pravni fakultet, Institut za komparativno pravo, Segedin
Hemar, Eduard, publicist i nakladnik, Zagreb
Hoško, dr. sc. Franjo Emanuel, red. prof. u mirovini, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Teologija u Rijeci
Ivančić, Jasna, viša leksikografkinja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža u Zagrebu
Kovačev-Ninkov, Olga, dipl. povjesničarka umjetnosti i etnologinja, muzejski savjetnik, Gradski muzej Subotica
Lerić, Tamara, nastavnica razredne nastave, Bereg
Libman, dr. Emil, liječnik u mirovini, Subotica
Mačković, Stevan, prof. povijesti, ravnatelj Povijesnoga arhiva, Subotica
Mandić, Živko, prof. hrvatskoga, ruskoga i bugarskoga jezika u mirovini, Budimpešta
Miloš, mr. sc. Mato, OCD, Zagreb
Nagel, Zoran, prof. geografije, Gimnazija Svetožar Marković, Subotica
Ostrogonac, Kata, dipl. ing. zaštite bilja, Žednik
Pandžić, Julijana s. Mirjam, Subotica

Pelajić, Zvonimir, nastavnik glazbene nastave u mirovini, Plavna
 Piuković, Ivan, Subotica
 Piuković, Grgo, Subotica
 Poljak, dr. sc. Željko, prof. Medicinskoga fakulteta u Zagrebu u mirovini, Zagreb
 Prodan, dr. sc. Janja, docentica, Katedra za hrvatski jezik i književnost, Slavistički
 institut Sveučilišta u Pečuhu
 Rudinski, mr. sc. Ante, arhitekt u mirovini, Subotica
 Skenderović, Petar, Subotica
 Skenderović, dr. sc. Robert, znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest,
 Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
 Slavić, mr. sc. Karlo, dipl. ing. agr. u mirovini, Subotica
 Stantić, Stipan, prof. geografije, OŠ Ivan Milutinović, Subotica
 Suknović, Kata, dipl. ing. za tekstilno inženjerstvo tekstilno-strojarske struke, Subotica
 Šeremešić, Željko, dipl. iur., Monoštor
 Štefković, Josip, župnik Župe sv. Pavla apostola, Bač
 Štefković, mr. th. Mirko, tajnik Subotičke biskupije, Subotica
 Tošaki, Lucija, Lemeš
 Trojan, dr. sc. Ivan, docent, Filozofski fakultet, Osijek
 Ušumović, Neven, prof. filozofije i dipl. komparatist književnosti, Umag
 Vuković Lamić, Ljudevit, službenik u mirovini, Subotica
 Vuković, dr. sc. Petar, izv. prof., Filozofski fakultet, Zagreb
 Vuković-Dulić, Ljubica, prof. povijesti i povijesti umjetnosti, Gradski muzej Subotica
 Zelić, Naco, dipl. iur. u mirovini, Zagreb
 Žigmanov, Tomislav, prof. filozofije, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica

Neočekivano povećanje opsega i složenosti leksikografske obrade priloga te druge objektivne okolnosti rezultirale su povećanjem vremena potrebnoga za prikupljanje i obradu materijala za *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Zbog toga će od ovoga sveska, kao dopuna, biti objavljivan i stanovit broj članaka koji su iz različitih razloga izostali iz prijašnjih svezaka. Unatoč metodološkim dvojabama, uredništvo se odlučilo za ovakav pristup budući da nije nepoznat u leksikografskoj praksi, a usto bi trebao olakšati izradu drugoga cjelovitoga te dopunjenoga i izmijenjenoga izdanja *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*.

Uredništvo

K

KABATULJA (*tur.* kabahat: krivnja), dječja igra u šokačkih Hrvata u Bačkoj. Igrala se na otvorenome, na čistoj površini, uz sudjelovanje 5-6 djece. Gledalo se da u igri bude i dječaka i djevojčica. Ako dječak igra žensku ulogu, poveže se rupcem, u obratnom slučaju djevojčica stavi mušku kapu. S nekom brojalicom najprije među sobom biraju *kabatulju* i »sužnja«. Na zemlji nacrtaju četvorinu (to je kuća), koju podijele na dva dijela – jedan je soba, drugi *gator*. U sobu stane *kabatulja* (pograbljena starica s prutom u ruci), a u »gator« »sužanj«.

Ostala djeca: *Kabatuljo, stara majko, / jer kod tebe mali brajko?*

Kabatulja: *Zatvorit je u gatoru, / dočekat će tu i zoru. / Šta mu ide, nek dobije / – ukro mi je šeptelije.*

Djeca: *Pušči njega kući doć, / kaži njemu 'Laku noć'.*

Kabatulja: *Najpri dajte pet dukata / ako bi vi vidli brata.*

Djeca: *Dat ćemo, dat ćemo!*

Kasir od ostalih primi 3-4 »dukata« (crepića) i nosi ih *kabatulji*, ona pušta dječaka i tek zatim shvati da su joj platili manje.

Kabatulja: *Upuj, varalice! Upuj, varalice!*

Kabatulja baca za njima nisko prut što je držala u ruci. Čiju nogu prut pogodi, taj će biti nova *kabatulja*, a ostale biraju s brojalicom.

To su još igrala djeca rođena 1910-ih godina, poslije se ta igra izobičajila. Gla-

gol: *kabatuljat se*; gl. imenica: *kabatuljanje*. S istim imenom bila je poznata i u Beregu, a Monoštorci su je zvali *kabajatluja* (*tur.* kabahatlja: krivac).

Ž. Mandić

KACZIBA, Ágnes (Hódmezővásárhely, 8. V. 1956.), slavistica. Kći je Mihálya i Ilone Irme, rođ. Fehér. Majka joj je rođena u Novom Sadu. Nakon školovanja u rodnom mjestu, u Segedinu je 1980. diplomirala njemački i ruski jezik i književnost, a na Sveučilištu Lóránda Eötvösa u Budimpešti srpsko-hrvatski jezik i književnost. Od 1980. zaposlena je na katedri za ruski jezik, odnosno njezinu sljedniku Institutu za slavistiku Sveučilišta Józsefa Attila u Segedinu. Ondje je 1998. doktorirala iz područja znanosti o jeziku, a za docenticu je izabrana 1999. Predaje predmete poredbeno jezikoslovlje, povijest srpskoga jezika, opisnu gramatiku te vodi prevodilačke vježbe.

Među inim se bavila i proučavanjem utjecaja mađarskoga jezika na leksik bačkih Bunjevaca. U radnji »Mađarski elementi u rječniku bačkih Bunjevaca« (»A bácskai bunyevácok szótárának magyar elemei«, u: *Ötvenéves a szegedi szlavisztika*, Szeged, 1999.) na temelju *Rečnika bačkih Bunjevaca* Marka Peića i Grge Bačlije provela je istraživanje riječi mađarskoga podrijetla te riječi iz drugih jezika koje su u bunjevački govor ušle preko mađarskoga. Uspoređujući taj rječnik s radovima mađarskih znanstvenika, napose Lászla Hadrovicsa, drži da se u bunjevačkom govoru ne koristi 280 riječi mađarskoga

podrijetla, nego oko 400, pri čemu, sublimirajući riječi prema morfološkoj adaptaciji, uzima u obzir i one koje su bački Bunjevci preko mađarskoga preuzeli iz drugih jezika, napose iz njemačkoga.

Tako upozorava na to da su u pravno nazivlje iz mađarskoga jezika preuzete riječi *birov*, *bistoš*, *jaroš*, *latov*, *pandur*, *render*, *varmeđa*, *varoš*, *vokšovati*; za čovjeka Bunjevci rabe pojmove *maflo*, *nemtutko*, *murcula*, *orgazda*; za jela *pusedla*, *palačinta*, *čipetak*, *tašak*, *teja*, *dunc*, *duncoška* (boca), s time da su ove posljednje izvorno njemačkoga podrijetla; u trgovini se rabe riječi *buđelar*, *filer*, *forinta*, *hetija*, *marijaš*, *mereš*, *radas*, *rif*, *refeš*, *vašarfija*; u prometu i komunikacijama *almaš*, *bileta*, *biljeg*, *fijakeraš*, *kalauz*, *širgenj*, *vilanj*; imajući u vidu ruralni karakter nekadašnjega života, puno mađarskih riječi rabi se u poljodjelstvu, primjerice, *ašov*, *alaš*, *bikačik*, *čapov*, *čorda*, *gazda*, *gazdašag*, *josag*, *lovas*, *majur*, *marva*, *mitrad*, *palanta*, *prasn timer*, *parlog*, *renda*, *rit*, *salaš*, *vašov*. Iz mađarskoga su preuzeti pridjevi *avaški*, *bandžav*, *bengav*, *bolondoš*, *bo(l)toški*, *denga*, *durčoš*, *sodaš*, ili pak glagoli *abriktoovati*, *čapovati*, *čutakovati*, *flančovati*, *partovati*, *pišlogovati*, *šurovati*, *tašikovati*. Naglašava da se u Bunjevaca riječ *leveš* ne koristi za juhu (*mađž.* *leves*: juha), nego označuje bluzu, ženski odjevni predmet, koja u bunjevačkom govoru potječe od riječi *levesrékli*, koja se u okolici Segedina te u Komoranu (*mađž.* *Komárom*) i *Ormánságu* rabila za gornji dio odjeće.

Djelo: *Budimpeštanski rukopis Hristofora Rašanina*, Segedin, 1999.

L. Heka

KACMAR (*mađž.* *Katymár*), mjesto jugoistočno od Baje, 2401 st., od toga 209 bunjevačkih Hrvata (2001.). Ime mu potječe od kumanskog osobnog imena s kojim se susreće kao *Kachmar* (1388., 1406.), a poslije kao *Kathmar* (1466.), *Kathymar* (1494.), *Kacsmar* (1543.), *Kaczmar* (1724.), *Kattymar* (1726.), *Katymar* (1733.), *Kagmar* (1744.), *Kattimar* (1785.).

God. 1388. zabilježen je kao pustara, posjed batmonoštorskog Lászla Töttösa, a dvije godine poslije kao selo; nalazi se i u popisu desetine u Bodroškoj županiji 1520., stanovnici su mu Mađžari (po nekim pretpostavkama Kumani); god. 1543. Kalačkoj je nadbiskupiji platio 26 (1678. – 4, 1700. – 12) forinta i jedan par čizama crkvene desetine. U turskom razdoblju u sastavu je Somborske nahije – na mjesto pobijenoga i izbjegloga stanovništva sredinom XVI. st. doselili su Srbi pa su 1590. popisane 22 kuće, no srpsko je stanovništvo 1598. napustilo Bačku i preselilo se u okolicu Ostrogona (*mađž.* *Esztergom*) na nagovor tamošnjega kapetana Miklósa Pálffyja.

Poslije oslobođenja od Turaka područje je pod vlašću Ugarske komore, ali ga županijski popis iz 1699. uopće ne spominje, a iz 1700. pustara je bez stanovnika. No 1711. spominje se kao hrvatsko naselje, koje 1714. ima svojega kneza i 17 kmetova, svi su Hrvati. Popis iz 1715. bilježi 14, 1720. – 4, 1724. – 8, a 1727. – 14 hrvatskih poreznih obveznika. Za vrijeme austro-turskoga rata 1716.-18. Kaćmarci su se sklonili u Suboticu. Prvi pečat potječe iz 1744. i nosi natpis »Selo Kagmar«. God. 1734. i 1768. svi su mu stanovnici Hrvati, koji nose prezimena Alaga, Barišin, Carić, Čilić, Čerušić, Dizdarić, Đuraković, Filipović, Govedarović, Horvat, Ispanović, Jasenović, Krekić, Lukačević, Mamužić, Opančarović, Pančić, Romić, Stipanović i dr. Prvu crkvu podigli su bunjevački Hrvati 1736., posvećena je sv. Jakovu Starijemu. Dušobrižnici su im franjevci redodržave Bosne Srebrene, koji ih posjećuju iz bajskog samostana. Samostalnom je župom postao 1748. (prije je pripadao Baji, a od 1735. Gari), matična knjiga vjenčanih vodi se od 1747. (još dok je pripadao Gari kaćmarska su vjenčanja posebno bilježena), a ostale od 1748. Nakon bajskih franjevaca prvi župnici uglavnom su bili Hrvati: Nikola Pastorčić (1748.), Đuro Mihalović (1759.), Bonaventura Mandić (1763.), Ivan Pijuković (1799.), Mihajlo Vrtolić (1802.) i Antun Marković (1819.), dok se poslije Hrvati nalaze među kapelanima. Nijemci se počinju doseljavati iz okolnih

sela od 1786. pa su 1828. od 485 obitelji 325 hrvatske. Sredinom XIX. st. Nijemci su činili već polovicu stanovništva. Jezik je u crkvi i 1880. i 1940. njemački, hrvatski (»horvát«) i mađarski. Kod Eleka Fényesa je (1851.) »dalmatinsko«-njemačko selo, s 3549 stanovnika, od toga 3523 katolika.

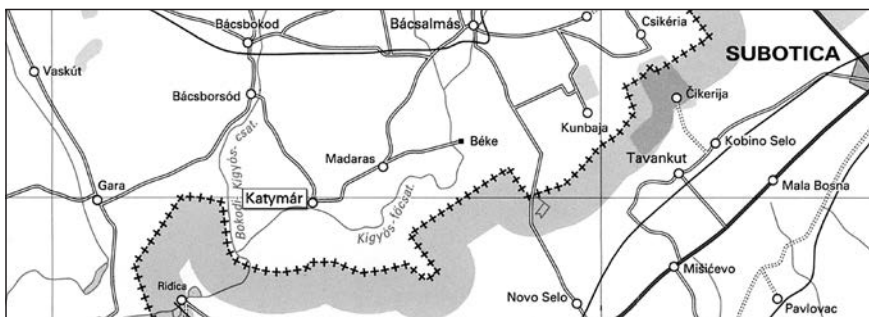
Od Ugarske su ga komore 1800. kupili sinovi Petra Latinovića, Ivan i Josip, i dobili naslov »kaćmarski« (uz raniji »boršodski«) – crkvu su dali obnoviti 1807. (od 1822. posvećena je sv. Ivanu Nepomuku), sagradili su dvorac, a 1821. učiteljski dom, veću školu i privatnu kapelu. Selo je 1846. dobilo dozvolu za godišnje održavanje dvaju zemaljskih sajмова. Ilija Latinović spominje se 1865. kao uzorni vlastelin koji mnogo polaže na izgled svog posjeda, koji se proteže i u Madaraš i Boršot (3000 jutara). Kod kaćmarskog hodočastišta Vodice 1884. sagrađena je kapelica posvećena Uznesenju Marijinu. God. 1876. škola ima već 4 učionice. Tada je u selu počela rad i njemačka i židovska škola. God. 1890. spominje se njemačko-»dalmatinska« škola, koja je proširena s dvije učionice. Iste se godine (po nekim autorima već 1887.) uvodi obvezatna nastava na mađarskom jeziku, a na narodnosnom se jeziku uči samo čitanje i pisanje te vjeronauk. Sveukupni je broj učenika oko 700. Kako su u drugoj polovici XIX. st. Nijemci potiskivali Bunjevce u kaćmarskoj crkvi, sukobi su kulminirali na Božić 1881., nakon čega su bunjevački i njemački mladići odijeljeni pred oltarom, te 1902.-04., nakon što su njemački mladići zauzeli mjesta bunjevačkih djevojaka, pa su Bunjevci djecu krstili i vjenčavali se u

okolnim mjestima. Sukob je završen dolaskom Ivana Petreša za kapelana, koji je pregradio crkvu na dio za Bunjevce i dio za Nijemce.

Prema popisu iz 1890. u selu je bilo 805 kuća s 4684 žitelja, od čega su 2547 Nijemci, 1733 Bunjevci, a preostali su uglavnom Mađžari, u koje su uvršteni i Židovi, dok je popis iz 1900. zabilježio 850 kuća u kojima živi 4654 osobe, od toga 2562 Nijemca, 1705 bunjevačkih Hrvata, 368 Mađžara i 19 ostalih, a među Mađžare je uvršteno i 75 Židova. Kaćmarski Bunjevci osovali su Katolički krug 1895. God. 1902. crkva je proširena, a 1912. sagrađena je nova, suvremena škola; u sklopu nje djeluje i nepodijeljen bunjevački odjel. Za trajanja svjetskih ratova poginuli su i mnogi Kaćmarci.

U vrijeme srpske okupacije 1919.-21. Latinovićev je dvorac opljačkan i razoren. Na mirovnim pregovorima u Parizu oko uspostavljanja nove granice (1919.) sudjelovao je i Pajo Išpanović, kaćmarski knez. Zbog političkih razloga neki su bunjevački Hrvati nakon državnoga razgraničenja optirali za jugoslavensku državu te su naseljeni u Bajmok, Stanišić i Riđicu.

God. 1941. u selu je bilo 48,6% Nijemaca, 24,7% Mađžara i 26,7% bunjevačkih Hrvata. God. 1942. posvećene su prostorije Bunjevačkoga katoličkog kruga, na čijem je čelu bio mjesni župnik. Djelatnost mu se ograničila na učenje i prikazivanje vjerskih igrokaza (ukinut je 1946.). U listopadu 1944. dio kaćmarskih Nijemaca napušta selo, a 1946. u Njemačku ih je prognano 1340, pa je njihovih 6200 jutara zemlje

Kaćmar (Katymár)

(oko polovice kaćmarskoga atara) podijeljeno među 700 osoba.

Od 1951. djeluje Bunjevačka kulturna grupa, na čijem su repertoaru narodni plesovi i pjesme, od 1956. službeno joj ime Bunjevački amaterski folklorni ansambl, koji djeluje do 1966. God. 1970. utemeljen je Bunjevački krug, koji od 1972. poprima naziv Bunjevački kulturni krug *Neven* (1976. naziv mijenja u Bunjevačko kulturno udruženje *Neven*), u čijoj se organizaciji održavaju redovita kulturna predavanja s područja hrvatske književnosti, povijesti i etnologije. Godišnje se prikazuju pučki igrokazi. Dugogodišnji predsjednik Kruga bio je Mato Dujmov, a naslijedio ga je Rajko Tumbas. Plesnu je sekciju vodila Ana Vujkov, a dramsku Ljubinko Mandić. God. 1970. spojene su »južnoslavenska« i mađarska škola, učenici tjedno 5 sati uče hrvatski, odnosno njemački jezik, ostali predmeti izvode se na mađarskom. Stanovništvo je u cijelosti zaposleno u poljoprivrednoj zadruzi, odnosno u raznim poduzećima, industrijskim pogonima, obrtničkim udrugama. Zbog negativnih promjena u gospodarstvu potkraj 1980-ih godina broj nezaposlenih postupno raste, poljoprivredna je zadruga ukinuta, a industrijski su pogoni zatvoreni.

Grb i zastava sela Kaćmara te spomen-ploča palima u svjetskim ratovima posvećeni su 1993. Osim Hrvata, kojih ima 5,5%, u selu ima i Nijemaca 1,6%, koji imaju svoju njemačku samoupravu, te Roma 0,6%, kao i nekoliko pripadnika srpsko-pravoslavne zajednice.

Hrvatska manjinska samouprava osnovana je 1994. i godišnje organizira razne manifestacije: Bunjevački dan, Dužijancu, Susret hrvatskih crkvenih zborova, hodočašća, Prelo, Oce i Materice i dr.

U Kaćmaru su rođeni narodni preporoditelj Mijo Mandić (1857.-1945.), preporoditelj i svećenik Ivan Petreš (1876.-1937.), učitelj Matija Ispanović (1874.-1935.), bajski kulturni i politički djelatnik Ivan Vacić (1930.-2011.), prosvjetni djelatnik Stipan Vujić (1933.), državni dužnosnik Martin

Ispanović (1951.) i dr. Prema tradiciji, tu je rođen i Grgo Matoš (1813.-1899.), djed pjesnika Antuna Gustava Matoša, u čiju je čast 2003. podignuta spomen-ploča na Narodnosnoj kući u Kaćmaru i organiziran znanstveni skup.

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása*, Buda, 1796; E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851; E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája*, Zombor, 1896; I. Ivanič, *Istorijsko-etnografska rasprava: Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici*, Beograd, 1899; M. Erdújhelyi, *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*, Zenta, 1899; S. Borovszky (ur.) *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, 1, Budapest, b. g.; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 3, Szabadka, 1906; A. Ivić, *Seoba Srba iz Bačke u okolinu Ostrogona 1598. godine, Letopis Matice srpske*, knj. 313, b. g.; 1-3, Novi Sad, 1927; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája : Baja és Bács-Bodrog vármegye közséi*, Budapest, 1934; K. Csetri, *Bácska lakossága a legrégibb időktől a XIX. sz. végéig*, Budapest, 1939; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980; A. Zorn, *Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén 1848-ig*, *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, 5, Kecskemét, 1983; *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Zvonik, 12/2003, Subotica; *Hrvatski glasnik*, 29. XII. 2005, Budimpešta; A. Hegedüs, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége*, Budapest-Kalocsa, 2010.

Ž. Mandić

KAĆMARSKI SALAŠI, nekadašnje naselje salaškog tipa. Pružalo se južno od Kaćmara uz samu jugoslavensko-mađarsku granicu u smjeru Stanišića, Alekse Šantića i Bajmoka 1-2 kilometra u dubinu jugoslavenskoga teritorija u pravcu zapad-istok dužinom 5-6 kilometara. Naselje nije bilo urbanistički uređeno. Počelo se formirati nakon 1905. i komasacije kaćmarskoga atara. S Kaćmarom, Stanišićem, Aleksom Šantićem i Bajmocom bilo je povezano zemljanim cestama, tzv. *litnjim putovima*. Stanovnici su bili većinom Hrvati Bunjevci podrijetlom iz Kaćmara te Nijemci, većinom iz Stanišića, koji su nakon Drugoga svjetskoga rata protjerani. Granica povuč-

na 1921. nakon Trianonskoga mira odijelila je naselje od Kačmara pa se najbliža župa nalazila u Stanišiću, kojemu je naselje administrativno i pripadalo. U nekadašnjem dijelu kačmarskoga atara uz granicu s Mađarskom na jugoslavenskoj je strani 1930-ih na salašima živjelo oko 180 Bunjevaca. Većinom su bili nastanjeni na Kačmarskim Salašima, manjim dijelom u Stanišiću i Riđici, gdje njihov broj raste tek nakon 1921., a napose 1930. i 1931. s doseljavanjem izbjeglica i optanata iz Bajškoga trokuta. Prije Drugoga svjetskoga rata Bunjevci su činili 2,4% stanovništva Stanišića (koji je 1931. imao 7588 stanovnika), a posjedovali su 1600 jutara ili 7,3% ukupnih poljoprivrednih površina u ataru.

Kačmarski Salaši

Zbog izoliranosti vjerski i društveni život vodio se u obiteljskim domovima. U vrijeme blagdana vjernici su se na zajedničke molitve okupljali na posjedu obitelji Petreš, gdje je vlasnik podigao kameni križ. Osnovne gospodarske djelatnosti bile su poljodjelstvo i stočarstvo, dok su vinogradarstvo i voćarstvo bile dopunske. Naselje je imalo svoju pučku školu, koja je djelovala na salašu Nikole Petreša od rujna 1933. U travnju 1941. škola je prestala raditi, a djeca su na nastavu odlazila u Kačmar. Nakon rata obnovljena je kao područni odjel škole iz Stanišića te je djelovala do 1948., kada je ukinuta zbog smanjenja broja učenika. Prema popisu iz 1948. Kačmarski Salaši imali su 36 obitelji sa 121 članom. Teški životni uvjeti i prometna izoliranost prisilili su stanovnike u poslijeratnim godinama na preseljenje u obližnja naselja. Nekadašnji stanovnici i njihovi potomci uglavnom

žive u Stanišiću, Bajmoku, Aleksi Šantiću i Somboru. U kratkoj povijesti ovoga naselja zabilježena su prezimena bunjevačkih Hrvata: Alaga, Gojtan, Horvat, Išpanović, Krekić, Matoš, Miljački, Patarčić, Petreš, Vujić, Vujkov i Zelić.

Lit.: M. Beljanski, *Šara, Baba Pusta, Kačmarski salaši, Aleksa Šantić*, Sombor, 1978; M. Beljanski, *Stanišić*, Senta, 1985.

M. Bara

KADARKA (skadarka, braničevka, četereška, gemza, negru moale, mekiš, kugojana, kék kadarka), sorta grožđa. Osim crne, postoji i siva kadarka, a bijela ne spada u ovu skupinu sorata. Kao stara sorta, ima brojne varijetete, a poslužila je kao jedan od roditelja pri stvaranju sorata bibor kadarka (kadarka i muscat boushet), kármin (petit bouschet i kadarka), probus (kadarka i cabernet sauvignon), rubinka (frankovka i kadarka) i rumenika (kadarka i teran). Većina autora smatra da potječe iz okolice Skadra, dok neki tvrde da je iz Male Azije. U predjele s ove strane Dunava i Tise donijeli su je Srbi povlačeći se pred Turcima, osobito tijekom naseljavanja opustjelih dijelova južne Ugarske nakon osmanlijske vlasti. Pretpostavlja se da je na Subotičku pješčaru dospjela sredinom XVI. st. Danas se gaji u Srbiji, Mađarskoj, Bugarskoj, Moldaviji, Rumunjskoj i Slovačkoj.

Ima bujan čokot koji zahtijeva naslon. Vrh lastara bjeličasto je vunast, žutozeleno do ljubičastosmeđe boje. List je velik, cio ili trodijelan, dosta nesimetričan. Cvijet je morfološki funkcionalno hermafroditan. Postoje i funkcionalno muški cvjetovi, kao i ostali prijelazni tipovi cvjetova. Bobice su srednje veličine ili velike, okrugle od crvenkaste do plavocrne boje. Pokožica je tanka s obilnim pepeljkom. Sok je bezbojan, meso sočno. Grozd je srednje veličine ili velik, stožast ili cilindrično-stožast, obično s jednim krilcem, dosta zbijen. Težina je grozda 150 – 250 g. Gdje su zastupljeni prijelazni tipovi cvjetova, oplodnja je loša jer dolazi do opadanja cvjetova.

Kasna je sorta, na Subotičkoj pješčari bere se u listopadu. Koeficijent je rodnosti

1,4 – 1,8. Odlično podnosi kratku rezidbu. Srednje je otporna na plamenjaču i pepelnicu, ali je zbog tanke pokožice osjetljiva na sivu plijesan, truljenje, što joj je najveći nedostatak. Čokot je razmjerno otporan na niske zimske temperature. Sadržaj šećera u širi kreće se od 18% do 24%, alkohola u vinu od 11% do 14%, kiselina od 4% do 5%. Daje dobra crna vina, koja su srednje obojena, pitka i harmonična. Suhih i toplih jeseni daje i visoko kvalitetna vina, koja podsjećaju na burgundska. Brzom preradom daje bijela vina, koja imaju zlatno žutu boju i veoma ugodan okus. Držanjem prerađenoga grožđa na kljuku nekoliko dana dobiva se tzv. šiler (roze), a ostavljanjem prerađenoga grožđa na kljuku 5-8 dana dobiva se kvalitetno crno vino. Intenzitet boje vina ovisi ponajprije o klimatskim prilikama, premda se ne može zanemariti ni tehnologija prerade. Osim za vino, pogodna je i za pekmez. U Srijemu se od te sorte spravljalo i specijalno vino, tzv. suvarak, za koje nema podataka da se proizvodilo i na Subotičkoj pješčari.

Iznimno se dobro prilagodila kako edafskim tako i klimatskim uvjetima pješčare. Kao rodna sorta podesna za rezidbu »u glavu« i bez nekih većih zahtjeva, postala je veoma omiljena sorta među proizvođačima i potrošačima. Na Subotičkoj se pješčari do pojave filoksere od 75-80% ukupno proizvedenoga grožđa spravljao šiler, što govori o važnosti kadarke. Tu se zadržala kao vodeća sorta sve do sredine XX. st. Postotak u sortimentu postupno se smanjuje nakon pojave filoksere, od kada se masovno širi kevedinka. U razdoblju 1944.-54. na privatnom sektoru i dalje je bila vodeća sorta (45%), a prema jednoj anketi provedenoj 1978.-79. udio joj je svega 11,9%. Na području istočnoga i zapadnoga dijela pješčare, Subotice, Nose i Tavankuta, nalaze se manji vinogradi (1-2 motike) kadarke stare 80 i više godina. Kao autohtona sorta Subotičke pješčare gotovo se prestala gajiti, ali posljednjih godina ljubitelji tradicije i njezini poznavatelji poklanjaju joj sve veću pozornost. U zasadima na pijesku

bolje rezultate daje na vlastitom korijenu nego kalemljena.

U Bunjevaca je od pamtivijeka običaj da se na *Blagovist* (25. ožujka) *vaća krv*, tj. pije crveno vino. Vjeruje se da se svaka kap crvenog vina toga dana u tijelu pretvara u krv, čime se jača organizam te postaje otporniji na bolesti. Toga dana ni na jednom bunjevačkom *astalu* nije mogla faliti boca crvenoga vina, nadasve kadarke.

Lit.: L. Avramov, K. Briza, *Posebno vinogradarstvo : Ampelografija*, Novi Sad, 1965; K. Slavić, *Kratak istorijat vinogradarstva subotičke pješčare* (rukopis).

K. Slavić

KAIĆ (Kajić, Kaich, Káity), plemićka porodica. Podrijetlom je iz Livna (BiH), odakle su se pojedini ogranci doselili u južnu Ugarsku kao graničari zajedno s ostalim Bunjevcima 1687. Prezime bi moglo potjecati od riječi *kaić*, kako u Dalmaciji zovu brodicu, barku. Zabilježena je nepotvrđena tradicija da Kaići, zajedno sa Sučićima, potječu od izumrle južnodalmatinske obitelji Španja. Iako je u južnougarskim naseljima prezime zabilježeno u različitim oblicima (Caity, Kaiz, Kaics, Káit, Káity, Kajó, Caicsevis itd.), do 1918. najčešće se pisalo kao Kaich, a u Kraljevini SHS ponovno je slavenizirano u Kaić.

Prvi je spomen prezimena u južnoj Ugarskoj iz 1522. u Plavni, gdje se u poreznom popisu spominje Tomo Kaić. Poslije se članovi porodice spominju u Subotici kao dvije grane plemićke porodice, ali nije jasno u kakvoj su rodbinskoj vezi Jakov, s jedne strane, te Tomo, Ivan, Franjo i Bartul, s druge strane. No kako im je grb sličan, vjerojatno su svi članovi iste porodice.

U Subotici se članovi porodice prvi puta spominju u franjevačkoj matici krštenih, u kojoj je 9. IX. 1689. upisano rođenje Lovre *Kaicha*, sina Tome. Subotičkomu poručniku Tomi *Kaichu* i njegovoj obitelji – supruzi Jakovi, rođ. Dulin, djeci Lovri i Josipu te braći Franji (sa suprugom Jakovom, rođ. Beretinović, i njihovim kćerima Stanom i Uršulom), Ivanu (sa suprugom Ja-

njom, rođ. Guganović, i kćeri Marijom) te sinu Tomina pokojnoga brata Bartula Matiji dodijelio je Lepold I. plemstvo u Beču 22. XI. 1698. Plemstvo je proglašeno u Bačkoj županiji na skupštini u Baji 18. XI. 1699. (ponovno potvrđeno 1771.). Ne želeći snositi civilne poreze nakon ukidanja vojnograničarskoga sustava u Subotici, smatrajući to krnjenjem plemićkih povlastica stečenih na zemljišnim posjedima dobivenima za zasluge u vojnoj službi, Kaići su bili među skupinom subotičkih plemićkih porodica koje su se 1748. preselile na pustaru Milić kraj Sombora i ondje osnovale naselje Lemeš (*madž.* Nemes-Militics; od 1925. *srp.* Svetozar Miletić). Tu su na županijskom popisu plemića 1754.-55. ubilježeni Jakov, Nikola, Marko, Josip i Petar. Plemićki je list Jakovljevim potomcima u Lemešu Josipu, Luki, Adamu i Davidu proglašen u Bačkoj županiji 1798., a Franjo I. darovnicom od 9. XII. 1803., među 36 plemićkih porodica, i njima je dodijelio posjede u Lemešu. Na popisu plemstva Bačke županije 1841. u Lemešu je popisano 26, Bajmoku 12, u Topoli dva i u Subotici jedan član ove grane.

U franjevačkoj matici krštenih u Subotici, upisano 7. IX. 1691. rođenje Marka Kaitya, sina Jakova. Subotičkom zastavniku Jakovu Kaityu, njegovoj supruzi Juliji, rođ. Gavranović, i njihovoj djeci Luki, Marku, Josipu i Jeleni plemićki list i grbovnicu izdao je Leopold I. u Beču 3. VIII. 1697. Plemstvo je Bačkoj županiji proglašeno na županijskoj skupštini u Baji 28. I. 1717. Luka je bio među 42 katolička člana (po narodnosti svi Hrvati) prvoga Izabranoga građanstva (*lat.* *Selecta Communitas*) od 60 članova, koje je izabrao gradski magistrat 2. VIII. 1743. na svojoj prvoj sjednici nakon ukidanja Vojne granice u Subotici. Na popisu županijskoga plemstva 1841., u Lemešu je zabilježeno 12 članova te porodične grane, a u Baji jedan.

U Segedinu se prezime prvi put pojavilo 1705. u osobi Mate Caitya. Dobrostojeći građanin bio je *Gregorius*, *Georgius* ili *Gergő*, koji je 1724. imao dvije kuće, dvije krave, dva konja, jedan vinograd,

šest bačava vina te dvojicu sluga; njegov nasljednik bio je Martin, kojega zadnji put isprave spominju 1757.; njega je naslijedio Grgo, čiji je zadnji spomen u izvorima 1767./68. Dio se porodice 1736. preselio u Sirig (*madž.* Szőreg, danas dio Segedina, *madž.* Szeged-Szőreg), ali je zadržao u vlasništvu kuću u Palánku. Crkvene matice u Sirigu iz 1750-ih među tridesetak prezimena spominju i obitelj Káity kao *catholicus Dalmata*, koje je danas karakteristično siriško mađarsko prezime. Zarana su se članovi porodice pojavili i u Desku (*madž.* Deszk), segedinskom prigradskom naselju, u kojemu su, iako je ono jedno od središta srpske zajednice u Mađarskoj, već stariji mađarski autori razlikovali Srbe i »katoличke južne Slavenec«, među koje ubrajaju obitelji Kaić, Popić, Franjo i Sirovica (Káity, Pópit, Frányó, Szircicza).

Iz ove je porodice Josip Kaić (Boršot, *madž.* Bácsborsod, 18. III. 1871. – Selenča, 13. V. 1962.), koji je bio župnik u slovačkom selu Selenča od 1909. do smrti, a prije toga je službovao u Bikiću (*madž.* Bácsbokod), u župi sv. Roka i župi sv. Terezije u Subotici, Kaćmaru i Aljmašu.

Grb porodice Kaić

Opis porodičnoga grba: dvorepi zlatni lav na plavom štitu propinje se nadesno, držeći palmovu granu u desnoj šapi; kaciga: u obliku štita; plaštevi: zlatno-plavi i srebrno-crveni.

Lit.: I. Iványi, Bunjevac nemességünk, *A Bács-bodrogh vármegyei történelmi társulat évkönyve*, 1/1896, Zombor; E. Reisz, Bács-Bodrog vár-

megye nemes családai, u: S. Borovszky (ur.) *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, 1, Budapest, b. g.; *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsensis ad annum Christi 1942*, Coloczae, b. g.; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj*, Budimpešta, 1987; M. Szluha, *Bács-bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; L. Heka, *Povijesna uloga i značenje Hrvata Dalmatina u životu Segedina*, Segedin, 2009; http://kaich.org/index_s.html#Surname; <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/kaich-josephus>

L. Heka

KAÍĆ, Bela (Lemeš, 10. II. 1900. – Sombor, 10. IV. 1981.), nogometaš, činovnik. Sin Ivana, krojača, i majke Marije, rođ. Körmöndi. Osnovnu školu do trećega razreda pohađao je u Lemešu, a završio ju je u Somboru. Tu je završio i trgovačku akademiju. Iz Lemeša do škole u Somboru i natrag išao je pješice. Natjecao se za momčad Somborskoga sportskoga udruženja, popularno zvanu *Sport*, 1925.-35. Momčad je bila prvak Subotičkoga nogometnoga podsaveza u sezoni 1923./24. te je na završnom turniru osvojila treće mjesto u državi. Odlikovao se brzinom, igrom objema nogama i glavom. Kada je dobivao ulogu u navalnom redu, bio je golgeter, a poslije je igrao u obrani na mjestu desnoga braniča. Čitatelji lokalnoga lista *Sombori Újság* na kraju godine izabrali su ga s najviše glasova (299) za najboljega nogometaša u Somboru 1927. Višestruki je reprezentativac grada Sombora i Subotičkoga nogometnoga podsaveza. Radio je kao činovnik u Zavodu za socijalno osiguranje u Somboru, a 1955. je umirovljen.

Izvori: Arhiva Dušana Kolundžije iz Sombora; Kazivanje snahe Dušanke Kaić iz Sombora; Dnevnik Matije Bogdana iz Sombora.

Z. Čota

KAJAČICA, crni ženski rubac za glavu koji se nosio u žalosti, obično dimenzija 80 cm x 80 cm. Prema narodnom običaju, kada bi u obitelji ili rodbini tko preminuo, članovi obitelji neko bi vrijeme nosili crnu odjeću (crninu). Ako je pokojna osoba bila iz bliže obitelji, crnina se nosila jednu godinu, a starije udovice katkad su je nosile i doživotno. Nakon smrti osobe iz šire poro-

dice crnina se nosila 6 mjeseci, 3 mjeseca ili 6 tjedana. Žene bi tada glavu povezivale i crnom maramom, a ako u nekim slučajevima ne bi nosile crninu, nego odjeću druge tamnije boje, na glavi bi imale povezanu *kajačicu*.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KAKONJ (*mađ.* Kákony), nekadašnje selo 2 km sjeverno od današnjega bajskega predgrađa Fancage (*mađ.* Bajaszentistván), pokraj dunavskoga rukavca Voša (*mađ.* Vajas). Prvi se put spominje 1488., vlasnik mu je Kalačka nadbiskupija. Ime mu se bilježi u oblicima Kakogn, Cakon, Cacogn. God. 1543. Kalačkoj je nadbiskupiji platio 3 forinte crkvene desetine. God. 1580. ima 17, a 1590. – 22 kuće. Do 1722. filijala je bajske »ilirske« župe sv. Antuna Padovanskoga (matične se knjige vode od 1717.), a poslije, sve do 1805. pripada bajske župi sv. Petra i Pavla (matične knjige vode se od 1728.). Popisi iz 1715. i 1720. navode 23 hrvatska i dva mađarska porezna obveznika. U prvoj polovici XVIII. st. najčešća su kakonjska prezimena: Agatić, Antolović, Balić, Bertić, Dalašević, Dražinčević, Goretić, Ištoković, Karajković, Martinović,

Kakonj (Kákony)

Pejinovac, Strikinac, Šimunović, Šokčević. God. 1760. ima 46 poreznih obveznika, a 1769. – 60 hrvatskih i dvije mađarske obitelji. Prvi dokument o kakonjskoj školi potječe iz 1774. Osim vjeronauka, mlađi učenici uče samo čitati, dok oni veći i pisati, a nastave ima od studenoga do sredine ožujka. I potkraj XVIII. st. Kakonj je *colonia Dalmatica*, tj. hrvatsko selo, što crkvene matične knjige bjelodano potvrđuju.

Zbog čestih poplava, pretežito hrvatsko (bunjevačko) stanovništvo Kakonja, koje se bavilo ribarstvom, vlasti preseljavaju 1805. na rub vodoplavnoga područja, na mjesto nekadašnjega naselja Sentištvana (*mađ.* Szentistván), današnje Fancage. Nastanili su se na području zapadno od današnje Dózsine ulice, koje puk isprva zove Novi Kakonj. Spomen na nekadašnje selo Kakonj čuva današnja Kakonjska ulica (*mađ.* Kákony utca). God. 1807. kalački biskup navodi već 1861 katoličkoga vjernika; 1809., kada su, osim četiri obitelji, svi bunjevački Hrvati, postaje samostalnom župom sa službenim imenom Szentistván.

Lit.: A. Vályi, *Magyar országnak leírása*, Buda, 1796; E. Fényes, *Magyarországna k a hozzá kapcsoló tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben*, Pest, 1836; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája*, 1-2, Zombor, 1896; S. Borovszky (ur.), *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográfiája*, 1, Budapest, b. g.; J. Rapcsányi, *Magyar városok monográfiája : Baja és Bács-Bodrog vármegye közsései*, Budapest, 1934; J. Báth, *Fajsz népessége a XVIII. század közepén, Bács-Kiskun Megye Múltjából*, 1, Kecskemét, 1975; Ž. Mandić, *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj*, Budimpešta, 1987; M. Köhegyi (ur.), *Baja története a kezdetektől 1944-ig*, Budapest, 1989.

Ž. Mandić

KALAČA (*mađ.* Kalocsa), gradić u zapadnom dijelu Bačko-kiškunske županije (Mađarska), 6 km istočno od Dunava, 17.359 st. (2010.), od čega oko 95% Mađari, 3% Romi, 1% Nijemci, 1% ostali (2001.). Upravno, kulturno i gospodarsko središte prostrane Kalačke regije. Od utemeljenja mađarske države drugo je središte mađarskoga katolicizma, a danas je jedno

od četiriju rimokatoličkih nadbiskupskih sjedišta u Mađarskoj.

Prastaro je naselje, koje su utemeljili Slaveni što su ovdje živjeli i prije dolaska Mađara, na što upućuje i slavensko ime grada (kalno, močvarno mjesto). Neki mu ime izvode iz staroturske riječi *qalač* (ostatak), što je manje vjerojatno. Najstariji ga dokumenti navode u oblicima Colocensis (1009. i 1113.) i Kolocha (1273.), za vrijeme Turaka je Kalokia, od čega 1750-ih godina postaje službeno ime Kalocsa.

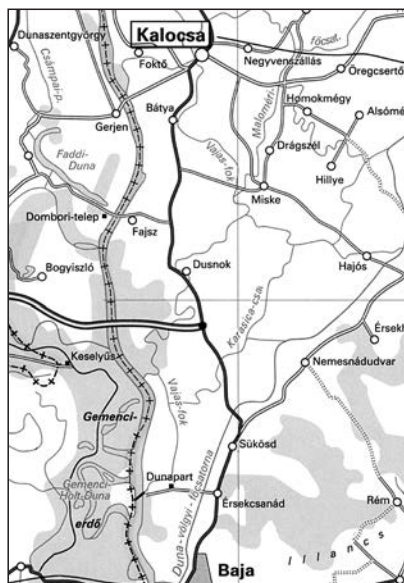
Prema nekim istraživačima, do 972. bila je vladarsko središte, koje je tek poslije premješteno u Biograd (*mađ.* Fehérvár) i Ostrogon (*mađ.* Esztergom). Pošto se ugarski kralj Arpad nakon osvajčkih pohoda skrasio u Kalači, kralj sv. Stjepan (997.-1038.) izabrao ju je za biskupijsko središte, a već za života biskupiju je podignuo na razinu nadbiskupije. Već 1009. spominje se kao *civitas* (grad). Prema tradiciji, katedralu, koja je služila i kao utvrda, dao je podignuti nadbiskup sv. Astrik u razdoblju 1002.-12., dok je u XIII. st. obnovljena i proširena. U XV. st. spominje se kao mađarski grad i poznata je po stočnim sajmovima, a stanovništvo joj čine ponajviše slobodni kmetovi.

Turci je osvajaju 1529. i potpuno razaraju, a stanovništvo se sklanja na sjever. Kao sjedište nahije, uvrštena je najprije u Hatvanski, a poslije u Segedinski sandžak. U tvrđavi je stalno postavljeno 60 – 200 turskih konjanika i srpskih martologa (pograničnih i gradskih vojnih plaćenika). Za vrijeme turske vladavine nadbiskupija jedva da je postojala, a nadbiskup je sve do protjerivanja Turaka, zajedno s kaptolom, živio u progonstvu u Trnavi. Međutim, kad god su to ratni vihori dopuštali (između 1526. i 1620. u okolini Kalače bilo je 12 vojnih pohoda), njegovi povjerenici (budući da su Turci živjeli samo u većim i utvrđenim mjestima) i na osvojenome području naplaćivali su od kmetova crkvenu desetinu. To su činili i 1543., 1650., 1665. i 1678. U popisu poreznih obveznika iz 1548. nalazimo mađarska prezimena (dvojica se prezivaju Tot, što upućuje na Hrvate). Za

vrijeme turske vlasti imala je i hrvatskih stanovnika: 1581. kalački je knez Vraneš Ivanović, a u njoj je 1636. rođen pisac Mihajlo Radnić. Calvinistički hajduci opljačkali su je i spalili 1602.

Nakon što je oslobođena od Turaka 1686., prvi su je nastanili Hrvati. God. 1691., kada ima 500-600 stanovnika, Kalača već ima svoje gradsko ustrojstvo. Franjevački se samostan spominje 1686., a bosanski franjevci 1693. Prema matičnim knjigama, koje se vode od 1700., polovicu stanovništva čine Mađžari, a među mnogim hrvatskim prezimenima nalaze se: Andrić, Barbarić, Bartolović, Čičak, Domković, Đuriković, Fabić, Grgeta, Ilić, Jagić, Katušić, Lacković... Nadbiskup Imre Csáky, dajući velike povlastice, naseljava Mađžare iz okolice pa je već 1713. službeni jezik gradske uprave mađžarski. Iste godine grad ima pučku školu. God. 1730. krmalo se 800 osoba. Poslije tri godine grad je čisto katolički, dvije su trećine Kalačana Mađžari, uglavnom doseljenici iz Šomođske županije, šestinu čine Bunjevci, a jednako toliko Nijemci. Zbog pomadžarivanja kalačkih Hrvata, koju je prema tradiciji nasilno provodio nadbiskup Gabrijel Patačić (1733.-45.), broj Hrvata znatno se smanjio pa je prema popisu iz 1772. od 554 kmetske obitelji samo 31 hrvatska. Te godine Kalača ima 3555, 1816. – 4392, a 1829. – 6043 stanovnika. Hrvatski se jezik zadržao do 1780-ih godina, danas pak spomen na mjesne Hrvate čuva glasovita kalačka narodna nošnja, koju su Mađžari preuzeli od Hrvata. Nadbiskup Gabrijel Patačić 1733. počeo je izgradnju sjemeništa; današnje zdanje potječe iz 1764. Nova katedrala izgrađena je 1735.-54. Od 1768. nadbiskupija ima svoju tiskaru, u kojoj se tiskaju i molitvenici za bačke Hrvate (*Dillo od vire : Dilo od ufanja : Dilo od Ljubavi*, 1804; S. Grčić, *Živa ružica*, 1858; I. Antunović, *Čovik s Bogom u svojih molba i prošnja*, 1884). Nadbiskupsku palaču dao je izgraditi nadbiskup Adam Patačić 1776. Za njegovo se ime veže i gradnja glasovite knjižnice, čiji je knjižni fond znatno povećao i njegov nasljednik Ladislav Kolonić (1787.-1817.)

te danas ima oko 260.000 knjiga. Od 1764. u mjestu djeluje gimnazija, koju do 1859. vode pijaristi, a poslije njih Družba Isusova sve do 1948.

Kalača (Kalocsa)

God. 1828. i 1850. buknuli su veliki požari, potonji je uništio 124 kuće. Požar je harao i 1875. Čitateljsko društvo (*madž. Olvasó-Egylet*) osnovano je 1848.; učiteljska škola otvorena je 1854. U Kalači su izlazile Antunovićeve *Bunjevačke i šokačke novine* 1870.-72., a kao samostalan list i *Bunjevačka i šokačka vila* 1873.-75. (posljednje 1876. godište izašlo je u Baji). Prve novine na mađžarskom jeziku *Kalocsai Lapok* objavljene su 1871., a Katolički krug (*madž. Katolikus Kör*) osnovan je 1895. Tijekom više stoljeća bila je trgovište pod nadbiskupovom vlastelinskom vlasti, od 1871. je veleopćina, a 1921. i službeno postaje gradom. Razvoj industrije počinje 1960-ih godina. Od početka XX. st. poznata je po uzgoju paprike, a u naše vrijeme i po Danu paprike. Danas ima više osnovnih i srednjih te jednu visoku školu.

Ivan Antunović, biskup i preporoditelj podunavskih Hrvata, živio je i službovao u Kalači od 1859. do smrti. Tu je kao nadbiskup stolovao Adam Patačić, autor

rječnika *Dictionarium latino-illyricum et germanicum*. Na tek otvorenom sjemeništu predavao je i fra Petar Lipovac (1733.-35.), a prisjednik duhovnoga stola kalačkoga nadbiskupa Gabrijela Patačića bio je Stipan Vilov. U Kalači je 1790. fra Grgur Peštalić izdao svoj spjev *Dostojna plemennite Bačke starih uspomena na sadašnji i drugi slavenske krvi delijah slave*. Srednje bogoslovske škole i studije ovdje su pohađali hrvatski svećenici iz Kalačko-bačke nadbiskupije sve do kraja Prvoga svjetskog rata, među ostalim i stolnobiogradske i đakovački biskup Pavao Sučić (1767.-1834.), bački isusovci Petar Pančić (1853.-1905.) i Matija Kulunčić (1855.-1945.), sluga Božji karmelićanin Tomo Gerard Stantić (1876.-1956.), franjevački spisatelj iz Livna Bonifac Badrov (1896.-1974.) i dr. No iako su odgajani u mađarskome nacionalnom duhu, neki su od svećenika, pod izravnim ili posrednim Antunovićevim utjecajem, kao književnici, kulturni i politički djelatnici postali nositelji narodnoga i kulturnoga preporoda južnougarskih Hrvata: Ante Evetović Miroljub, Ivan Palić, Ivan Petreš, Pajo i Ilija Kujundžić, Blaško Rajić, Lajčo Budanović, Franjo Piuković, Grgo Crnković i mnogi drugi. U Kalači je za svećenika zareden i međimurski preporoditelj i publicist fra Kapistran Geci (1871.-1951.). Osim Mihajla Radnića (1636.-1707.), u Kalači su rođeni i profesor filozofije fra Makarije Balog (1804.-1851.) i kipar Mihajlo Bartalić (1808.-1879.). Profesor učiteljske škole bio je i Antunovićev sljedbenik Aleksandro Sučić (1890.-91.), a ovu je školu, uz pomoć Ivana Antunovića, svršio i santovac Marko Fucin (1861.-1910.). Slikar Marko Horvacki (1883.-1966.) je bio učitelj u Kalači 1908.-12.

Današnji kalački Hrvati pripadaju skupini rackih Hrvata, koji su se pretežito doselili iz obližnjih naselja Bačina i Dušnoka, koja gravitiraju Kalači. Oni su 2006. utemeljili Hrvatsku manjinsku samoupravu, koja promiče hrvatsku kulturu i godišnje priređuje Spomen-dan Ivana Antunovića. Slavi se od 2001., kada je u predvorju nekadašnje kanoničke kurije, domu gdje je živio

i radio Antunović, postavljena spomen-ploča u povodu 125. obljetnice njegova imenovanja za biskupa. Proslava se sastoji od mise zadušnice na hrvatskom jeziku (koju služe i svećenici Subotičke biskupije), prigodne svečanosti i polaganja cvijeća kod spomen-ploče te druženja hrvatskih vjernika. Posljednjih godina svečanost se održava u okviru Hrvatskog dana, koji priređuje Županijska hrvatska samouprava, a okuplja velik broj hrvatskih vjernika i štovatelja biskupa Ivana Antunovića. Od 2008. u odgojno-obrazovnoj Katoličkoj ustanovi Velike Gospe, koju vodi Družba sestara Naše Gospe, održava se i nastava hrvatskog jezika za djecu i učenike od vrtića do gimnazije.

Lit.: S. Katona, *Historia metropolitanae colocensis ecclesiae*, 1, Colocae, 1800; E. Fényes, *Magyarország geographiai szótára*, Pest, 1851; K. Gálóczy, *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája*, Budapest, 1876; A. Velics, E. Kammerer, *Magyarországi kincstári defterek*, 1, Budapest, 1886; E. Ferencz, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica...*, Zagrabiae, 1892; L. Ratanski [L. Budanović], *O nigdašnjim kalačkim Bunjevcima*, Neven, 6/1896, Subotica; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 1-4, Szabadka, 1889-1907; M. Erdúj-helyi, *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*, Zenta, 1899; I. Ivanić, *Istorijsko-etnografska rasprava: Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici*, Beograd, 1899; J. Karácsonyi, *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*, Budapest, 1924; R. Simonović, *O katolicima i katoličkoj crkvi pod Turcima na zemljištu Vojvodine*, *Glasnik istorijskog društva*, 2/1929, Novi Sad; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; K. Csetri, *Bácska lakossága a legrégibb időktől a XIX. sz. végéig*, Budapest, 1939; M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji*, Sombor, 1976; E. Vass, *A kalocsai náhije 1548. évi török adóösszeírása, Cumania: VI: Historia, Kecskemét*, 1979; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980; A. Zorn, *Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén 1848-ig*, *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, 5, Kecskemét, 1983; A. Hegediš, *Dvovlašće i poreski dvoplatnici u Bačkoj XVII veka*, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 29, Novi Sad, 1984; K. Čeliković (priř.), *Molitvom i prilikom prid Bogom*, katalog, Subotica, 2007; *Hrvatski glasnik*, 35, Budimpešta 28. VIII. 2008; *Hrvatski glasnik*, 14, Budimpešta, 2. IV. 2009; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; A. Hegediš, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége*, Budapest – Kalocsa, 2010.

Ž. Mandić

KALAČKO-BAČKA NADBISKUPIJA, povijesna crkvena pokrajina. Nastala je ujedinjavanjem Kalačke i Bačke nadbiskupije 1135., ali o njihovu nastanku te uzdignuću na rang nadbiskupija nema pouzdanih podataka. Neki autori smatraju da je Bačka biskupija starija od Kalačke – crkveni povjesničar Daniele Farlatti (1690.-1773.) tvrdi da je Bačku biskupiju u V. st. osnovao splitski nadbiskup Honorije II. nakon što je razoren Sirmium; car Justinijan u VI. st. također spominje biskupiju u Baču, koja je podvrgnuta nadbiskupu u Prvoj Justinijani (danas Caričin Grad kraj Lebana); a subotički biskup Matija Zvekanović drži da nadbiskupija u Baču izravno ili neizravno potječe od sv. Metoda. Kao nadbiskupija spominje se za kralja sv. Ladislava (1077.-95.), a o njezinu ugledu govori to što se bački nadbiskup Fabijan spominje kao prvi u ispravi o osnutku Zagrebačke biskupije iz 1094.

Kalačku je biskupiju, zajedno s devet drugih, osnovao kralj sv. Stjepan 1002., a za prvoga biskupa imenovao je benediktinca Anastazija Astrika, koji mu je 1000. donio kraljevsku krunu od pape Silvestra II. Nepouzdan je tradicionalni podatak da je 1009. uzdignuta na rang nadbiskupije, ali je nesumnjivo da je to postala već za vladavine sv. Stjepana (997.-1038.), kao druga mađarska nadbiskupija, nakon Ostrogonske. Ima i mišljenja da se dualizam razvio tako što je nadbiskupija samo mijenjala svoje sjedište te da je Bač postao drugim središtem Kalačke nadbiskupije zbog blizine Srijema, koji je kralj Ladislav podložio kalačkomu nadbiskupu oko 1073.

I nakon ujedinjenja dviju nadbiskupija kalačko-bački nadbiskupi sve do Mohačke bitke i dalje su imali dvije katedrale i dva kaptola: veći u Baču i manji u Kalači, pa je odatle nastao naziv Kalačko-bačka nadbiskupija, ali su se nadbiskupija, kao i nadbiskupi, često nazivali i bačkim, kalačkim i bačko-kalačkim. Članovi obaju kaptola zajedno su birali nadbiskupe, koji su u srednjem vijeku živjeli čas u Baču, čas u Kalači, premda su od XII. st. stolovali većinom u Baču. Stolne su crkve bile po-

svećene sv. Pavlu apostolu, zaštitniku nadbiskupije i cijele Bačke.

U srednjem vijeku nadbiskupija je imala četiri zborna kaptola, pet arhidakonata i oko 300 župa, a u njoj su bili zastupljeni i brojni redovi: pavlini, franjevci, dominikanci, benediktinci, cisterciiti... Posebna zadaća bila joj je borba protiv bogumilske hereze, koja je s juga dolazila iz Bosne, te protiv husita, koji su se sa sjevera, iz Češke, širili osobito u mađarske sredine. Misio-narski je djelovala u Moldaviji, Vlaškoj i Bugarskoj. Obuhvaćala je prostrano područje južnih mađarskih te sjevernih hrvatskih županija: sufraganske su joj biskupije bile Čanadska, Pečuška (koja je od XI. do XX. st. obuhvaćala i dijelove Slavonije i hrvatsku Baranju), Velikovaradinska, Zagrebačka (od 1180. do osnutka Zagrebačke nadbiskupije 1852.), zatim Srijemska (od ponovnoga osnutka 1229.) i Bosanska (nakon pripojenja Srijemskoj 1247.) sve do njihova podvrgavanja Zagrebačkoj nadbiskupiji 1852. kao sjedinjenih (od 1773.) u Srijemsku i Đakovačku ili Bosansku biskupiju. Sufraganska joj je bila i Beogradsko-smederevska biskupija (od 1290. do turskih osvajanja), a naslovno i Kninska biskupija (od XVIII. st. do 1923., iako je ukinuta po oslobođenju od Turaka 1688. i pridružena Šibenskoj biskupiji).

Zemljovid Kalačko-bačke nadbiskupije

Nadbiskupija je 1541. pala pod tursku vlast, zemlja je opustjela, razoreni su kršćanski objekti, a stanovništvo izbjeglo, što je bio i kraj uređenoga crkvenoga života. Mjesto je nadbiskupa tijekom turske vlasti više puta bila nepopunjeno, a kada su nadbiskupi i bili izabrani, sjedišta su imali izvan područja svoje nadbiskupije kao naslovni nadbiskupi. Ono malo preostalih vjernika bilo je u nadležnosti Rimske kongregacije za širenje vjere, koja je okupirana područja Mađarske povjerila franjevcima Bosne Srebrene. No istodobno su u sustavu poreznih dvoplataca nadbiskupi zadržali pravo prikupljanja crkvene desetine s nadbiskupskih imanja u Bačkoj. Za vrijeme turske vlasti, a pogotovo nakon oslobođenja od Turaka, opustošenu su Bačku naselili pravoslavni Srbi i Hrvati katolici, dok je u to vrijeme bilo malo vjernika Mađžara.

Nakon oslobođenja od Turaka 1686. ponovna uspostava crkvenog života vrlo je teško napredovala: više nisu obnovljeni bački kaptol i katedrala, nego samo kaptol u Kalači, koja je postala isključivim nadbiskupskim sjedištem, a pastoral na gotovo cijelom nadbiskupijskom području vodili su franjevci iz četiriju samostana (Bač, Baja, Sombor, Subotica). Prvi nadbiskup koji se ponovno nastanio u nadbiskupiji bio je Gabrijel Patačić (1733.-45.), koji u sklopu obnove crkvenoga života počeo osnivanje novih župa te dodjeljivanje župa dijecezanskom svećenstvu. To su nastavili i njegovi nasljednici pa do kraja XVIII. st. franjevci više nisu upravljali ni jednom župom. U ovom se stoljeću u Bačkoj nastanilo mađžarsko, njemačko i slovačko stanovništvo, a nadbiskup József Batthyány (1760.-76.) za hrvatske i njemačke doseljenike organizirao je pastoral na njihovu materinskom jeziku. God. 1800. u nadbiskupiji su bile 54 župe u kojima se propovijedalo na mađarskom jeziku, u 30 župa njemački, a u 21 župi hrvatski. Usto, slovački se propovijedalo u Selenči, francuski u Bačkom Brestovcu, a u Novom Sadu i armenski. U XVIII. st. u Kalači su podignuti katedrala, nadbiskupski dom i bogoslovsko sjemenište – središte izobrazbe svećenika u nadbiskupiji. Iako se

nadbiskupija i dalje zvala Kalačko-bačka, nadbiskup se potpisuje češće kao kalački nego kao kalačko-bački. U XIX. st. izgrađene su u nadbiskupiji mnoge škole i osnovani su samostani časnih sestara.

Trianonskim mirovnim ugovorom iz 1920. nadbiskupija je s gubitkom većega dijela Bačke izgubila i oko dvije trećine svojega teritorija, na kojem je bilo 89 župa s oko 720.000 vjernika. To je područje pripojeno Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca te je ondje 1923. osnovana Bačka apostolska administratura sa sjedištem u Subotici. Sama se nadbiskupija otad nazivala Kalačkom. Agrarnom reformom u Kraljevini SHS oduzeto je 1919. nadbiskupiji više od 15.000 kj obradivoga i šumskoga zemljišta u općinama Bač i Deronje (istodobno, Srpska pravoslavna crkva uspjela je u znatnoj mjeri izuzeti svoja imanja od tadašnje agrarne reforme). To je ne samo jako osiromašilo Katoličku crkvu u vojvođanskome dijelu Bačke, nego je ostavilo bez izvora prihoda mnoge šokačke obitelji na tom području, koje su zemlju držale u zakupu i nisu bile korisnici agrarne reforme.

Za ponovne uspostave mađžarske vlasti u Bačkoj 1941.-44. područje Administrature pripojeno je Kalačko-bačkoj nadbiskupiji, a apostolski administrator Lajčo Budanović interniran je najprije u dominikanski samostan u Budimpešti, a poslije u franjevački samostan u Mátraverebélyu u Karpatima. Odakle se vratio 1943. Nakon povratka jugoslavenskih vlasti potkraj 1944. opet je uspostavljena Bačka apostolska administratura, koja je 1968. uzdignuta na razinu biskupije pod imenom Subotička biskupija. Poslijeratne jugoslavenske i mađžarske komunističke vlasti oduzele su nadbiskupiji gotovo sve zemljišne posjede i objekte, što je, uz političke progone, pridonijelo njezinu slabljenju. Kalačka je nadbiskupija 1993., nakon što joj je priključen južni dio Vacke biskupije, dobila ime Kalačko-kečkemetska nadbiskupija, a kečkemetska je crkva dobila naslov konkatedralne crkve. Sufraganske su joj biskupije Pečuška i Segedinsko-čanađska.

Znamenitiji nadbiskupi. Od 1457. do 1760. kalačko-bački nadbiskupi bili su ujedno i župani Bačke, poslije Bačko-bodroške županije. Neki su od njih tijekom povijesti igrali važnu ulogu i u političkom životu mađarskoga kraljevstva. Njih jedanaestorica postala su ostrogonkim nadbiskupima, a šestorica su bila kardinali. Istaknuti su kardinali bili humanist i vojskovođa Stephanus de Varda (1457.-71.), Imre Csáky (1711.-32.) te osnivač mnogobrojnih škola u Bačkoj Lajos Haynald (1867.-91.). Među nadbiskupima neki su bili hrvatskoga podrijetla: Grgur Frankapan (1503.-20), franjevac i vojskovođa Pavao Tomori (1523.-26.), koji za sebe piše da je podrijetlom iz Bosne, a poginuo je u Mohačkoj bici; franjevac Franjo Frankapan (1530.-43.), Pavao Gregorijanac (1565.-66.), Juraj Drašković (1573.-87.), Petar Petretić (1667.), pavlin Martin Borković (1686.-87.), izdavač katekizama za Bunjevce i Šokce Leopold Kolonić (1691.-95.), obnovitelj Kalačko-bačke nadbiskupije Gabriel Patačić (1733.-45.), osnivač nadbiskupske knjižnice Adam Patačić (1776.-84.), Josip Ikotić, koji je promijenio prezime u Ijjas (1969.-87.).

Višejezičnost i nacionalno pitanje. Osobitost nadbiskupije, koja se do danas zadržala na području Subotičke biskupije, jest njezina multijezičnost i višenacionalni sastav katoličke zajednice, koju su uglavnom činili Mađari, Nijemci (do njihova progona 1945.) i Hrvati (u nekoliko župa još i Slovaci, a u prošlosti se propovije-

dalo i na armenskom u Novom Sadu i francuskom u Brestovcu), zbog čega su mnoge župe višejezične. Gotovo svi južnougarski Hrvati bili su pod crkvenom jurisdikcijom Kalačko-bačke nadbiskupije nakon njezine obnove u XVIII. st., osim Hrvata iz Segedina i okolice te Hrvata u Banatu (u današnjoj Vojvodini i Rumunjskoj). Iako su se crkvene vlasti načelno trudile da u župama u kojima živi hrvatsko stanovništvo župnik bude Hrvat, odnosno da zna hrvatski, s formiranjem građanskoga društva i moderne mađarske nacije u drugoj polovini XIX. st. Katolička je crkva postajala važnim instrumentom mađarizacije. Tako ni Crkva nije ostala pošteđena općega osjećaja straha od panslavizma u mađarskim krugovima, potaknutoga svježim sjećanjima na sudjelovanje ruskih trupa u suzbijanju mađarskoga pokreta 1849. i ruske okupacije mađarske prijestolnice. Najrazvidnije je to bilo u odgoju svećenika, jer su crkvene vlasti tijekom izobrazbe svećenika u Kalači nastojale ojačati mađarsku nacionalnu ideju u svećenika, jednako kao što su to činile i civilne školske vlasti. Zbog toga mnogi hrvatski i srpski autori drže da je Kalačka nadbiskupija imala izrazito negativnu ulogu u procesu mađarizacije bačkih Hrvata. Paradigmatičan je slučaj biskupa Ivana Antunovića, koji je zbog svojega preporodnoga rada veoma mnogo trpio od crkvenih vlasti. To pokazuje i činjenica da je njegov grob u Kalači, koji su često pohodili bačkih Hrvati, bez traga uništen za vrijeme Drugoga svjetskoga rata te se danas ne zna gdje

Katedrala i nadbiskupska palača u Kalači

je pokopan. Međutim, to pitanje bilo još izraženije zbog smanjivanja jezičnih prava u župama u kojima su živjeli Hrvati, jer je od 1870-ih godina hrvatski jezik te red misa za hrvatski puk bio često potiskivan u korist mađžarskih i njemačkih vjernika, posebno od strane mađžarskih župnika. U mnogim mjestima zabilježeni su incidenti, čak i fizički, zbog ograničenja jezičnih prava, primjerice favoriziranje Nijemaca u Sentivanu za župnika Josefa Freya (1869.-76.), za župnika Eduarda Navratila u Kačmaru 1881. i Gari, ili povlašćivanje mjesnih Mađžara u Bajmoku 1876., koje je potaknuo kapelan József Garay. Najpoznatiji je slučaj iz Santova 1896.-97. za župnika Jánosa Bátorija (rođen kao Ivan Burnać), koji je čak rezultirao prelaskom dijela santovačkih Hrvata u pravoslavnu vjeru. No unatoč tomu valja istaknuti da su ključnu ulogu u narodnom preporodu južnougarskih Hrvata imali mnogi svećenici, počevši od Ivana Antunovića, preko braće Paje i Ilije Kujundžića te Ante Miroljuba i Ivana Nepomuka Evetovića, Stipana Tumbasa, Ivana Palića, Ivana Petreša i drugih, pa sve do Blaška Rajića.

Nakon rata, u okvirima teritorijalno smanjene i revanšistički raspoređene trianonske Mađžarske, mali je broj hrvatskih svećenika skrbio za preostale Hrvate. Nacionalno najagilniji među njima bili su Ivan Petreš te mladi Grgo Crnković, koji je promijenio ime u Cserháti Grgur. Manjak hrvatskih svećenika u nadbiskupiji postao je još izraženiji u razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata, što je dodatno pridonosilo rapidnoj mađžarizaciji. Od 1990-ih godina na području nadbiskupije djelovali su i poneki hrvatski svećenici izbjegli tijekom rata u Hrvatskoj, a do danas franjevci iz subotičkoga samostana povremeno drže mise na hrvatskom za malobrojne preostale Hrvate.

Za vrijeme obiju jugoslavenskih državnih zajednica školovanje svećenika s područja Bačke apostolske administrature, odnosno Subotičke biskupije, obavljalo se na bogoslovijama u Hrvatskoj. To je trebalo nadoknaditi povijesne deficite Hrvata

u Bačkoj, ali je izazivalo nezadovoljstvo drugih nacionalnih zajednica. Nakon raspada Jugoslavije svećenici različitih narodnosti školuju se u državama matičnoga naroda jer na području Republike Srbije nema visokoškolske ustanove za izobrazbu svećenika.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, [1942]; M. Zvekanović, *Nova et vetera de Ecclesia Bačiensi – Suboticana, Schematismus primus dioecesis suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus foundationis Dioecesis, Subotica*, 1968; N. Gačeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918-1941*, Novi Sad, 1968; M. Zvekanović, *Subotička biskupija, Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Zagreb, 1974; A. Hegediš, *Dvovlašće i poreski dvoplatnici u Bačkoj XVII veka, Zbornik Matice srpske za istoriju*, 29, Novi Sad, 1984; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; A. Kuntić, *Iz istorije bačkih Bunjevaca, Spomenik SANU, CXXXII, Odeljenje istorijskih nauka*, 8, Beograd, 1991; *Lexikon für Theologie und Kirche*, 5, Freiburg, 1996; *Magyar Katolikus Lexikon*, 6, Budapest, 2001; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1, Kalocsa, 2001; E. Hoško, *Trostoljetno pastoralno djelovanje subotičkih franjevaca*, u: *Franjevačka prisutnost u Subotici: Ferencesek Szabadkán*, Subotica, 2001; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; A. Hegedüs, *Patachich Gábor kalocsai érsek élete és restaurációs tevékenysége*, Kalocsa – Budapest, 2010.

S. Beretić i S. Bačić

KALANČOV (*kalančov*, mađž. kolonc < *njem.* Klotz: klada), **1.** ukrasno remenje na konjskoj opremi, kožna kićanka, resa na hamovima i biću; **2.** vrsta šaljive podvale. Česta je bila u pokladno doba ili radi razonode nakon završetaka naporna posla žetve i sadijevanja kamare. Neku, najčešće neupućenu osobu koju žele nasamariti pošalju k susjedu da donese *kalančove*. Kada bi ta osoba došla susjedu, on bi odmah razumio o čemu je riječ te je neupućenomu, dok je čekao, u vreću natrpao cigala, kamenja, manjih komada željeza i drugih nepotrebnih stvari. Dao bi mu je svezanu da je smješta nosi te mu je zaprijetio da je ne otvara. Nakon što bi dotični predao *kalančove*, koje je s mukom nosio, osoba koja ga je uputila razvezala bi vreću, istresla sadržaj pred dotičnoga i podrugljivo mu prigovo-

rila što mu je donio te drangulije, na što bi se svi nazočni nasmijali i počeli ismijavati nasamarenoga; 3. vreća napunjena ciglama, kamenjem i drugim teškim i nepotrebnim predmetima.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, *Ris i obiteljska dužijanca u subatičkom ataru*, Subotica, 2011.

P. Skenderović

KALČAN, Ivan (Sombor, 23. VIII. 1870. – Sombor, 3. I. 1939.), učitelj, društveni i kulturni djelatnik. Rođen je u siromašnoj poljodjelskoj obitelji Mate i Franciške (Vranke, France), rođ. Jurišić. Nakon završetka četverorazredne osnovne škole i tadašnje gimnazijske male mature u Somboru naobrazbu je nastavio u rimokatoličkoj učiteljskoj školi u Kalači 1892.-96., gdje je stekao diplomu učitelja. Prve tri godine učiteljskog poziva proveo je u Dautovu (*madž.* Dávod), selu nastanjenom šokačko-hrvatskim i mađarskim pučanstvom, a zatim sedam godina radi na salašima u Gradini kraj Sombora, kraju nastanjenom Bunjevcima. God. 1905. prelazi u Sombor, gdje radi sve do odlaska u mirovinu 1932.

Ivan Kalčan sa suprugom Marijom

Imao je važnu ulogu u njegovanju nacionalne svesti somborskih Bunjevaca potkraj XIX. i početkom XX. st. Naime, iako je do 1918. u tada konfesionalnim školama nastava bila organizirana na državnom – mađarskom jeziku, on je, radeći među Bunjevcima na salašima Gradine i u Somboru, poticao buđenje i razvijanje nacionalne svijesti učenika i njihovih roditelja.

Osobitu pozornost posvećivao je njegovanju materinskoga jezika pa je izvan nastave s djecom i s roditeljima razgovarao na materinskoj, bunjevačkoj ikavici. Organizirao je bunjevačka prela, na kojima su se plesali bunjevački narodni plesovi i pjevale bunjevačke narodne pjesme. Posebno područje njegova rada bio je kazališni amaterizam – radeći u Gradini salašima, s učenicima je isključivo na ikavici pripremao manje kazališne komade bunjevačkoga folklornoga sadržaja i na ikavici, osobito za božićnih i uskrasnih blagdana. Napisao je kazališnu tročinku iz bunjevačkoga života *Divojačka prosidba*, koju je sa svojim amaterima izveo 1921. Suradivao je u somborskom *Bunjevačkom kolu* i ženskim dobrotvornim društvima.

Imao je dvoje djece: Mariju, kasnije profesoricu Gimnazije u ovom gradu, i Aleksandra, koji se prvo opredijelio za vojnički, a zatim za pravnički poziv.

Lit.: *Neven*, 2/1905, Subotica; *Miroljub*, 2-3/2003, Sombor.

M. Đanić

KALČAN, Marija – Maca (Sombor, 25. VI. 1910. – Sombor, 7. XI. 2002.), profesorica fizike. Rođena u obitelji prosvjetnih djelatnika Ivana, učitelja, i Marije, rođ. Parčetić, nastavnice Građanske škole u Somboru, i sama je svoj životni put usmjerila na obrazovanje i odgoj mladih naraštaja. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Somboru. Studirala je, a 1933. i diplomirala na Filozofskom fakulteta u Zagrebu, na odjelu za matematiku, fiziku i deskriptivnu geometriju. Prve dvije školske godine radila je kao profesorica pripravnica u Čupriji, a od 1936. do odlaska u mirovinu 1964. kao profesorica u Gimnaziji u Somboru. U ovisnosti o organizaciji škole i nastavnim potrebama, podjednako je uspješno izvodila nastavu na srpsko-hrvatskom i mađarskom nastavnom jeziku, a najčešće usporedno na oba. Služila se još i francuskim i njemačkim jezikom.

Nastavu fizike organizirala i izvodila je na visokoj razini – njezina stručnost, principijelnost, točnost i dosljednost, uz kabi-

netski rad, vizualnost i eksperimentalnost, koji su sa svoje strane osuvremenjivali nastavu, omogućavali su uvjerljivije uočavanje bitnih zakonitosti i temeljitost uče-

Marija – Maca Kalčan

ničkog znanja. Svrstava se među najbolje profesore somborske Gimnazije. Od kolega i suradnika uvijek je bila cijenjena, visoko vrednovana od pedagoške službe i rukovoditelja škole, istinski poštovana od učenika, a uvažavana od đачkih roditelja i sugrađana. Njezini su učenici, među ostalima, bili i akademici Gaja Alaga (1924.-1988.), Bogdan Maglić (1928.), Tihomir Novakov (1929.), Stevan Koički (1929.-2007.), Ivan Gutman (1947.) i dr.

Za iznimne zasluge na poslu i postignute rezultate dodijeljena joj je Listopadska nagrada Sombora 1963. Bila je prva žena koja je dobila tu gradsku nagradu.

Lit.: *Miroljub*, 3-4/2002, Sombor; D. Prodanović, *Sombor u prohujalom vremenu : U potrazi za decom Zombara*, 2, Novi Sad, 2004.

M. Đanić

KALČAN, Stipan (Sombor, 11. X. 1911. – Sombor, 30. VII. 1971.), poljoprivrednik, kulturni djelatnik. Sin je Ivana i Kate, rođ. Dorotić. Odrastao je u siromašnoj zemljoradničkoj obitelji. Osnovnu školu završio je u Somboru. U braku s Arankom Jozić imao je dvoje djece: sina Aleksandra Antuna i kćer Irenu. Bio je uspješan zemljoradnik, ostvarivao je velike prinose u po-

ljoprivrednoj proizvodnji pa je s vremenom uvećao gazdinstvo.

Član HKD-a *Miroljub* bio je od osnutka – 1936., a predsjednik 1945.-60., u vrijeme velikih političkih prijeloma, koji su donosili probleme u rad Društva. Nakon što su mađarske vlasti u svibnju 1944. zabranile rad HKD-a *Miroljub* u Somboru i brisale ga iz registra kulturnih društava, to nije značilo i kraj njegova postojanja, jer je postojala imovina u obliku zgrade i pokretnoga inventara te članstvo koje je čekalo da nastavi svoje aktivnosti. Kada je 3. VI. 1945. Društvo obnovilo djelovanje, na skupštini su prihvaćena nova Pravila, Društvo je promijenilo ime u Hrvatski prosvjetni dom, a on je jednoglasno izabran za predsjednika. Budući da su društvu pristupili i članovi *Bunjevačkoga kola* iz Sombora, tom je prigodom izrazio zadovoljstvo što je došlo vrijeme ujedinjenja svih bunjevačko-šokačkih Hrvata u Somboru. Kada je 10. VI. 1945. u Subotici održana skupština Hrvatske kulturne zajednice bačkih i baranjskih Hrvata, predvodio je somborsko izaslanstvo. Osim obnovi rada u Društvu, tijekom 1950-ih posvetio se i izgradnji nove zgrade Doma.

Stipan Kalčan

Lit.: *HKUD »Vladimir Nazor« Sombor 1936.-2011.*, Sombor, 2011.

A. Firanj

KALDRMA (*tur.* kaldirim < *grč.* kalós drómos: lijep put) **1.** kolnik popločen nek ravnim kamenom; **2.** bazaltna kocka dimenzije oko 20 x 20 cm za popločivanje trgova, kolnika i sl. Kolnik se gradi od pravilno složenih kocaka položenih na podlozi. Kaldрма je bila česta u gradovima pod osmanskom vlašću, a koristila se, s obzirom na tvrdoću materijala, kao kolnički zastor u ulicama i na trgovima u gradovima u ugarskom Podunavlju. Bila je u uporabi početkom XX. st. skupa s tzv. žutom klinker-kockom, koja je izrađivana u tvornici keramike u Pečuhu. Tijekom druge polovice XX. st. kaldрма je, poput žute kocke, mahom povadena ili presvučena asfaltom. Kao autohtoni i prvotni kolnički zastor sačuvana je u dijelovima povijesnih gradskih jezgara: na trgovima ispred gradskih kuća u Somboru i Baji, u Subotici u Harambašićevoj ulici, Gomborskom sokaku (ul. Petra Drapšina), ulici Age Mamužića itd.

A. Rudinski

Kaldрма ispred Gradske kuće u Baji

KALEMA (*tur.* kalem, kalam < *arap.* kalām < *grč.* kálamos: cijev, cjevčica za namatanje prediva), dječja igra u Bunjevaka. Djevojčice se u nizu u parovima uhvate za ruke te, licem okrenute jedna prema drugoj i njišući rukama lijevo-desno kao da uspaljuju dijete, pjevaju:

*Kalema, kalema!
Iz kalema teče voda,
sjajna, zelena,
čisto pere crvena.*

Nakon što izgovore posljednju riječ, obje djevojčice iz para istodobno pokleknu na zemlju ne razdvajajući ruke. To se

ponavlja više puta, prema broju djevojčica koje sudjeluju u igri, sve dok se svi parovi ne izredaju.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991.

P. Skenderović

KALENDAR (*kasnolat.* calendarium: knjiga rokova, dospjeća < *lat.* Kalendae: prvi dan u mjesecu na koji su se morale plaćati dažbine) **1.** Skup pravila kojima se određuje odnos između različitih vremenskih razdoblja: dana, tjedna, mjeseca i godine; popis dana, tjedana i mjeseci u pojedinoj godini, odnosno tablica rasporeda dana u godini.

Teškoća u sastavljanju kalendara do danas je u tom što se međusobni odnosi osnovnih prirodnih jedinica za računanje vremena – dana, mjeseca i godine – ne mogu izraziti u cijelim brojevima. Osnovni vremenski razmak u svih naroda bio je uvijek dan (u širem smislu), tj. razdoblje jedne smjene svjetlosti (dana u užem smislu) i tame (noći), ali početak dana nije bio svagdje jednak (u Egiptu i Slavena Sunce ima glavnu ulogu pa je kalendar solarni i dan se računao od jutra; kalendar Babilonaca, Židova i Arapa lunarni je pa se dan računa od večeri; Rimljani su računali dan od ponoći, što je poslije preuzeto s julijanskim kalendarom). Tjedan od sedam dana poznavali su Babilonci, dok je egipatski tjedan imao deset, a rimski osam dana. Za dulja razdoblja služio je i u najstarije doba slijed Mjesečevih mijena. Vrijeme koje je potrebno Mjesecu da ponovno dođe u istu fazu (mijenu), odnosno razdoblje u kojem prođe kroz sve svoje mijene (traje prosječno 29 dana 12 sati 44 minuta 2,98 sekundi), naziva se sinodičkim mjesecom, koji iznosi 29,53059 dana. Kako je ravnanje prema danima bilo uvijek osnovno u praktičnoj vremenskoj orijentaciji, a sinodički mjesec ima više od pola dana više od 29 cijelih dana, trebalo je uskladiti te dvije veličine, i to je osnova mjesečeva ili lunarnoga kalendara. Usklađivanje se postizalo mijenjanjem broja dana u mjesecu. Za praktičnu vremensku orijentaciju važna je i izmjena godišnjih doba, koja su u vezi s položajem

Sunca – Zemlja obiđe Sunce za jednu tzv. tropsku (solarnu, sunčanu) godinu, koja traje 365 dana, 5 sati, 48 minuta i 46,98 sekundi. Kako ni tropska godina ne iznosi cijeli broj dana, i građanska (civilna) godina morala se s cijelim brojem dana što bolje prilagoditi duljini tropske (sunčani ili solarni kalendar). To se postiglo mijenjanjem cijeloga broja dana u građanskoj godini prema različitim pravilima pa otuda razni kalendari.

Najstariji je egipatski kalendar bio lunarni, a grčki lunisolarni. Poslije su preuzeli i nadogradili Rimljani. Isprva se rimska godina sastojala od deset mjeseci (*Martius, Aprilis, Maius, Junius, Quintilius, Sextilis, Septemember, October, November, December*), pa joj je nedostajalo oko 60 dana (što je u starih naroda bilo često jer su u doba najveće zime dva mjeseca »mrtva«). Poslije su joj zato dodana još dva mjeseca (*Januarius, Februarius*). Umetanje dana u lunarnoj godini dugoj 355 dana rezultiralo je time što je civilna godina za jedan dan dulja od tropske godine.

Prema zamisli aleksandrijskoga astronoma Sosigena, Gaj Julije Cezar prilagodio je 46. g. prije Krista civilnu godinu tropskoj, no po njemu nazvan julijanski kalendar u službenju je uporabu uveo tek 48 godina poslije car Oktavijan August. Nešto poslije mjeseci *Quintilius* i *Sextilis* nazvani su *Julius* i *Augustus*. *Martius, Maius, Quintilis* i *October* imali su po 31 dan, *Februarius* 28 dana, a ostali mjeseci 30 dana. Na prvom ekumenskom koncilu u Niceji 325. kršćanska je crkva prihvatila julijanski kalendar. No, ni taj kalendar nije bio posve točan jer se temeljio na pretpostavci da godina ima 365 dana i 6 sati (zbog toga je nakon tri godine od 365 dana slijedila četvrta prijestupna od 366 dana) te da 235 lunarnih mjeseci čini točno 19 solarnih godina, dok sunčana godina zapravo iznosi 365 dana, 5 sati, 48 minuta i 46 sekunda, zbog čega je julijanska godina bila duža od sunčane za 11 minuta i 14 sekunda. To je prouzročilo da se u 128 godina sakupi jedan dan razlike između sunčane i julijanske godine.

U želji da ispravi kalendar, papa Grgur XIII. uveo je 1582. u Papinskoj Državi nov kalendar, koji su izradila braća Antonio i Luigi Lilio Ghiraldi iz Napulja. Osim što je nadoknadio zaostatak iz prošlih stoljeća, određeno je da sunčana godina traje 365 dana, 5 sati, 48 minuta i 46 sekundi, a sve stoljetne godine, koje su prema julijanskom kalendaru bile prijestupne, pretvaraju se u obične. Prijestupnima ostaju samo one koje su djeljive bez ostatka s 400 (npr. 1600., 2000., 2400. itd.). Kako je do reforme došlo na papin poticaj, prema njemu nazvan gregorijanski kalendar prihvaćen je najprije samo u katoličkim zemljama; iste godine prihvatile su ga Francuska, Španjolska i Portugal; 1584. Austrija; 1587. Ugarska, a s njome i Hrvatska; protestantske zemlje uvode ga od 1700.; a pravoslavne zemlje tek u XX. st. (npr. u Srbiji i Crnoj Gori uveden je tek nakon stvaranja Kraljevstva SHS u siječnju 1919.). Neke pravoslavne crkve (Srpska, Ruska, Makedonska, Gruzijaska i još neke zajednice) i danas se ravnaju prema julijanskom kalendaru. Razlika između staroga (julijanskoga) i novoga (gregorijanskoga) kalendara od 1900. do 2100. iznosi trinaest dana. Iako je gregorijanski kalendar prilično precizno regulirao odnos između civilne i tropske godine, ostala je malena razlika pa postoji više prijedloga za novu reformu.

Stari su se Slaveni u računanju vremena držali solarnih i lunarnih pravila. Lunarni se kalendar ravnao prema mjesečevim mijenama, a solarni prema godišnjemu dobu, od ljeta do ljeta. Odatle potječe ime za godinu – ljetu, a ostatak lunarnoga kalendara očituje se u imenu dvanaestoga dijela godine, koji se i danas zove jednako kao i zemljin satelit, tj. mjesec. Godinu od dvanaest mjeseci Slaveni su prihvatili zajedno s kršćanstvom, pri čemu su neki slavenski narodi poslije preuzeli nazive latinsko-bizantskoga podrijetla (npr. Srbi), dok su drugi zadržali stara slavenska imena, kojima su u osnovi važne pojave u prirodi ili poljski radovi. Pri tome su razlike u podneblju stvorile i razlike u imenima mjeseci: travanj (od: trava) u hrvatskom je četvrti

mjesec, a u ukrajinskom (*traven'*) i bjeloruskom (*travien'*) peti mjesec jer proljeće u njih dolazi poslije; lipanj (kada cvate lipa) u Hrvata je šesti mjesec, a u Poljaka (*lipiec*), Ukrajinaca (*lipen'*) i Bjelorusa (*lipien'*) sedmi mjesec, jer u njih lipa cvate mjesec dana poslije. U Hrvata je srpanj sedmi mjesec, a u Čeha (*srpen*), Poljaka (*sierpień*) i Ukrajinaca (*serpen'*) osmi jer je u tih naroda žetva poslije i dr. Najstariji sačuvani tiskani kalendari iz ugarskoga Podunavlja potvrđuju da su se i Hrvati na tom području neprekidno koristili hrvatskim nazivima mjeseci u ikavskom obliku (sićanj) sve do kraja Prvoga svjetskoga rata, kada, pod utjecajem srpskoga jezika, u uporabu ulaze i međunarodni nazivi.

2. Serijska publikacija, najčešće godišnjak, koja, uz podatke o tekućoj kalendar-skoj godini (pregled dana, tjedana i mjeseci u godini), sadržava i različite tekstove informativnoga, poučnoga i zabavnoga karaktera. Prema namjeni i sadržaju mogu se izdvojiti narodni (pučki, tzv. kućnici ili praktike), stoljetni te različiti strukovni kalendari. Također se razlikuju kalendari izdani kao samostalne publikacije, koji su bili najčešće jednogodišnji, te oni objavljeni u sklopu druge knjige, kao višegodišnji kalendari. U razvoju kalendara među Hrvatima u međuriječju Dunava i Tise uočava se nekoliko razdoblja.

Prvo razdoblje čine kalendari iz XVIII. i prve polovine XIX. st. Njihovo izdavanje započeli su franjevci, i to 1734. u Budimu fra Stjepan Vilov, na čiji su se rad nastavili fra Emerik Pavić 1747.-80. te fra Marijan

Lanosović 1778.-86. Osim slučaja kada su Pavić i Lanosović istodobno kratko uređivali dva kalendara, usporedno su izašla još dva franjevačka kalendara: fra Emerik Pavić dovršio je 1740. i objavio višegodišnji kalendar fra Nikole Kesića, kao dio Kesićeva lekcionara *Epistole i Evangjela priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godišnji*, a fra Đuro Rapić objavio je *Kolendar* za 1743. i 1744., koji je nastavio uređivati fra Jerolim Lipovčić 1745.-55. Ti se kalendari često skupno nazivaju Ilirskim ili Iliričkim kalendarom. Sačuvano je svega nekoliko godišta Pavićeva (1766., 1769. i 1778.) i Lanosovićeva kalendara (1781. i 1785.) te višegodišnji Kesićev kalendar. Poslije su u Osijeku kalendar tiskali odvjetnik Ivan Matković za 1792. i fra Aleksandar Tomković za godine 1793.-1817. (*Novi i stari svetodanik iliti kalendar ilirički*) te svećenik Adam Filipović Heldentalski od 1822. do 1867. ili 1871. (*Novi i stari svetodanik*, poslije *Novi i stari kalendar slavonski*, u razdoblju 1843.-48. u nazivu je bio i atribut *bosanski*), koji je u njemu objavljivao i svoje satirične i humoristične pjesme i basne, dok su ih u Budimu izdavali požeški odvjetnik tada cenzor u Budimu Antun Nagy 1813.-23. (*Novi i stari kalendar ilirički*) te jezikoslovac iz Broda Ignjat Alojzije Brlić 1836.-55., a nakon njegove smrti još dvije godine njegov sin Andrija Torkvat (*Novo-uređeni ilirski /1845. – naški, a 1846. – hrvatsko slavonski/ kalendar iliti Svetodanik*). U Budimu je još tiskan i *Obchenski ilirski kalendar* za 1837.

U preporodnome razdoblju prvi je *Bunjevački kalendar*, koji je izašao za 1868. i 1869. Uredio ga je srpski književnik i publicist Đorđe Popović – Danićar u suradnji s Ambrozijem Šarčevićem. Prvo godište tiskano je u Novom Sadu, a drugo (sadržava i bunjevačke pjesme na ćirilici) u Subotici. Kao izravan rezultat preporodnoga

Hrvatski nazivi mjeseca u *Kalendaru Slovinskom* (Budim, 1778.)

djelovanja biskupa Ivana Antunovića, u Subotici je izlazio *Bunjevački i šokački kalendar* 1870.-82., ali je nejasno je li izlazio neprekidno – sačuvani su samo kalendari za 1870., 1871., 1879. i 1881. (zadnja dva godišta naslovljena su *Bunjevačko-šokački kalendar*), a o godištim 1876. i 1882. zaključuje se posredno. Ambrozije Boza Šarčević bio je urednik za 1870. (vjerojatno i za 1871.), a pjesnik Josip Jukić Manić za ostale godine. Sva godišta tiskana su u Subotici. Svećenik Ivan Burnač (Ivan Bátori) objavio je 1874. u *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* da će 1875. u Baji tiskati kalendar *Bunjevačka i šokačka Danica*, ali nema traga da je doista i tiskan. U Somboru je 1882. učitelj Ljudevit Kuzmić tiskao jedino godište *Zomborskoga pravoga bunjevačko-šokačkoga kalendara*. Najvažniji kalendar, koji pod imenom *Subotička Danica* izlazi i danas, počeo je izlaziti za 1884. pod imenom *Bunjevačko-šokačka Danica ili subotički kalendar*, zatim kao *Nova Danica ili bunjevačko-šokački kalendar* 1887.-88., kao *Danica ili bunjevačko-šokački kalendar* 1889.-92., dalje kao *Subotička Danica bunjevačko-šokački kalendar* 1893.-95. te kao *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar* 1896.-1914. Stvarni pokretač i urednik kalendara bio je svećenik Pajo Kujundžić. U ovom razdoblju izlazila je još *Danica kalendar Katoličkog pučkog saveza* (od drugoga godišta izlazi kao *Kalendar Katoličkog pučkog saveza*), kojega je za hrvatsko čitateljstvo izdavao *Katolički pučki savez* iz Budimpešte. Objavljena je za godišta 1909.-12., 1914.-15. i 1917., do rata je tiskana u Subotici, a za rata u Budimpešti.

U međuratnom jugoslavenskom razdoblju, nakon ratne stanke nastavila je izlaziti *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar* (samo prvo godište, 1919., naziva se *Subotička Danica – kalendar Bunjevaca i Šokaca*). Taj kalendar, koji je redovito izlazio do 1941., ustrajno je nastavio tradiciju borbe za očuvanje narodnoga identiteta, sada osporavanoga iz Beograda, i imao je jaku potporu među bunjevačkim i šokačkim pukom, među kojima je uspješno širio hrvatsku svijest. Nakladnik za 1919. bila

Subotička Danica za 1912.

je Nadbiskupska tiskara u Zagrebu, gdje je to godište i tiskano, dok su sva ostala godišta tiskana u Subotici. Tiskovno (književno) društvo *Alfa* nakladnik je 1924.-31., a od 1932. stoji da za uredništvo i izdavače odgovara Blaško Rajić. No stvarni je urednik bio Ivo Prčić. Samo za 1920. uredništvo *Nevena* izdalo je *Danicu – bunjevačko-šokački kalendar*. Pod uredništvom Miška Prčića, Blaško Rajić je samo za 1931. izdao *Naša kuća – veliki narodni kalendar*.

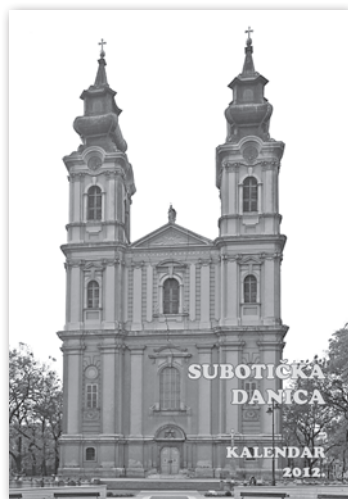
No protiv hrvatske orijentacije *Subotičke Danice* u ovom su razdoblju pokretani i režimski ili projugoslavenski kalendari, koji su bili listom kratka daha: proračunska Zemljodilska kasina izdavala je *Zemljodilski kalendar* za 1924., 1926.-29. i 1931.; Bunjevačko omladinsko društvo pod uredništvom Mije Mandića izdavalo je 1934.-36. projugoslavenski *Pravi bunjevački kalendar*, pri čemu su prva dva godišta tiskana u Beogradu, a zadnje u Subotici; pod uredništvom Balinta Vujkova, Jugoslavensko nacionalno društvo *Biskup Ivan Antunović* izdalo je za 1935. *Biskupa Ivana Antunovića kalendar*; Prva bunjevačka čitaonica u Subotici, pod uredništvom dr. Ivana Poljakovića, izdavala je unitaristički orijentiran *Bunjevački kalendar* 1939.-41., koji je propagirao samosvojnost Bunjevaca; Mara Đorđević-Malagurska uredila je iz-

razito antihrvatski i prokaradorđevićevski *Bunjevački kalendar* za 1941.

Za Bunjevce i Šokce koji su u ostali u Horthyjevoj Mađarskoj nakon uspostave trianonske granice Bunjevački i šokački odbor najprije je za 1923. i 1924. uredio *Kalendar za bunjevački i šokački narod*, koji je bio pod strogom cenzurom vlasti. Taj je odbor 1925. počeo izdavati *Danicu ili kalendar za u Ugarskoj živeće Bunjevce, Šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince* (1926. – *za u Mađarskoj živeće Bunjevce, Šokce i Hrvate*; 1928. *umjesto živeće – koji žive*; zadnja tri godišta imaju podnaslov *Kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate*). Još drugo godište izdao je Bunjevački i šokački odbor, zatim Ivan Paštrović do 1930., a poslije je navođena tiskara. Ostavljajući po strani nametnute prorežimske tekstove, najvažniji su bili prilozi Ivana Petreša, ali je zbog cenzure hrvatstvo Bunjevaca i Šokaca prešućivano. Sva su godišta tiskana u Budimpešti, a zadnje je godište bilo za 1944. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata u Somboru je dr. Grga Vuković izdao *Naš kalendar za Bunjevce-Šokce-Hrvate* za 1944.

Kako su komunistički režimi proklamirali, među ostalim, i nacionalne slobode i ravnopravnost, u socijalističkoj Jugoslaviji najprije se obnavlja tradicionalni hrvatski kalendar, pa već za 1945. i 1946. u Subotici izlazi *Subotička Danica ili kalendar bunjevačko-šokačkih Hrvata*. Za 1945. navodi se da za uredništvo i izdavače odgovara Blaško Rajić. Za 1946. kalendar je izdala Subotička matica, a za uredništvo i izdavača odgovarao je Franjo Vujković. Nakon što je *Subotička Danica* zabranjena, vlasti su je neuspješno pokušale supstituirati socrealističkim kalendarom: *Hrvatska riječ* iz Subotice tiskala je za 1947. i 1948. *Narodni kalendar*, s petokrakom zvijezdom na naslovnici i socrealističkim priložima, te *Kalendar »Hrvatska riječ«* za 1952., ali ih narod nije prihvatio. Nakon toga nastaje prekid u autohtonim kalendarskim izdanjima u ovom dijelu Bačke pa su među hrvatskim vjernicima najrašireniji bili zagrebačka svetojeronimska *Danica* (koja je

u Bačkoj bila prisutna još za Austro-Ugarske) i sarajevski *Dobri pastir*, a katkada su se nalazili i stručni poljoprivredni kalendari, npr. *Poljoprivredni kalendar* Poljoprivrednoga nakladnoga zavoda iz Zagreba. Za vrijeme prodemokratskih pokreta u Jugoslaviji početkom sedamdesetih godina opet je nakratko revitalizirana *Subotička Danica* (1971. i 1972.), ali je drugo godište sudski zabranjeno. Izdavao ju je Župni ured sv. Roka u Subotici, a odgovorni urednik bio je Blaško Dekanj. Tadašnji župnik u Baču Ivo Topalić objavio je *Katolički kalendar* za 1979. Nakon smrti Tita i postupnoga labavljenja nacionalnih stega, novi tečaj *Subotičke Danice* pokrenut je 1984. Ona se od 1995. do 2010. naziva *Subotička Danica (nova)* i izlazi do danas. Nakon raspada Jugoslavije i stvaranja novih nacionalnih država početkom devedesetih godina, u Subotici se ponovno pojavljuje kalendar

Subotička Danica za 2012.

koji je u uporbi prema tradicionalnomu hrvatskomu kalendaru – *Bunjevački kalendar* kojega izdaje Bunjevački kulturni centar iz Subotice od 1994. do danas, a redovito se predstavlja u Srpskom kulturnom centru Sveti Sava u Subotici.

I u poslijeratnoj Mađarskoj odmah nakon rata izašla je *Danica – kalendar za Jugoslovene u Mađarskoj*, čije je jedino go-

dište za 1946. izdao Antifašistički front Južnih Slavena. Nakon što je ta organizacija sljedeće godine preimenovana u Demokratski savez Južnih Slovena (DSJS), počeo je izlaziti *Naš kalendar* u izdanju *Naših novina* iz Budimpešte (od 1958. do 1990. nosi naziv *Narodni kalendar*, a nakladnik je DSJS). Iako formalno nije prestao izlaziti, on je ograničavan, s jedne strane strožom državnom kontrolom sadržaja, a s druge strane skupnim obuhvaćanjem s drugim južnoslavenskim etničkim skupinama, zbog čega je o Bunjevcima i Šokcima pisano razmjerno malo. Ipak, pripadnost Bunjevaca i Šokaca hrvatskomu etničkomu korpusu nije se negirala. Nakon raspada Jugoslavije, pa tako i DSJS-a, i uspostave neovisne Hrvatske, kalendari u Mađarskoj otvoreno zastupaju hrvatsko ime. Tako najprije *Narodni kalendar* 1991. mijenja ime u *Hrvatski kalendar*, pod kojim izlazi do danas. Isprva je nakladnik bio Savez Hrvata u Mađarskoj (SHM), od 1996. Hrvatska državna samouprava, a od 2001. *Croatia*. Osim njega, SHM izdao je u Pečuhu za 1993. i 1994. *Hrvatski katolički kalendar*. Bajska bunjevačka čitaonica izdavala je, a Antun Mujić uređivao *Danicu ili kalendar za bunjevačke, šokačke i racke Hrvate koji žive u Mađarskoj u Bačkoj* 1998.-2000.

3. U kršćanstvu, popis mjeseci, tjedana i dana crkvene godine, s naznakom blagdana, svetkovina i spomendana. Nastalo na teritoriju Rimskoga Carstva, kršćanstvo je preuzelo julijanski kalendar, podjelu na mjesece različita trajanja i njihova latinska imena. Kršćanski kalendar odbacio je blagdane rimskoga politeizma, a dopunjen je specifičnim sadržajima. Iz hebrejskoga kalendara preuzeta je podjela godine na tjedne od sedam dana, pri čemu je sabat (dan hebrejskoga počinka) zamijenjen danom koji mu je slijedio i u koji je uskrsnuo Isus. Taj se dan najprije nazivao prvim (*feria prima*) ili Gospodnjim danom (*Dies Dominica*), a poslije u većini slavenskih jezika nedjeljom (tj. kada se ne radi, od *prasl.* dĕlati: raditi). Iz hebrejskoga lunarnoga kalendara preuzeto je i izračunavanje blagdana Pashe, na 14. dan židovskoga mjeseca

nisana, s kojim su u vezi spomendani smrti i uskrsnuća Kristova. U doba progona kršćana u II. i III. st. dani smrti mučenika bilježe se u kalendar i martirologije.

Za crkveni je kalendar posebno važan sustav izračunavanja pomičnih blagdana u kršćanskom kalendaru pa je točan dan Uskrsa, s kojim su povezane i druge svetkovine, određen na koncilu u Niceji 325. Slavi se prve nedjelje nakon prvoga uštapa (punoga mjeseca) od proljetne ravnodnevnic (početka proljeća), što može biti od 22. III. do 25. IV. Božić kao nepomičan blagdan slavi se uvijek 25. XII.

Crkvena ili liturgijska godina godišnji je ciklus razdoblja i blagdana, kojim se određuje u koje doba treba održavati koji liturgijski obred i na koji način. Osnovna je liturgijska vremenska jedinica dan, koji traje od ponoći do ponoći kao građanski dan, ali se svetkovine počinju slaviti večer prije, što je ostatak židovskoga shvaćanja da dan traje od zalaska do zalaska sunca. Temelj je crkvene godine tjedni spomen smrti i uskrsnuća Isusa Krista, koji crkva slavi nedjeljom. Ona je liturgijski prvi dan u tjednu. Dani u tjednu različiti od nedjelje nazivaju se svagdanima. U katolicizmu sve nedjelje i svetkovine zapovjedni su blagdani, tj. dani kada vjernici imaju obavezu otići na misu i suzdržavati se od teških poslova. Lista slavlja po danima određene godine, tj. katolički kalendar, slaže se od mjesnoga kalendara i liturgijske godine. Mjesni kalendar uglavnom sadržava spomendane svetaca, a slaže se od kalendara obvezatnoga za cijelu Katoličku crkvu te dodataka lokalne biskupije, župe, redovničke ili druge zajednice (zaštitnici biskupije, župe, grada...). Zbog preklapanja događa se da na isti dan neke godine padnu dva slavlja, od kojih jedno ustupa mjesto drugomu prema definiranom rangu. Crkva za potrebe vjernika tiska zidne i džepne (u formi knjižice) crkvene kalendare, što je raširena praksa i među bačkih Hrvatima.

Uz tjedni ciklus posvećenja vremena te dnevni ciklus molitava, razvila su se i dva godišnja ciklusa: božićni i uskrsni, a ostatak je godine tzv. vrijeme kroz godinu.

Početak crkvene godine vezan je za blagdan sv. Andrije apostola (30. XI.). Nedjelja koja pada na taj blagdan ili koja mu je najbliža prva je nedjelja došašća, tj. početak crkvene godine. Završetak je crkvene godine svetkovina Krista Kralja na posljednju nedjelju kroz godinu prije došašća. Božićni ciklus počinje slavljenjem Isusova rođenja, koje ima četiri tjedna priprave (došašće, advent), a vrhunac su blagdani Božića i Bogojavljenja (6. I.). Uskrсни ciklus počinje pripravom zvanom korizma, vrhunac mu je Sveto trodnevlje (Veliki petak, Velika subota i Usrks). Slavlje se produžuje na 50 dana (uskrсна pedesetnica), koje završava na blagdan Duhova. Vrijeme kroz godinu obuhvaća 33 ili 34 tjedna i smješteno je između svetkovine Krštenja Gospodinoва (nedjelja nakon Bogojavljenja) i Čiste srijede te od Duhova do prve nedjelje došašća. U istočnim crkvama crkvena godina počinje 1. IX.

*Džepni kalendar
2009, Subotica,
2008.*

Mnogi običaji podunavskih Hrvata vezani su za katolički kalendar zbog tradicionalne religioznosti. I agrarni su se poslovi ravnali prema blagdanima, što se zadržalo do danas. Neki su od običaja zaboravljeni, jedan broj ostao je u sjećanju, a neki se prakticiraju još i danas ili se nastoje obnoviti. U ranija vremena čak se i vrijeme mjerilo prema crkvenim blagdanima i svetkovinama (godovima), tj. od blagdana do blagdana. Tako se, primjerice, u drugoj polovini godine vrijeme računalo od po tri tjedna od Velike Gospojine (Uznesenje Blažene Djevice Marije, 15. VIII.) do Male Gospojine (spomendan rođenja Blažene

Djevice Marije, 8. IX.), od Male Gospojine do *Mi(j)olja* (Miholje, blagdan svetih arkandela, uz sv. Mihovila i sv. Gabrijela te sv. Rafaela, 29. IX.), od *Miolja* do Lučina dana (spomendan sv. Luke Evanđelista, 18. X.), od Lučina dana do Martinja (spomendan sv. Martina biskupa, 11. XI.), od Martinja do Nikolinja (spomendan sv. Nikole biskupa, 6. XII.) te od Nikolinja do Božića (25. XII.).

Oko *Miolja* se beru vinogradi i tada završava gospodarsko polugodište u poljoprivredi te se ugovaraju nove službe čobana, pudara, subaša, komencijaša i biroša te, s promjenom gospodara, počinju selidbe onih radnika koji su prema ugovoru imali stan. O Lučinu danu bile su obično zaruke i počinjale su jesenske svadbe; o Martinju se otače vino i zatvaraju bačve. Na sv. Nikolu (u bačkih Bunjevaca *Mikulaš*, u santovačkih Šokaca *Mikola*) običaj je davanja djece i početak svinjokolja. Momci iz Sanotva ženili su se između Martinja i Mikole, o čemu govori i poslovice »Posli Mikole ne ženu se lole«. U ovom su se razdoblju priređivale zabave i plesovi sa svirkom za mlade, koje su trajale do sv. Andrije (30. XI.), jer je sv. Andrija *zavezanija* – tada prestaju sva veselja jer dolazi sveto adventsko vrijeme (došašće), koje traje četiri tjedna, kada je zabranjeno veselje sa svirkom. Početkom je prosinca sv. Barbara (4. XII.), kada je običaj da se odreže grančica trešnje, unese u sobu i stavi u vodu kako bi procvjetala do Božića. Na Lucin dan (dan sv. Lucije 13. XII.) sije se žito u šalice i čaše, koje do Božića treba biti zeleno. U Bunjevaca su dvije nedjelje pred Božić Materice, a posljednje nedjelje Oci, dani kada se časte majke i očevi. U šokačkih Hrvata iz Santova Materice su se održavale do Prvoga svjetskoga rata, dok o Ocima spomena nema.

Svi podunavski Hrvati imaju bogate običaje vezane za Božić – od Badnjega dana preko Nove godine do Tri kralja. Nakon božićnih su blagdana poklade, koje počinju od Tri kralja, tj. Bogojavljenja (6. I.), i traju do Čiste srijede (Pepelnice), kada počinje korizma. U Bunjevaca se ovim

imenom nazivaju i posljednja tri dana prije korizme, a nekada i sâm zadnji dan (korizmeni utorak) pred *čistu sridu*. Vrijeme je poklada razdoblje zabava i užitaka prije korizme (prela, balova, skupštine) i svinjokolja, za koje se vezuje niz običaja. Blagdan Tri kralja bio je važan u životu mladeži bačkih Bunjevaca jer su se momci tada *zamomčili*, a djevojke *zadivojčile* (od tada su počele nositi *parasnička ruva*, sašivene su im nove *svile*, darivane su nizom dukata oko vrata, a iz siromašnijih obitelji zlatnim lančićem, prstenom, naušnicama, a rjeđe su dobivale i *karperac* – narukvicu). Na poklade, tri dana uoči *Čiste sride*, Santovci su nekada (prije 1910-ih, običaj je obnovljen 1957.) oblačili krinke, *sprimili se u buše* i na Skupišću (dio sela) se veselili, *tirali zimu*. Kod Šokaca u Plavni pokladni se običaji svode na svega tri dana: nedjelju, ponedjeljak i utorak pred Čistu srijedu. Na nedjeljnoj pokladnoj misi crkva je uvijek ispunjena župljanima odjevenima u lijepu narodnu nošnju – *lipе tute*. Oni bi nakon mise prošetali kroz središte sela i na taj način prikazali svu ljepotu narodnoga ruha. Pokladni je ponedjeljak dan posjećivanja: u poslijepodnevnim satima organizira se *dječja povorka tuta*, tzv. *male tute*, koji bi prošetali ulicama sela, a u nekim bi ih kućama počastili kiflama, krafnama i slatkišima. U pokladni utorak iz središta sela kreće skupina *gadnih tuta*. Tu rado-snu, maskiranu i bučnu povorku često prate tamburaši, uz razne zvuke zvona, bakaruša, klepetala... Navečer se priređuje večera i druženje, koje traje do 23 sata, kada netko predloži da se popije i pojede sve što je na stolu. Zatim se počiste stolovi, a *bega (bas, begeš)* postavlja se na pripremljen odor kao pokojnik, kojega zatim žene oplakuju. Četvorica ljudi odnose begu u jedan kut i pokrivaju je stolnjakom, čime završava pokladno vrijeme.

Na Vinkovo (»na Vincu«, 22. I.) ide se u vinograd pogledati kako izgleda loza i pomoliti se Bogu za rod u novoj godini.

U vrijeme poklada Šokci i Bunjevci u Bačkoj, poput ličkih Bunjevaca, održavali su prela – večernje skupove, većinom

mladeži, na kojima djevojke pletu i pjevaju, dok im se poslije priključuju momci s glazbom, što sve svrši zabavom i veseljem. Iz tih obiteljskih okupljanja razvila su se prela kao javne priredbe, najčešće za *Marin* (Svijećnica, 2. II.). Posljednjega četvrtka pred korizmu, prema narodnom vjerovanju, trebalo je devet puta jesti da bi čovjek bio zdrav (debljina je nekad smatrana zdravom) pa taj dan Bunjevci zovu *debo četvrtak*, a santovački Šokci *debeljak*. Iako nije bio zapovjedni blagdan, štovan je kao svaki neradni dan. Obavljali su se samo nužni poslovi, a najviše vremena provodilo se u zabavama, održavana su kola, a poznato je bilo »kolo pod barjakom«, kada su *mijandžije* na drvo pred svojom *mijanom* istaknuli barjak, oko kojega se odigravala zabava. Zadnjega dana poklada, u utorak pred *čistu sridu*, stariji neoženjeni momci na svoj su se račun, uz gajdaša ili harmonikaša, šalili »vučenjem panja« po ulici i zabavljali sa starijim neudanim djevojkama ili odlazili do njihovih vrata. U Santovu, tri večeri nakon Marindana, *paljila se lomača* kako bi *nezdrav izgorila*. Oko toga događaja okupljalo se i mlado i staro, a oni koji se te godine kane oženiti *priskakivali su vatru* da im brak bude sretan.

O blagdanu Blagovijesti (25. III.) Bunjevci drže običaj *vaćanja krvi*, u Santovu *vatanja krvi*. Kako ne bi bili malokrvni, rano, prije izlaska Sunca, pije se crno ili crveno vino. Na *Blagovist* Santovci su *kalamili* (cijepili) voćke i *posvetili* ih crvenim vinom.

Šokci u Plavnoj imaju običaj bacanja vijenaca na *Cvitnu subotu*. Toga dana, kada se mrak spustio, bačke cure krenule bi u selo noseći vijence u košari, u uprti ili omotane oko ruke. Vijence su cure oplele od spreža, biljke koja dugo ne vene, a bacale bi ih momcima na krov kuće. Obično su djevojke bacale vijence svim momcima, a neke su ga bacale samo svojem momku. Bacajući vijence, viknule bi: »Nek se širi Mara« ili »Nek se širi Kata«, odnosno spomenuli bi ime djevojke za koju su mislile da će se udati u tu kuću. Kako se u selu uvijek znalo tko je bacao vijence, a tko ni-

je, često je dolazilo do »momačke osvete«: momci su nekoliko dana tim djevojkama, iza Cvjetne subote, bacali mučke na kuću, razbacali slamu po dvorištu, rastavljali kola i stavljali ih na drugo mjesto i činili slične nepodopštine. Cvjetnica (u Bunjevaca *Cvitna nedilja*, u santovačkih Šokaca *Cvitnica*) nedjelja je prije Uskrsa i na početku je Velikoga tjedna (*Velike nedilje*). Toga se dana nosi kita cica-mace u crkvu za blagoslov. U Santovu to čine mlade žene, a cica-maca bi se poslije zataknila za *tetiv* (gredu) radi obrane od groma, požara, oluje. Na uskršno jutro u Santovu se nosilo jelo u crkvu »na svetenje«. Bunjevački je običaj umivati se toga jutra u mladom zelenom žitu, a na drugi dan Uskrsa, na *vodeni ponediljak*, mladi su momci išli u *polivanja* (u Santovu: *poljivanje*) djevojkama. Domaćin ih časti vinom, rakijom, a djevojka polivačima dariva *šarena jaja* (Bunjevci), odnosno *jajce u drtavica* (Santovo). I plavnjanski Šokci također su išli polivati cure na uskršni ponedjeljak prije velike mise.

I za *Đurđev* (Jurjevo, Đurđevo, 23. IV.) također su mnogi mijenjali svoje gazde i prelazili od jednoga drugomu. Bilo je i selidbe, ali rjeđe nego o *Miolju*. Vrijeme od *Đurđeva* do *Miolja* ravnalo se prema »pozdravljenju«, koje su zvona naviještala sat poslije jutrom (od 6 sati od *Miolja*) i sat poslije navečer (od 20 sati od *Đurđeva*). Na Markovo (25. IV.) ophodom se išlo na blagoslov žita, u Santovu *it u žita*, sadile su se lubenice i kukuruzi. Pedeset su dana nakon Uskrsa *Dove* (Duhovi), kada su se kuće kitile cvatom zove, a kraljice su išle i pjevale kraljičke pjesme. U Santovu *kraljice se vodu* i u naše vrijeme, dok je u Bunjevaca običaj obnovljen. Za *Br(a)-šančevo* (Tijelovo, slavi se prvoga četvrtka nakon blagdana Presvetoga Trojstva) u Bunjevaca se nisu pekli kolači niti kruh ili dignuto tijesto. Toga je dana bila svečana procesija, a poslijepodne su se priređivala kola i druge zabave. O tom blagdanu djevojke su odijevale *svečana ruva* – svilu i lakša sukna. U šokačkih je Hrvata do kraja 1950-ih za taj blagdan bio običaj pravljenja i blagoslova kolibica (obnovljen je zadnjih

Obnovljeni običaj kraljica u Tavankutu

godina u Plavnoj unutar Crkve). Dan prije Tijelova po ulicama i raskrižjima izrađivane su kolibice od zelenih grana duda, zove i široka lišća divljega čička, koje je uz grane služilo i za pokrivanje krova. Materijal za izradu kolibica i gotove vjenčiće žene su donosile dan ranije. Kolibice su bile četverokutne, krov je bio *na jednu vodu*, a pod se prekrivao laticama ruža, na koje bi se postavljali kipići Majke Božje ili nekih od svetaca. Nakon sv. mise župnik bi s vjernicima u procesiji pohodio kolibice i vjenčiće da ih blagoslovi i okadi. Nosili su se križ, barjaci, *nebo* (ispod kojega je župnik nosio sakrament), velika svijeća i kadionica, kip Majke Božje, a na kraju su hodali vjernici. U Plavni su kip Majke Božje nosile *gosponoš*, a *nebo* članovi pastoralnoga vijeća (crkveni odbornici). Nakon blagoslova svaka obitelj je svoj blagoslovljeni vjenčić donosila doma i vješala ga na gornji dio dovratka iznad ulaznih vrata.

O Ivanju (spomendan sv. Ivana Krstitelja, 24. VI.) tri dana zaredom u predvečerja su se palile vatre, ivanjski krijesovi. Kada se vatra rasplamsala, skakalo se preko plamena, u čemu je većinom sudjelovala mladež. Za *Petrov* (29. VI.) obično je počinjala žetva, makar simbolično ako žito nije dozrelo. Bio je običaj da domaćin poslijepodne izađe na njivu i dva-tri puta zamahne kosom te tako označi početak žetve – risa.

U Baču su agrarni običaji i vjerovanja nekad bili vrlo brojni, ali ih danas gotovo i nema. Uz kalendar je bilo vezano oranje, sjeme, sijanje i svi ostali poljski i voćarski radovi. Bilo je i nekoliko vjerovanja o sto-

ci i živini. U posljednje vrijeme obnovljen je običaj, ako dugo nema kiše, da u crkvi devet udovica moli naglas za kišu. U ovom se kraju i dalje vrijeme za razne agrarne poslove određuje svecima. Sijanje počinje od Miholja, pšenica se sije od sv. Matije, kukuruz tjeđan prije Đurđeva i nakon nje-ga itd.

Izvori: Arhiva HKUPD-a Matoš Plavna; A. Kese-jić, Tri šokačka narodna običaja u Baču (rukopis), ostavština prof. Bele Gabrića, Bunjevačko-šokač-ka knjižnica Ivan Kujundžić, Subotica.

Lit.: *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Friščić, Seoski sastanci mladih (prela), *Etnološka tribina*, 22, Zagreb, 1999; A. Stantić, Kreposti naših pri-daka : Pokladne zabave, *Zvonik*, 2/2001, Subotica; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; S. Bačić, Prilog povijesti narodnih kalendara kod Bunjeva-ca i Šokaca u Bačkoj, *Subotička Danica (nova) kalendar za 2003. godinu*, Subotica, 2002; *Hrvat-ska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokač-kih Hrvata*, Subotica, 2010; M. Cindori-Šinković, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Bunjevačko-šokački kalendari : 1868-1914 : Bibliografija*, Subotica, 2011.

S. Bačić, P. Skenderović, Ž. Mandić,
Z. Pelajić, J. Dumendžić

KALENDAR, franjevački pučki godišnjak za Slavoniju i Podunavlje iz XVIII. st. Iako na njemu nije naznačen urednik, uređivao ga je fra Emerik Pavić u Budimu 1747.-80. Sačuvana su samo tri godišta, čiji su puni nazivi: *Kalendar ili uregjeno prikazanje nediljah i svetkovinah kakono i pripovidka S. Pismama od Viteza Gjura Castrioticha iliti Scanderbega s godisnjima događaji i vassarih na razgovor Illyrah, za godisste 1766 upisan* (ima ga Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu), *Kalendar iliti uregjenje godisnje nediljah, svetkovinah, misecnog prominjenja i istih vrimenah i pi-sme od vojevode Janka kakonoti i namis-sljene pripovidke i poskocsnica svakolika Illyrom iliti Slovincem na razgovor poklo-njena za godisste spasitelja 1769* (nalazi se u Muzeju Slavonije u Osijeku) i *Kalendar slovinski u kojemu osim nediljah, svetko-vinah, mesecnog minjanja, i vrimentitog zgadjanja, stavljaše pisma od vitezova pri-*

morskih, zgagjanja seljanska, nastojanja domacha i vridne pripovidke, kakono i pokazanje pazarah, svakolika Slovincem za rodisste Spasiteljovo 1778. poklonnjena (posjeduje ga Nacionalna knjižnica Széc-henyi u Budimpešti). Tiskan je u budimskoj tiskari Leopolda Franciska Landerera, koji je jedini imao carsku povlasticu da tiska »ilirske« kalendare. Osim iz sačuvanih pri-mjeraka, o sadržaju i uopće izlasku ostalih godišta dodatno se doznaje iz pismohrane Budinskoga samostana te pretiskanoga sa-držaja u kasnijim kalendarima namijenje-nih »ilirskomu« puku, tiskanima u Budimu i Osijeku.

Kalendar
za 1778.

Format je sačuvanih kalendara neo-bičajan – 6,5 cm x 15 cm; broj je stranica različit: 48 (1766.), 52 (1769.) i 24 (1778.); naslovnica je tiskana dvobojno (crno-crve-no), ukrašena bakrorezom i neunificirana – budući da je na njoj potanko najavljivan sadržaj, iznova se osmišljavala za svako godište u ovisnosti o kalendarskom sadržaju. Sadržaj ima uobičajenu kalendarsku strukturu: kalendar (mjeseci su navedeni latinski i hrvatski /sičanj, veljača.../), a po jedan stupac donosi »novi kalendar« i »sta-ri«, književni dio, praktični savjeti (medi-

cinski), zabavni dio i podaci o sajmovima, pri čemu je naglasak na zabavno-poučnom dijelu, a manje na kalendarskom. Književni tekstovi čine u prvom redu slobodno preuzimane priče i pjesme od fra Andrije Kačića Miošića (Pavić je bio prvi promicatelj Kačića u Slavoniji i Podunavlju) te stihovane basne, pretežito Ezopove.

Kalendar je bio upućen najpriprostim dijelom stanovništva, bez kulture čitanja, težacima koji sami rade sve poslove, zbog čega je štivo birano prema njihovu ukusu i mogućnostima. Zato je imao naglašenu obrazovnu funkciju – prosvjeteliti u praktičnom i duhovnom smislu: odgojiti, pomoći praktičnim savjetima, ali i upozoriti na važnost znanja, potrebu školovanja i izgradnje moralnoga lika.

»Pokazanje vašarâ, navalastito u oni državâ u koji pribivaju Iliri i na iste običaju odilaziti« pokazuje u kojim se krajevima čitao Pavićev budimski kalendar: u Mađarskoj »s desne strane Dunava«; »s lijeve strane Dunava«, Tise i po Bačkoj; po Srimu i Slavoniji; po Banatu i okolišu – praktično su njime, uz Slavoniju i Srijem, obuhvaćen svi Hrvati u cijelom Podunavlju i u Banatu.

Kalendar iz 1769. najstariji je sačuvani slavonsko-podunavski kalendar. Nepostojanje primjeraka ranijih godišta kalendara bilo je evidentno već u prvoj polovini XIX. st., što je posljedica njihove svrhe i korisnikâ. Stari kalendari uništili su se upotrebom – bili su namijenjeni puku, s ograničenim rokom trajanja, pa su se nakon isteka godine koristili za potpalu vatre, podlaganje polica, njime su se igrala djeca i sl.

Lit.: V. Dukat, Iz povijesti hrvatskoga kalendara, *Narodna starina*, 1/1923, Zagreb; M. Tatarin, Je li se što sačuvalo od kalendara Emerika Pavića?, u: *Tkivo kulture : Zbornik Franje Emanuela Hoška : U prigodi 65. obljetnice života* (ur. N. V. Gašpar), Zagreb, 2006; M. Tatarin, Jedan zaboravljeni slavonski kalendar iz 18. stoljeća, u: *Prešućeno, zaboravljeno, izazovno u hrvatskoj književnosti i kazalištu* (ur. N. Batušić i dr.), Zagreb-Split, 2007; Đ. Franković, Zaboravljeni budimski Kalendar slovinski... iz 18. stoljeća, *Klasje naših ravni*, 11-12/2008, Subotica; Đ. Franković, Zaboravljeni hrvatski budimski Kalendar slovinski iz 18. stoljeća, *Hrvatski kajkavski kolendar 2009.*, Čakovec, 2008.

S. Bačić

KALENDAR HRVATSKA RIJEČ, socijalistički godišnjak tiskan u Subotici. Izašlo je samo jedno godište – 1952., a uredio ga je Josip Kujundžić – Kejo. Kao i prvomu bačkom hrvatskom kalendaru u socijalističkom duhu (*Narodni kalendar*), nakladnik mu je bilo Novinsko-izdavačko poduzeće *Hrvatska riječ*, po kojem je i nosio ime. Tiskan je u subotičkom Tiskarskom poduzeću *Minerva* na 128 stranica, formata 24 cm x 16 cm.

U frontispisu naslovne stranice nalaze se fotografije maršala Josipa Broza Tita i predsjednika Vlade NR Srbije Petra Stambolića, dok kalendarski dio čine historijski podaci, kalendar za svaki mjesec, zdravstveni i gospodarski savjeti te podaci o

Kalendar *Hrvatska riječ* za 1952.

izlaženju sunca i mjesecčevim mijenama za cijelu godinu. Pretežiti su dio kalendara prozne, uglavnom kraće pripovijetke i kraće pjesmice raznih autora. Na kraju se nalaze šale i reklame. Najvažniji su tekстовi: »Hiljadita predstava hrvatske drame Narodnog kazališta u Subotici«, »Bunjevački narodni običaji« i »Podaci o likovima umjetnicima i amaterima u Subotici«. Suradnici su bili Jelica Golić, Ivan Vuković, Mirko Huska, Luka Kujundžić – Strika, Klara Lendvai, Marko Peić Tukuljac,

Matija Poljaković i Blaško Hajduk Vojnić, a objavljeni su i prilozi nekadašnjih preporoditelja Šime Ivića i Staniše Neorčića.

Kalendar je imao jasnu režimsku crtu, zbog čega je propao i drugi pokušaj vlasti u Subotici da ispune prazninu u kalendarskoj tradiciji nakon zabrane *Subotičke Danice*. To što je izašlo samo jedno godište pokazuje da ga narod nije prihvatio.

Lit.: S. Bačić, Prilog povijesti narodnih kalendara kod Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj, *Subotička Danica (nova)* : Kalendar za 2003. godinu, Subotica, 2002.

E. Bažant

KALENDAR ILIRIČKI (Calendarium Illyricum), skupno ime za više kalendara različitih naslova koje su u Budimu tijekom XVIII. st. tiskali franjevci za hrvatski puk u slavonsko-podunavskom prostoru. Ne navodeći pojedinačne nazive, latinskim oblikom toga imena (*Calendarium Illyricum*) zajednički ih označuje fra Josip Jakošić u svojem djelu *Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae* iz 1795. Na temelju toga neki su autori (Matija Evetović) smatrali kako je riječ o jednom kalendaru te su u nj uključivali i kasnije kalendare koje nisu uređivali samo franjevci Budimskoga kulturnoga kruga, nego i dijecezanski svećenici i svjetovne osobe sve do u XIX. st.

Prema nekim tvrdnjama, uređivanje i izdavanje franjevačkih kalendara započeo je 1734. u Budimu fra Stjepan Vilov. Na njegov se rad od 1747. nastavio fra Emerik Pavić, koji ih je uređivao do 1780., a od 1778. do 1786. urednik je bio fra Marijan Lanosović. U nekim razdobljima izlazila su dva kalendara – osim slučaja kada su Pavić i Lanosović istodobno kratko uređivali dva kalendara. Zahvaljujući Jakošiću, poznato je i da je fra Đuro Rapić objavio kalendare za 1743. i 1744. te da je njegov rad nastavio fra Jerolim Lipovčić 1745.-55.

No unatoč tomu što su dugo izlazili, poznato je i sačuvano svega nekoliko primjeraka franjevačkih kalendara tiskanih u Budimu: u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuvaju se primjerci kalendara za 1766. (*Kalendar ili uregjeno prikazanje*

nediljah i svetkovinah kakono i pripovidka S. Pisma od Viteza Castrioticha iliti Scanderbega s godissnjima događaji i vassarih na razgovor Illyrah, za godisste 1766 upisan) i 1781. (*Svetodanik illity kalendar illyricski za opcheno godishte 1781 korist i zabavu Slovincah sloxen*), u Muzeju Slavonije u Osijeku čuvaju se kalendari za 1769. (*Kalendar iliti uregjenje godissnje nediljah, svetkovinah, misecnog prominjenja i istih vrimenah i pisme od vojevode Janka kaonoti i namissljene pripovidke i poskocsnica svakolika Illyrom iliti Slovincem na razgovor poklonjena za godisste spasitelja 1769*) i 1785. (*Novi i stari misecsni illiti kalendar illyricski za opcheno godishte 1785. na korist i zabavu Slovincach sloxen*) godinu, a Nacionalna knjižnica Sécheny u Budimpešti čuva primjerak kalendara za 1778. (*Kalendar slovinski u kojemu osim nediljah, svetkovinah, mesečnog minjanja, vrimenitog zgađanja, stavlja se pisma od vitezova primorskih, zgađanja seljanska, nastojanja domaća i vridne pripovidke, kakono i pokazanje pazarah svakolika Slovincem za rodište Spasiteljevo 1778*).

Budući da nakon oslobođenja od Turaka u Slavoniji dugo nije bilo tiskare, svi poznati budimski primjerci iliričkih kalendara iz XVIII. st. tiskani su u budimskoj

Kalendar
za 1769.

tiskari Leopolda Francisca Landerera, koji je imao carsku povlasticu da jedini tiska kalendare za ilirski puk. Nakon njegove smrti 1770. vođenje tiskare preuzela je njegova udovica Katarina, koja je nastavila tiskati hrvatske kalendare. Prema sačuvanim primjercima, u toj su tiskari sigurno tiskani ilirički kalendari u razdoblju 1766.-85. Tek s dolaskom tiskara Ivana Martina Divalda u Osijek (1775.) budimski su tiskari dobili u Slavoniji ozbiljnu konkurenciju pa se od kraja XVIII. st. kalendari za slavonske i podunavske Hrvate tiskaju i u Osijeku.

Potkraj XVIII. st. objavljivanje kalendara različitih naziva namijenjenih hrvatskomu puku u slavonsko-podunavskom prostoru nastavljaју franjevci, ali i dijecezanski svećenici i svjetovne osobe. U Osijeku je odvjetnik Ivan Matković tiskao kalendar za 1792., fra Aleksandar Tomković za godine 1793.-1817. te svećenik Adam Filipović Heldentalški od 1822. do 1867. ili 1871., dok su ih u Budimu izdavali pravnik Antun Nagy 1813.-23. te jezikoslovac iz Broda Ignjat Alojzije Brlić 1836.-55., a nakon njegove smrti do 1857. njegov sin Andrija Torkvat.

Budimski kalendari imali su važnu funkciju u izgradnji hrvatske kulture i očuvanju hrvatskog jezika u slavonsko-podunavskom prostoru, ali i u njegovu povezivanju s drugim hrvatskim krajevima. Jedan od najizrazitijih primjera toga jesu objavljivane pjesme iz *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića, što je u godištim 1766., 1769. i 1778. isticano i u njihovu naslovu, pa ti kalendari svjedoče i o popularnosti Kačićeva *Razgovora* na sjeveroistoku hrvatskoga etničkoga prostora. Dugogodišnje izdavanje kalendara valja sagledavati u okviru šire djelatnosti Budinskoga kulturnoga kruga, koji je radom na polju znanosti, prosvjete i kulture djelovao tijekom XVIII. st. kao veliko hrvatsko kulturno središte, ali ujedno pokazuju i pažnju koju su hrvatski franjevci u Slavoniji i Podunavlju poklanjali najširoj čitalačkoj publici.

Lit.: I. Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska*, Zagreb, 1860; M. Šrepel, Jakošićev spis Scrip-

tores Interamniae, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 2, Zagreb, 1899; M. Tatarin, Je li se što sačuvalo od kalendara Emerika Pavića?, u: *Tkivo kulture : Zbornik Franje Emanuela Hoška : U prigodi 65. obljetnice života*, (ur. N. V. Gašpar), Zagreb, 2006; M. Tatarin, *Život Antuna Mandića Adama Filipovića*, biografija u stihovima, *Dani Hvarskog kazališta : Građa i eseji o hrvatskoj drami i teatru*, 1/2006, Split; M. Tatarin, Uloga pučkih kalendara u stvaranju hrvatske čitateljske publike (Kalendar Ignjata Alojzija Brlića), u: *Raslojavanje jezika i književnosti : Zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*, (ur. K. Bačić), Zagreb, 2006; M. Tatarin, Jedan zaboravljeni slavonski kalendar iz 18. stoljeća, u: *Prešućeno, zabranjeno, izazovno u hrvatskoj književnosti i kazalištu*, (ur. N. Batušić i dr.), Zagreb-Split, 2007; Đ. Franković, Zaboravljeni budimski *Kalendar slovinski* iz 19. stoljeća, *Hrvatski kajkavski kalendar 2009.*, Čakovec, 2008; F. E. Hoško, Vjerska, prosvjetna i kulturna misija franjevacu, u: *Slavonija, Baranja i Srijem : Vrela europske civilizacije*, 1, ur. Vesna Kusin i B. Šulc, Zagreb 2009.

R. Skenderović

KALENDAR KATOLIČKOG PUČKOG SAVEZA, godišnja periodična publikacija Katoličkoga pučkog saveza iz Budimpešte. Objavljen je za godišta 1909.-12., 1914.-15. i 1917. Do rata je izlazio u Subotici, gdje je tiskan u zadružnoj Tiskari svetog Antuna. Prvi je broj naslovljen *Danica : Kalendar Katoličkog pučkog saveza*, a sva kasnija izdanja bez riječi Danica. Tiskan je na formatu 21 cm x 15 cm, a broj je stranica varirao (npr. 1909. imao je 111, a 1912. – 157).

Osim novina *Katolikus Népszövetség* i sestrinskih izdanja na njemačkom, slovačkom i hrvatskom, Katolički pučki savez izdavao je i pučki kalendar na mađarskome *Katholikus Népszövetség naptára* (1906.-48.), koji je izlazio i za ugarske Nijemce (*Katholischer Volksvereins-Kalender*, 1909.-41.), Slovake (*Kalendár Katolíckej ľudovej jednoty*, 1909.-12., 1914.-18.) i Hrvate.

U svakom se godištu nalazi kalendarski dio za svaki mjesec, genealogija carske kuće, crkvene zapovijedi, vrijeme i godišnja doba. Tekstovni dio protkan je pripovijetkama i pjesmicama raznih autora, objavljivani su popularni politički članci katoličke i kršćansko-socijalne provenijencije te razni savjeti o zdravlju, pravu,

svakodnevnom životu, gazdinstvu, a na kraju uobičajene šale te datumi održavanja sajмова u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Ugarskoj s raznim bilješkama i oglasima. Kako je kalendar, osim među južnougarskim Hrvatima, distribuiran i u Međimurju, sadrži i priloge međimurskih autora.

Kalendar Katoličkog pučkog saveza za 1911.

Kao potpisnici izvornih i prevedenih priloga navedeni su Blaško Rajić, glavni tajnik Katoličkoga pučkog saveza Stjepan Haller, saborski zastupnik Katoličke narodne stranke Karlo Husar, kalački nadbiskup Julije Városvy, košički biskup Augustin Fischer Colbrie, čanadski biskup Julije Glattfelder, primas Ugarske i nadbiskup ostrogonski dr. Ivan Csernoch, sarajevski nadbiskup Ivan Evangelist Šarić, ravnatelj Katoličkoga pučkoga saveza dr. Aleksandar (Sándor) Ernst, saborski zastupnik i dopredsjednik Katoličkoga pučkoga saveza odvjetnik Nikola Zboray, odvjetnik Katoličkoga pučkoga saveza dr. Stipan Molnar, liječnik Anton Kuhar, odvjetnici Julijo Kovač, Julije/Đula Moldoványi, Dragutin Bonta, Dionisij Görcsóni i Géza Lakatos, župnik iz Kotoribe Juraj Lajtman, kapealan subotičke župe sv. Terezije Ivan Petreš, Stipan/Stjepan Kinč, profesor Nadbiskupskoga sjemeništa u Zagrebu dr. Valentin Čebušnik, Aleksije pl. Kákósy, međimurski kapelan Vid Blažinčić, Dragutin Senatíványi, Marija Zvošec itd. Objavljivane su pjesme i pripovijetke Vinka Žganeca, Va-

lentina Mirića, Stjepana Mikeca mlađega, Martina Seline, Cecilije Lukačić i drugih.

Sva godišta ima Zemaljska knjižnica *Széchenyi* u Budimpešti, a predratna godišta i Gradska knjižnica u Subotici.

Lit.: I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, Subotica, 1993; M. Cindori-Sinković, E. Bažant, N. Bašić Palković, *Bunjevačko-šokački kalendari 1868-1914: Bibliografija*, Subotica, 2011; *Magyar katolikus lexikon*, 6, Budapest, 2001.

E. Bažant

KALENDAR NIKOLE KESIĆA, višegodišnji kalendar objavljen kao dio lekcionara fra Nikole Kesića *Epistole i Evangjela priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godišnji* iz 1740. Kalendari se u povijesti nisu izdavali samo kao godišnjaci u obliku samostalnih knjiga za jednu godinu nego i u sklopu molitvenika ili druge nabožne literature, kada su objavljivani za više godina, što je bio i jedan od načina da puk prihvati gregorijanski kalendar uveden 1582. Prve takve kalendare na hrvatskom jeziku tiskali su fra Matija Divković u djelu pisanom narodnim jezikom i bosančicom *Nauk krstjanski* (Venecija, 1611.), koje je doživjelo više izdanja, zatim fra Ivan Bandulavić u sklopu lekcionara tiskanoga latinićom *Pisciole i Evangjela* (Venecija, 1613.), koji je također imao više izdanja, splitski jezikoslovac Matija Alberti u molitveniku prevedenom s latinskoga *Oficiy B. Mariae D.* (Venecija, 1617.), isusovac Bartol Kašić, koji je preveo obrednik Rimske crkve *Ritual rimski istomaccen slovinski* (Rim, 1640.) i uz njega novi, gregorijanski kalendar iz Misala rimskoga i dr.

TABULA VRIMENITA, I						
God. i Gos.	Mo- va Ned.	Zlat- ni broj.	Epis- bilig. Mil.	Septua- geſi- ma.	Chriſti ſcri- da.	Uſkari- ali Váſzun.
1740 c	b	13	I	12. Velj.	2. Ox.	17. Tráv.
1741 a	13	XII.	29. Sics.	15. Vel.	2. Tra.	
1742 g	14	XXIII.	21. Sics.	7. Vel.	25. Oxu.	
1743 f	15	IV.	10. Vel.	27. Vel.	14. Tra.	
1744 e	d	16	XV.	26. Sics.	12. Vel.	4. Tra.
1745 c	17	XXVI.	14. Vel.	3. Ox.	18. Tra.	

Dio višegodišnjeg kalendara Nikole Kesića

Kesićev je kalendar poput ranijih višegodišnjih kalendara, a kao predložak mu je služio Bandulićev lekcionar iz 1613. i njegova kasnija izdanja. Bio je namijenjen puku, za kućnu uporabu. Obuhvaća 28 godina (1740.-68.) i čini prvi dio njegova lekcionara *Epistole i Evangjela*. Nezavršeni je Kesićev lekcionar, nakon što je umro od kuge 1739., dovršio je fra Emerik Pavić, a trošak izdavanja i tiskanja snosio je Nikolin brat Antun, trgovac iz Tabana. Format je knjige 15 cm x 10 cm, a tiskana je kod udovice Veronike Nottensteinin u Budimu.

Kalendar je pisan na hrvatskom i latinskom jeziku i sastoji se iz dva dijela. Prvi je dio *Tabula vrimenita i svetkovina koje se primistaju*, koju čini 13 stupaca s rubrikama godina, dana u tjednu, nedjeljnoga čitanja, datuma pomičnih crkvenih blagdana i dr. Drugi je dio potpuni mjesečnik od 12 mjeseci. Svaki mjesec obuhvaća nešto više od jedne stranice, a donosi red dana u mjesecu, nedjeljno čitanje i potpuni martirologij (imena mučenika i svetaca za svaki dan u mjesecu). Imena mjeseci Kesić navodi prvo hrvatskim (*syacsagn, veliacsa...*), a onda latinskim jezikom, za razliku od ranijih Divkovićevih kalendara, gdje je navođenje bilo obratno. Uz hrvatsko i latinsko ime svakoga mjeseca, rimskim brojevima napisano je i koliko dotični mjesec ima dana, a na kraju svakog mjeseca stoji i neko upozorenje.

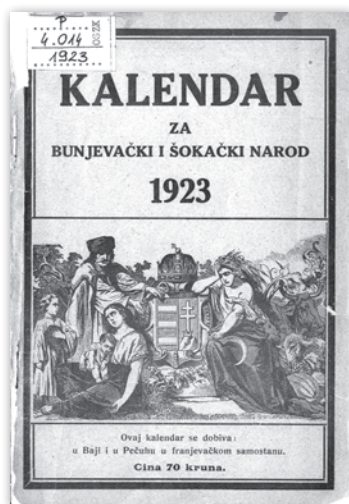
Lit.: N. Kesich, *Epistole i evangjelia priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godissnji* : Muka Gospodina nass. Isukersta po Mattii, Marku, Luki i Ivanu u jedno sloxena po redu Rimskoga misala Clem. pape VIII. i Urb. VIII. razrediena, Budim, 1740; V. Dukat, Iz povijesti hrvatskoga kalendara, *Narodna starina*, 1/1923, Zagreb; I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; S. Velin, Kalendar Nikole Kesića iz 1740. godine, *Narodni kalendar 1975*, Budimpešta, b. g.; Kalendari, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.

E. Bažant

KALENDAR ZA BUNJEVAČKI I ŠOKAČKI NAROD, pučki godišnjak koji je izlazio u Budimpešti. Izašla su samo dva broja: za 1923. (47 str., format 17 x 20,5

cm) i 1924. (54 str., format: 14 x 21 cm). Tiskan je u Tiskari Viktora Hornyánszko-ga. Uređivao ga je Bunjevački i šokački narodni odbor iz Budimpešte. Mogao se kupiti u bajskom i pečuškom franjevačkom samostanu, prvi broj za 70, a drugi za 1500 kruna.

Kalendarski dio sadrži i popis pravoslavnih blagdana te rubrike *Misecove mine*, *Vrime po iskustvu*, *Ishod i zapad sunca*. Za danu godinu pripoćuje se *Crkveni post*

Kalendar za bunjevački i šokački narod 1923.

i nemrs, *Pomrčenje sunca i miseca*, a potom *Abecedni popis imena svetih*, *Duhovni saviti*, *Gospodarski poslovi* (po mjesecima). Prožet je veličanjem državnoga poretka te mađarskoga naroda i njegove povijesti. Objavljeni tekstovi pisani su bunjevačkom ikavicom, čak i pripovijest E. Kollaya *Pijanstvo; kratka pripovitka megjimurska*. U kalendaru za 1923. objavljene su isključivo pjesme Sándora Petőfija u hrvatskom prijevodu, a na kraju slijede *Šale*, *Važniji sajmovi u Magjarskoj*, *Škala za biljege* (poštanske markice) i *Poziv na pritplatu novina Naša domovina*, koji je potpisao svećenik Đeno Anišić, vlasnik i urednik toga glasila, koji je tada bio vojni župnik u Budimpešti.

Također s naglašenim vjersko-odgojnim obilježjima, ali sa znatno više hrvatskih sadržaja i djela hrvatskih bačkih knji-

ževnika, pisan je kalendar za 1924. Osim *Stogodišnjega gataoca*, objavljena je pri-povijest autora s pseudonimom Čc (iza ko-jeg se krije Čavoljac, tj. čavoljski župnik Ivan Petreš): *Badnje veče kod Lenkićevih*. Prema svemu sudeći, njegovi su i ovi na-pisi: *Dolazak Bunjevaca u Mađarsku* te pripovijesti *Tko manje ište, više mu se daje*; *Mudrovanje bez Boga*; *Starac Josip*; *Prav-da i krivda*. Pjesmama je, osim I. Petreša, zastupljen i Ante Evetović Miroljub. Na kraju je *Poziv na pritrplatu »Bunjevačkih i šokačkih novina«*, mjesečnika koji je izla-zio u Budimpešti 1924.

Ž. Mandić

KALPAK (*tur.* kalpak: kapa, kaciga)
1. vrsta krznene kape, šubare. Tatarskoga je podrijetla. Visoka je, a obod joj je opši-ven skupocjenom samurovinom, tj. krznom samura (vrsta lasice), zbog čega naziva još i samur-kalpak ili samurlija. Na vrhu je op-šiven suknom, svilom ili kadifom. Prednji dio obično je okičen visokom perjanicom, zlatnim lancima i kolajnama. Nosili su ga uglavnom viši slojevi društva, plemići, ju-naci u boju. Sastavni je dio mnogih vojnih uniforma, a ponegdje se koristi kao narod-na nošnja. Spominje se u starijoj bunjevač-kaj književnosti, poput epa Grgura Peš-talića *Dostojna plemenite Bačke* iz 1790.
2. u bačkih Bunjevaca naziv za poklopac na kazanu za pečenje rakije.

Kalpak – dio bunjevačke graničarske odore

Lit.: A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jezi-ku*, Sarajevo, 1989; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Subotica – Novi Sad, 1990; *Hr-vatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KALVARIJA (*lat.* calva, prijevod s ara-mejskoga gulgulta: lubanja) **1.** mjesto gdje je Isus pogubljen. Riječ je o brdu izvan nekadašnjih zidina Jeruzalema (*lat.* locus calvariae: mjesto lubanje; danas unutar jeruzalemskoga Staroga Grada) blizu gro-blja na kojem su svojedobno izvršavana pogubljenja. Ime je dobilo jer od kamena i u silueti je podsjećalo na lubanju. Kako su prvi kršćani štovali to mjesto, car Haj-drijan dao je tu podići Afroditin hram, koji je car Konstantin srušio te je podigao ba-eziliku Groba Isusova 334., koja je poslije više puta rušena i obnavljana. **2.** Isusova »kalvarija« označuje muku koju je, nakon osude pod Poncijem Pilatom, proživio noseći križ do brda Golgota, gdje je rasg-pet te umro na križu. U prenesenom se smislu kaže da onda kada netko prolazi svoju kalvariju proživljava ljudsku životnu patnju, dok se za velika stradanja pojedinca ili društva kaže Golgota.

3. Velika pasionska duhovnost iz sred-njega vijeka urodila je na Zapadu simbo-ličnom gradnjom Isusova križnoga puta u prirodi, koje je prozvano kalvarija. Na-stojalo se da bude izgrađena na brijegu na kojem se vrši pobožnost križnoga puta – pobožnost na spomen Isusove muke, koju u korizmeno vrijeme, a posebno u Velikom tjednu, vjernici rado obavljaju. Križni su put počeli promicati križari, a od XIV. st. posebno gorljivo franjevci, koji su jeru-zalemskim križnim putom vodili hodoča-mnike. Kako su samo rijetki vjernici mogli hodočastiti u Jeruzalem, rodila se ideja da se i izvan Jeruzalema vjernicima omogući takva pobožnost.

Ta pobožnost prati Isusovu muku od njegove osude do smrti i pokopa. Kroz po-vijest su izvornim postajama pridodane i postaje koje se ne spominju u evanđeljima, kao susret s Veronikom. U njemačkim je krajevima križni put imao sedam postaja

(prema broju molitvenih ura u časoslovu). Potkraj XVI. st. križni put ima 12 postaja, a od sredine XVIII. st. 14 postaja. U najnovije vrijeme postoji i 15. postaja, kod koje se razmišlja o Isusovu uskrsnuću. U XVII. st. u poljskim i u češkim krajevima gradile su kalvarije s po 30 postaja.

Kalvarije u vojvodanskom dijelu Bačke. Svi katolički gradovi i sela na području današnje Subotičke biskupije koji su stariji od jednoga stoljeća imali su svoju kalvariju. U početku su građene samostalno, izvan grada, najčešće pokraj groblja ili pak na samim grobljima, po pravilu uz središnji ulaz, na prirodnom (Bač, Čonoplja, Lemeš) ili umjetnom brežuljku. Gdje nije bilo uzvisine, izgrađena je kapela, a iznad kapele postaja s križevima. Kalvarije koje su podizane u XIX. st. najčešće strukturalno imaju tri križa (Isus u sredini i po jedan razbojnik sa svake strane) na vrhu brijega ili kod kapele, u podnožju su križeva kipovi sv. Ivana, Marije Magdalene i Blažene Djevice Marije, pri donjem dijelu uzvisine nalazi se Sveti Grob, oko skupina se nalaze postaje sa slikama Križnoga puta, poredane u krug ili potkovicu, dok je na ulasku prizor Isusa u Getsemanskom vrtu s anđelom. Bački apostolski administrator Lajčo Budanović između dva svjetska rata obnovio je i izgradio više kalvarija, a planirao je podići i kalvarije na Čikeriji, Paliću i Kelebiji, u čemu ga je spriječilo izbijanje Drugoga svjetskoga rata. Poslije rata porušene su ili krajnje zapuštene mnoge kalvarije, napose u nekadašnjim njemačkim mjestima, npr. na groblju u Bukinu (srp. Mladenovo) poneka postaja još stoji, dok je u Novom Selu (srp. Bačko Novo Selo) kalvarija zbrisana. Od kraja 1980-ih kalvarije se obnavljaju, među ostalim i u nekim nekadašnjim njemačkim naseljima (npr. Ridica).

Na topografskim kartama, kalvarije se označuju s tri križa. Crkveni šematizmi ne bilježe postojanje kalvarija.

Bač. Kalvariju je 1839. dao podići kačkolačko-bački nadbiskup Petar Klobusiczky na najvišem mjestu u gradu – na brežuljku

pokraj gradskih vrata zvanih Šiljak. Blagoslovljena je 1840., a 1861. na kalvarijskoj su kapeli postavljena tri kamena križa. Više je puta obnavljana. Nakon Drugoga svjetskoga rata posve je zanemarena i zapuštena, sve dok 1980-ih godina od lijepe kalvarije nije ostala gotovo ruševina. No 1990-ih, za vrijeme župnika Miroslava Orčića, bila je obnovljena, a župnik Josip Štefković u najnovije ju je vrijeme još ljepše obnovio te je u svaku postaju ugradio lijepu sliku.

Bajmok. Prva bajmočka kalvarija podignuta je potkraj XVIII. st. Današnja je podignuta 1836. na *gredi* na ulazu u selo iz smjera Subotice. Obnovljena je 1886., te osobito 1910. Potporu izgradnji dao je grad Subotica.

Bajša. U ovome selu, koje je bilo posjed plemićke porodice Vojnić i po kojem su i nosili pridjevak od Bajše, pokraj kalvarije koju je 1817. izgradio Mihály Frém novu je kalvariju dao podići Mate Vojnić sa suprugom Antonijom, rođ. Volarić 1830. On i još nekoliko članova porodice pokopani su u kriptu pokraj Svetoga Groba. Na kalvariji nije bilo postaja, nego samo tri križa, skupina kipova i Sveti Grob. Vojnićeve je kalvarija srušena 1930., osim križa s Kristom, te je na istom mjestu podignuta nova, na kojoj također nema postaja.

Bereg. Kalvarija je podignuta na najvišoj točki na seoskom groblju, koje se nalazi na uzvišenju. Sastoji se iz tri križa, a obnovljena je prije desetak godina tako što su prijašnji drveni križevi zamijenjeni novim križevima.

(T. Lerić)

Kalvarija
u Beregu

Bođani. Kalvarija s Golgotom, križem i svih 14 postaja nalazi se u središtu sela, u blizini pravoslavnoga groblja. Postaje su zidane od čvrsta materijala, ali su oštećene, dok slike u postajama više ne postoje. Kalvarija nije u funkciji.

(Z. Pelajić)

Bunarić. Na subotičkom svetištu Majke Božje Bunariću podignute su drvene postaje križnoga puta 2003., a obnovljene 2005. Ondje se križni put obavlja svaki put kad se okupe hodočasnici.

Čantavir. Premda 1800. kalački povjesničar István Katona spominje Čantavir kao mađarsku župu, mnogi stariji šematizmi, kao oni iz 1870. ili 1915., spominju ga kao župu gdje se propovijeda i hrvatski (*lingua illyrica*), a i u godini osnutka Subotičke biskupije (1968.) zabilježeno je da se ondje propovijeda i hrvatski. Prvu je kalvariju s postajama u obliku drvenih križeva i kapelicom u Čantaviru 1796. blagoslovio franjevac koji je tamo izlazio iz Subotice. Ta je kalvarija, zbog natrulosti drvenih križeva, 1837. propala pa je uz pomoć grada podignuta nova, koju su mještani obnovili 1884. Treću su kalvariju vjernici Čantavira podigli 1928. na seoskom groblju, a obnovili 1964. Među graditeljima pojedinih postaja uz mađarska se nalaze i hrvatska prezimena Milanković, Skenderović i Pletkosić.

Čonoplja. U vrijeme župnikovanja Marijana Klasanovića, Kalačko-bačka nadbiskupija dopustila je 1850. Ivanu Kubiku da podigne kalvariju na uzvisini kraj mjesnoga groblja, a poslije je o njoj brigu vodila porodica Palić. Za župnika Nándora Mayera prilozima vjernika podignuta je kapela

Kalvarija u Čonoplji

posvećena sv. Antunu Padovanskom 1878. Kalvarija ima postaje i skulpture među najljepšima u Subotičkoj biskupiji.

(S. Bačić)

Lemeš. Nakon Prvoga svjetskoga rata, na poticaj Lajče Budanovića, župnik Bolto Agatić dao je podići kalvariju na brijegu iza župne crkve 1924.-28. Kao najimpozantnija i umjetnički najupečatljivija kalvarija u Vojvodini sagrađena između dva svjetska rata, izgrađena je u želji da postane novo marijansko hodočasničko mjesto, jer zbog nove državne granice vjernici s južne strane granice nisu više mogli hodočastiti u Jud ni na Bajsku Vodicu. Postaje su se nizale prema vrhu brijega s kapelom posvećenom Blaženoj Djevici Mariji Posrednici

Kalvarija u Lemešu

Milosti, a bile su djelo slovenskih umjetnika. Postaje su bile od meka drva pa su do danas ostale samo dvije. Na krovu kapele nalazi se 12. postaja, a u kapeli 14. Kapelu i postaje križnoga puta obnovili su lemeški vjernici nastojanjem župnika Antala Egedija, koji je upravljanje župom preuzeo 1995., pa vjernici na Veliki četvrtak i Veliki petak dolaze na kalvariju i mole križni put. Od 1999. Lemešani, osim svojega velikog proštenja na Malu Gospu, prve subote u kolovozu slave i malo proštenje u kapeli.

Monoštor. Uz mjesno groblje, na inicijativu tadašnjeg župnika Béle Nagya, kalvarija je podignuta 1899., a 1907. postaje i kapela posvećena sv. Adalbertu. Darosvatelji su postaja obitelji svih narodnosti u mjestu – hrvatske (Marin Marjanović sa suprugom Ružom Kovač, Martin Forgić sa

suprugom Marijom Kovač, Adam Periškić, Martin Periškić sa suprugom Klarom Turkalj te Ivan i Josip Čatalinac), mađarske i njemačke, kao i Bratstvo Sv. Krunice i Društvo Presvetoga Srca Isusova. Slike unutar postaja obnovljene su 2010. i 2011. Tijekom korizme, a posebno na Veliki petak, na kalvariji se moli Križni put.

(A. Dipanov)

Plavna. Kalvarija se nalazi na ulazu u selo iz smjera Bača, ali je čini samo Golegota, bez križnih postaja. God. 2012. srušena je stara i na istom je temelju izgrađena nova kalvarija. Prema zapisnicima zastupstva rimokatoličke crkvene općine u Plavni, od 1923. do 1944. više je puta pokušavana izgradnja kalvarije, ali je uvijek odgađana: pripravljeni su zemljište, izrađeni su nacrti, donošeni proračuni i planovi, ali postaje nikada nisu podignute.

(Z. Pelajić)

Sombor. God. 1725. na groblju je podignuta malena kapela Svetoga Križa. Nije zabilježeno jesu li pred tom kapelom bile postaje križnoga puta, ali je poznato da je iz župne crkve svake godine na blagdan Našašća Svetoga Križa (3. svibnja) polazila procesija do te kapele. God. 1764. se počela graditi somborska stara kalvarija te je na Veliki utorak 14. travnja 1767. dovršena zajedno s kapelom. Kalvarija se prostirala duž Bezdanskog puta – od današnje Batinške ulice br. 48 do Bezdanskog puta br. 76. Prvu pobožnost križnoga puta na novoj je kalvariji na Veliki petak 17. travnja 1767. vodio fra Nikola Đurčević. Kapela je postojala još 1942. Nova gradska kalvarija podignuta je 1924. pokraj Velikoga kato-

Kalvarija u Somboru

ličkoga groblja, a posvećena je Svetomu Križu. Kalvarijska je crkva 1960. postala župnom crkvom župe Svetoga Križa. Nekadašnje postaje križnoga puta zamijenjene su novima. Ondje se već dugi niz godina svake korizmene srijede okupljaju somborski vjernici na križni put.

Sonta. Na platou pokraj glavnoga ulaza na mjesno groblje prilozima vjernika 1842. podignuto je 14 postaja križnoga puta u potkovičastom obliku te kapela Srca Isusova, na čijem je krovu bila 15. postaja, a početkom XX. st. i zvonik. Kada su zbog izgradnje nove mrtvačnice postaje srušene 1989., slike križnoga puta postavljene su na bočne zidove unutar mjesne crkve sv. Lovre. Kapela, koju Sončani zovu Kalvarija, renovirana je 1964. i 2005., a na krov kapele postavljena su 2006. zvona sa zvonika srušenoga 2006.

(I. Andrašić)

Kalvarija u Sonti

Subotica. Prva subotička kalvarija podignuta je 1758. na trgu pred franjevačkom crkvom. Zbog širenja grada 1817. Matija pl. Vojnić od Bajše dao je podignuti novu kalvariju kraj ondašnjega istočnog izlaza iz grada – Segedinske kapije, koja je završavala na najvišem mjestu u gradu – brežuljku kod današnjeg podvožnjaka tj. željezničkoga mosta, gdje se danas nalazi subotička pošta broj 2. Osnivač je održavao kalvarije povjerio gradu. Zbog gradnje pruge i željezničkoga kolodvora kalvarija je izmještena 1864. na današnje mjesto u blizini Somborske kapije, a 1877. obitelji Mukić i Malagurski podigle su kapelu Ža-

losne Gospe. Te je godine počelo prikupljanje darova za gradnju današnje kalvarije, koja je blagoslovljena 1880.

Kalvarija u Subotici

Danas je najposjećenija i najživlja kalvarija u Subotičkoj biskupiji. Tu se na četvrtu korizmenu nedjelju okupljaju djeca, na petu djevojke i mladići, te na Cvjetnicu i na Veliki petak svi vjernici. Osim na Veliki petak, Subotičani posjećuju svoju kalvariju i u rano uskršno jutro. Poslije pohoda kalvariji vjernici odlaze na ranu misu u obližnju crkvu Isusova uskrsnuća. Prije dvadesetak godina vjernici su u zoru pohodili kalvariju, a s kalvarije su dolazili u katedralu na misu u pet sati, kad je katedrala bila ispunjena do posljednjega mjesta.

Vajska. Prema zapisima župnika Đure Baloga, kalvarija je sagrađena 1852. na uglu današnjih ulica JNA i Petöfijeve, a sastojala se od tri drvena križa s limesnim slikama. Obnovljena je za župnika Stjepana Tumbasa 1894., koji je dao sagraditi postaje i podnožje križa od tije

štene cigle te nabavio tučani križ i slike od fajanse Blažene Djevice Marije, sv. Ivana i Marije Magdalene. Nakon Drugoga svjetskog rata razorena je, kipovi su uništeni, a na mjestu kalvarije izgrađene su kuće. Nova kalvarija izgrađena je u župnom dvorištu, s postajama po starom obliku, a križ je postavljen na novi način. Župnik Josip Kujundžić posljednjih je godina na postajama stavio nove limene slike i križeve. Danas je u punoj funkciji.

(Z. Pelajić)

Žednik. Nakon izgradnje seoske crkve i ustanovljenja župe, na mjesnom je groblju obitelj Vukov podigla kalvariju u razdoblju 1913.-17. Prigodom obnove groblja 2003. obnovljene su i postaje.

Kalvarije u mađarskom dijelu Bačke. Najpoznatija se nalazi se u Baji, na prirodnom brežuljku zvanom Brižina. Postaje (12) te reljefi i slike u njima potječu iz 17. a 1973. obnovljene su. Iznad njih, na vrhu brežuljka, nalazi se kapelica koja pripada bajskoj župi sv. Stjepana i posvećena je Djevici sa sedam žalosti. Kapela je podignuta 1836. u klasicističkom stilu, a 1998. je obnovljena. Pred pročeljem joj stoji timpanon portik s četiri stupa. Oltarna slika, koja prikazuje Tugujuću Blaženu Djevicu, djelo je Josepha Schöffta i potječe iz 1837. Pred kapelom je skup kalvarijskih kipova (iz 1795.): Blažena Djevica Marija, Sveti Ivan i Marija Magdalena.

Diljem sjevernog dijela Bačke podižu se slične kalvarije: u Baškutu (*mađ.* Vaskút) 1831., 14 postaja, a kalvarijska kapela građena je 1824., dok je 2007. sav kompleks obnovljen; u Aljmašu (*mađ.* Bácsalmás) 1882.; Bikiću (*mađ.* Bácsbokod) 1895., građena je s novčanom potporom po

Kalvarija u Baji

najviše Ane Vidaković; Mateviću (*madž.* Mátételke) 1897.; Sentivanu (*madž.* Felsőszentiván) 1903.; Čavolju (*madž.* Csávoly) 1904.; Baćinu (*madž.* Bátya) 1910.; Gari 1911.; Kaćmaru (*madž.* Katymár) 1912.

U Santovu na mjestu nekadašnje kalvarije s drvenim križevima (iz 1881.) 1913. podignute su dolične postaje (14) od opeka, s prikladnim reljefima. Iznad postaja 1913. obitelj Širok dala je podignuti kapelicu, ispred nje su bila tri kamena križa: prope-ti Isus i dvojica razbojnika. Kao u većini naselja, tako i ovdje, od 1950-ih godina kalvarija gubi prvotnu ulogu, prepušta se zubu vremena i napokon ruši. God. 2011., u vrijeme župnika Imrea Polyáka, gradi se nova kalvarija (15 postaja), a spomenuti su križevi obnovljeni.

(Ž. Mandić)

Lit.: I. Džinić, Čonoplja, *Subotička Danica ili bu-njevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1931.*, Subotica, b. g.; T. Augustinov, *Kulturna povijest Vajske*, Vajska, 1972; A. Badurina, *Kalvarija, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolicke zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979; E. Roth, *Kalvarienberg, Lexikon für Theologie und Kirche*, 5, Freiburg, 1996; M. Zorić, *Rimokatolička crkva u Vajskoj*, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; I. Diós, *Kálvária, Magyar Katolikus Lexikon*, 6, Budapest, 2001; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; R. Siladev, *Divani iz Sonte*, Subotica, 2007; D. Csúszó, *Könyörgéseink színhelyei*, 5, Szabadka, 2008; S. Beretić, *Kalvarija – mjesto Isusove muke*, *Zvonik*, 3/2010, Subotica; V. Besedeš, *Naše kalvarije : Kalvarije u Vojvodini / Kálváriáink : A vajdasági kálváriák*, Subotica/Szabadka, 2010; V. Dévavári Beszédes, *Családi Kőr*, 10, Újvidék, 5. IV. 2012; R. Siladev, *Priča o fotografiji : Kapela, Hrvatska riječ*, br. 488, Subotica, 3. VIII. 2012; I. Andrašić, *Korizma u Sonti*, *Subotička Danica : Kalendar za 2013. godinu*, Subotica, 2012; www.bajsa.net/istorija.html.

S. Beretić

KAMARA (*tur.* hrpa, gomila < *lat.* camera < *grč.* kamára: svod, strop od sobe) **1.** stog žita, slame ili sijena pravokutna oblika, s polukružnim završetkom ili sa završetkom nalik krovu. Slagale su se nakon vršidbe u guvnu pod salašom, po mogućnosti na manjim uzvisinama kako bi se izbjeglo slijevanje vode nakon kiše pod kamaru, najčešće u parovima i na većim međusobnim razdaljinama da bi među njih

mogla ući *kasla*. Sлагala se sazivanjem *mo-be* da bi posao što prije bio završen te da bi se izbjeglo izlaganje snoplja mogućoj kiši. Dimenzije su se kretale do 10 m u duljinu i do 5 m u širinu. Majstori koji su znali složiti kamare, tzv. kazaloši, bili su rijetki i cijenjeni.

Kamara pokošena žita slagala se tako što se oko dvije trećine snoplja sadijevalo *u podinu*, tj. donji dio kamare u kojem se snoplje slaže s vlačem okrenutim unutra. Nakon 2,5-3 m visine, od preostale trećine snoplja pravila se *povlata*, tj. gornji dio kamare s vlačem okrenutim prema van, i to tako da se snoplje postupno uvlačilo dok kamara ne bi bila gotova. Završavana je unakrsno sastavljenim snopljem, čiji su odrezani krajevi okrenuti nagore. Na kraju je na dva kraja kamare na vrhu stavljan po jedan snop, koji se dobro pričvršćivao da ga vjetar ne sruši. Taj prvi par vršnih snopova na pročelju i začelju kamare zvan je *patkovima*, a *patke* su bili svi ostali vršni snopovi po cijeloj dužini kamare.

Nakon što se žito ovršilo, *kazaloš* je s dva *slamara* složio ovršenu slamu u kamaru. Ravnomjerno su gazili po slami kako bi se jednako slegla i kako ne bi bilo ulegnuća na kojima bi se zadržavala voda. Na kraju se preko vrha kamare na svakih 1,5 do 2 m prebacivala dugačka žica na čijim je krajevima bila vezana cigla, čime se postizala zaštita od vjetra.

S razvojem poljoprivredne mehanizacije i ulaskom kombajna u proces vršidbe žita, više nisu slagane kamare snoplja žita i slame, nego samo kamare balirane slame.

Kamare slame

2. hrpa, gomila. Figurativno se pojam rabio za označavanje velike količine nečega, npr. za bogata čovjeka govori se da ima kamaru novaca.

3. soba, spavaonica.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, *Kriva naš svagdanji*, Subotica, 2001; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; *Bunjevačke novine*, 49, Subotica, 2009.

P. Skenderović

KAMAŠLE (*madž.* kamásli < *njem.* Gamasche < *fr.* gamache), gamaše, uvijači za noge. Izrađivane su od platna isječenoga u duge vrpce u obliku zavoja, koje se namatalo na noge od vrha prstiju do potkoljenice. Ondje se kraj vrpce pričvršćivao te su se tada na njih navlačile cipele. Rabljene su umjesto čarapa, poglavito ih je upotrebljavala vojska za vrijeme Prvoga svjetskoga rata. Kao ukras su katkad stavljanje i konjima iznad kopita pa do koljena.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KAMČEVIĆ, Vladimir (Gradsko, Makedonija, 7. I. 1935.), nastavnik, kulturni djelatnik. S obitelji se nakon bugarske okupacije Makedonije 1941. iseljava u Smederovo. Srednju tehničku školu završio je 1951. u Zrenjaninu, a nakon toga živi i radi u Beogradu, gdje je završio Višu pedagošku školu. U Monoštor se doselio 1963., gdje je radio kao nastavnik fizike i kemije u OŠ 22. oktobar. Jedan je od najzaslužnijih za organiziranje ribolovaca, šahista, vatrogasaca, radio- i fotoamatera, planinara, motonautičara i kajakaša u mjestu te turističke manifestacije *Zlatni kotlić Dunava*. Dobitnik je Novembarske nagrade grada Sombora (1982.), priznanja Najdraži učitelj Jugoslavije (1986.), najviših vatrogasnih odličja (1994.), a Turistički savez Jugoslavije dodijelio mu je Posebno priznanje za angažiranje na afirmaciji Monoštora (1985.). Živi u Monošturu.

Kao dugogodišnji dopisnik *Somborskih novina* i Radio Sombora, objavljivao je napise i reportaže o običajima, kulturnom naslijeđu i turističkim potencijalima Monoštora. U knjizi *Monoštorska lirska traganja* donio je izbor pjesama mjesnih pjesnika, među ostalima i Stipana Bešlina. Sakuplja i riječi šokačkoga govora u Monošturu, koje je objavio kao dio knjige *Staze pamtivika – monoštorski abecednik*.

Djela: *Monoštorska lirska traganja 1938-1998*, Bački Monoštor, 1999; *DVD »Monoštor« : Monoigrafija*, Bački Monoštor, 1998; *Staze pamtivika : Monoštorski abecednik*, Bački Monoštor, 2001.

Ž. Šeremešić

KAMENICA, primitivna uljana svjetiljka u obliku malene posude. Izrađivala se dubljenjem u kamenu ili od pečene gline, pri čemu se u nju ulijevalo ulje, a u njega potapao pamučni fitilj. Rabila se kao rasvjeta u staji ili u volarici.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KAMFOR, tvar koja se dobiva iz biljke kamforovca. Spoj je kemijske formule $C_{10}H_{16}O$, točnije: 1,7,7-trimetilbiciklo[2.2.1]heptan-2-on. Dobivao se iz kore i stabla drveta kamforovca (*lat.* Cinamomum camphora), koje raste u tropskim krajevima Azije (na otocima Borneo i Tajvan). Danas se veći dio proizvodi umjetno (preradom terpentina) i važna je sirovina u kemijskoj industriji. To je tvar mekana kao vosak, bezbojna, gotovo prozirna. Ima snažan, ugodan miris. Iako su mu talište i vrelište visoki (175, odnosno 204 °C), već na sobnoj temperaturi snažno isparava. Zbog toga, ako se drži na otvorenome ili u slabo zaptivenoj bočici, brzo ishlapi.

Do sredine XX. st. bio je u širokoj uporabi kao lijek za mnoge bolesti i jedan od najvažnijih kućnih lijekova. Utrljan u kožu, izaziva osjećaj hlađenja i umanjuje bol u mišićima i zglobovima. Također otklanja svrab, a dobar je i za manje opekline. Udisanje kamfora ublažava kašalj i sma-

njuje simptome prehlade. Smatralo se da »smiruje živce« (osobito ženama), liječi vrtoglavicu te da je od pomoći pri lakšim srčanim napadajima. Zato je posjedovanje bočice kamfora, osobito na salašima, bilo od velike vrijednosti i omogućivalo je da se lakše bolesti liječe bez odlaska liječniku i bez kupnje skupih lijekova. Vrijedni spomenuti da osušen ružmarin sadržava oko 20% kamfora.

Budući da je otrovan, ako se unese u tijelo preko usta, već 2-3 grama dovode do težega trovanja, a oko 4 grama može izazvati smrt. Trovanje se očituje neurološkim tegobama (primjerice, napadajima padavice), otežanim disanjem, a strada i jetra. Zbog tih svojstava njegova se uporaba u ljekarništvu postupno smanjivala, a negdje sredinom prošloga stoljeća bila je i zabranjena.

Ante Sekulić je u Somboru 1956. zabilježio bunjevačku izreku »Nesto ko kamfor iz bočice« u značenju osobe koja je nenadano i neprimjetno otišla ili pobjegla.

Lit.: A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; I. Gutman, *Bunjevačka kemija, Miroljub*, 4/2008, Sombor; I. Gutman, Još o bunjevačkoj kemiji, *Miroljub*, 1/2010, Sombor; N. R. Krishnaswamy, *Learning organic chemistry through natural products, Resonance*, 12/2011, Bangalore; <http://en.wikipedia.org/wiki/Camphor>.

I. Gutman

KAMIŠ (*tur.* kamiš: trska; čibuk), dugačka tanka drvena cijev na koju se natakne lula kada se puši sjedeći. Najčešće se izrađivala od višnjeva drva. Dužina ovisi o veličini lule i iznosi od 20 do 50 cm. Dim koji nastaje izgaranjem duhana u luli prolazi kroz kamiš te se katran i drugi nepoželjni sastojci lijepe za njegove unutarnje stijenke, a dim se rashlađuje dok ne stigne do pušačevih usta. Povremeno se morao čistiti, za što je postojao poseban alat. Vjeruje se da je zbog kamiša među pušačima u prošlosti bilo manje oboljelih od bolesti grla i pluća nego danas.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KANAFAS (konofas, konafas) (*njem.* Kanefas: mrežasto grubo platno < *fr.* canevas: konoplja), vrsta veoma čvrste tkanine. Srednjonitna je i izrađuje se u platnovazu od lana ili pamuka. Pojedine vrste, u ovisnosti o vrsti tkanja, karakterizira ugodan sjaj. U Bunjevaca i Šokaca u XX. st. koristila se za izradu ženskih *ruva na ispasiivanje*, tj. za *leveš* i *keceljac*, te za muške košulje tamnijih boja i za ledni dio muških *prusluka* u svojstvu postave. U kućanstvu su se od te tkanine šile *navlake* za krevete, koje su po sebi imale motive na *bobice*, kockice, sivkastih, crvenih i modrih boja. Zbog srednje gustoće pogodna je za vez, pogotovo na *navlakama za uzgljance*.

Lit.: B. Roller, *Tehnologija teksila : Poznavanje odjevnih tkanina*, Zagreb, 1958; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

K. Suknović

KANAL DUNAV-TISA-DUNAV, hidromelioracijski sustav u Vojvodini od rijeke Dunava kod Bezdana preko središnje Bačke, Tise, središnjega i južnoga Banata do Banatske Palanke, gdje se ponovno spaja s Dunavom pred njegov ulazak u Đerdap.

Početkom XVIII. st. područje današnje Vojvodine bilo je uglavnom močvarno. Rijeke Dunav, Tisa, Sava, Begej, Tamiš i manji tokovi u Bačkoj i Banatu plavile su golema područja južne i središnje Bačke, Potisja i depresije Banata pa su vlasti Habsburške Monarhije organizirale melioracijske radove radi isušivanja zemljišta. Krajolici su bili pod gustim močvarnim šumama, a zbog čestih promjena riječnih tokova bilo je mnogo bara, močvara i ritova s barskom vegetacijom. Malobrojna naselja građena su na uzvisinama i humkama, npr. Monoštor, ili na riječnim terasama, kao što npr. šokačka sela Bereg, Bezdani, Sonta, Vajska, Bođani, Plavna i Novo Selo (*srp.* Bačko Novo Selo). Za vrijeme visokih voda poplavni je val dolazio do samih naselja, pa je Monoštor postajao otokom – i danas je selo okruženo kanalima i u njega se može ući samo preko mostova. U takvim uvjetima stanovništvo se bavilo ribolovom, lovom,

stočarstvom, sječom trske i njezinom obradom (trska se koristila za pokrivanje kuća i izgradnju tavanica), a na suhim područjima zemljoradnjom. Preteče melioracije u Bačkoj bili su kanal između Kule i Vrbasa, izgrađen 1785., i kanal Sivac – Kula iz 1787.

Od 1793. do 1801., prema projektu braće Józsefa i Gábora Kissa, izgrađen je Veliki bački kanal, dug 114 km. Spaja Dunav s Tisom, prvotno između Monoštora i Bačkoga Gradišta, a poslije između Bezdana i Bečeja. Dobio je naziv Franjin kanal (*madž.* Ferencz-csatorna, prema ugarskom kralju Franji II., za čije je vladavine izgrađen), a u narodu je zvan i Kišev kanal. Kopan je ručno uz sudjelovanje 3000 radnika. Građen je sistemom koncesija. Nakon izgradnje kanala naglo je porasla poljoprivredna proizvodnja, cijena zemlje i zakupa više-struko se povećavala, a zbog skraćenja plovnog puta došlo je do nagla razvoja plovidbe, industrije i osobito trgovine te je u prvih 25 godina korištenja kanala uloženi kapital u cijelosti vraćen. No zbog zasipanja oba spoja kanala s rijekama i korita kanala nanosom te zbog nedovoljnoga održavanja plovidba je postajala sve teža pa je nakon isteka koncesije od 25 godina kanal zapušten. Za bolji prolaz brodova spoj s Dunavom premješten je 1856. iz pre-

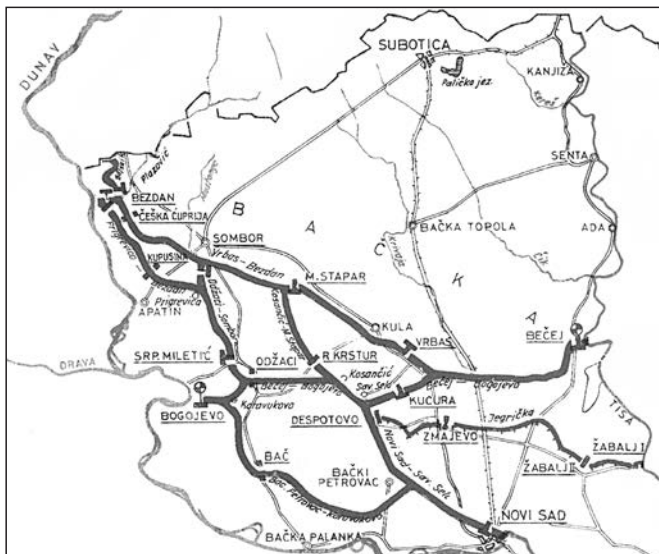
vodnice kod Monoštora u Bezdán, gdje je izgrađena nova brodska prevodnica – prva betonska prevodnica u Europi. No i dalje nije bilo dovoljno vode za plovidbu te je 1870.-75. novi koncesionar István Türr, kojem je kanal izdan na 75 godina, izgradio nove kanale Baja – Bezdán i Mali Stapar – Novi Sad te pristanište u Baji. Premještaj ušća Velikoga bačkoga kanala iz Bačkoga Gradišta u Bečej ugarska vlada izvela je 1895.-98. te je, prema projektu Eiffelova ureda, kod Bečeja izgrađena nova moderna brodska prevodnica Schleis sa sustavom rešetaka, koja je prva u Europi imala vlastit električni pogon s hidroelektranom. Veliki bački kanal danas prolazi kroz Bezdán, Mali Stapar, Sivac, Crvenku, Kulu, Vrbas, Srbobran, Turiju i Bečej.

Mali bački kanal naziv je za dio kanalske mreže koja spaja Veliki bački kanal s Dunavom. Prvotni mu je naziv Kanal Franje Josipa, za čije je vladavine izgrađen. Kod Maloga Stapara odvaja se od Velikoga bačkoga kanala, prolazi kroz Ruski Krstur, Savino Selo, Bački Petrovac i u Novom Sadu se spaja s Dunavom. Ukupne je dužine 66 km.

Funkcija napojnoga kanala Baja – Bezdán došla je do punog izražaja kada je izgrađena vodocrpilišna ustava Ferenc Deák

s broskom prevodnicom u Baji i Šebešfoku (*madž.* Sebes-fok) 1915.-17. te crpna stanica za otkrpu vodom pri niskim vodostajima 1916. Do Prvoga svjetskoga rata svi su kanali, kao jedinstveni hidrotehnički sustav, dobro funkcionirali i ponovno postali rentabilni, no za vrijeme rata zapušteni su.

Trianonskim ugovorom o miru iz 1920. Kraljevstvu SHS pripali su Veliki bački kanal

Mreža Kanala DTD u Bačkoj

i Mali bački kanal u cijeloj dužini te dio kanala Baja – Bezdan od ustave Šebešfok do državne granice, a Mađarskoj vodocrpilište u Baji i dio kanala Baja – Bezdan do granice. Tako su se od jedne nedjeljive hidrotehničke cjeline kanala stvorila dva dijela: već dio, bez vodocrpilišta, pripao je Kraljevstvu SHS, a manji dio dovodnog kanala s vodocrpilištem Mađarskoj. U jugoslavenskom dijelu nazivi su kanala promijenjeni: Franjin kanal je postao Kanal kralja Petra I., a Kanal Franje Josipa – Kanal kralja Aleksandra. U međuratnom razdoblju odnosi dvaju dioničkih društava koja su, svako u svojoj državi, skrbili za kanale bili su loši pa su kanali loše održavani, dotok vode bio je sve manji te je kanalska mreža postala sve više nefunkcionalna.

Nakon Drugoga svjetskoga rata inženjer Nikola Mirkov izradio je 1947. projekt o izgradnji Hidrosustava Dunav-Tisa-Dunav (DTD) radi kompleksnoga rješavanja režima voda mrežom velikih kanala kroz središnji dio Bačke i Banata. Građen je od 1957. do 1977., kada je na Tisi između Bečeja i Novoga Bečeja puštena u rad brana. Ukupna je dužina sustava 960 km, plovno je 600 km, a prolazi kroz 80 naselja Bačke i Banata. U Dunav se ponovno ulijeva kod Banatske Palanke, blizu granice s Rumunjskom. Tijekom izgradnje sustava provedena je regulacija rijeka u Bačkoj (Mostonga, Jegrička) i Banatu, koje su dobile stalne tokove i regulirane vodostaje. Smanjene su plavne površine, čime je došlo do promjene u flori i fauni i u rijekama i u priobalju. Na novim površinama uzgajaju se nove kulture, žitarice, industrijsko bilje ili su stvoreni zasadi topola. No s izgradnjom nasipa uz rijeke vodostaji postaju sve viši te se nasipi moraju izdizati. Slično se zbiva i kod kanalske mreže: često se događa da zbog slaba protoka vode kanali zarastaju vegetacijom, a crpne stanice nisu dovoljno jake i u vlažnim godinama ne mogu iscrpiti višak vode u kanalsku mrežu te temeljnica izbija na površinu, što dovodi do nastanka zaglinjenih i slanijih površina.

Danas je osnovna namjena sustava odvodnja i natapanje, promet i opskrba nase-

lja i industrije vodom. Neostvareni su ciljevi Kanala DTD prihvaćanje i provođenje stranih voda, u velikoj je mjeri neplovan, upotrijebljene vode odvođene se u nedovoljno pročišćenom i nepročišćenom stanju, što uzrokuje veliko onečišćenje, zbog čega su neiskorišteni turistički potencijali.

Lit.: D. Milovanov, *Hidrosistem Dunav – Tisa – Dunav*, Novi Sad, 1972; B., Bukurov, *Fizičko-geografski problemi Bačke*, Novi Sad, 1975; Ž. Bogdanović, *Opština Bač*, Novi Sad, 1985; V. Lazić (gl. ur.), *Tija voda : guta cavat lapidem*, Novi Sad, 1995; E. Čikić, Osvrt na istorijat uređenja voda u Bačkoj, u: *Mostonga i vode zapadne Bačke*, Novi Sad, 1998; M. Đekić, *Veliki Bački kanal kao kulturno nasleđe*, Novi Sad, 2012; www.vodevojvodine.com

Z. Nagel

KANIKULA (*mađ.* kánikula < *lat.* canicula: mali pas; demin. od canis: pas) dani najveće ljetne žege, *pasji dani*. Naziv je izveden od drugoga imena zvijezde Sirijus (*lat.* Sirius < *grč.* seírios: vruć), najsvjetlije zvijezde na svodu u vrijeme najjače žege – Mali pas (*Canicula*) iz zvijezda Veliki pas (*Canis Maioris*). U antičkome svijetu dugo se najtoplije razdoblje ljeta vezivalo za pojavu Sirijusa, koji sredinom ljeta izlazi sa Suncem, jer se držalo da Sirijus dodaje Suncu svoju toplinu. Od tada su se sačuvali izrazi »pasja vrućina« i »pasji dani«, za sparni dio ljeta kada psi od vrućine lako pobjesne.

Te su dane zato i Bunjevci zvali *kerećijim danima* ili *kerećijim vrućinama*. Najtopliji dio ljeta u Panoniji traje od sredine srpnja do sredine kolovoza. U prošlim je vremenima to bilo vrijeme *risa*, ručne kosiidbe žita, pa su *risarima* (koscima) nesnosne vrućine rad činile iznimno napornim. U vrijeme kanikule u podne ili malo poslije podneva, kad je najveća vrućina i kad nema ni daška vjetra, u nizini se na visini od jednoga do dva metra iznad tla vide tatraji pet do šest polegnutih vijugavih linija dugačkih nekoliko metara i međusobno udaljenih oko 20 cm. To priviđenje tj. fatamorgana, nastaje isparavanjem vlage iz zemljišta, a u puku se označivalo izrazom *Tira baba kozličie*.

Lit.: D. Klaić, *Rječnik stranih riječi, izraza i kratice*, Zagreb, 1958; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, *Krux naš svakdašnji*, Subotica, 2001; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; A. Stantić, *Ris i obiteljska dužijanca u subatičkom ataru*, Subotica, 2011.

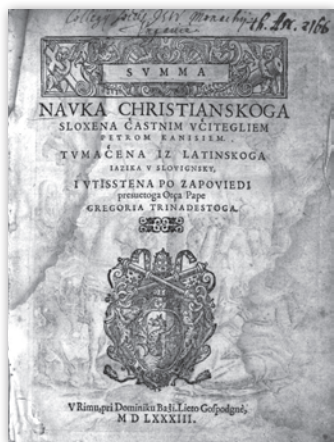
P. Skenderović

KANIZIJE, Petar, sv. (nizoz. Pieter Kanis/Kanijs, lat. Petrus Canisius) (Nijmegen, danas Nizozemska, 8. V. 1521. – Fribourg, Švicarska, 21. XII. 1591.), isusovac, crkveni naučitelj. U Družbu Isusovu stupio je 1543. Nakon studija teologije djeluje kao predvodnik katoličke obnove u njemačkim krajevima (Njemačka, Austrija, Češka, Moravska, Švicarska) u vrijeme širenja reformacije. Kao uvaženi teolog sudjelovao je na Tridentskom koncilu (1545.-63.). Poput mnogih isusovaca toga doba, djelovao je kao propovjednik i pučki misionar. Bila mu je ponuđena stolica Bečke biskupije 1554., ali je prihvatio samo mjesto administratora biskupije, na kojem je bio godinu dana. Provincijalom Njemačke isusovačke provincije postao je 1556. Utemeljio je 1580. isusovački kolegij u Fribourgu. Najpoznatija su mu djela tri katekizma, prvi ozbiljni odgovori Katoličke crkve na *Mali i Veliki katekizam* Martina Luthera, koja su doživjela brojna izdanja na više jezika: *Veliki katekizam* (*Catechismus major seu Summa doctrinae christianae posttridentina*, 1555.) namijenjen studentima, *Mali ka-*

tekizam (*Catechismus minimus seu Summa doctrinae christianae per questiones tradita et ad captum rudiorum accomodata*, 1556.) za neuki puk i malu djecu, te *Kratki katekizam* (*Catechismus minor seu Parvus catechismus catholicorum*, 1558.) namijenjen za gimnazijsku naobrazbu. Blaženim je proglašen 1864., a svetim 1925.

Njegov boravak u Bavarskoj, Beču i Pragu nesumnjivo je utjecao na širenje njegovih djela u krajevima gdje su živjeli Hrvati. Kanizijev *Veliki katekizam* na hrvatski je preveo Zadranin Šimun Budinić 1583. objavljujući dva izdanja – na latinici i ćirilici, u pokušaju njegova širenja kod pravoslavnoga stanovništva. Za podunavske Hrvate posebice je važan *Mali katekizam* iz 1556. U isusovačkoj tiskari u Trnavi taj je katekizam uz početnicu na hrvatskom najprije tiskan 1634. pod imenom *Abekavica i keršćanski nauk* (nije sačuvan), a zatim koncem XVII. st. u dva izdanja: *Kratka azbukvica i kratak kerstijanski katoličanski nauk P. O. Petra Kanizia Društva Imena Isusova. Složen u Slavinski Jezik* (bosančicom – ćirilicom, 1696.) i *Kratka Abekavica i Kratak Kerstijanski Katolicsanski Nauk Poschtovanoga otca Petra Kanisia Druschtua Imena Isusova. Sloxen u Slavinski Jesik* (latinica, 1696. i 1697.). Tiskanje izdanja 1696.-97. potaknuo je i financirao ostrogonski nadbiskup i kardinal Leopold Kolonić, a prevoditelj je bio isusovac Ivan Gabelić (Sarajevo, 1666. – Budim, 1703.), tadašnji propovjednik, kateheta i misionar u župama ostrogonske nadbiskupije gdje su živjeli Hrvati i Srbi, koji je djelovao u Budimu i Pečuhu. Činjenice da je Kolonić tada bio ostrogonski nadbiskup i da je Gabelić djelovao u Budimu i Pečuhu upućuju da je katekizam bio namijenjen prije svega Hrvatima na oslobođenim područjima Ugarske i Slavonije te grkokatolicima Rusinima i pravoslavnim Srbima, ali ga ovi posljednji nisu prihvatili jer su ga držali sredstvom unijačenja.

U XVIII. st. anonimno (prema F. E. Hošku, riječ je o Emeriku Paviću) priređen je i prijevod pod naslovom *Nauk katolicsanski u pitanja i odgovaranja sverhu pet*

Š. Budinić, *Summa nauka christianskoga*, Rim, 1583.

poglavitih stvari Petra Kanisia u tri skulae razdilit (Budim, 1759.). Dvije godine poslije i jedan anonimni isusovac (prema Tomi Matiću, vjerojatno Antun Kanižlić) priredio je *Nauk karstjanski sverhu pet poglavjah Petra Canisia Druxbe Isusove, na pitanya i odgovore za tri szkule razdilyen* (Zagreb, 1761.) koji je za »za sve kolike xupe i skule naroda Illyricskoga u kolocsanskomu arci-biskupatu za uciti naregyen«, a dao ga je tiskati kalački nadbiskup József Batthyány.

Djela na hrvatskom: *Summa nauka christianskoga : Sloxena častnim učitegliem Petrom Kanisiem : Tumačena iz latinskoga iazika u slovignski, Rim, 1583; Summa nauka hrstianskoga : Složena častnim' naučiteljem' bogoslovcem' Petrom' Kanisiem' ; [... iz' vlašškoga, ili latinskoga jazika u slovinski jazik' protumačio jest' pop' Šimun Budineo Zadrinanin']*, Rim, 1583. *Kratka azbukvica i kratak kerstjanski katoličanski nauk P[oštovanoga]. O[ca]. Petra Kanizia Društva Imena Isusova. Složen u Slavinski Jezik. Pritiskan po milosti Pripoštovanoga i privisokaoga G[ospodijna kardinala Kolonichia Ostrogonskoga Arcibiskupa, Ternava, 1696.; Kratka Abekavica i Kratak Kerstianski Katolicsanski Nauk Poschtovanoga otca Petra Kanisia Druschtua Imena Isusova. Sloxen u Slavinski jesik. Pritiskan po milosti Kardinala Kolonichia, Ternava, 1696, 1697?; Nauk katolicsanski u pitanja i odgovaranja sverhu pet poglavitih stvari Petra Kanisia u tri skulae razdilit / i na korist sviu dusah pastirah, messtara, staressinah i mlagianae dicae sloxit po jednomu Misniku Observantu u Budimu, Budim, 1759 (1759?); Nauk karstjanski sverhu pet poglavjah Petra Canisia Druxbe Isusove, na pitanya i odgovore za tri szkule razdilyen : s-obicsainima molitvami, s razlicsityh pismah, s-naredbami Bratinstva od nauka kerstyanskoga i prosctenyih od svetih otacah papah rimskih ovomu Bratinstvu dopusctenih : u vrime pako Svetih Misionah po Jednomu iz Druxbe Isusove Misionaru podilyen, pretisak, Zagreb, 1761.*

Lit.: T. Matić, »Abecevice« iz 18. vijeka za analfabete u požeškom kraju, *Vrela i prinosi*, 8, Sarajevo, 1938; T. Matić, Život i rad Antuna Kanižlića, u: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Zagreb, 1940; L. Čurčić, Tobažnja unijatska štamparija u Trnavi, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 3/1971, Novi Sad; L. Čurčić, Nova bunjevačko-šokačka bibliografija, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 3/1971, Novi Sad; F. E. Hoško, *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb, 1985; M. Korade, Križanićevo školovanje kod isusovaca u Grazu (1635-1638), u: *Znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića (1683-1983)* : Zbor-

nik radova, 2, Zagreb, 1986; A. Jembrih, *Hrvatski filološki aspekti*, Osijek-Čakovec, 1990; J. Jakšić, *Četiri stoljeća hrvatskog katekizma*, Zagreb, 1995; *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb, 1998; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002.

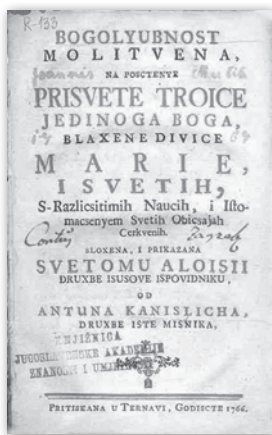
R. Skenderović

KANIŽLIĆ, Antun (Požega, između 5. i 9. XI. 1699. – Požega, 24. VIII. 1777.), isusovac, pjesnik i vjerski pisac. Osnovnu školu završio je u Požegi, a višu gimnaziju (humaniora) polazio je u Zagrebu i Leobenu (Štajerska). Studij filozofije i teologije započeo je u Grazu, a završio u Trnavi, gdje je 1728. zaređen za svećenika. Nakon završetka studija radio je kao profesor u gimnazijama u Varaždinu i Zagrebu. Od 1730. djeluje kao propovjednik i katehist u isusovačkim kolegijima i misijama u Peču, Zagrebu, Požegi, Osijeku, Petrovaradinu i Varaždinu. U Požegu se vratio 1752. i ondje je do kraja života bio predsjednik biskupskoga konzistorija.

Po uzoru na starije slavonske vjerske pisce isprva je objavljivao vjersko-prosvjetiteljska djela, dijelom izvorna, a dijelom prerađena – katekizme i molitvenike s poukama i pjesmicama. Od njih su najveću popularnost stekli katekizam *Mala i svakom potrebna bogoslovica*, koji mu je za života u isusovačkoj tiskari u Trnavi tiskan u pet izdanja 1760.-73., te molitvenik *Bogoljubnost molitvena*, od čijih su pet izdanja dva tiskana u Budimu (1794., 1813.). Neke od pjesama uvrštene su u popularnu zbirku franjevca Marijana Jaića *Vinac bogoljubnih pisama*. Posmrtno su tiskani njegovo najopsežnije djelo *Kamen pravi smutnje velike*, teološka i crkvenopovijesna rasprava o uzrocima rimsko-bizantskoga raskola, te religiozni spjev *Sveta Roxalia panormitanska divica*, njegovo najuspjelije pjesničko djelo.

Posvećujući pozornost jeziku, protivio se utjecaju neslavenskih jezika, osobito turskoga, iako se pod utjecajem svojega lokalnoga govora i školovanja i sam služio tuđicama, uz koje je često donosio sinonime. Pisao je štokavskom ikavicom, nastalom na temelju posavskoga govora, obogaćujući je južnohrvatskom (dubrovačkom,

tj. ijekavskom) i kajkavskom književnom tradicijom. Osobitu pozornost posvećivao je nazivlju, koje je, ponajprije teološko, preuzimao »iz različitih knjiga iliričkih« (Bartol Kašić, Jakov Mikalja, Andrija Jambrešić, Ardelio Della Bella, Ivan Belostenec) ili je prema njima stvarao prevedenice. U raznolikom grafijskom sustavu onoga doba pisao je prema početnicama (abecevice) što su ih isusovci izdavali i dijelili za opismenjavanje slavenskoga puka. Glavni je slavonski predstavnik baroka u hrvatskoj književnosti.

A. Kanižlić, *Bogolyubnost molitvena*, Ternava, 1766.

Istraživanja Zlate Šundalić 2003. ponovno su aktualizirala tezu Tome Matića da je *Nauk karstjanski* isusovca Petra Kanižlija (Zagreb, 1761.) zapravo drugo, do sada nepoznato izdanje *Male bogoslovice*. Taj je katekizam (čiji puni naslov glasi: *Nauk karstjanski sverhu pet poglavljah Petra Canisia Druxbe Isusove, na pitanya i odgovore za tri szkule razdilyen, s-obicsainima molitvami, s-razlicitih pismah, s-naredbami Bratinstva od nauka kerstyansko-ga i prosctenyih od svetih otacah papah rimskih ovomu Bratinstvu dopusctenih, u vrime pako Svetih Misionah o Jednomu iz Druxbe Isusove Misionaru podilyen. Uzmnoven i po zapovidi priuzviscenoha gospodina gospodina Arci-biskupa za sve kolike xupe i skule naroda Illyricskoga u kolocsanskomu Arci-Biskupatu za ucsiti*

naregyen) tadašnji kalački nadbiskup József Batthyány dao izdati za potrebe školskoga vjeronauka podunavskih Hrvata, koji su bili pod njegovom jurisdikcijom.

Za podunavske Hrvate važan i zbog toga što se u djelu *Primoguchi i sardce nadvladajuchi razlozi* (1760.) oštro suprotstavio nametanju rackoga imena Hrvatima i hrvatskom jeziku. U predgovoru te knjige napisao je: »Budući ja počeo od jezika iliričkoga govoriti, ako bi i hotio mučati, ne mogu; da nikoji jezik naš zovu racki. Prišije nam porugu, vlašku ovu peraču, kojom valjalo bi tako usta otrti, da se po koji način oprati mogadiahu sa svim Dunavom, po kojemu dovežoše se idući sa trbuhom za našim kruhom.« To pokazuje da je već tada, sredinom XVIII. st., uočavao jasne narodne i jezične razlike između Hrvata i Srba u Podunavlju.

Djela: *Obilato duhovno mliko*, Zagreb, 1754; *Bogolyubstvo na posctenye svetoga Franceska Saerie*, Ternava, 1759; *Utociscte Blaxenoj Divici Marii*, Mneć, 1759; *Mala i svakomu potrebna bogoslovica*, Ternava, 1760 (1762³, 1764³, 1766⁴, 1773⁵); *Primoguchi i sardce nadvladajuchi uzroci*, Zagreb, 1760; *Bogolyubnost molitvena*, Ternava, 1766 (Budim, 1794², Zadar, 1806³, Budim, 1813⁴, Zagreb, 1893⁵); *Kamen pravi smutnye velike*, Osik, 1780; *Sveta Roxalia panormitanska divica*, Beccs, 1780 (pretisak Vinkovci, 1990), (Požega 1863², Vinkovci 1994³, 1996⁴); *Kratka promišljanja. Molitve o. Antuna Kanižlića Druž. Isus s' apoštolsvom molitve za katolička poslanstva po Slovnicih na jugu*, u: B. Baudrand, *Razmišljaj ovo dobro*, Rim, 1865⁴; *Pjesme Antuna Kanižlića*, Antuna Ivanovića i Matije Petra Katančića, u: *Stari pisci hrvatski*, 26, Zagreb, 1940; *Izabrana djela*, Vinkovci, 2000.

Lit.: T. Matić: *Život i rad Antuna Kanižlića*, u: *Stari pisci Hrvatski*, 26, Zagreb, 1940; Z. Šundalić, *Studenac nebeski i Molitvenici u hrvatskoj književnosti od 16. do kraja 18. stoljeća (s posebnim osvrtom na Antuna Kanižlića)*, Split, 2003; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

R. Skenderović

KANJURSKI, Đuro (Kanyurszky, György) (Lemeš, 9. III. 1853. – Višegrad, Peštanska županija, 23. V. 1920.), svećenik, teolog, orijentalist, crkveni pisac, sveučilišni profesor. Sin je Antala, lemeškoga liječnika i prisjednika sudbenoga stola Bač-

ko-bodroške županije, i Friedericke, rođ. Schillein. Teologiju je studirao u bečkom bogoslovnom sjemeništu *Pazmaneum* od 1872. do 1875., kada je zaređen za svećenika u Kalači. Akademsko 1875./76. studirao je novoarapski i perzijski jezik. Nastavio je studij u Augustinskom zavodu u Beču 1876., gdje je doktorirao 1877. Bio je kapelan u Sonti 1878. Na Muškoj učiteljskoj školi u Kalači predavao je 1880.-82., a bio je i propovjednik kalačke prvostolne crkve. Redoviti je i profesor biblijskih znanosti i prefekt teoloških studija u Kalači 1879.-82., a na budimpeštanskom je sveučilištu predavao sirske, kaldejske i arapske jezike 1883.-1919.

Za tisak je priredio i tiskao svoje propovijedi, napisao je priručnu gramatiku arapskog jezika, a stručne radove, članke, pjesme i prijevode objavljivao je u onodobnim stručnim časopisima, tjednicima i dnevnicima: *Pázmány-Füzetek*, *Religio*, *Korunk*, *Katholikus Hetilap*, *Kalocsai Néplap* i dr. Najpoznatiji mu je polemički spis *A horebi bálvány* (*Idol s Horeba*) protiv Charlesa Tilstona Bekea i Voltairea. S nekolicinom teologa uređivao je budimpeštanski časopis *Katholikus Theologiai Folyóirat* 1883.-84., a bio je i jedan od 177 članova osnivača Povijesnoga društva Bačko-bodroške županije (*madž.* Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat) u Somboru 1883. Prema pisanju subotičkog lista *Szabadka és Vidéke* iz 1896., sudjelovao je na izborima za Mađarski državni sabor.

Djela: *Az élet halála és a halál élete*, Kalocsa, 1879; *A műveltség szabályai növendékpapok számára*,² Budapest, b. g.; *Isten és a világ szelleme : Pünkösztvasárnapi szentbeszéd* (posebni otisak iz časopisa *Katholikus Hítszónok*), Budapest, 1880; *A legyőzött király diadala : Nagybüjti beszédsorozat*, Kalocsa, 1880; *A horebi bálvány : Polemikus értekezés Ch. Beke és Voltaire* (posebni otisak iz časopisa *Religio*), Budapest, 1881; *Maszkil sirjed-hidhüth : Örömköltemények-ének Rudolf és Stefania ő fenségeik egybekelése alkalmából és tisztelőkre irta Wolf József kalocsai rabbi* (poseban otisak iz časopisa *Egyetemes Philologiai Közlöny*), Budapest, 1881; *A klasszikus arab nyelvtan kézikönyve*, Bécs, 1882; *A nagy áldozat : Nagypénteki szent beszéd*, Budapest, 1886; P. Pázmány, *A római anyaszentegyház szokásából, minden városnapokra és egy-nehány innepekre rendelt*

evangeliomokrúl predikációk, 1-2, ur. Kanyurszky György, Budapest, 1903-1905.

Lit.: *A Pallas nagy lexikona*, 10, Budapest, 1895; J. Szinnyi (ur.), *Magyar írók élete és munkái*, 5, Budapest, 1897; *Magyar Katolikus Lexikon*, 6, Budapest, 2001; A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye Történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002.

S. Beretić

KAPELA (*srednjovj. lat. cappa*: plašt s kukuljicom; demin. od *kasnolat.*: capella), u katolicizmu manji bogoštovni prostor, veći od oratorija, a manji od crkve. Nastale su iz maloga bogoslužnoga prostora (oraotorija) na franačkom dvoru, gdje se čuvao ogrtač sv. Martina, biskupa Toursa 372.-379. Prema tradiciji, mladi Martin, dok je još bio rimski vojnik, prepолоvio je svoj bojni ogrtač kako bi polovicu dao prosjaku, a od preostale polovice napravio je manji prekrivač za ramena (*lat. capella*). U snu poslije toga vidio da je prosjak bio prurušes ni Isus. Ogrtač je dospio u posjed franačkih kraljeva, koji su ga čuvali kao relikviju, a svećenici u franačkoj dvorskoj kapeli zvali su se kapelanima. Otada se kapele vežu uz vladarske dvorove te su se u njima čuvale relikvije i liturgijski predmeti. Poslije se kapele podižu kao samostalne građevine, npr. kao zavjetni dar u doba kuge ili kao dio većih objekata, poput crkve ili katedrale (apsidalne uz apsidu, bočne u pokrajnjoj lađi), bolnice, zatvora, škole i sl. Mogu biti i u sklopu samostana, groblja (pogrebne, u kojoj je izloženo tijelo pokojnika prije pokopa, i nadgrobne, koje služe kao spomenik), bolnice i dr. Po stupnju javnosti razlikuju se privatne kapele, kojima se može koristiti jedna osoba ili skupina, npr. privatna biskupska ili samostanska kapela, zatim polujavne, koje su dijelom dostupne javnosti ili se povremeno rabe, npr. u slučaju većeg broja hodočasnika, te javne. Često imaju oltar i grobnicu, kada su ih podizale obitelji s pravom ukopa. Kapelom se naziva i crkvice koja nema krstionice ni svećenika koji je opslužuje. Osim deminutivnoga značenja, kapelicom se nazivaju i manji sakralni spomenici u ruralnom ambijentu kao oblici iskazivanja pučke duhovnosti, obično uz putove ili na raskrižjima, podignuti

radi zavjetovanja ili zahvalnosti svecima i/ili Bogorodici, premda se u Bačkoj katkada zovu i kapelom. U svijetu u novije vrijeme postoje i kapele namijene vjernicima više kršćanskih konfesija, pa čak i nekršćanima (Židovima), npr. aerodromske.

U Subotičkoj biskupiji nema službene evidencije o kapelama. Najveći se broj nalazi na grobljima i kalvarijama, dok su kapelice u ruralnim dijelovima razmjerno rijetke. Neke od kapela i kapelica imaju važnost za podunavske Hrvate.

Lit.: S. Beretić, *Božji prijatelji s nama na putu*, Subotica, 2002; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005.

Bač. O nastanku kapele sv. Antuna Pustinjaka postoji više pučkih predaja: prema jednoj je nastala još u predtursko doba (1526.), prema drugoj, koja se očuvala u narodu, podigao ju je turski paša u znak zahvalnosti što mu je jedan redovnik izliječio sina skinuvši mu mrenu s očiju, no najvjerojatnije su je podigli preplašeni katolici za vrijeme turske vlasti. Nalazi se oko 5 km jugoistočno od Bača, na lijevoj obali Mostonge u šumi Felić u blizini Guvništva. Sakristiju ima od 1812., oltarnu sliku sv. Antuna Pustinjaka darovao je 1850. somborski trgovac Wilhelm Hennel, novo svetojhranište dobila je 1861., Martin Bekić darovao je jedno zvono 1862., Kata Lipovac iz Bača darivala je 1864. male orgulje, a 1863.-64. cijela je popločena žutim kamenom. Nadbiskup József Batthány 1763. krizmao je u ovoj kapeli. Redovita bogoslužja drže se na dan sv. Antuna Pustinjaka, treći dan Uskrsa i Duhova, blagdan sv. Antuna Padovanskog te na treći dan Božića. God. 2007. obnovljeno je nekad tradicionalno hodočašće katolika iz okolice. Šokački Hrvati iz Bača i okolice vjerski su i emotivno vezani za tu kapelu. Proglašena je nepokretnim kulturnim dobrom od velikog značenja.

Na gradskoj kalvariji kapelu je dao podići nadbiskup Petar Kloboušiczky 1830. te ona i danas postoji. Darovima vjernika 1863. uređena je tako da se u njoj mogla

služiti sv. misa. Kapela je obnovljena za jedno s cijelom kalvarijom u vrijeme župnika Miroslava Orčića 1990-ih, a u najnovije vrijeme obnovio ju je župnik Josip Štefković.

Lit.: S. Beretić, *Bač kroz povijest i 19. stoljeće*, *Subotička Danica : Kalendar za 1985. god.*, Bač, 1985; *Grad na Mostongi*, 3, Bač, 1984; *Zvonik*, 4,6/2007, Subotica.

(J. Dumendžić)

Bajmok. Na središnjem groblju nalazi se *kapela sv. Roka* izgrađena sredinom XIX. st. Mise se danas drže na spomendan sv. Roka i na Dan mrtvih.

Lit.: *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, b. g.; A. Mojzes, *Bajmok utcanevei*, Szabadka, 2003.

Kapela sv. Roka u Bajmoku

Bereg. U mjestu i njegovoj bližjoj okolini dvije su zavjetne kapelice. Jednu je u dijelu atara koji se zove Ritovi, na raskrižju seoskih putova južno od crkve sv. Mihaela Arkandela ispod samoga sela, nedaleko od svoju kuće izgradila 1925. jedna bea reška njemačka obitelj u čijoj se kući do tada stalno osjećalo podrhtavanje te čudne pojave. Posvećena je Blaženoj Djevici Mariji te je mještani zovu *Gospina kapelica*. Do kraja Drugoga svjetskog rata korištena je za posvetu njiva na Markovo. U kapelici je prije bio Gospin kip, ali je razbijen. Druga kapelica nalazi se kod župno-

ga doma, na izlazu iz sela prema njivama. Podiglo ju je selo i posvećena je sv. *Ivanu Nepomuku*, zaštitniku ispovjednika, graditelja mostova i od poplava (nedaleko je put za Bajski kanal). Prema tradiciji, sagrađena je nakon ubojstva dvoje mladih kojima roditelji nisu dali da se uzmu. U zavjet je selo napravilo tu kapelu da se više ne ponavlja takva tragedija. Nalazi se u dijelu sela Čokot, gdje su mladi živjeli. U središtu selu postoji i kip sv. Roka, zaštitnika od kuge, kod kojega se uoči blagdana sv. Roka pjevu litanije i moli sv. Roku.

Izvor: Kazivanje Marice Lerić iz Berega.

(T. Lerić)

Kapelica sv. Ivana Nepomuka u Beregu

Bezdan. Kada je Hrvatima i Srbima iz mjesta Štrbac, južno od današnjeg Bezdana, koji su početkom XVIII. bavili ovčarstvom, jedne godine uslijed nekog oboljenja uginuo veliki broj ovaca, zavjetovali su se da će podići kapelu ako se oslobode nesreće. U znak zahvalnosti, između 1710. i 1720. podigli su od čvrsta materijala kapelu *Svetoga Trojstva* (danas na uglu Puste ulice i Somborskog puta, pokraj Doma kulture). Prvih desetljeća službu su u njoj vršili somborski franjevci. Oko kapele je formirano groblje, no pokapanje mrtvih na tome mjestu prestalo je nakon formiranja naselja Bezdan i izgradnje prve mjesne crkve 1742., koju su podigli naseljeni Mađari. Obnavljana je 1832., 1908., 1974. a temeljito restaurirana 1993. Najstariji je sačuvani katolički spomenik u Vojvodini koji je podigao narod. Još dvije kapele izgrađene su 1880-ih na gornjem i donjem mjesnom groblju.

Lit.: *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, b. g.; F. Bala, *Bezdanska zavetna kapela svetog Trojstva*, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; <http://mz.bezdan.org.rs>.

Bunarić. Na zajedničkom katoličkom i pravoslavnom subotičkom svetištu Majke Božje Bunarić, uz pravoslavnu kapelu podignutu 1885., za katoličke vjernike podignuta je mala kapela 1893. (prema nekim podacima 1896. ili 1900.), a preuređena početkom 2000-ih. Od 1968. posvećena je sirakuškoj Gospi od Suza.

Lit.: A. Stantić, *Nastanak hodočašća na Bunarić*, *Zvonik*, 11/1998, Subotica; D. Csúszó, *Könyörgésünk színhelyei*, 5, Szabadka, 2008; S. Beretić, *Čudesna bunarička noć : Propovijedi*, Subotica, 2010; <http://rs.heritage-su.org.rs>.

Čonoplja. Na kalvariji na mjesnom groblju mala zavjetna kapela sv. *Antuna Padovanskoga* podignuta je 1878. u spomen na žrtve kolere iz 1873. Nova pogrebna kapela izgrađena je 1986.

Vodica i kapela *Srpne Gospe* nalazi se uz staru ljetnu cestu koja spaja Čonoplju i Lemeš (*srp.* Svetozar Miletić). U mikropresiji ispod nešto više Telečke lesne zaravn prije se nalazio slabiji izvor, koji je poslije adaptiran te se sada iz njega voda isisavanjem izvlači na površinu. Okolica izvora ozelenjena je pretežito stablima topole te predstavlja ugodnu manju zelenu oazu. Tu je 1894. podignuta manja kapela s dva tornja, a uz nju i raspelo. Posvećena

Kapela Srpne Gospe kraj Čonoplje

je Majci Božjoj te je, uz vodicu, postala hodočasničko mjesto pretežito vjernika iz Čonoplje i Lemeša, ali i Sombora, osobito žitelja Gradina Salaša. Postolje starog križa obnovljeno je 1990-ih te je pomaknuto uz samu vodicu, a ispred kapele je, prigodom proslave stote obljetnice njegove gradnje, podignut novi križ. Svete mise služe se četiri puta na godinu, a naziv Srpnja Gospa upućuje na to da se središnja sveta misa održava 2. srpnja u vrijeme ljetnih žetvenih radova. Toga se dana slavio blagdan Pohoda Blažene Djevice Marije. U mađarskom govornom području taj se blagdan i dalje slavi 2. srpnja pa se u domaćem katoličkom puku blagdan i dalje zove Srpnja Gospa.

Lit.: M. Marjanović, Voda u tri običaja somborskih salašara, u: *Tija voda : gutta cavat lapidem*, Novi Sad, 1995; M. Marjanović, Crkve u Čonoplji: V. Besedeš, Vodice pored Mostonge, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; *Milroljub*, 3/2008, Sombor.

(M. Đanić)

Durđin. U Crkvi sv. Josipa Radnika od 2000. štuje se u zasebnoj *kapeli Crna Gospa*.

Lit.: *Zvonik*, 9/2002, Subotica.

Lemeš. Prva kapela izgrađena je 1776. Župnik Bolto Agatić izgradio je novu kalvariju 1924.-28. Kalvarija je neposredno pokraj župne crkve, a na uzvisini koja dominira selom podignuta je impozantna *kapela Blažene Djevice Marije Posrednice Milosti*. Na istom je mjestu bila stara kapela, koja je tada srušena. Na zidu kapele nalazi se mramorna ploča s imenima 38 mještana poginulih u Prvom svjetskom ratu. Služila je kao hodočasničko mjesto do 1945., nakon rata je zapuštena, obnovili su je župnici Marko Vukov (1986.-94.) i Antal Egedi (od 1995.). U samom mjestu nekoliko je plemićkih porodica imalo obiteljske kapele (kapela Šime Vidakovića Kajtinova, kapela Mandić, kapela dr. Adama Vidakovića Delićeva i dr.) koje su se rabile kao stajališta o svetkovini Tijelova, a srušene su u drugoj polovici XX. stoljeća.

Kapela Blažene Djevice Marije
Posrednice Milosti u Lemešu

Lit.: A. Čota Rekettye, Lemeš u osimu plemenitog ravničarskog drača [10.], *Klasje naših ravni*, 9-10/2010, Subotica.

Monoštor. Na mjesnoj kalvariji na groblju nalazi se *kapela sv. Adalberta Mučenika*, podignuta 1907. Do izgradnje mrtvačnice služila je kao grobna kapela. Izvan sela, gdje se Kidoš ulijeva u Veliki bački kanal, nalazi se kapelica posvećena Gospi izgrađena 1926., koju narod štuje, ali nije crkveno priznata.

Lit.: V. Besedeš, Vodice pored Mostonge, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998.

(A. Dipanov)

Sombor. Prvu somborsku kapelu, koja je posvećena *Sv. Križu*, izgradio je Matija Mandić 1725. na gradskome groblju, ali ona više ne postoji. Zavjetnu kapelu na Krpeži Salašima podigao je u drugoj polovici XIX. st. somborski senator Ivan Ambrozović (1789.-1869.), a porušena je 1950. Kalvarijska *kapela Trpećeg Isusa* iz 1764. i bolnička *kapela sv. Josipa* iz 1936. postojale su još 1942., ali su ih srušile komunističke vlasti. Časne sestre Naše Gospe u dva su svoja samostana iz 1887. i 1891. imale *kapelu sv. Josipa* i *kapelu Bezgrješne Djevice Marije*, sve do nakon Drugoga svjetskog rata. *Kapela sv. Pavla* apostola sa zvonikom iz 1807. nalazi se u stražnjem dijelu županijske zgrade: isprva je služila za namještenike, a kada je taj dio zgrade pretvoren u zatvor, služila je kao zatvorska kapela. U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata nije više u funkciji. Pred *kapelom Gospe Lurdске* iz 1916., koju je u današnjoj ulici Tome Roksandića dao podići Vince

Beretić sa sestrama, zadnji su se put služile mise prije tridesetak godina. *Kapela sv. Ivana Nepomuka* iz 1751., koja se nalazi preko puta župne crkve Presvetoga Trojstva, sačuvala je izvorni oblik, a obnovljena je 1999. Na Velikom katoličkom groblju nalazi se *kapela sv. Roka*, čija je gradnja završena 1879., a na Malom katoličkom groblju *kapela sv. Terezije Avilske* iz 1905.

Kapela na novoj somborskoj kalvariji, posvećenoj 1924. Sv. Križu, postala je župnom crkvom Sv. Križa 1960. Pokraj nje nekadašnji somborski župnik i opat Gyula Fejér podigao je sebi i rodbini *kapelu Uskrsnuća* za mauzolej, koji danas služi karmelićanima. *Kapela sv. Nikole Tavelića* na Bezdanskim Salašima, čiju je gradnju započeo župnik Ivan Juriga, proglašena je crkvom sv. Nikole Tavelića 1971.

U okolini Sombora, na Čičovima, nalazi se *kapela Snježne Gospe* iz 1781., na Nenadiću je *kapela Bezgrješnoga začeća Blažene Djevice Marije* iz 1929., a na Gradini je nakon Drugoga svjetskoga rata župnik Ivan Juriga na salašu pod zvonom adaptirao malu *kapelu sv. Antuna Padovanskoga*.

Lit.: V. Besedeš, *Vodice pored Mostonge*, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; S. Beretić, *Somborska kapela Snježne Gospe*; A. Firanj, *Kapela Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije u Nenadiću*, u: *Marijanska svetišta Šokaca i Bunjevaca*, Osijek – Subotica, 2013.

Kapela Snježne Gospe na Čičovima

Sonta. Kada je na seoskom groblju podignuta kalvarija 1842., izgrađena je i zavjetna *kapela Srca Isusova*, koja dominira grobljem. Prema usmenoj tradiciji, podigli su je mještani u zavjet od oluje i tuče, koje su više godina na Dan srca Isusova pustošile seoska polja, te kolere i kuge. Obnovljena je 1964. i 2005. U selu, na početku Vojvođanske ulice, koja se nekada zvala Drugi sokak ili Crkveni sokak, smještena je *kapelica sv. Ivana*. Ne zna se točno kada

Kapelica sv. Ivana u Sonti

je podignuta, ali se vidi na fotografijama s konca XIX. st. Kip je ukraden tijekom rata 1991.-95., a obnovljen je prije desetak godina. Na drugom kraju ulice nalazi se kip sv. Antuna, koji je također nestao tijekom rata. Obnovljen je 2003. donacijom Ivanke Nyqvist, rodom Sonćanke.

Lit.: M. Gudalj, *Crkve u Sonti*, u: *Seoske i salašarske crkve u Vojvodini*, Novi Sad, 1998; J. Brdarić, *Župa sv. Lovre u Sonti*, *Zvonik*, 11/2002, Subotica; R. Siladev, *Priča o fotografiji: Kapela, Hrvatska riječ*, br. 488, Subotica, 3. VIII. 2012.

(I. Andrašić)

Subotica. Među prvim sakralnim objektima u Subotici bila je *zavjetna kapela sv. Roke*, koju su na inicijativu gradskih vlasti franjevci s građanima podigli 1738., u vrijeme haranja kuge. Služila je kao župna crkva od 1773. do završetka izgradnje crkve sv. Terezije Avilske 1796. Prema projektu Titusa Mačkovića, temeljito je preuređena 1884.

Kapela sv. Roka u Subotici

Koncem XIX. i početkom XX. st. ugledni i dobrostojeći građani dali su, po projektima arhitekata, izgraditi monumentalne porodične kapele na subotičkim grobljima. Najviše ih ima u Bajskome groblju (10), zatim u Senčanskom (4), Pravoslavnom kod Dudove šume (3), Kerskom (2) i po jedna na Židovskom i Šandorskom. Nakon naredbe o zabrani sahranjivanja iz kuća pokojnika, na svakome groblju po jedna je odabrana za pogrebnu kapelu, s obzirom da gradska groblja sve do druge polovice XX. st. nisu imala izgrađene mrtvačnice. Među ostalima, na Bajskom su groblju prema projektu Titusa Mačkovića izgrađene *kapele Vojnić* (kasnije postala svećenička) i *Antunović Almaški* (u narodu zvana »Tükres kapolna«, jer su u kupolu heksagonalnog oblika, umjesto krovnih prozora, bila postavljena ogledala /*madž. tükör*: ogledalo/ od kojih su se sunčanim danima odbijali sunčevi zraci) iz 1879. te *Lichtnecker-kapela* iz 1913. (povremeno služi kao pogrebna kapela), zatim su tu *kapele Martina Vukovića* i *Nándora Kertésza* (sredinom XX. st. postala svećenička kapela) iz 1901., *kapela Stipana Peića Tukuljca* (*Peić-kapela*) iz 1903. (danas se uglavnom ona koristi kao pogrebna kapela), *kapela Petra Dulića* (*Dulić-kapela*) iz 1906. i dr. Na groblju sv. Roka (Kersko groblje) kao

pogrebna služi porodična *kapela sv. Ane*, koju je podigla Ana Antunović, rođ. Latienović, 1886.

Na današnjoj kalvariji *kapelu Žalosne Gospe* podigle su obitelji Mukić i Malagurski 1877.

Bolnička *kapela sv. Elizabete Ugarske* podignuta je 1897. skupa s bolničkim zgradama. Bila je zatvorena 1956.-90., od kada je ponovno otvorena.

Nekadašnji kip *sv. Roka* izgrađen je na inicijativu udove Antonije Pertić, rođ. Marković, kojoj je 1856. odobreno njegovo postavljanje na kraju gradskoga šetališta, tadašnje Madžarske ulice (na križanju današnje Kozaračke i ulice Lászla Szekeresa). Kip je gledao prema glavnoj ulici (danas ul. Matka Vukovića), gdje je kapela sv. Roka, jer je na svečev spomendan išla procesija od kapele do kipa sv. Roka. Uz kip je od cigala podignut pokriven baldahin s okruglim stupovima na svakom kutu. U otvoru je bio postavljen kip sv. Roka visine 160 cm na niskom kamenom postolju. Ispred njega je bio kameni oltar, a okolo je postavljena željezna ograda. Kapelicu je temeljito obnovio bračni par Bubori 1926. Pod izlikom da smeta prometu, kip je 1957. premješten u vrt obližnje crkve Sv. Križa, baldahin je srušen, a stanovnici okolnih kuća raznijeli su građevni materijal.

Nekadašnja kapelica sv. Roka u Subotici

U biskupskom je domu biskupska *kapela sv. Pavla*, zaštitnika biskupije, zatim u biskupijskom sjemeništu Paulinum nalazi se *kapela Fatimske Gospe*, a u svećeničkom domu Jozefinum *kapela sv. Josipa*.

Samostanske su kapele *kapela Crne Gospe* u franjevačkom samostanu u Subotici te *kapela sv. Dominika* u samostanu časnih sestara dominikanki u Subotici.

Izvor: Kazivanje Györgya Molnár Megyerija iz Subotice.

Lit.: G. Tormásy, *A szabadkai római kath. főplébánia története*, Subotica, 1883; I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 2, Subotica, 1892; A. Rudinski, *Subotička groblja i nadgrobni spomenici*, specijalistički rad na posljediplomskim studijama zaštite, revitalizacije i proučavanja graditeljskog naslijeđa na Arhitektonskom fakultetu, Beograd, 1980; S. Beretić, 250 godina subotičke zavjetne kapele svetoga Roka (1738.-1988.), *Subotička Danica : Kalendar za 1991. god.*, Subotica, 1990; *Zaštitar*, 1, Subotica, 2006; D. Csuszó, *Könyörgésünk színhelyei*, 5, Szabadka, 2008; A. Kopilović, *Svetište Majke Božje od suza u Subotici* – Bunarić, *Klasje naših ravni*, 5-6/2011, Subotica.

(S. Bačić i P. Skenderović)

Tavankut. Štovanje sv. Ane bilo je rašireno na tavankutskom području još u tursko doba. Prema predaji, 1870-ih školska su djeca, igrajući se na *ledini* kraj salašarske škole iz 1852., otkrila u šikari kopani bunar, u čijoj su vodi ugledali lik žene s djetetom. Došavši s odraslima radi

Kapela sv. Ane u Gornjem Tavankutu

provjere, mještani su zatekli poveći papir zapleten u travu na kojem je pisalo »Szent Anna«. To je potaklo Kalmana Skenderovića da sagradi malu *kapelu*, bez vrata, u koju je mogla ući samo jedna osoba. Nabavljena je i slika *svete Ane*, pobožni se svis jet okupljao i obavljao privatne pobožnosti, a ubrzo je i lokalni toponim oko kapele dobio naziv Sveta Ana. Kada su gradske vlasti u dogovoru s Kalačko-bačkom nadbiskupijom odlučile 1910. graditi crkve po salašarskim naseljima u okolici Subotice i prva se počela graditi u Tavankutu. Zahtjev žitelja Gornjega Tavankuta da to bude u njihovu mjestu odbijen je s obrazloženjem da mjesto nije na sredokračci prostora između Kumbaje i Mirgeša (*srp.* Ljutovo) te je u Donjem Tavankutu, kao središnjem naselju, izgrađena crkva Presvetog Srca Isusova. Stanovnici Gornjega Tavankuta nisu se s time mirili te je veleposjednik Mate Vuković 1924. kupio lanac pašnjaka i o svojem trošku izgradio novu kapelu. Kapela je oslikana, ima oltar, križni put, klupe... Sv. misa isprva se služila samo na proštenje sv. Ane, a nakon Drugoga svjetskog rata, za vrijeme župnika rodom iz Gornjeg Tavankuta Ivana Lebovića, počela se služiti svake nedjelje i blagdana, osim u zimskim mjesecima, a od dolaska župnika Franje Ivankovića 1998. preko cijele godine.

Lit.: A. Gabrić, *Čudan jende i druge bunjevačke pripovitke*, Subotica, 1999.

(T. Žigmanov)

Žednik. U sklopu crkve sv. Marka Evanđelista ranija zimska kapela je od 2002. posvećena *Blaženoj Mariji od Propeptog Isusa Petković*. Na Čantavirskom putu, na ulazu u Novi Žednik, na posjedu obitelji Kujundžić, nalazi se kapelica posvećena Gospi, ali slika nije sačuvana. Hodočastilo se do 1950-ih godina.

Izvor: Kazivanje pok. Marije Milodanović iz Žednika.

(K. Ostrogonac)

Kapele u madžarskom dijelu Bačke. Bajska kapela *sv. Ivana* izgrađena je 1876. Iduće ju je godine posvetio bajski prepošt

Gabor Latinović. Pred kapelicom je kip sv. Ivana Nepomuka. Na kalvarijskom brežuljku zvanom Brižina kapela posvećena Djevici od Sedam Žalosti podignuta je 1836., a obnovljena 1998.

Kalvarijskih kapela ima u Baškutu (*madž.* Vaskút, 1824.; 2007. obnovljena), Aljmašu (*madž.* Bácsalmás, podignuta 1882.), Bikiću (*madž.* Bácsbokod, 1895.; građena s novčanom potporom ponajviše Ane Vidaković), Mateviću (*madž.* Mátételke, 1897.), Sentivanu (*madž.* Felsőszentiván, 1903.), Čavolju (*madž.* Csávolj, 1904.), Gari (1911.), Kačmaru (*madž.* Katymár, 1912.), Santovu (*madž.* Hercegszántó, 1913. dala ju je podignuti obitelj Širok) i drugdje.

Kapela Male Gospe na bajsjoj Vodici

Na bačkim svetišlima zvanima Vodica (prema Iványiju, u Bačkoj ih je bilo deset) podizane su kapele kraj izvora kojima je pripisivana čudotvorna moć. Na bajsjoj Vodici u drugoj polovini XVIII. st. kapelu posvećenu Maloj Gospi dao je podignuti Sebastian Schmidt. Danas je najposjećenija, u njoj se održavaju misna slavlja za sve tri narodnosti: Mađžare, Hrvate i Nijemce. Čavoljska se Vodica nalazi na čestici zvanoj Božja leđa. Kapelica je posvećena 1874. Oltarna slika prikazuje Djevicu Mariju Pomoćnicu, a u kapeli je i Gospin drveni kip. Ovamo se hodočasti ponajprije na Gospine blagdane. Na kačmarskoj Vodici kapela posvećena Uznesenju Bl. Djevice

Marije podignuta je 1884. Obnovljena je 1924., nakon 1945. zapuštena je i ozbiljno oštećena; na poticaj mjesne Hrvatske samouprave, zahvaljujući milodarima, kapela je potpuno obnovljena 2010. Na santovačkoj Vodici, koja se nalazi na čestici Babina leđa, kapelicu posvećenu Maloj Gospi 1874. dao je podignuti neki kolutski Nijemac, čiji je slijepi sin na tamošnjem izvoru ozdravio. God. 2004. posve je obnovljena.

Lit.: L. Nebojszki, *A csávolji Vodica kápolna*, Bajai Honpolgár, 2005. február.

(Ž. Mandić)

S. Bačić

KAPICA, odjevni predmet u Šokica iz Sonte i u Bunjevaka. U Šokaca na glavi su je nosile žene od udaje pa sve do smrti. Djevojka bi prvi put stavljala na glavu bogato urešenu kapicu na dan svojega vjenčanja. Poput svih ostalih dijelova narodne nošnje, rađena od materijala iz kućne radnosti. Osnova se tkala na »stativama« od konopljanoga platna, a šare su ručno vezene. Kako ne bi gubila oblik, učvršćivala se *kondama* (pundama), od pruta i pletenih, umetnutima između podstave i platna. Na karton bi se našivala *zastavica*, na nju *zlatara*, i tvorile bi luk iznad čela. Za urese bi se stavljale još i *migoče*, *cvrčki*, *trepki* i *bočići*. Stare su žene preko kapice povezivale zagasiću maramu.

Kapica u Šokice iz Sonte

U Bunjevaka je vrlo slična *kondi* u koju su slagane pletenice, a razlika je u načinu povezivanja i u tome što kapica otkriva je-

dan dio kose sprijeda. Nosile su je udane Bunjevke, koje nikada nisu išle gologlave. Nosila se ispod marama ili samostalno. Izrađivana je od različitih materijala: svagdanje su šivane od tkanina koje su se mogle često prati (npr. cic, piket...), a za svečane prigode izrađivane su od svile i samta. Mogle su biti i ukrašene vezom.

Lit.: A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; M. Bosić, *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*, Novi Sad, 1992; *Narodne nošnje Hrvata u svijetu: Tradicijsko odjevanje Hrvata izvan Republike Hrvatske*, ur. J. Forjan, Zagreb, 2006; Z. Tadijan, *Šokačke narodne nošnje u Bačkoj*, Sonta, 2011.

I. Andrašić i K. Suknović

KAPIJE GRADA, gradska vrata, rampe na prilaznim putovima u gradove. Kada su Sombor i Subotica uzdignuti u rang slobodnoga kraljevskoga grada 1749., odnosno 1779., u eliberacijskim Poveljama propisano je da zbog općih potreba i unutarne sigurnosti budu okruženi šancem i zidovima po uzoru na druge slobodne kraljevske gradove te da se izgrade vrata i opskrbe stražom. U Subotici su u godinama nakon toga šančevi bili izgrađeni prema planovima gradskoga geometra Gabrijela Vlašića, a ulazna su vrata u grad izgrađena tijekom XIX. st. uz glavne prilazne putove. Uz njih su podignute i stražarnice ili caridnarnice. Po tim se zgradama kao naziv za gradska vrata koristi i trošarina, budući da su na gradskim vratima naplaćivane daće na trgovačku robu koja se unosila u grad (uvoznina), uključujući i poljoprivredne proizvode.

U odnosu na naselja bačkih Hrvata, najviše se zna o subotičkim kapijama i trošarinama. Oko Subotice bilo je sedam kapija s trošarinama: *Bajška trošarina* bila je izvan šanca na Bajskom putu (potkraj XX. st. objekt je bio u funkciji omladinskoga doma, sada je u ruševnom stanju); *Halaška trošarina* nalazila se također izvan šanca, uz Halaški put, prije željezničke pruge za Sombor, pokraj židovskoga groblja (srušena je 1980-ih prigodom izgradnje velike trafo-stanice); *Majšanska kapija* nalazila se s lijeve strane prije Majšanskoga mosta

(bila je u sklopu drvare, a srušena je prije nekoliko godina); *Segedinska kapija* nalazila se kraj Segedinskog puta, naspram današnje Ulice Jovana Mikića, a srušena je vjerojatno u prvoj polovici XX. st., kada se grad počeo širiti prema Paliću; *Šandorska kapija* u vrijeme izgradnje sredinom XIX. st. nalazila se na starom Petrovaradinskom putu, koji je tada zaobilazio selo Šandor (srp. Aleksandrovo) – danas je u funkciji trgovačkog poslovanja, a nalazi se na uglu Izvorske ulice i Beogradskoga puta, uz sam bivši parni mlin. Pučki toponim »Šandorska kapija« zadržao se do danas; *Somborska kapija* nalazi se kraj somborskoga puta između hipodroma i stočne tržnice. Izgrađena je prema projektu Titusa Mačkovića 1890. i bila je zaštićeni spomenik kulture. Srušena je 1998., na istome mjestu izvedena je njezina replika, ali je okrenuta za 45° prema Hipodromskoj ulici zbog izgradnje tržnog centra iza nje. Iza Somborske kapije bilo je nekadašnje tramvajsko okretište. Nogometni stadion *Bačke*, koji se nalazi preko puta trošarine, često se naziva i igralištem kraj Somborske kapije, a po ugledu na njega nogometni stadion *Spartaka* naziva se igralištem kraj Šandorske kapije.

Nekadašnja trošarina kraj Somborske kapije

Lit.: S. Bačić, *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995; L. Sekereš, *Subotička krstarenja, Rukovet*, 4-6/2006, Subotica.

A. Rudinski

KAPONJA (madž. koponya: lubanja), salaško naselje na cesti Subotica – Sombor 17 km jugozapadno od Subotice. Šire područje nalazi se istočno od Mišićeva i južno od Tavankuta. Teritorijalno je podijeljeno između Male Bosne i Tavankuta. Danas ima

tridesetak salaša. Stanovništvo je uglavnom hrvatske nacionalnosti, a bavi se poljoprivredom. Kroz Kaponju protječe jedan pritok Krivaje, koji se na području Đurđina spaja s Bajmočkim potokom u Dolac. Na tom je pritoku, sjeverno od ceste Subotica – Sombor, podignuta brana, kojom je formirano akumulacijsko jezero Skenderevo.

Prema L. Szekeresu, koji se poziva na Györgya Györffyja, područje se 1198. spominje pod imenom Itod (Ytoud), a 1406. kao Ikold. U turskom popisu iz 1578. ubilježena je pustara Kapon u blizini Tavanakuta. Kao Kaponja navodi se u pritužbama subotičkih Srba 1744., koji su se protivili razvojačenju grada. Tvrdili su, među ostalim, da je grad zatajio Ugarskoj kraljevskoj komori nekoliko pustara, koje nisu među 12 koje su pripale Sent Márii (Subotici) prilikom razvojačenja grada 1743. Radi rješavanja sporova i optužaba, u Suboticu je u listopadu došlo peteročlano povjerenstvo, u čijem su sastavu bili barun i general Franz Anton Engelshofen, koji je zastupao Dvorski ratni savjet, te grof Aleksandar Patačić, savjetnik Ugarske dvorske kancelarije i brat nadbiskupa Garbrijela Patačića. Kako je među navodno zatajenim pustarama bila i Kaponja, povjerenstvo je na licu mjesta saslušalo svjedoke, koji su izjavili da je Kaponja bila dio Tavanakuta i da nikada nije bila samostalno naselje. Povjerenstvo je konstatiralo i postojanje ruševina na uzvisini iznad rječice, koje je ucrtano i u kartu slobodnoga komorskoga trgovišta Szent Mária (Subotica) vojnoga inženjera Kayssera iz 1747., ali kako iskapanja nisu rađena, kasnije je precizna lokacija ostala nepoznata. Konačno su 2010. istočno od današnje akumulacije nađeni temelji srednjovjekovne crkvice, iskopana su 84 groba iz XII. i XIII. st. te nekoliko srebrnih novčića iz XI. i XII. st.

Bila je poprište Kaponjske bitke, najvažnijega događaja u Subotici i okolici tijekom revolucionarnih ratnih događaja 1848./49. Prethodio joj je ulazak srpskih postrojba u Sombor 11. II. 1849., iz kojega su se prije toga povukli honvedi i Mađarska nacionalna garda, a izbjegli su i

mnogi bunjevački i mađarski uglednici, među kojima i somborski senator Ivan Ambrozović (bijeg pred progonom katolika od strane *Raca Serbianaca* opisao je u desetercu). Nakon toga grad je bio izložen

Kaponja: 1. Arheološko nalazište; 2. Spomenik

pljački srpskih postrojba, koje su u Bajui i Bajmok ušle 14. II. Kako je srpska vojska kontrolirala gotovo sva sela sjeverne Bačke (osim Jankovca, Milkuta i Tatahaze), ali ne i Suboticu s okolicom, sljedeći vojni cilj bila je Subotica, čiji su se stanovnici od samoga početka mađarske revolucije 15. III. 1848. svrstali uz pokret za neovisnost Lajosa Kossutha. Planiranim osvajanjem Subotice i Segedina srpske snage spojile bi se s austrijskima u borbi protiv mađarskih postrojba. Srpske postrojbe ulogorile su se 4. III. u dolini kod kaponjske čarde, a subotički je magistrat odbio ultimatum za predaju grada. Nakon toga vojni zapovjednik Subotice potpukovnik László Gál 5. III. ujutro napao je srpske snage na Kaponji, ali je bio prisiljen na povlačenje. No tok bitke odlučili su Bunjevci i Mađari iz izbjegle somborske postrojbe Mađarske narodne garde pod zapovjedništvom kapetana Fratrića, koji su, iako potisnuti, očuvali poredak i zaustavili napad srpskih snaga te izveli protunapad na srpsku vojsku i natjerali je na povlačenje do Sombora. Osim lokalnoga značenja (otklanjanje vojne prijetnje Subotici), bitka je imala i šire značenje jer se nakon nje, zbog mnogih uzroka, vojna situacija u cijeloj Bačkoj i uopće u srpskom pokretu izmijenila na štetu Srba. U spomen na bitku u proljeće 1899. u Subotici je ispred zgrade Nacionalne kasine (*mađ.* Nemzeti Kaszinó, danas zgrada Gradske

knjižnice) podignut spomenik – mramorni obelisk visine 10 metara, na čijem je vrhu bio turul, ptica iz mađarske mitologije o doseljavanju Mađara u Panonsku nizinu. Vlasti Kraljevine SHS već su prvih godina uklonile turula, a 1926.-27. i obelisk, čime je dominantni položaj na trgu dobio spomenik samozvanomu caru Jovanu Nenadu, postavljen 1927. Obnovljen je 1941. i uklonjen nakon 1945. Novi spomenik posvećen svim žrtvama podigao je grad Subotica na 150. godišnjicu bitke 5. III. 1999. iznad dola na Kaponji, pokraj glavne ceste. Izveden je u mramornom kubusu u obliku obeliska sa stiliziranim križem i trojezičnim tekstom.

Lit.: I. Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 1, Szabadka 1888; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helvévtára*, 2,² 4, Szabadka, 1909, 1907; J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; B. Vojnić Hajduk, *Moj grad u davniini : Subotica : 1391. do 1941.*, Subotica, 1971; L. Szekeres, *Szabadkai helynevek*, Szabadka, 1975; L. Szekeres, *Közép-kori települések Északkelet-Bácskában*, Újvidék, 1983; A. Hegediš, *Sombor u revoluciji 1848/49.*, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 38, Novi Sad, 1988; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; L. Mađar, *Nazivi mesta i stanovnika subotičke nahije prema popisu iz 1570. do 1578.*, *Rukovet*, 1-2-3/1995; M. Petrov, *Bačka u revoluciji 1848-1849*, Novi Sad, 1999; B. Duranci, V. Počuca, *Javni spomenici Opštine Subotica : A szabadka község köztéri emlékművei*, Subotica/Szabadka, 2001; L. Sekereš, *Subotička krstarenja*, *Rukovet*, 4-6/2006, Subotica; *A Kaponyai ütközet 1849. március 5. : Kaponjska bitka 5. mart 1849.*, Subotica/Szabadka, 2007; M. Bara, T. Žigmanov, *Hrvati u Vojvodini u povijesti i sadašnjosti : Osnovne činjenice*, Subotica, 2009; Zs. Szabó, *Crtice iz povijesti naselja Bačke u srednjem vijeku*, Subotica, 2010; *Hrvatska riječ*, 444, 450, Subotica, 23. IX. i 4. XI. 2011.

S. Stantić i S. Bačić

KARABA (rum. karabe: melodijske svirale na gajdama; gajdice; frulica), pastirska svirala od trske. Čuvajući stada po dolovima, pastiri su od trske pravili sviralu kako bi sviranjem prikratili vrijeme. Izabrali bi deblju stabljiku trske dugačku oko 50 cm, očistili je iznutra, izbušili pregrade na člancima, te na donjem dijelu trske s pomoću šiljata predmeta (užarenim čavlom ili šilom) izbušili šest rupica, a na gornjem

dijelu zasjekli pisak. Puhanjem u nju dobivali su se tonove slični onima iz frule, ali plemenitijega zvuka. Pravljene su i dvojne karabe od dviju trsaka sastavljenih pčelinjim voskom, pri čemu su se rupice bušile samo na jednoj. Sačuvan je zapis o izgledu karabe, koji je sastavio glumac Gábor Egressy (1808.-66.) nakon predstave *Hamleta* u Subotici 5. II. 1857.: »Frula od trske takva je kao pikolo – bočno u nju pušu kao u flautu, a prave je pastiri sami od trske tanke kao mali prst. Zvuk joj je iznenađujuće prodoran i ugodan. U klaviru nema toliko promjena zvuka koliko je iz ovoga maloga instrumenta sa šest rupa vješt majstor uspio dočarati.«

Lit.: A. Gojković, *Narodni muzički instrumenti*, Beograd, 1989; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; B. Duranci, *Vojvodina bogatstvo različitosti*, Novi Sad, 2002; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KARADŽIĆ, Vuk Stefanović (Tršić kod Loznice, 6. XI. /po julijanskom kalendaru 26. X./ 1789. – Beč, 7. II. /26. I./ 1864.), sakupljač južnoslavenske usmene književnosti i jezični reformator, utjecajan i u Srba i u Hrvata; srpski nacionalni ideolog. Rođen je u zapadnoj Srbiji, ali i po ocu i po majci potječe iz tzv. Stare Hercegovine, koja je od 1878. u sastavu Crne Gore. Školovao se neredovito i isprekidano te nije stekao sustavnu naobrazbu. U Srijemskim Karlovcima neko je vrijeme učio kod Lukijana Mušickoga, a nakon osnivanja Velike škole u Beogradu 1808. postao je njezinim studentom. Ubrzo mu se, međutim, pogoršalo zdravlje pa je otišao na liječenje u Vlašku i Ugarsku. Vrativši se u Srbiju 1810., postao je Karađordevim suradnikom te je sudjelovao u pregovorima s Turcima i obavljao činovničke poslove. Nakon propasti Prvoga srpskoga ustanka 1813. odlazi u Beč, gdje će provesti najveći dio kasnijega života. Tu se upoznao s Jernejom Kopitarom, slavistom slovenskoga podrijetla, koji će ga trajno podupirati u prikupljanju i objavljivanju usmene književnosti te jezičnoj reformi. Kao austrofil i glavni cenzor za slavenske

knjige na habsburškom dvoru, Kopitar je za to imao i strateškopoliitičke razloge: vjerovao je da će među Srbima – nakon što odbace slavenosrpski i kao književni jezik prihvate pučki – oslabjeti ruski utjecaj, da će se jezično i kulturno udružiti s »katoličkim Ilirima« te da će se skupa s njima jače vezati uz Austriju.

Karadžićev jezični program evoluirao je postupno i u njegovim se najranijim radovima može opaziti čvrsto oslanjanje o slavenosrpsku jezičnu tradiciju. Primjerice, zbirka pjesama *Mala prostonarodn'a slavenoserbska pesnarica* (Viena, 1814.) na tu tradiciju upućuje i naslovom i pravopisom, dok gramatika *Pismenica serbskoga jezika* (Vienna, 1814.) iz slavenosrpske filološke misli preuzima i metodološki instrumentarij i jezični materijal. Prekretnicu u njegovu radu označio je *Srpski rječnik* (Beč, 1818.), za koji je sam Kopitar temeljito redigirao prikupljenu građu te cijeli srpski stupac preveo na latinski i njemački. Pri sastavljanju rječnika Karadžić se, prema vlastitu priznanju, obilato služio »šokačkim« leksikografskim radovima (Jakov Mikalja, Ardelio Della Bella, Ivan Belostenec, Franjo Sušnik i Andrija Jambrešić, Josip Voltić, Joakim Stulli i dr.), ali je iz njih preuzimao samo one riječi koje je u puku osobno čuo. Dok je 1816. u napisu u bečkim *Novinama serbskim* još ostavljao mogućnost da će se Srbi u pismu i dalje služiti i slavenosrpskim, sada se prvi put opredijelio isključivo za pučki jezik. *Rječnik* je među obrazovanim Srbima zato i dočekan s negodovanjem, pri čemu su osobito veliku kritiku privukla pravopisna rješenja. Osim što je morfonološki pravopis zamijenio fonološkim, Karadžić je znatno promijenio i ćirilično pismo, i to uvevši nekoliko novih slova te odbacujući neka tradicionalna, za koja u srpskom nije bilo odgovarajućih glasova. Pritom se u velikoj mjeri oslanjao na nešto stariji prijedlog reforme srpske azbuke Save Mrkalja. Najveće je prijepore pobudilo uvođenje slova *j*, zbog kojega su mu kritičari predbacivali da želi »pošokčiti« srpsko pismo. U jezičnoj su mu koncepciji, osim toga, zamjerali i ijekavicu. Kako is-

tiče sam Karadžić u predgovoru *Narodne srbske pjesnarice* (Vienna, 1815.), svojega drugoga sveska usmenih pjesama, srijemski i bački Srbi smatrali su da im njome nameće »horvatski jezik«. Osobito snažan otpor pružala mu je Srpska pravoslavna crkva, koja je u liturgiji zadržala crkvenoslavenski jezik.

Unatoč tomu što je u srpskoj sredini naišao na nerazumijevanje, Kopitarovu potporu Karadžić nije izgubio. Na njegov su mu zagovor ubrzo tiskana još tri sveska usmene poezije (*Narodne srpske pjesme*, Leipzig, 1823.-24.), a povezao ga je i s književnicima Jacobom Grimmom i Johannom Wolfgangom von Gotheom te s povjesničarom Leopoldom von Rankeom. Iako je u razdoblju koje je slijedilo Karadžić često bio suočen s nemogućnošću da sebi i svojoj obitelji osigura egzistenciju, u europskim je romantičarskim krugovima postupno postajao sve poznatiji i sve popularniji. Slavu su mu donijeli u prvom redu zapisi usmene književnosti, zahvaljujući kojima je postao i član mnogih akademija i učenih društava (Berlin, Beč, Sankt Peterburg, Moskva, Krakov i dr.). Cjelokupna usmenoknjiževna građa koju je prikupio tiskana je u Beogradu u devet svezaka nakon njegove smrti 1891.-1902. Iako je objavljena pod srpskim imenom, sadržava i velik broj tekstova za bilježenih među Hrvatima i Bošnjacima. Jedan je od njih i balada *Hasanaginica*, zapisana među katolicima u okolici Imotskoga. Karadžić je u nju intervenirao i jezično i sadržajno, kao i u mnoge druge tekstove koje je zapisao.

Nova prekretnica u Karadžićevu jezičnom programu dogodila se nakon što je u razdoblju 1834.-41. posjetio Boku kotorsku, Dalmaciju, Slavoniju i civilnu Hrvatsku te se iz prve ruke upoznao s tamošnjim govorima i književnom tradicijom. Osobito je snažan dojam na njega ostavio susret s Dubrovnikom. Odustavši od romantičarske ideje pisanja čistim pučkim jezikom, svoj izričaj tada počinje stilizirati po uzoru na jezik dubrovačke književnosti. Uvodi, primjerice, glas *h*; prestaje provoditi jotaciju u položajima kao što su *đevojka* (od *djevoj-*

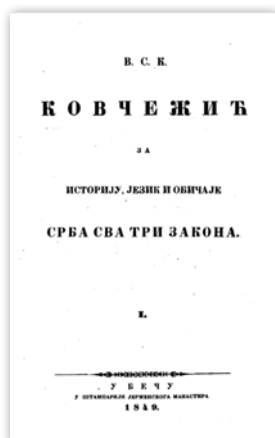
ka) i *čerati* (od *tjerati*); čuva suglasničku skupinu *mn* (*mnogo*, *gumno*), koju je prije mijenjao u *ml* (*mlogo*) i *vn* (*gumno*); u pridjevnoj sklonidbi dosljedno rabi nastavke *-ijeh*, *-ijem(a)*, *-ijeh* i dr. Te intervencije unosi već u *Narodne srpske poslovice* (Cetinje, 1836.). Od pučkoga jezičnoga ideala Karadžić se još više udaljio tijekom rada na prijevodu Novoga zavjeta s crkvenoslavenskoga. Budući da je svoj jezični izričaj morao prilagoditi zahtjevnomu biblijskomu tekstu, počeo je primjenjivati i postupke koje je sve dotle osporavao: tvorbu novih riječi, posuđivanje iz drugih slavenskih jezika, uporabu neslavenskih tuđica. Prijevod Novoga zavjeta objavljen je u Beču 1847., iste godine kad i *Pesme* Branka Radičevića, *Gorski vijenac* Petra Petrovića. Njegaša te polemički spis *Rat za srpski jezik i pravopis* Đure Daničića. Ta se godina u jezikoslovnoj serbistici zato smatra godinom pobjede Karadžićeve jezične koncepcije, no o pobjedi se može govoriti samo uvjetno, jer je sociolingvistička zbilja bila znatno složenija.

Ubrzo nakon izlaska Novoga zavjeta Karadžić je počeo rad na drugom, proširenom izdanju *Srpskoga rječnika* (Beč, 1852.). U njega je uvrstio i leksičko blago kojim se neobrazovan puk nije služio, ali je bilo dokumentirano u bokeljskim, dubrovačkim, dalmatinskim i slavonskim književnim tekstovima te leksikografskim radovima. U redigiranju drugoga izdanja *Srpskoga rječnika* važnu je ulogu imao Đuro Daničić, koji je s Karadžićem surađivao već pri prevođenju Novoga zavjeta, a u kasnijoj popularizaciji njegove jezične koncepcije odigrat će ključnu ulogu. Naime, nakon što je Karadžić svojim zapisima usmene književnosti i prijevodom Novoga zavjeta ijekavskoj novoštokavštini osigurao književni kanon, a *Srpskim rječnikom* i leksički opis, upravo ju je Daničić gramatički opisao u *Maloj srpskoj gramatici* iz 1850. Time je taj jezični tip dobio svoju potpunu redakciju. No unatoč tomu što je u Karadžićevim i Daničićevim radovima nazivan srpskim imenom, u Srbiji zapravo nikad neće biti prihvaćen. Karadžićev

je pravopis, doduše, proglašen službenim 1868., ali je moderni srpski jezični standard izgrađen na drugim temeljima. Njih je činila novoštokavska ekavica, kojom se govorilo u najvažnijim srpskim kulturnim i političkim centrima Beogradu i Novom Sadu, a rabila se i u pretkaradžićevskoj srpskoj pismenosti (npr. Gavril Stevanović Venclović). S druge strane, iz Karadžić-Daničićeve novoštokavske ijekavske norme izrastao je moderni hrvatski jezični standard, koji je svoj definitivni oblik dobio u gramatičkim i leksikografskim radovima »hrvatskih vukovaca« (Tomo Maretić, Ivan Broz, Franjo Iveković).

Iz gledišta suvremenih južnoslavenskih nacionalnih kultura, Karadžićev jezični program i njegova kasnija sudbina čine se paradoksalnima. Iako je svoju jezičnu reformu označio srpskim imenom, njome je zapravo odbacio cjelokupnu dotadašnju tradiciju srpske pismenosti, a jezični tip koji je predlagao znatnim je dijelom oblikovao preuzimajući elemente iz hrvatskih jezičnih tradicija, osobito one koji su pripadali civilizacijskoj nadgradnji. U skladu s tim, srpske je pisce izravno pozivao da se jezično ugledaju u Ivana Gundulića, Matiju Antuna Relkovića, Vida Došena i Andriju Kačića Miošića, »jer su starija djela braće naše zakona rimskoga za naše današnje spisatelje veće skrovište i čistiji izvor od našijeh crkvenih knjiga«. Zbog strukturnih odlika jezika za koji se zauzimao te jezičnih uzora koje je isticao, u društvenoj i kulturnoj eliti u Srbiji Karadžić je dugo nailazio na nerazumijevanje – uostalom, novoštokavska ijekavica ondje nije prihvaćena ni nakon što je slavenosrpski odbačen, a književni jezik uistinu utemeljen na pučkom. S druge strane, Hrvatima je Karadžićeva jezična koncepcija bila bliska i doživljavali su je kao organski nastavak vlastitih tradicija pismenosti. Zbog toga je za života Karadžić u Hrvatskoj i nailazio na veće priznanje nego u Srbiji pa je, među ostalim, 1861. proglašen počasnim građaninom Zagreba. Sve se to zbivalo u vrijeme kad južnoslavenske nacije još nisu bile do kraja oblikovane: ako je za njih i postojao

temelj u obliku kulturnih sadržaja i povijesnih tradicija oko kojih će se iskristalizirati moderni nacionalni identiteti, on još nije bio posve učvršćen niti kao takav prihvaćen u širim društvenim slojevima, pa su u optjecaju bile i alternativne nacionalno-integracijske ideologije.

V. S. Karadžić, *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, Beč, 1849.

Jednu je od njih zastupao i sam Karadžić, a najbolje je dokumentirana u njegovu članku »Srbi svi i svuda«, objavljenom u *Kovčeviću za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona* (Beč, 1849.) Apsolutizirajući jezičnostrukturne i zanemarujući kulturno-povijesne kriterije, u članku sve štokavce naziva Srbima, kajkavce pridružuje Slovencima, a samo čakavce označuje Hrvatima. Ističe da je »najmanje oko pet miliona duša naroda koji govori jednim jezikom, ali se po zakonu (religiji) dijeli natroje: može se otprilike uzeti da ih oko tri miliona ima zakona grčkoga, i to: jedan milion u cijeloj Srbiji (s Metohijom), jedan milion u austrijskim državama (u Banatu, u Bačkoj, u Srijemu, u desnom Podunavlju, u Slavoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji i Boci), a jedan milion u Bosni, Hercegovini, Zeti i Crnoj Gori; od ostala dva miliona može biti da bi se moglo uzeti da su dvije trećine zakona turskoga (u Bosni, Hercegovini, Zeti, itd.), a jedna trećina rimskoga (u austrijskim državama i u Bosni, Hercegovini i nahiji barskoj). Samo prva tri miliona zovu se Sr-

bi ili Srbliji, a ostali ovoga imena neće da se prime. [...] Oni zakona rimskoga sami sebe ili zovu po mjestima u kojima žive, npr. Slavonci, Bosanci (ili Bošnjaci), Dalmatinci, Dubrovčani itd., ili kao što osobito čine književnici, starinskim ali bog zna čijim imenom Iliri ili Ilirci; oni pak prvi zovu ih u Bačkoj Bunjevcima, u Srijemu, u Slavoniji i u Hrvatskoj Šokcima, a oko Dubrovnika i po Boci Latinima.« Kako smatra Karadžić, svi bi se oni morali nazivati Srbima. U ovom napisu spominje i to da je Bunjevac vjerojatno izvedeno od naziva rijeke Bune, a Šokac od talijanske riječi *sciocco* 'budala, ludak, luckast'.

Formuliranje i kasnija popularnost Karadžićeve jezične i nacionalne ideologije bili su mogući zbog nerazvijenosti rane slavistike, koja je o južnoslavenskoj jezičnoj i kulturnoj zbilji imala gotovo fantastične predodžbe, te rudimentarnosti onodobne lingvistike, koja je tek u drugoj polovici XX. st. razvila teorijske modele za objašnjavanje složenih odnosa između jezika i naroda. Ta je ideologija uz to bila poželjna iz perspektive različitih strateškopoličkih programa, koji su balkanske Slavene vidjeli ujedinjene bilo u sklopu Austrije (npr. Jernej Kopitar) bilo u samostalnoj državi, neovisnoj i o Austriji i o Rusiji (npr. Adam Czartoryski). Iako je u kasnijoj polemici s Bogoslavom Šulekom sam Karadžić od nje odstupio nevoljko pristajući na to da se »podijelimo po zakonu ili vjeri«, u političkim krugovima u kojima se rađao moderni srpski ekspanzionizam njegove su formulacije naišle na plodno tlo te su postupno stjecale sve više pristaša. Među njima su bili i prvi srpski autori koji su pisali o Bunjevcima (Laza Knežević, Ivan Ivanić) te od Bunjevaca Ambrozije Šarčević, Alba Kuntić i Mara Đorđević-Malagurska, a do danas ih zastupaju pojedini srpski jezikoslovci (npr. Dragoljub Petrović) i povjesničari (npr. Slavko Gavrilović), koji bačke Bunjevce i Šokce smatraju katoličkim ili pokatoličenim Srbima.

Odnos prema Karadžiću u Hrvatskoj je s vremenom doživio bitnu promjenu, i to u prvom redu zbog kasnijih negativnih

iskustava s velikosrpskim politikama te uloge koju je imao u formuliranju njihove idejne osnovice. Ta revalorizacija katkad ide tako daleko da se podcjenjuju i njegove neprijeporne zasluge za oblikovanje suvremenoga hrvatskoga jezičnoga standarda. U Srbiji se pak Karadžić prometnuo u kultnu figuru, prema kojoj se njeguje gotovo apologetski odnos. Zbog prenaplaćavanja važnosti njegova jezičnoga programa, u jezikoslovnoj se serbistici često previđa uloga Karadžićevih prethodnika u srpskoj jezičnoj reformi, a katkad i pravi temelji suvremenoga srpskoga jezičnoga standarda. Samo rijetki srpski kulturni povjesničari ističu da je Karadžićeva jezična reforma imala i negativne posljedice: nakon što je odbacio bogatu srpsku srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu književnu tradiciju, kao nadomjestak je ponudio seljačko-patrijarhalni duh, koji je u srpskoj sredini do danas široko prihvaćeno mjerilo vrijednosti (M. Selimović). Uloga koju je Karadžić imao u velikosrpskom ekspanzionizmu uglavnom se prešućuje te je u srpskoj znanosti ostala nerefektirana.

Djela: potpunija bibliografija u: Karadžić, Vuk, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987.

Lit.: M. Selimović, *Za i protiv Vuka*, Novi Sad, 1967; D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb, 1970; R. Katičić, Vuk Stefanović Karadžić i književni jezik u Hrvata, *Jezik*, 2/1987-88, Zagreb; N. Bašić, *V. S. Karadžić između jezikoslovja i politike*, Zagreb, 1991; M. Grčević, Jernej Kopitar kao strateg Karadžićeve književnojezične reforme, *Filologija*, 53, Zagreb, 2009.

P. Vuković

KARAGIĆ, Antun (Gara, 3. VI. 1913. – Pečuh, 12. XI. 1966.), slikar, pisac, redatelj i prevoditelj kazališnih komada, novelist, promicatelj kazališnoga amaterizma. Potjecao je iz imućne bunjevačkohrvatske obitelji oca Antuna, kojega je rano izgubio, i majke Marije, rođ. Zomborčević. U rodnome mjestu završio je pučku školu na mađarskom jeziku, u kojoj su učitelji uočili njegovu darovitost te su mu predložili da nastavi školovanje, ali njegova majka na to nije pristala. No on se s tim nije pomirio – nabavlja knjige, pretplaćuje se na više novi-

na i časopisa, proučava umjetnost, marljivo uči kao samouk. Odgojen na bunjevačkoj ikavici, obrazovao se čitanjem hrvatskih knjiga, napose izdanja zagrebačkoga Društva sv. Jeronima, kojega je bio povjerenik. Spoznavši da je u doba kada i Hrvatima u Mađarskoj prijeti odnarođivanje najvažnije nacionalno osvješćivanje, u Gari 1930. utemeljuje Društvo bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca. Posvećuje se i slikarstvu. Najbolji su mu ostvaraji na tom polju *Sveta obitelj*, *Golgota*, *Madam du Barry* i *Portret moje supruge*. God. 1932. oženio se Kačmarkinjom Stanom Petreš. U svojoj je Gari razvio zavidnu kulturnu djelatnost. Uzor mu je bio Ivan Petreš, čije komade uvijek bava s glumcima amaterima (probe se održavaju u njegovoj kući) i postavlja na scenu. Prva takva predstava bila je 1931. (*Dva bila gavrana*), a predstava prvoga Karagićeva igrokaza *Zloba* 1934. U budimpeštanskom kalendaru *Danica Kalendar za Bunjevece, Šokce i Hrvate koji žive u Mađarskoj* objavljena mu je vesela igra *Zaručnici* (1937.) i igrokaz *Zloba* (1941.). Za rad Društva bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca i izvođenje kazališnih predstava ključna je bila njegova materijalna pomoć. Djela su mu do rata izvođena i u jugoslavenskom dijelu Bačke te u Zagrebu, u izvedbi prosvjetne sekcije Društva bačkih Hrvata.

Kako je bio neumorni rodoljub i protivnik tadašnjega državnoga poretka, početkom 1941. kao politički nepoćudan uhićen je i interniran u logor u Kistarcsi. Kao emigrant u Zagrebu polazio je tečaj za redatelje kazališnih dobrovoljaca u organizaciji HNK. U izdanju Društva bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca 1943.-44. izašlo mu je 6 kazališnih komada (*Svijest*, *Šepa*, *Katica*, *Kasina*, *Rastatkinja*, *Ženina ljubomornost*). Potkraj 1944. i u 1945. bio je u jugoslavenskoj narodnooslobodilačkoj vojsci. Bio je član delegacije Hrvata iz Bajskog trokuta, koja je Josipu Brozu Titu u siječnju 1945. u Beogradu iznijela zahtijevanja da se taj dio Bačke pripoji Jugoslaviji. Tom je prigodom izjavio: »Oni su nam bili zabranili i to da se nazivamo imenom našim, ali mi smo se održali. Mi Hrvati u

Bajskom trokutu svi zajedno hoćemo da se naš Trokut prisajedini slobodnoj demokratskoj federativnoj Jugoslaviji.« U tome je razdoblju bio istaknut djelatnik u južnoslavenskim društvenim organizacijama u Mađarskoj, npr. u Bačko-baranjskom slavenskom kulturnom udruženju 1945., a bio je i predsjednik priređivačkoga odbora bajškoga kongresa Antifašističkoga fronta južnih Slavena 1946., gdje je izabran u Centralni odbor. U tom je svojstvu posjetio i CK KP Hrvatske tražeći pomoć u radu. U poraću zakratko nastavlja kulturno-prosvjetnu djelatnost, piše igrokaze o sudbina seljaka za dvaju totalitarnih režima ili o novoj vladajućoj klasi (*Iznenadjenje*, 1946., *Općinski načelnik* i *Švajcarka*, 1947.), ali tada nisu objavljeni ni izvođeni.

Antun Karagić s Blažkom Rajićem

Nakon sukoba jugoslavenskoga komunističkoga vodstva s SSSR-om i njegovim satelitskim državama 1948., a osobito tijekom 1949., došlo je do zamiranja tih i drugih oblika kulturno-prosvjetnoga rada s naglašenim narodnosnim predznakom pa se i Karagić povukao iz društvenih aktivnosti. Uskoro je lišen slobode, a posjed i dom oduzeti su mu. Šest ga mjeseci muče u zloglasnom budimpeštanskom zatvoru

(Andrássyjeva 60), nastoje ponajprije postići da se odrekne svojega hrvatstva i da pomadžari prezime – uzalud. Zatim, sve do 1956., robuje u staljinističkom »logoru smrti« u Recsku kraj Paráda. U zatvoru je također pisao, ali mu je logorska uprava uništila sve rukopise.

Poslije živi u Baji, kamo su mu (1950.) mađarske vlasti prognale obitelj. U tom gradu nastoji osnovati stalno hrvatsko kazalište i hrvatsku srednju školu, ali ni u nadležnom ministarstvu ni u vodstvu tadašnjega Demokratskoga saveza Južnih Slavena nitko nije imao sluha za njegov prijedlog. Godinu dana prije smrti završava tragikomediju *Faun* i traži pomoć od Matice iseljenika Hrvatske, koja mu, međutim, nikada nije odgovorila.

Zbog posljedica zatvorskih mučenja mnogo vremena provodi u pečuškoj bolnici, gdje je i preminuo. Pokopan je na bajskom groblju sv. Roka.

Karagić je osjećao potrebu da se kao narodni prosvjetitelj i poklonik narodno-sne kulture posveti pisanju književnih djela na materinskom jeziku, da žrtvuje svoja materijalna sredstva za kazališne predstave u Gari i za organiziranje turneja svoje kazališne trupe u ostala hrvatska naselja Bajškoga trokuta. Svoje kazališne komade, pisane ikavicom, izdaje u vlastitoj nakladi. Na pozornicu je pokušao presaditi sâm život naroda iz kojega je potekao. Radnje igrokaza, kojima je gledateljstvo htio zabaviti i poučiti, događaju se u njegovu užem i širem zavičaju, u mađarskom dijelu Bačke.

Praizvedba njegove *Rastatkinje*, kazališnoga komada u tri čina i pet slika, bila je u Gari 26. XII. 1936. *Svijest* i *Šepa*, šaljive igre u jednom činu, bile su nagrađene na XII. natječaju za najbolju pučku glumu Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca u Zagrebu 1942. Spomena su vrijedne i izvedbe komada *Anka Berićeve*, *Bogataševa sluškinja*, *Najednom se razboljela*, *Pošteni varalica* i *Gospođica Zorka*, koji su mu za života ostali neobjavljeni. Pisao je mješavinom bunjevačke ikavice i hrvatskoga standarda.

S mađarskoga jezika preveo je i na scenu postavio komade: *Imanje* (Iván K. Pap), *U tom grmu leži zec* (Andor Nyári), *Gospođica seljakinja* (Árpád Bertók).

Svoje tematsko ishodište Karagićeve novele imaju ondje gdje i igrokazi, a naslovljene su ovako: *Crne kobile*, *Razbojnik*, *Duvegija*, *Doktor Toni*, *Pored velikog jezera*, *Služavka*, *Dančo Zomborčević*.

Subotičko Narodno pozorište prikazalo mu je dramu *Katica* 1967., a Hrvatsko kazalište iz Pečuha u povodu 80. obljetnice njegova rođenja izvelo je *Rastatkinju* (1993.), zatim *Katicu* (1995.) i *Poštenoga varalicu* (2007.). Rukopisnu ostavštinu spasio je Juraj Lončarević te je ona pohranjena u Odsjeku za povijest hrvatskoga kazališta HAZU te Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Svi sačuvani radovi objavljeni su mu 2003. u ediciji »Hrvatski književnici u Mađarskoj«.

Djela: *Svijest* : Šepa, Gara – Szabadka, 1943; *Katica* : Kasina, Gara – Szabadka, 1944; *Rastatkinja* : Ženina ljubomornost, Gara – Szabadka, 1944; A. Karagić, *Kazališni komadi i novele*, ur. Đ. Franković, Pečuh – Budimpešta, 2003.

Lit.: S. Krpan, *Hrvatski uglednici u Mađarskoj*, Budimpešta, 1991; M. Murinji, Antun Karagić i njegovo Društvo bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca u Gari, *Hrvatski kalendar 2004*, Budimpešta, 2003; Đ. Vidmarović, Veličina i tragedija Antuna Karagića, *Klasje naših ravni*, 5-6/2004, Subotica; *150 godina pozorišne zgrade : 150 godina kazališne zgrade : 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2004; S. Vulić, Bunjevačkohrvatski pisac Antun Karagić i njegovo djelo u kontekstu hrvatske književnosti u Bačkoj, *Nova Istra*, 2/2005, Pula; M. Bara, Đilasova komisija i sudbina bačkih Hrvata, *Pro tempore*, 4, Zagreb, 2007; S. Vulić, *Vitezovi hrvatskoga jezika u Bačkoj*, Subotica, 2009; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

Ž. Mandić

KARAGIĆ, Eduard (? 29. VI. 1923. – ?), pravnik, slikar. Sin je Lajče i Márie, rođ. Havasi. Sedmi razred gimnazije završio je u Subotici, a osmi razred, maturu i Pravni fakultet u Pečuhu. Od 1948. tehnički je upravnik rudnika u Aleksincu. Slikao je tehnikom ulja i tušem.

Lit.: B. Vojnić H[a]jduk., Podaci o likovnim umjetnicima i amaterima u Subotici, *Kalendar Hrvatska riječ za prestupnu 1952. godinu*, Subotica, 1952.

Lj. Vuković-Dulić

KARAGIĆ, Lajčo (Karagich, Lajos, Ljudevit) (Fancaga, mađ. Bajaszentistván, 15. V. 1893. – ?), pravnik, slikar. Sin je Jakova, rodom iz Gare, i Antone, rođ. Kovačev, rodom iz Sentivana. Osnovnu školu završio je u Gari, četiri niža razreda gimnazije u Baji, a četiri viša razreda gimnazije u Segedinu. Studirao je pravo u Budimpešti, gdje je školske godine 1912./13. polazio prvu godinu Više škole za likovnu umjetnost. U Prvom svjetskom ratu sudjelovao je u činu časnika. Za poslijeratne srpske okupacije južne Mađarske, bio je najprije kotarski donaćelnik u Pečuhu 1918., zatim 1920. kratko kotarski načelnik Baje, da bi ga 20. VI. iste godine ministar unutarnjih poslova Kraljevstva SHS Ljubomir Davidović imenovao za gradonačelnika, nasljeđujući na ovoj dužnosti Vasu Dolinku. No, ušao je u sukob s Martinom Matićem, velikim županom i vladinim povjerenikom za Baju, te je ubrzo njegovu dužnost preuzeo Vojislav Đurđević. Nakon povlačenja srpske vojske iz zaposjednutih dijelova južne Mađarske (21. VIII. 1921.), sa suprugom se preseljava u Kraljevinu SHS. Bio je tajnik jugoslavenskoga veleposlanstva u Budimpešti, poslije sudski oficir, vojni sudac u Zaječaru, radio je i u Kragujevcu gdje mu se rodio sin Eduard, te općinski bilježnik u Novom Selu (srp. Bačko Novo Selo). Od 1924. živi u Subotici i radi u raznim gradskim službama.

Zbirka Gradskoga muzeja u Senti posjeduje dvije njegove slike u ulju, zavedene pod nazivima *Kompozicija* i *Buket poljskoga cvijeća*. U tekstu iz 1952. Blaško Vojnić Hajduk navodi da 1952. živi u Subotici i »najviše radi uljem« te da još nije izlagao. Dvije njegove slike – *Portret mladića* i *Portret starca* (1933.) – u umjetničkoj zbirci subotičkoga Gradskoga muzeja potvrda su njegove slikarske aktivnosti u međuratnom razdoblju i pokazuju vještinu obrazovanoga slikara. Djela su dospjela u zbirku

otkupom slika bunjevačkih slikara iz Bačke galerije dr. Jovana Milekića. Osim tih dviju slika, u subotičkom je muzeju i Karagićev *Portret Tita*, nastao oko 1945. Početkom 1950-ih živio je u Subotici.

L. Karagić, *Portret mladića*

Lit.: T. Iskruljev, *Raspeće srpskog naroda u Srebru 1914 godine i Mađari : Sa mađarske granice : Bajski Trokut : Sent-Andrija*, Novi Sad, 1941; B. Vojnić H[a]jduk], *Podaci o likovnim umjetnicima i amaterima u Subotici, Kalendar Hrvatska riječ za prestupnu 1952. godinu*, Subotica, 1952; P. Momirović (red.), *Popis slikarskih i vajarskih dela u muzejima i galerijama slika Vojvodine*, 1, Novi Sad, 1965; O. Kovačev Ninkov, *Dela iz Bačkog muzeja dr Jovana Joce Milekića u fondu umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica*, u: *Bačka galerija dr Jovana Milekića* (autor izložbe i kataloga B. Duranci), Subotica, 2007; L. Knězy, *Baja a forradalom és a Szerb megszállás alatt (1918-1921)*, Baja, 2009²; G. Malović, *Seoba u Maticu : Spiskovi srpskih optanata u Mađarskoj 1920-1931.*, 2, Novi Sad – Budimpešta, 2010; *A Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatói 1871-től a mai napig* (www.mke.hu/about/hallgatoi_adatbazis.php/k).

O. Kovačev-Ninkov

KARAGIĆ, Luka (Baja?, oko 1680. – Baja, 18. VII. 1748.), franjevac, pisac, provincijal. Vjerojatno pripada obitelji izbjeglica iz Olova koji su se za vrijeme Velikoga bečkoga rata naselili u Baju. Ako nije rođen u Baji, ondje je proveo najranije djetinjstvo, jer je dobro govorio mađarski. U Bolonjskoj franjevačkoj provinciji studirao je teologiju (1705.-08.), što znači da je na-

kon 1700. pristupio Bosni Srebrenoj te da je nakon novicijata najvjerojatnije pohađao Filozofsko učilište u Budimu.

Nakon povratka u domovinu bio je tajnik provincijala Andrije Ećimovića (1708.-11.), a zatim definator Petra Pastirovića (1711.-14.). Obavljao je i druge upravne dužnosti: bio je predstojnik samostana u Somboru (1712.-14.), gvardijan i obnovitelj samostana i crkve u Baji (1714.-17., 1720.-30.) te gvardijan u Budimu (1717.-18., 1719.-20.) i Osijeku (1718.-19.). U opredjeljenjima članova Bosne Srebrene u vrijeme tzv. prve diobe morao je biti zastupnik trodijelne podjele Provincije Bosne Srebrene na dalmatinsku, bosansko-slavonsku i ugarsku provinciju, jer ga je 22. I. 1735. vrhovna uprava Franjevačkoga reda imenovala za provincijala novoosnovane Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, koja je trebala okupiti samostane u Podunavlju, Bačkoj i Srijemu. Trodijelna dioba Bosne Srebrene nije tada provedena (izdvojena je samo dalmatinska Provincija sv. Kaja, današnja Provincija Presvetoga Otkupitelja), ali je Karagić postao provincijal Bosne Srebrene na području turske i habsburške vlasti (1735.-38.). Nakon isteka službe provincijala izabrao ga je 1738. kapitul za kustoda provincijalu Ivanu Srijemcu, ali se nakon godinu dana zahvalio na službi zbog bolesti i starosti. Dva kalačko-bačka nadbiskupa imenovala su ga za svojega savjetnika.

Promicao je visoke škole u Bosni Srebrenoj. God. 1725. uredio je samostan u Baji da u njemu počne rad filozofsko učilište, a 1735. promaknuo je školu moralnoga bogoslovlja u Petrovaradinu u četverogodišnju visoku bogoslovnu školu; u Osijek je pak bogoslovnoj školi pridružio filozofsko učilište te je za te dvije obrazovne ustanove osigurao naslov generalnoga učilišta. S pažnjom je njegovao bosančicu određivši 1737. oštre kazne svima koji »ilirске riječi pišu latinicom umjesto domaćim pismom«. Sâm bilježi da je *Librum precum illyrico sermone publici juris fecit* njegov molitvenik, koji je danas izgubljen.

Lit.: I. Kukuljević Sakcinski (ur.), *Bibliografija hrvatska*, 1, Zagreb, 1860; J. Jelenić, *Bio-bibliogra-*

fija franjevac Bosne Srebreničke II. (rukopis u arhivu franjevačkog samostana u Tolisi); D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, Rim, 1968; F. E. Hoško, Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca u Budimu tijekom 18. stoljeća, *Nova et vetera*, 1-2/1978, Sarajevo; B. Benić, *Ljetopis sutješkog samostana*, Sarajevo, 1979; I. Strazemanac, *Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene*, Zagreb, 1993; F. E. Hoško, *Slavonska franjevačka učilišta*, Zagreb, 2011.

F. E. Hoško

KARAGIĆ, Mijo (Gara, 14. V. 1945.), kulturni i društveni djelatnik, političar, pisac. Rođen u staroj bunjevačko-hrvatskoj obitelji Mije i Marije, rođ. Dujmov. Osnovnu školu na hrvatsko-srpskom nastavnom jeziku završio je u rodnom selu, a Srpsko-hrvatsku gimnaziju u Budimpešti 1963. Upisao je usporedno Visoku vojnu školu i Visoku nastavničku školu u Segedinu (smjer: germanistika), ali, nakon što je vojnu školu morao prekinuti zbog bolesti, školovanje je nastavio i diplomirao na Visokoj nastavničkoj školi u Pečuhu 1972. (smjer: hrvatsko-srpski jezik i književnost te mađarski jezik i književnost). Na budimpeštanskom Sveučilištu Loránda Eötvösa diplomirao je hrvatsko-srpski jezik i književnost 1977., a doktorirao 1984. s temom »Razvoj pismenosti i književnosti gradišćanskih Hrvata od 1860. do 1921.«.

Kao učitelj radi u Kačmaru, Undi (mađ. Und, Gradišće) i Budimpešti, gdje je od 1976. do početka 1990. referent za izdavačku djelatnost u Demokratskom savezu Južnih Slavena (DSJS). U vrijeme raspada Jugoslavije imao je ključnu ulogu u izdavanju i organiziranju hrvatskih organizacija iz zajedničkih južnoslavenskih institucija u Mađarskoj. Na njegov poticaj utemeljeno je Društvo Gradišćanskih Hrvatov u Ugarskoj 1990., u kojem je bio dopredsjednik 1990.-94. Kao predsjednik Inicijativnoga odbora saziva Prvu skupštinu Hrvata u Mađarskoj, kada je 2.-3. XI. 1990. u Sambotelu (mađ. Szombathely) utemeljena prva svehrvatska organizacija u Mađarskoj – Savez Hrvata u Mađarskoj (SHM), a on izabran za generalnoga tajnika (reizabran 1993.). Nakon demokratskih lokalnih izbora 1994., na kojima su Hrvati

u Mađarskoj utemeljili svoje manjinske samouprave, zastupnici hrvatskih samouprava osnovali su Hrvatsku državnu samoupravu (HDS), a na prvoj osnivačkoj skupštini HDS-a izabran je za predsjednika. Tu je dužnost obnašao u tri mandata do umirovljenja 2006., kada je izabran za počasnog predsjednika.

Kao generalni tajnik SHM-a i predsjednik HDS-a pridonio je međusobnomu upoznavanju povijesnih hrvatskih etničkih zajednica u Mađarskoj i usuglašavanju njihovih političkih interesa te je zaslužan za izgradnju kulturne autonomije Hrvata u Mađarskoj. Tih godina HDS ostvaruje niz organizacijskih pothvata: osniva izdavačko Neprofitno poduzeće *Croatica* u Budimpešti 1999., u čijim se okvirima od 2007. emitiraju i radijske emisije na Mađarskom radiju 4; u svoje vlasništvo preuzima školu u Santovu (mađ. Hercegszántó) 2000.; na njegov je poticaj priređen 2000. u Sambotelu I. dan Hrvata u Mađarskoj, kao slavlje svih hrvatskih etničkih skupina, koje od tada svake godine u drugoj regiji tradicionalno organiziraju SHM i HDS; uz potporu hrvatske i mađarske vlade otvoren je Kulturno-prosvjetni centar i odmaralište za Hrvate u Mađarskoj u Vlačićima na otoku Pagu 2005.; položeni su temelji Muzeja sakralne umjetnosti Hrvata u Mađarskoj u Prisiki (mađ. Peresznye, Gradišće), koji je otvoren 2007.

Razvio je znatnu političku aktivnost u vrijeme rata u Hrvatskoj 1991.: u Šopronu je prigodom prvih *Paneuropskih dana* u Mađarskoj u susretu s mađarskim premijerom Józsefom Antallom lobirao za priznanje neovisnosti Hrvatske; u suradnji s Mađarskim crvenim križem 1992. organizirao je doček ugrožene djece iz Dubrovnika i njegove okolice, koja su zatim zbrinuta u Budimpešti i Tatabányi; suorganizator je humanitarne akcije budimpeštanskog lista *Esti Hirlap – Budimpešta za Hrvatsku*; u Sambotelu organizira smotru hrvatske djece iz Mađarske, Hrvatske i Austrije *Djeca za Hrvatsku*, na kojoj je tišću djece tražilo mir u Hrvatskoj i njezino međunarodno priznanje. Suosnivač je Hr-

vatskoga poslovnoga centra u Budimpešti 1992., koji je djelovao do 2008.; god. 1992. saziva skup istaknutih mađarskih i hrvatskih političara, umjetnika i povjesničara na osnivačku sjednicu Mađarsko-hrvatskog društva, kada je izabran za tajnika Društva. Tu dužnost obnaša do 1996.

Mijo Karagić

Od 1976., kada objavljuje novelu *Prvo polivanje* o bunjevačkohrvatskim običajima u zagrebačkom katoličkom časopisu *Kana* (br. 4/1970), s kraćim i dužim prekidima publicira pripovijetke, kritike i stručne članke u budimpeštanskim *Narodnim novinama* (od 1974.), njihovu prilogu *Nevenu* (od 1982.), u *Narodnom kalendaru* (od 1975.) i *Glasu* (od 1989.) te u *Forumu*, časopisu razreda za suvremenu književnost JAZU (Zagreb, 1989.), *Migracijskim temama* (Zagreb, 1993.), u publikaciji *7. tjedan hrvatskih manjina* (Zagreb, 2001.), u zbornicima *Iz hrvatske baštine u Mađarskoj* (2005.) i *Identitet bačkih Hrvata* (2010.); studije »Iz književne baštine gradišćanskih Hrvata« objavio je u zborniku *Prilozi kulturnoj i književnoj povijesti Srba i Hrvata u Mađarskoj* (Budimpešta, 1982.) i »O razvoju pismenosti gradišćanskih Hrvata« objavio je u *Migracijskim temama* (1990.); pjesme i prozna djela objavljena su mu u zbornicima *Lipe riči* (: Izbor iz književnosti bunjevačkih Hrvata, b. m., 1992.; : Iz književnosti bunjevačkih Hrvata, *Koračljica*, 2/1994, Zagreb), *Pjesništvo Hrvata u Mađarskoj* (Zagreb, 1992., na hrvatskom i esperantu; suurednik), *Izvor na dnu duše* (Rešetari, 1999.) i *Slavuj na dlanu* (Rešetari, 2002.). Za tisak je uredio rukopise

pjesama više hrvatskih književnika u Mađarskoj: Stipana Blažetina, Marka Dekića i Ljubinka Galića *Sunčana polja* (Budimpešta, 1980.), Stipana Blažetina *Srce na dlanu* (Budimpešta, 1981.); Mate Šinkovića *Na našoj Gori* (Budimpešta, 1981., 1986²; Sopron, 1998³) i Lajoša Škrapića *Obračun* (Budimpešta, 1996.); Ivan Huljev *Put do tebe* (Budimpešta, 2004.). U svojoj zbirci realističnih pripovijedaka *Slobodni putovi* tematizirao je život hrvatskoga seljaka i intelektualca na mađarskom selu u socijalizmu. Prevođen je na mađarski, slovački i esperanto.

Bio je urednik *Narodnog kalendara*, godišnjaka Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj 1979.-89., uredio je prva četiri godišta *Hrvatskoga kalendara* (Budimpešta, 1991.-95.), urednik *Naših radova* 1986.-87., suurednik časopisa *Glas* 1989.-90. te član uređivačkog odbora Časopisa za književnost, kulturu i društvena pitanja *Neven* 1984.-88.

Bio je član Saveza mađarskih novinara 1982.-88., član je Društva hrvatskih književnika (DHK), Sekcije DHK-a i Hrvatskog PEN-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, a od 1997. i član-radnik Matice hrvatske. Predsjednik je Odbora autohtonih hrvatskih zajednica u Europi pri Hrvatskom svjetskom kongresu 2000.-08.

Dobitnik je priznanja Istaknuti prosvjetni djelatnik Ministarskoga vijeća NR Mađarske (1979.); predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman prigodom službenog posjeta Mađarskoj odlikovao ga je Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića 1997.; predsjednik Mađarske Ferenc Mádl u Mađarskom parlamentu uručio mu je Orden viteškog reda Republike Mađarske 2004.; hrvatski predsjednik Stjepan Mesić uručio mu je Red kneza Branimira s ogrlicom 2006.; premijer Mađarske Ferenc Gyurcsány uručio mu je Odlikovanje za manjine 2006.; rektor Visoke škole *Berzsenyi Dániel* u Sambotelu dodijelio mu je odličje Naslovni sveučilišni docent 2006.

Od 1999. počasni je konzul Republike Hrvatske. Sudjeluje u organiziranju euroregionalnih i prekograničnih odnosa Kaniža (*madž.* Nagykanizsa) – Čakovec – Varaždin, odnosno Mura – Drava, te jačanja suradnje gospodarskih komora u tim regijama.

Djelo: *Slobodni putovi : Pripovijesti*, Budimpešta, 1987.

Lit.: S. Illés, *A magyarországi délszláv irodalom-ból, Magyar Nemzet*, 21. V. 1983, Budapest; P. Milošević, *Na drugoj obali : Hrestomatija posleratne književnosti na srpskohrvatskom jeziku u Mađarskoj*, Valjevo, 1984; Đ. Vidmarović, Mijo Karagić: *Slobodni putovi, Matica*, 7-8/1987, Zagreb; S. Mijović Kočan, U traženju identiteta, *Naša knjiga*, 27-28, Zagreb, 1987; S. Illés, *A magyarországi délszláv irodalom*, Budapest, 1987; S. Blažetin, *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Osijek, 1998; M. Dekić, Hrvatske autohtone manjine u Europskoj uniji, *Hrvatski iseljenički zbornik 2006.*, Zagreb, 2005; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

Ž. Mandić

KARAGIĆ-JASENOVIĆ, Katica (Gara, 28. VII. 1929.), slikarica, kulturna djelatnica. Kći je Mate Jasenovića i Stane, rođ. Kulišić, podrijetlom iz Baškuta. Pučku je školu završila u rodnom selu, gdje su joj učiteljice bile redovnice Družbe sestara Naše Gospe. Svojom djelatnošću (recitiranjem, pjevanjem, glumom i crtanjem) ističe se u školskoj udruzi zvanoj Garda srca. U bajskom Zavodu za odgoj djevojačica *Naša Gospa*, pod vodstvom ravnatelja Gyule Rudnaya, razvija joj se slikarsko umijeće pa 1946. postaje redovitom članicom Likovno-umjetničke škole Slobodne akademije, koju je utemeljio bajski slikar Ferenc Mikli, a vodio majstor slikarstva Gyula Rudnay. God. 1947. zovu je u budimpeštansku Likovnu akademiju, ali unatoč ponuđenoj visokoj stipendiji otac je ne pušta govoreći: »Ima ona od čeg živit, pa neće valda crtati moja ćer!« Od roditelja joj oduzimaju zemlju 1948., obitelj teško živi, a ona za mizernu plaću radi kod nekoga bajškoga slikara. Bavi se i bojenjem ukrasnih tanjura s kalačkim motivima, koji su izlagani i nagrađivani, a zatim, do umirovljenja, u Podunavskom šumarstvu kao

administratorica. Iz braka s Bikićaninom Matom Jasenovićem imala je dva sina, koji su preminuli: Matu Karagića, darovitoga pjesnika, i Ivana Karagića, poznatoga glazbenika. U posljednja dva desetljeća XX. st. organizirala je mnoga hodočašća u Međugorje i putovanja na rijeku Bunu, kamo je vodila mnoge bačke Hrvate. Od 1988. članica je vodstva Bajske bunjevačke čitaonice. Za Domovinskoga rata zbrinjavala je mnoge prognanike iz Hrvatske. Živi u Baji.

Katica Karagić-Jasenović

Slikarstvom se bavi od svoje mladosti. Nadahnuće nalazi na bačvanskoj ravnici, među suseljanimi, na salašu, u santovačkoj šumi Karapandži i biblijskim temama. Radi u akvarelu, ulju i grafici. Najpoznatije su joj slike *Jorgovan*, *Salaš*, *Bunjevka*, *Autoportret*. Imala je šest izložaba: u Baji, Pečuhu, Aljmašu i Budimpešti.

Lit.: M. Dekić, Slikarica bačvanske ravni, naših salaša i pejzaža, *Hrvatski kalendar 1992*, Budimpešta, 1991; Ž. Gorjanac, Naša slikarica : Razgovor s Katicom Karagić-Jasenović povodom njezina 75. rođendana, *Hrvatski kalendar 2004*, Budimpešta, 2003.

Ž. Mandić

KARAJKOV, Josip (Monoštor, 16. III. 1915. – Sombor, 16. III. 2005.), bankar. Sin Marka, krojača, i Rozalije, rođ. Ibišić, kućanice. Osnovnu školu završio je u Somboru, a zatim i trgovačku akademiju 1934. Iste godine odlazi na studij ekonomije u Zagreb, koji nije završio. Vratio se u Sombor 1936. te ondje radi s ocem, koji je bio

vlasnikom krojačke radnje sa 7-8 krojačkih radnika te znamenite kavane *Bačka* na uglu Pariške ulice. Prije Drugoga svjetskoga rata i tijekom njega trgovao je tekstilom, koji je kupovao u Beču i Budimpešti. Potkraj 1943. pristupio je pokretu otpora. Bio je sudionik Batinske bitke u studenom 1944., kada je i ranjen. Nakon što su poslijeratne vlasti nacionalizirale obiteljsku radnju i kavanu, zaposlio se u Komunalnoj banci, prvoj poslijeratnoj banci u Somboru, koja je bila smještena u Kronić-palači (danas zgrada Trgovačkoga suda). Nakon što je ta banka postala dijelom Narodne banke, radio je i po terenu, neko vrijeme i u Prištini te drugim dijelovima Kosova. Nakon povratka u Sombor radio je na rukovodećim radnim mjestima, a u Narodnoj banci, koja je vremenom postala Služba društvenoga knjigovodstva (SDK), više od 20 godina bio je pomoćnik generalnoga direktora filijale u Somboru. Otišao je u mirovinu 1975.

Izvor: Kazivanje sina Alojzija Karajkova iz Novog Sada.

Z. Čota

KARAKAŠEVIĆ, Gavra (? , 1888. – Subotica, 9. IV. 1924.), redarstveni satnik. Ima velike zasluge za brzo gušenje tzv. Zelićeva puča, oružane pobune u Subotici 19. i 20. IV. 1920., koju su tijekom općega željezničkoga štrajka predvodili brijački pomoćnik Josip Zelić, prvi tajnik KPJ u Subotici, i István Rutai radi uspostavljanja komunističke vlasti u gradu i vraćanja u okvire Mađarske. Vjerojatno da je imao udjela i u Zelićevoj pogibiji 3. V. 1920. pri padu s trećega kata Gradske kuće, koje je javnosti predstavljeno kao samoubojstvo. Dužnost prvoga čovjeka gradskoga redarstva – velikoga satnika Subotice – preuzeo je od Dušana Manojlovića 21. VII. 1921. Osim što se bavio policijskim poslom, zanimao se i za rješavanje teške socijalno-gospodarske situacije u gradu, pa je tako 1922. apelirao na gradske vlasti da se uveze brašno iz Rumunjske, budući da je domaće skupo, a cijena kruha u Subotici veća je nego u Beogradu. Zahvaljujući njegovu pozivu 1924. u grad je stigla i skupina bugar-

skih vrtlara, koji su radili u tzv. policijskoj bašti te pridonosili unapređenju te djelatnosti. Preminuo je u 36. godini, ostavivši iz sebe sina Nikolu i udovicu Mariju. Pokopan je u Subotici, a grad je preuzeo troškove pokopa. Lokalni tjednik Narodne radikalne stranke *Zemljodilac* što ga je formalno izdavala Zemljodilska kasina, udruga koja je okupljala Bunjevce bliske toj stranci, zabilježio je 20. IV. 1924. da mu je grob bio oskrnavljen. Obitelj je i nakon njegove smrti nastavila živjeti u stanu u najamnoj gradskoj palači (Pozorišna ulica br. 2), kojim se koristila od 1923. do 1931., a grad joj je na kraju oprostio dug za najamninu.

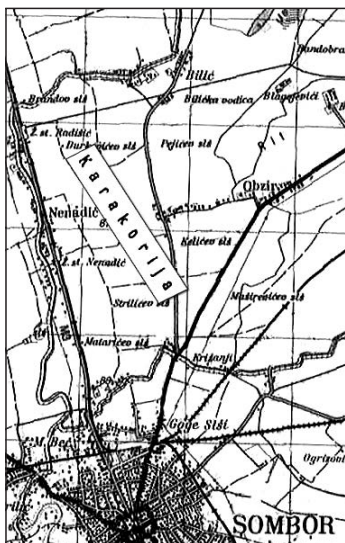
Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F: 47. XV 546 /1922, XXIII 3/1922; V 3446/1924; XIX 92/1924; Gr. 364/929.

Lit.: J. Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica, 1934; M. Dubajić, *Portreti*, Subotica, 1976; S. Mačković, *Gradska kuća i Subotica (1902.-1941.) : Trajanje i promjene, Klasje naših ravni*, 7-8/2012, Subotica.

S. Mačković

KARAKORIJA (Karankoria; tur. karagül, karakul: vrsta ovce – crne), nekadašnji naziv za jednu od somborskih pustara. Prvi se put spominje 1364. kao posjed Gergury, zatim ponovno 1410. i 1413., a kao Gergelyi zabilježena je 1448. Prema pučkoj predaji, područje je ime dobilo po kmetu (jobađu) Grguru (*mađ.* Gergely), ali ni predaja ni povijesni izvori ne navode razloge imenovanja upravo po tom seljaku. U predosmanskom razdoblju posjed je bio u vlasništvu obitelji Czobor, ali je 1520. pravo na njega polagala i Kalačko-bačka nadbiskupija. Pod osmanskom vlašću popisano je 10 (1579. i 1590.), odnosno 12 (1580.) domova. Naziv Karakorija prvi se put spominje u jednoj ispravi iz 1659. Nakon protjerivanja Turaka postala je dijelom vojnoga šanca Sombor, koji su naseljavali somborski graničari, pretežito srpski, no bilo je i bunjevačkih – rodovi Martina Zomborlije i Andrije Tota živjeli su tu 1749. Imala je površinu od 1079 kj, a nalazila se na sjevernom obodu grada, danas predio uz jugoistočni dio Nenadića, prema željezničkoj pruzi.

Kada je poveljom Marije Terezije iz 1749. Sombor uzdignut u rang slobodnih kraljevskih gradova, među ostalim je određeno da gradskom ataru pripadne 11 pustara, a grad je dobio pravo kaznene jurisdikcije, uključujući izricanje i izvršenje smrtnih kazna (*ius gladii*). Tadašnji gradski sudac Martin Parčetić odredio je da se na uzvišici jedne od pustara, Karakoriji, podigne gubilište s vješalima, koje je postavljeno 18. X. 1749. Kako su smrtna kazna ovdje izvršavane sve do sredine

Karakorija

XIX. st., bunjevački Hrvati taj su dio pustare prozvali Višala, a Srbi Vešala. Uz pučke nazive toponim se kroz XIX. st. bilježio još kao Karankoria, također i Gligoria. Uzvišica se nalazi oko 100 m zapadno rijeke Mostonge, nedaleko od salaša Josipa Džinića i Marka Majića.

Lit.: *Bunjevački kalendar za просту godinu 1869.*, Subotica, [1869]; I. Iványi, *Bács-Bodrog vár-megyé földrajzi és történelmi helynévtára*, 1, 2, Szabadka, 1909²; I. Jakšić, *Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka*, Novi Sad, 1966; M. Beljanski, *Drugi zapisi o Somborcima i okolini*, Sombor, 1978; S. Bačić, *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995; A. Sekulić, *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*, Zagreb, 1997; A. Hegediš, *Slobodan kraljevski grad Sombor (1749-1848)*, Dometi, 100-103, Sombor, 2000; M. Stepanović (prir.), *Povelja*

slobodnog i kraljevskog grada Sombora, Sombor, 2008; M. Stepanović (prir.), *Somborska hronika fra Bone Mihaljevića 1717-1787.*, Sombor, 2012.

S. Bačić i M. Bara

KARAKTEROLOGIJA (grč. *charactēr*: osobitost, znamenje + *logos*: riječ, govor), socio-psihološka znanost o formiranju, prirodi i tipovima karaktera. Pokušaj je kombiniranja fiziognomike (objašnjava duševne i mentalne karakteristike s pomoću crta lica, kretanja i držanja tijela), frenologije (pseudoznanost koja proučava vezu između oblika lubanje te mentalnih sposobnosti i karakternih osobina) i patognomije (utvrđuje dubinske emocije na temelju istraživanja izraza ljudskoga lica, pokreta mišića i glasa) s etnologijom, sociologijom i antropologijom. Razvila se između dvaju svjetskih ratova pod utjecajem američkoga autora Leandera Hamiltona McCormicka (1859.-1934.), koji je u svojim djelima *Characterology: An Exact Science* (1920.) i *Student's Course in Characterology: An Exact Science in Fifteen Lessons* (1921.) nastojao stvoriti znanstveni sustav procjene individualnih karaktera i praktično ga primijeniti u različitim područjima (odgoj, procjena poslovnih partnera i tržišnih takmaca, vojna promaknuća...). Zato se u prvom redu odnosi na individualne karaktere, prema kojima su kasniji autori stvorili različite tipologije, odnosno vrste karaktera (Sigmund Freud, Alfred Adler, Karen Horney, Carl Gustav Jung, Erich Fromm i dr.).

Postoje, međutim, i pokušaji njezine primjene na narode, etničke skupine, regionalne i plemenske kolektivitete. Najpoznatije karakterologije toga tipa utemeljene su na rasnim odlikama, a koristili su se njima znanstveni krugovi naklonjeni nacističkim idejama. Za Južne Slavene ističe se hrvatski etnopsiholog Vladimir Dvorniković (1888.-1956.), koji je, pod utjecajem Jovana Cvijića i Jovana Erdeljanovića, pred Drugi svjetski rat u djelu *Karakterologija Jugoslovena*, analizirao »karakter« Južnih Slavena. Unatoč problematičnosti nekih osnovnih teza (npr. predrasude uzete kao znanstvene činjenice, služenje kranilogijom – znanošću o lubanjama) i nedovoljno

utemeljenim tumačenjima, iznio je mnoge zanimljive uvide i ideje. Međutim, primjena na kolektivitete rezultat je prije svega stereotipa o drugima i drugačijima, pri čemu autori redovito polaze etnocentrično, tj. sa stajališta vlastitoga naroda, što je u slavenskih i njima susjednih naroda izraženo s pozicija Slaveni – neslaveni.

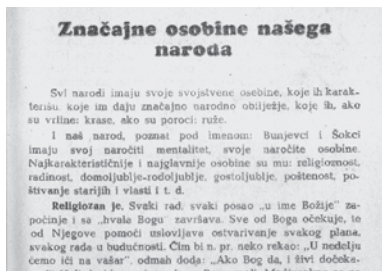
Podunavski Hrvati. Više je autora opisivalo fizičke i duhovne osobine Bunjevaca i Šokaca. Najčešće se navodi kako su Bunjevci dinarski tip, u prosjeku visoki, statični, plečati i koščati, uspravna i ponosita hoda, duljih ekstremiteta i kratka struka, tamnopusi i crnomanjasti, s jakim obrvama, a rjeđe nižih rastom, svjetlije puti i plave kose. Nekad su nosili debele i guste brkove, ali ne i bradu. Bunjevske su vitke stasa, ali niže od muškaraca, manjih glava, malih usta i lijepa lica, čiste su i uredne, te vode brigu za svoj izgled. Većinom su crnomanjaste, rjeđe smeđe, a plave su rijetke. Nekada su kosu često plele u pletenice. Mađarski etnograf István Frankl držao je da su Bunjevci u Bačkoj županiji najljepša narodna grana nakon Mađžara, a srpski etnograf Ivan Ivanić držao je da Bunjevci spadaju u najljepše ljude u Ugarskoj. Glede duhovnih osobina, ističe se da su dobra srca, pošten, priprost i iskren puk. Patrijarhalni su i izrazito religiozni (osobito žene) i privrženi katoličkoj vjeri, poštuju svećenike, osobito franjevece (koji su ih doveli u Podunavlje i bili isključivi dušobrižnici više od pola stoljeća nakon doseljenja) te imaju naglašeno kršćansko milosrđe. Za tradicionalne osobine uzimaju se stidljivost, gostoprimstvo, mirnoća, ozbiljnost, uvidavnost, sredenost i urednost u životu, ponositost, vjernost i ustrajnost. Marljivi su, zbog čega su ponosni na svoje imanje, što se u zemljoradnika izražava ponosom zbog količine zemlje koju posjeduju, ali ne preziru siromašnije od sebe. Vrlo su vezani za zemlju, jer im je glavno zanimanje od doseljenja u Podunavlje bila zemljoradnja. Gordi su na svoju narodnost i ponosni na svoju metropolu Suboticu te im je jako razvijen lokal-patriotizam. U vrijeme vojnograničarskoga života, prije doseljenja u

Podunavlje i nakon njega, naglašeno su bili neobuzdane naravi i često su se bunili, na temelju čega je i nastala jedna od teorija o imenu Bunjevaca. Ta je kolektivna karakterna crta, međutim, postupno iščezavala u generacijama koje su živjele civilni život u ravnici. Strogih su nazora i konzervativni. Nekad su činili osobito zajedništvo, mali zatvoreni svijet, nepovjerljiv prema došljacima i tuđincima. U literaturi se navodi i da su veseli, rado piju vino, ne birajući prigode, i vole pjesme. Također se uzima da su, iako štedljivi i čuvarni, što zna prijeći i u škrtost, raskošni u odjeći i radostima na prigodnim svečanostima, što prati i obilato jesti i piti kao rezultat potrebe za isticanjem i potvrdom ugleda i moći.

Za Šokce jedni autori navode kako su stasom mnogo niži od Bunjevaca (Matija Evetović), dok drugi ističu da su visoki, koštunjavi i jaki (Ladislav Vlašić). Slabiji su zdravlja jer rano počinju raditi teške poslove te brzo stare. No dok su Šokci manje lijepi od Bunjevaca, Šokice, premda srednjega stasa poput Bunjevaka, ljepotom iskaču pred Bunjevkama, pa neki autori navode kako su »izvanredno lijepe, proporcionalne građe, osobito krasnih očiju, rumenih usnica, kao biser bijelih sitnih zuba, malo nagrbavog antičnog nosa... niti grčke boginje nisu bile ljepše... najljepše ženske svih Slavena... lijepe od reda sve, skoro bez iznimke« (L. Vlašić). Istodobno se i žale da prekomjerno »mažu« lica. Za duhovne osobine navodi se da su živa temperamenta, okretni, bistri, zdravi, čvrsti, žilavi, dugovječni, daroviti, duhoviti i osjetljivi, rado slušaju pjesme i vole knjigu. Šokice su poslušne, strastvene i poštene. Vezani su više za uz rijeke i šume nego za zemlju. Ponosni su, vole slobodu, ali ne vole ići u školu i drže je teretom, što je utjecalo na slabost kulturno-prosvjetnih institucija, ali i na dugo nepostojanje građanskoga staleža (obrtnici, intelektualci i sl.), budući da su šokačka sela bila uglavnom udaljena od gradskih središta. Iako neki autori drže da su se miješali s Nijemcima, Mađžarima i Slovancima, pri čemu su ih u znatnoj mjeri i asimilirali u Šokce (I. Frankl), drugi

smatraju da se Šokci nisu miješali s drugim narodima (L. Vlašić, Radivoj Simonović). Bački su Šokci znatno siromašniji od Bunjevaca, ali i baranjskih i slavonskih Šokaca. Vjerojatno zbog toga neki autori drže da Šokci imaju »neki karakter sluga«. Konzervativnost je rezultirala nezainteresiranošću za napretkom te slabijim imovnim stanjem. Siromaštvo i izoliranost uvjetovali su i naglašenu pomirljivost sa sudbinom. U literaturi se navodi i da su lakoumni i bezbrižni, žive za sadašnjost i ne mare za budućnost, po cijeli dan provode šalu na ulici i ne brinu se za kuću te prekomjerno uživaju jaku rakiju, kao i da osobito vole pjesmu te da su nadareni za glazbu.

Opisane fizičke i karakterne osobine u novijih su generacija (od druge polovice XX. st.) relativizirane, što je rezultat razvoja društva, povećane socijalne mobilnosti (migracije selo-grad), nacionalne interakcije (mješoviti brakovi), obrazovnog sustava, državne prisile (oduzimanje zemlje agrarnim reformama, komunistička diktatura, prisilno raseljavanje stanovništva u Mađarskoj i sl.) te promjena etničkoga sastava područja koja naseljavaju bački Hrvati.

Rodoljub, Značajne osobine našega naroda, *Naš kalendar za Bunjevce-Šokce-Hrvate za godinu 1944.*, Zombor, 1943.

No i ti obrasci karaktera podunavskih Bunjevaca i Šokaca u velikoj su mjeri rezultat stereotipa, vlastitih i tuđih. Tako se npr. tumačenje lošega ekonomskoga stanja Šokaca dovodi u vezu s njihovim navodnim pijančevanjem i prodajom imovine Nijemcima, bez ozbiljnih napora da se prodre u dublje uzroke njihova ekonomskoga zaostajanja. Slično su konzervativ-

nost Bunjevaca i otpor prema novostima te međusobno zajedništvo reakcija na asimilacijske nasrtaje okolnih naroda, a tradicionalna zatvorenost, međusobna povezanost i nepovjerljivost prema došljacima mogu se tumačiti kao rezultat ekonomske samodovoljnosti na salašima zbog isključenosti iz političkih i kulturnih tokova država u kojima žive.

Na temelju stereotipa nastaju i pučke šale u kojima se pojavljuju podunavski Hrvati. Tako se u njima Bunjvac najčešće imenuje Stipan, koji je, budući da su autori pripadnici drugih naroda, dobrohotan, ali naglašeno prigrlup. No u rijetkim je šalama mudriji i pametniji od drugih, što znači da su njihovi autori sami podunavskih Hrvati. Takav je slučaj i s urbanim legendama o bečaru i boemu Lazi Duliću Čvarku, u kojima se on pojavljuje kao mudriji od vlasti i izruguje ih, pri čemu osnovu za njegovu superiornost treba tražiti u jačoj ekonomskoj snazi Bunjevaca đurđinskoga kraja, iz kojega je potjecao.

Lit.: L. Knežević, O Bunjencima, *Letopis Matice srpske*, knj. 128, Novi Sad, 1881; Iványi, *Szabadka szabad királyi város története*, 2, Szabadka, 1892; I. Ivanić, O Bunjencima, Subotica, 1894; S. Borovszky (ur.) *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, 1, Budapest, b. g.; R. Simonović, Etnografski pregled Vojvodine, u: *Vojvodina*, Novi Sad, 1924; L. Stipić, L. Čurčić, Karakter i mentalitet Bunjevaca, *Književni sever*, 3-4/1927, Subotica; L. Vlašić, Šokci u Vojvodini, *Kalendar Hrvatski radiša za prostu godinu 1934.*, Zagreb, 1933; M. Peić, Bunjevački narodni običaji, *Bunjevačko kolo*, 10-12/1934, Subotica; V. Dvorniković, *Karakterologija Jugoslovena*, Beograd, 1939 (pretpisak: 1990; 2000); Rodoljub, značajne osobine našeg naroda, *Naš kalendar za Bunjevce-Šokce-Hrvate za prestupnu godinu 1944.*, Zombor, 1943; D. Pavličević, Seobe Vlaha Krmpočana u XVII stoljeću, *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Beograd, 1989; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; O. Milosavljević, *U tradiciji nacionalizma ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o »nama« i »drugima«*, Beograd, 2002; I. Vidanović, *Rečnik socijalnog rada*, Beograd, 2006; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Bačić i M. Bara

KARAN, Dragan (Stanišić, 2. X. 1961.), karatist. Sin je Grge, rodom iz Ogorja kod Muća, i Nevenke, rođ. Musulin, rodom iz

Vida kod Metkovića, hrvatskih kolonista iz Dalmacije. Osnovnu školu završio je u Stanišiću, srednju ugostiteljsku u Somboru, a diplomu karate trenera stekao je na Fakultetu za fizičku kulturu u Beogradu 1986. Karate je počeo trenirati u Stanišiću 1976. u sekciji KK *Agrosavez* iz Sombora. U tom klubu nastavlja trenirati u Somboru 1978.-80. Nakon odlaska na studij od 1980. trenira u KK *Studentski grad* iz Beograda. Natjecao se u borbama pojedinačno u poluteškoj i ekipno u apsolutnoj kategoriji. Nositelj je crnog pojasa 4. dan.

Juniorski je viceprvak Jugoslavije 1982., a u seniorskoj konkurenciji osvojio je zlatnu medalju na prvenstvu Srbije i brončanu na prvenstvu Jugoslavije 1985. Na Studentskom prvenstvu Srbije osvajao je treća mjesta 1982.-84. U I. saveznoj ligi nastupao je za KK *Studentski grad* 1982.-88. i KK *Partizan* iz Beograda 1988.-90. God. 1987. klupski je prvak prvenstva Beograda, Srbije i Jugoslavije. Za reprezentaciju Jugoslavije nastupio je 20 puta u razdoblju 1985.-89.

Bio je trener beogradskih karate klubova BSK, *Honex* i *Teming* 1991.-99. Na Svjetskom kupu u Miskolcu (Mađarska) s momčadi *Teminga* osvojio je prvo mjesto 1995., a on je dobio pokal kao najbolji trener Svjetskoga kupa. Iduće godine momčad je osvojila drugo mjesto.

Početkom 2000. preselio se u Hrvatsku (Vodice). Vodi karate klubove u Vodicama, Tisnom i Pirovcu.

Izvor: Kazivanje Dragana Karana.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

T. Žigmanov

KARAN, Ivan (Stanišić, 2. III. 1958.), karatist, društveni djelatnik. Sin je Grge, rodom iz Ogorja kod Muća, i Nevenke, rođ. Musulin, rodom iz Vida kod Metkovića, dalmatinskih Hrvata koloniziranih u saveznoj kolonizaciji 1945. Osnovnu školu završio je u Stanišiću, gimnaziju društveno-jezičnoga smjera u Somboru, a Fakultet

političkih znanosti – smjer marksizam i socijalističko samoupravljanje – u Beogradu 1986.

Referent je za organizacijske i personalne poslove pri Općinskom štabu Teritorijalne obrane (TO) u Somboru 1986.-88., a onda potkraj travnja 1991. u Zonskom štabu TO u Somboru. Sljedeće je tri godine vođen kao »višak« i »neraspoređen«. Profesionalni je karate-trener 1994.-2008. Za ravnatelja NIU *Hrvatska riječ* iz Subotice izabran je 2008.

Od 2006. u DSHV-u radi na organizacijskom jačanju, pisanju programa i općih akata stranke te s mladima, pomažući im u ponovnom osnivanju Mladeži DSHV-a. U Stanišiću, iz kojega je 1990-ih protjerano 65% Hrvata, osnovao je Mjesnu organizaciju DSHV-a 2008. te Hrvatsko kulturno društvo *Vladimir Nazor* 2009., čiji je i predsjednik. Kao ravnatelj NIU *Hrvatska riječ* pokrenuo je 2009. na Radio Somboru tjednu jednosatnu emisiju na hrvatskom *Kronika tjedna* (od početka 2010. *Hrvatska riječ*, a od polovice 2010. *Glas Hrvata*), a nakon ukidanja RTV uredništva u NIU *Hrvatska riječ* njezinu produkciju (od početka 2012. jednoipolsatna, a od rujna iste godine dvosatna) preuzeo je HKD *Vladimir Nazor* iz Stanišića. U emisiji sudjeluje i kao novinar. Povremeno objavljuje tekstove u *Hrvatskoj riječi* i *Glasiu ravnice*.

Karate trenira od 1976. Nositelj je crnog pojasa 2. dan. Natjecao se za Karateklub *Studentski grad* iz Beograda i imao status vrhunskoga sportaša saveznoga ranga. Osvajač je brončanih medalja sa studentskih prvenstava Beograda i Srbije u borbama 1979., 1980. i 1982.-84., srebrnih medalja s prvenstava Beograda i Srbije u pojedinačnoj i ekipnoj konkurenciji 1982.-84. i brončanih medalja u ekipnoj konkurenciji s prvenstava SFRJ 1980. i 1981. Natjecao se u borbama u srednjoj i poluteškoj kategoriji u pojedinačnoj konkurenciji te u apsolutnoj kategoriji ekipno. U Prvoj saveznoj karate-ligi natjecao se 1981.-85. za KK *Studentski grad* iz Beograda. Od 1986. trener je i natjecatelj KK *Dušan Staničkov* iz Sombora, gdje je potkraj 1992. osno-

vao KK *Ipon*, u kojem je do danas trener i predsjednik. Njegovi su natjecatelji osvajali medalje u katama i borbama na prvenstvima Vojvodine, Srbije i SR Jugoslavije od pionira do seniora. Bio je i uzgajivač i izlagač šarplaninaca, pobjednik Državnog prvenstva 1998. sa ženkom Atina Vujanska. Deset pasa iz njegova uzgoja bili su nacionalni, a dva međunarodni prvaci.

Izvor: Kazivanje Ivana Karana.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

T. Žigmanov

KARAN, Milan (Stanišić, 24. VI. 1965.), rukometaš, trener. Sin je dalmatinskih Hrvata Grge i Nevenke, rođ. Musulin, koloniziranih 1945. Osnovnu školu završio je u Stanišiću, srednju ugostiteljsku u Somboru, a na Fakultetu fizičke kulture u Novom Sadu postao je diplomirani trener rukometa 2011.

U osnovnoj je školi tri godine trenirao karate u KK *Agrosavez* iz Sombora te položio za smeđi pojas. Iako je bio iznimno nadaren za karate, nakon što su braća Slobodan i Ivan otišli na studij u Beograd, nije mogao sam putovati u Sombor na treninge te je u 6. razredu počeo trenirati rukomet u RK *Stanišić* iz Stanišića. U njemu je s 14 godina počeo nastupati u seniorskoj konkurenciji. Igrao je na mjestu srednjega beka i bio je vrstan tehničar. Nastupao je za kadetsku reprezentaciju Vojvodine 1980., kada je momčad osvojila zlatnu medalju na Kadetskom prvenstvu Jugoslavije. U I. saveznoj ligi igrao je za rukometne klubove *Crvenka* iz Crvenke 1986.-88., *Jugović* iz Kaća 1989.-90., u II. saveznoj ligi u *Vojvodini* iz Novoga Sada 1991.-93. i *Somboru* 1994.-96. S RK *Crvenka* osvojio je Kup Jugoslavije 1987.

Jedan je od osnivača Mjesne organizacije DSHV-a u Stanišiću 2008. te HKD-a *Vladimir Nazor* iz Stanišića 2009. Živi u Novom Sadu, gdje u RK *Vojvodina* radi kao trener s mlađim kategorijama.

Izvor: Kazivanje Milana Karana.

T. Žigmanov

KARAN, Slobodan (Stanišić, 12. V. 1959.), karatist, društveni djelatnik. Sin je koloniziranih dalmatinskih Hrvata Grge i Nevenke, rođ. Musulin. Osnovnu školu završio je u Stanišiću, a srednju poljoprivrednu u Somboru. Diplomirao je 1989. agroekonomiju na Poljoprivrednom fakultetu u Zemunu.

Karateom se počeo baviti 1977. u Stanišiću u sekciji KK *Agrosavez* iz Sombora. U Somboru je trenirao do položenoga smeđega pojasa, a od 1979. u KK *Studentski grad* iz Beograda. Za crni pojas 1. dan položio je 1980., za 2. dan 1990., a za 3. dan 2001.

Natjecateljsku karijeru započeo je u KK *Agrosavez*, u kojem je bio član momčadi koja je osvojila Vojvođansku ligu 1978. Za *Studentski grad* nastupao je 1981.-86. God. 1981. ekipno je osvojio brončano odličje u I. saveznoj ligi, a 1980. zlatno odličje ekipno na Studentskom prvenstvu Jugoslavije, drugo mjesto u Jugoslaviji u borbama ekipno za seniore i treće mjesto u katama. Na seniorskim i studentskim prvenstvima Beograda i Srbije pojedinačno u poluteškoj kategoriji 1980.-83. osvajao je treća mjesta.

Član je reprezentacije Srbije u borbama 1981.-83., a dva je puta nastupao za reprezentaciju Jugoslavije 1983. Imao je status vrhunškoga sportaša saveznoga razreda 1980.-85. Živi i radi u Beogradu kao karate-trener starijih dobnih kategorija: trenirao je karate-škole u beogradskim klubovima *Bomikom* i *Karyuka karate akademija*, a sada trenira KK *Palilulski tigrovi*.

Jedan je od osnivača Mjesne organizacije DSHV-a u Stanišiću (2008.) te HKD-a *Vladimir Nazor* iz Stanišića (2009.), u kojem je aktivni član likovnog odjela. Izrađuje duborez u drvetu.

Izvor: Kazivanje Slobodana Karana.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

T. Žigmanov

KARANović, Mladen (Mol, 21. VI. 1863. – Subotica, 3. XII. 1950.), novinar, izdavač, kulturni djelatnik. Nakon očeve smrti doselio se u Suboticu 1875. k svojoj

Zaglavlje *Subotičkih novina* od 14. V. 1898.

mu stricu odvjetniku dr. Dušanu Petroviću. Tu je pohađao gimnaziju, ali je nije završio. Nije završio ni bogosloviju u Srijemskim Karlovcima, gdje je proveo 4 godine, niti Pravni fakultet u Budimpešti, na kojem je studirao. Za bunjevačke Hrvate osobito je važan kao osnivač i vlasnik tjednika *Subotičke novine* 1. I. 1893., s podnaslovom *Bunjevačko-šokački nedeljni list za misne obće stvari, prosvitu, zabavu i gazdinstvo*. Zauzimao se za vjersku toleranciju Srba i Hrvata, podupirući borbu južnougarskih Bunjevaca za školovanje na materinskom jeziku i njegovu uporabu u javnoj upravi. Uređivao ga je sve do 1898., kada je, zbog oštih antirežimskih tekstova i pomanjkanja financijskih sredstava, podnio ostavku i ugasio novine. List je na latiničnom pismu izdao knjigu Ivana Ivanića *O Bunjevcima: Povesničko narodnospisna rasprava* (1894.) te roman Sime Matavulja *Bakonja fra Brne* (1898.). Kao kulturno-prosvjetni djelatnik, najveći dio naslijeđa uložio je u podizanje Srpske štamparije dr. Dušana Petrovića, Pučku gazdačku banku (srpsko-bunjevačku), *Subotičke novine* i izdavanje knjiga. Bio je sudionik kongresa nemađarskih narodnosti (Srba, Slovaka i Rumunja) u Budimpešti 1895.

Nakon stvaranja jugoslavenske države 1918. dobivao je samo privremene poslove u gradskoj službi: bio je dnevničar, knjižničar, arhivar. U nekoliko se navrata obraćao gradskom Senatu tražeći potporu za istraživačke i književničke usluge. Kada je dao ostavku na službeničko mjesto 1925., želio je pisati *O spasu Rusije*; god. 1926. dobio je novac da pronađe grob Kalora Milodanovića i napiše djelo *Srbi, Bunjevci i Šokci*

u prošlosti; kada je radio u »velikoj arhivi« 1927., nudio je da napiše povijest Subotice. Kako su ti planovi ostali bez rezultata, grad mu od 1931. daje doživotno uzdržavanje od 500 dinara na mjesec kao zaslužnomu »nacionalnom radniku«. I nakon toga u 1939. on traži akontaciju od 15.000 dinara, a nudi pisanje autobiografije *Moj život i rad*.

Pisao je pjesme, članke, eseje i memoare. Među ostalim, surađivao je u *Nevenu* (1884., 1904.), *Subotičkoj Danici* (1893.) i *Bunjevačkim novinama* (1927., 1940.). Pseudonimi: Bogoljub i dr. Preminuo je u subotičkom sirotinjskom domu. Pokopan je na gradskom pravoslavnom groblju o državnom trošku.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:47. Gr. 1487/925; Gr. 1541/925; Gr. 529/926; Gr. 10/1927; X 58/1928; Zap. 1937-1939; Lukács Vukov, *Karano- vić Mladen šampion svetskog mira i prorok ratova* (rukopis u Gradskoj knjižnici u Subotici).

Lit.: Neven, 17/1913, Subotica; Marko Protić, *Srpski triumviri u bunjevačkom renesansu od 1860 do 1918*, Subotica, 1934; B. H[ajduk], *Vojnici, Senke graditelja Subotice u prošlosti*, Subotica, 1971; T. Kolozsi, *Szabadkai Sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973; Đ. Lončar, Pseudonimi i inicijali autora koji su pisali o bunjevačkim i šokačkim Hrvatima, *Klasje naših ravni*, 11-12/2006, Subotica; *Srpski biografski rečnik*, 4, Novi Sad, 2009.

S. Mačković

KARAPANDŽA (tur. karapandža: koji ima crne pandže; u prenesenom značenju – vještica), toponim, prostrana čestica santonavčkoga atara, pretežito šumovit kraj; pruža se i na hrvatsko prekodunavsko ozemlje.

God. 1823. spominje se kao Karapantša alias Badás, a 1841. Karapandxa, zatim Karapanca. Oko 1880. prelazi u vlasništvo nadvojvode Albrehta Habsburga (1856.-1936.), bliska rođaka kralja i cara Franje Josipa I. God. 1891. gradi se jednokatni, a 1902. dvokatni neobarokni dvorac, u kojem su u rujnu 1910. gostovali njemački car Vilim II. i austrijski Franjo Josip. Obučena u prekrasnu narodnu nošnju, dočekala ih je bereška mladež. Tada se pjevao i ovaj bečarac: *Karapandža dva cara skućila, / i gospodu silnu udomila*. Uz novi dvorac bila

je izgrađena i kapelica (danas je nema), u kojoj je santovački župnik služio misu za nadvojvodinu obitelj i goste. Tada bi na misu pozivali i po dvije djevojke u narodnoj nošnji (po jednu Hrvaticu i Madžaricu), koje su zatim sudjelovale na svečanom objedu. Za srpske okupacije 1919.-21. dvorac je oštećen, kada nestaje i sva dokumentacija. Do 1921. gruntovno je pripadao selu Draž (madž. Darázs) u Baranjskoj županiji.

Nadvojvoda Albrecht je 1932. uz dvorac dao izgraditi uzletište. U poplavi 1956. dvorac i okoliš znatno su stradali. Pokraj dvorca 1970-ih priređivani su majališi (svibanjske tj. majske veselice) s nastupom kulturnih skupina. Nakon obnove 1980-ih dvorac opet blista u starom sjaju. Omiljeno je stjecište tuzemnih i inozemnih lovaca. Karapandžanska šuma danas je u vlasništvu Šumarske lovačke udruge *Gemenc*.

Prema nekadašnjem duboko ukorijenom pučkom vjerovanju, Karapandža je *leglo vištica*. Golemu smrtnost djece u najnežnijoj dobi narod je pripisivao zlodjelu vještica, koje »kradu dičje duše«. Još i 1940-ih godina majke su molile:

*Oj, višćure isrid Karapandže,
nek vam misec puta ne pokaže,
a spavanje vaše ne pristalo!
Ne dirale moje dite malo,
dite malo u dunjice/kolivke Stipu/Janju.
Spalji čardak, Bože, to vištiče leglo,
kaži vitru da pepel raznese,
nek ga Dunav daleko odnese.*

O karapandžanskoj vještici govore i dvije santovačke mitološke pjesme: »Junak u zatvoru« i »Hercegovci dvori«.

Lit.: M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji*, Sombor, 1976; Z. Šibalin, Kratak osvrt na povijest lovačkog dvorca na Karapandži, *Hrvatski kalendar* 1996, Budimpešta, 1995; Ž. Mandić, *Pismu piva prilipa divojka : Ostvaraji uma i duha santovačkih Hrvata*, Budimpešta, 2012.

Ž. Mandić

KARAS, Karlo (Nenadić, 22. IV. 1926. – Nenadić, 24. IV. 2010.), poljoprivrednik. Sin je Šime i Roze, rođ. Firanj. Odrastao je na salašu na Nenadiću, gdje je polazio i osnovnu školu. Građansku školu završio je u Somboru 1941. Nakon završetka vojnoga roka 1947. uključio se u poljoprivrednu djelatnost na roditeljskom imanju. Kao ugledni poljoprivrednik, mnogima je služio za uzor postižući vrhunske rezultate, posebno u proizvodnji pšenice i kukuruza. Dobitnik je Zlatne medalje Novosadskoga poljoprivrednoga sajma 1970. Vrijedne je rezultate ostvario i u proizvodnji kvalitetnih lubenica te u tovu svinja.

Budući da mu je otac bio jedan od osnivača somborskoga HKD-a *Miroљub* 1936. te da su u obiteljsku kuću između dvaju svjetskih ratova dolazili tadašnji najugledniji hrvatski političari (Stjepan i Pavle Radić, Ivan Pernar, Ivan Granda i drugi čelnici HSS-a iz Zagreba), i on se u godinama nakon Drugoga svjetskoga rata uključio u rad KUD-a *Vladimir Nazor* u Somboru, čiji je aktivni i ugledni član ostao do kraja života. Kao praktični vjernik, hodočastio je u

Karapandža

Bunarić, Tekije, Aljmaš, Jud, Međugorje, Mariju Bistricu, Podmilačje kraj Jajca, Vatikan... Među posebno vrijednim i rijetkim dokumentima na svojem salašu u somborskim Nenadić Salašima imao je porodični rodoslov, koji počinje 1785. U njemu se, kao najstariji članovi porodice, navode Pero Karas i njegova supruga Barbara.

Lit.: *Miroljub*, 4/2008, 3/2010, Sombor; *Hrvatska riječ*, 369, Subotica, 9. IV. 2010.

M. Đanić

KARAS, Šima (Nenadić, 27. X. 1898. – Zagreb, 7. X. 1949.), zemljoradnik, politički djelatnik. Sin Stipana i Marije, rođ. Gluvić. U braku s Rozom Firanj imao je troje djece – Mandu, Karla i Klaru. Bio je među osnivačima ogranka (isprva neformalnoga) Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) za somborski kotar 1921. te ponovno 1923., kada je službeno osnovan. Tada je postao i članom užega rukovodstva ogranka, na čijem je čelu bio Antun Matarić. Vlasti nisu gledale s naklonošću na HRSS (poslije HSS) pa je većina osnovanih organizacija djelovala poluilegalno i većinom u tajnosti. Imao je aktivnu ulogu u svim aktivnostima HSS-a u Somboru sve do Drugoga svjetskoga rata. Nedugo nakon povratka iz inozemstva 1924. Stjepan Radić tajno je boravio na salašima u Nenadiću. Noćenje čelnika HSS-a bilo je predviđeno na salašu Antuna Matarića, no kako je njegov salaš bio primjetno pod prismotrom žandarmerije, domaćini su ga okolnim putem doveli na noćenje na salaš Šime i Roze Karas. U svibnju 1926. skupa s Antunom Matarićem organizira doček i boravak u Somboru čelnika središnjice HSS-a iz Zagreba: Stjepana Radića, Pavla Radića, Ivana Pernara, Ljudevita Kežmana, Tune Babića i Josipa Zagorca. Cilj njihova boravka bio je veliki skup koji je održan u Somboru na Trgu Svetoga Trojstva 24. V. 1926., na kojem je bilo nazočno više od 10.000 pristaša HSS-a, drugih zemljoradnika te građana Sombora i okolice.

Jedan je od osnivača i član prvoga Upravnoga odbora Hrvatskoga kulturnoga društva *Miroljub*, osnovanoga 6. XII.

1936. u Somboru. Za kupnju prve zgrade Društva bio je među članovima koji su nepovratno darivali tisuću ili više dinara, tzv. hiljadarima, čija su imena uklesana na mramornoj ploči koja se čuva u prostorijama HKUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora. Aktivno je sudjelovao u radu i upravi Društva do kraja života.

Šima
Karas

Izvori: Privatna arhiva obitelji Matarić iz Sombora; Kazivanje članova obitelji Karas.

Lit.: Deset hiljada ljudi na Radićevom zboru u Somboru, *Neven*, 21, Subotica, 27. V. 1926; Posveta zastave Hrvatskog Radiša u Somboru, *Hrvatski dnevnik*, 1250, Zagreb, 23. X. 1939; F. Matarić, *Monografija Društva KUD »Vladimir Nazor« 1936-1986*, Sombor, 1986.

Z. Čota i M. Bara

KARÁSEK (Karasek), Emil (Bosanska Krupa, 13. II. 1896. – Osijek, 5. V. 1956.), redatelj, glumac. Zbog sudjelovanja u protumadžarskim demonstracijama u Sarajevu izbačen je iz četvrtog razreda gimnazije te nije mogao nastaviti školovanje. U Zagreb se preselio 1914., gdje je završio tečaj *Zlatnoga križa* protiv zaraznih bolesti, te kao sanitetski pomoćnik iste godine odlazi u Zemun u gradski fizikat. Kao nesposoban za vojsku, od 1917. radi u Uredu Kraljevske Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu, isprva kao računski činovnik, a poslije kao pisarski pomoćnik u odjelu za bogoštovlje i nastavu. Na filmski se tečaj upisao 1918. a 1920.-22. pohađao je Državnu glumačku školu. Nakon toga je do 1946. angažiran u Hrvatskom narodnom kazalištu kao tajnik drame, glumac i pomoćni redatelj Branka Gavella. Kao simpatizer komunista bio je 1942. zatočen u Jasenovcu.

Nakon osnivanja Narodnoga kazališta u Zadru vodi ga u sezoni 1946./47. a za upravitelja novoosnovanoga Hrvatskoga narodnoga kazališta u Subotici dolazi 1947. Vodio ga je do 1950., a nakon njegova preustroja postao je 1951. ravnatelj Hrvatske drame Narodnoga pozorišta. U tom je razdoblju režirao komedije *Mirandolina* Carla Goldonija, *Plakir* Marina Držića, *Ljubovnici* nepoznatoga dubrovačkog autora i *Turcaret* Alain-Renéa Lesagea, zatim drame *Spletka* i *I ljubav* Friedricha Schillera, *Rusko pitanje* Konstantina Simonova i *Duboko korijenje* Jamesa Gowa i Arnauad D'Usseaua, pastirsku igru *Dubravka* Ivana Gundulića, operete *Zemlja smiješka* Franza Lehára i *Svadba u Malinovki* Leonida Yukhvida, operu *Tosca* Giacoma Puccinija te predstavu *Svinjarica* od Sokolovskog. Postavio je i dvije svoje kratke komedije *Proces u Pešti* te *Kako je Đoka postao zadrukar*. Značajke njegova redateljskoga pristupa jesu kreativan rad s glumcima te priklanjanje estetici pojednostavljenoga scenskoga realizma. U Subotici je aktivno pomagao rad amaterskih skupina, osobito na Bikovu.

Od 1951. do umirovljenja 1955. bio je redatelj osječkoga Hrvatskog narodnog kazališta.

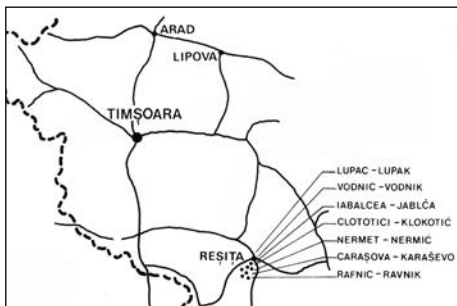
Izvor: Stjepan Krtenjak: Karakteristika Karasek Emila. Povijesni arhiv Subotica, F: 88/846/1948A.

Lit.: *150 godina pozorišne zgrade : 150 godina kazališne zgrade : 150 éves a színház épülete*, Subotica, 2005; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

J. Ivančić i G. Bačlija

KARÁŠEVCI (rum. Carașoveni, Cârșoveni, madž. Krassovánok, njem. Krassowaner, srp. Krašovani, Karašovani, bug. Капашовени), hrvatska subetnička skupina u Rumunjskoj. U sedam karaševskih naselja (Karaševo/Carașova, Nermić/Nermet, Vodnik/Vodnic, Lupak/Lupac, Klokotić/Clocotici, Rávnik/Rafnic i Jabalča/Iabalcea) u brdovitu dijelu Karaševsko-severinske županije (rum. Caraș-Severin) Hrvati čine oko 90% stanovnika. Iako malobroj-

na (oko 6500 pripadnika), zajednica je stabilna i kompaktna, s dobro očuvanom tradicijom i jezikom, i najbrojnija je od triju skupina rumunjskih Hrvata koji su se u prošlosti nastanili u široj okolici Temišvara (ostale su dvije Šokci u Rekašu /Recaș/ i Turopoljci u Keči /Checea/). Ime su dobili po rijeci Karaš (rum. *Caraș*), koja protječe kroz Karaševo. Ukorijenjenost toga etnonima reflektira i jak lokalni identitet pa se oko 200 pripadnika zajednice izjašnjava kao Karaševci, a ne kao Hrvati.

Naselja karaševskih Hrvata

Etnogeneza i nacionalni identitet.

Zbog pomanjkanja izvora teško je sa sigurnošću tvrditi kada su se, s kojih sve područja i u kojim uvjetima preci Karaševaca doselili u Banat. Komparacija etnoloških studija s rezultatima istraživanja povjesničara i lingvista upućuje ipak na to da su posrijedi potomci doseljenika iz nekoliko južnoslavenskih područja u više migracijskih valova (XIV.-XVII. st.), a ne može se posve isključiti ni zastupljenost ostataka prvih Slavena u njihovoj etnogenezi. Tomu u prilog idu i pojedine fonološke i leksičke specifičnosti karaševskih mjesnih govora, manje razlike u nošnjama i običajima te prezimena rumunjskoga, hrvatskoga, srpskoga, madžarskoga, njemačkoga i drugoga podrijetla, koja potvrđuju složenost podrijetla. Pripadnost Katoličkoj crkvi imala je važnu ulogu u spajanju heterogene mase kroz više stoljeća u jedinstvenu etničku skupinu. Kao ishodišna područja doseljavanja izdvajaju se Bosna, teritoriji nekađašnje Prizrenske biskupije s kolonijama dubrovačkih trgovaca, bosanskih i saskih rudara te širi doticajni prostori bugarskih,

makedonskih i istočno-srpskih torlačkih idioma.

Prvi pouzdani podaci o precima današnjih Karaševaca potječu iz sredine XVI. st. Riječ je o nekoliko karaševskih prezimena koja u kontinuitetu postoje do danas. Ona potvrđuju da se dio Karaševaca naselio u Karaševo najkasnije u prvoj polovini XVI. st., a vjerojatno i nešto prije, u drugoj polovini XV. st. Tvrdnje o naseljavanju u XV. st. zastupaju neki lingvisti prema arhaičnim jezičnim obilježjima karaševskih govora. Potkraj XIV. st. na područje Banata izbjegli su bugarski katolici, što je polazišna točka za neke od teorija o bugarskom podrijetlu Karaševaca. Ljubomir Miletić, bugarski znanstvenik, oslanjajući se na neke jezične karakteristike, pretpostavlja da su se u Banat doselili iz nekadašnje katoličke okolice Prizrena i Prizrenske biskupije (Janjevo, Trepča, Priština, Novi Pazar, Kruševac, Prokuplje i dr.). Ondje su postojale kolonije dubrovačkih trgovaca, u kojima su kao rudari djelovali i katolici iz Bosne te Sasi. Zajedničkim životom katolici s toga područja stopili su se u jedinstvenu skupinu, koja je na Kosovu poznata pod imenom janjevački Hrvati i čiji govor, poput karaševskoga, također pripada torlačkomu narječju. Neki autori pogrešno interpretiraju da su podrijetlom iz Crne Gore jer je dio slavenskih naseljenika u južni Banat potjecao iz Skopske Crne Gore (katolička župa Crna Gora, kasnija letnička župa sa slavenskim stanovništvom podrijetlom iz Dalmacije i Bosne), koja je u izvorima katoličke provenijencije bilježena kao *Montenegro*, *Montenegro di Scopia*, *Montenegro di Servia*. Jedno od najranijih naseljavanja iz Bosne u Karaševsku županiju potječe s početka XV. st., kada je u dokumentima zabilježeno selo Bosna. Među Karaševcima je i danas poznata predaja o njihovu podrijetlu iz Bosne. Dok je trajalo iseljavanje iz Bosne, u dijelove Banata također pristižu i izbjeglice iz Srpske Despotovine nakon njezina pada pod tursku vlast 1459. Srpski autori drže da su se Karaševci doselili iz Timočke krajine, s područja Crne Reke. Skupine stanovništva (rumunjskoga,

srpskoga i dr.) koje su tijekom više stoljeća dolazile među katolike u Karaševo iz okolnoga, uglavnom pravoslavnoga prostora zbog svoje su brojčane inferiornosti prelazile na katoličku vjeru i vrlo brzo prihvaćale karaševski govor kao jezik komunikacije. Za osmanske vlasti među Karaševcima su djelovali franjevci misionari Bosne Srebrene i isusovačka misija u Beogradu (1612.-32.) te poslije u XVIII. st. i franjevci Bugarsko-vlaške provincije. Misionari su gotovo svi bili Južni Slaveni, većinom Hrvati iz raznih područja, ponajviše iz Bosne i Dalmacije. Karaševsku su župu 1785. od franjevac preuzeli svjetovni svećenici, a u to se vrijeme osnivaju i nove župe na karaševskom području.

Katolička crkva u Ravniku

Pitanju nacionalnoga identiteta malobrojna intelektualna elita Karaševaca počinje poklanjati pozornost tijekom druge polovine XIX. te kroz cijelo XX. st. Na priklijanje hrvatskomu nacionalnomu imenu nesumnjivo su utjecale višestoljetne, napose konfesionalne veze s drugim Hrvatima iz Hrvatske, BiH, Dalmacije, Bačke (Bunjevcima i Šokcima) i Banata (turopoljskim plemićima kajkavcima, Šokcima i potomcima doseljenika iz Like i Dalmacije). Tako su kod Karaševaca, gdje je stvarno zajedničko podrijetlo izgubljeno, kultura i konfesionalna pripadnost simbolički elementi koji utjelovljuju njihovu pripadnost hrvatskomu narodu.

Migracije. Vođeni ekonomskim motivima i državnim potrebama, Karaševci početkom XIX. st. počinju migracije u druga naselja Banata. Dio ih se naselio u njegov zapadni dio, na područje današnje Vojvo-

dine (Karlsdorf/Banatski Karlovac, Uljma, Izbište, Nikolinci, Vršac, Potporanj, Veliko Središte, Gudurica, Bela Crkva, Starčevo i dr.). Karaševci su održavali i kontakte s drugim hrvatskim skupinama koje su živjele ili i dalje žive u Banatu: kajkavci turopoljski plemići u naseljima središnjega Banata koja su dugo u svojim imenima imala pridjev hrvatski (Boka, Neuzina, Klarija/Radojevo, Keča), Šokci i drugi štokavci u južnom Banatu (Pančevo, Starčevo, Opovo, Borča, Glogonj, Kovin i dr.), Perlez na Tisi, u istočnom (rumunjskom) Banatu Rekaš te drugdje u manjem broju. Zbog ekonomskih, obrazovnih i drugih motiva karašev-

Karaševska narodna nošnja

ske obitelji i pojedinci selili su i na druga područja današnje Vojvodine (Vršac, Bela Crkva, Pančevo, Subotica, Sombor, Novi Sad), na prijelazu iz XIX. u XX. st., a napore u razdoblju Kraljevine SHS/Jugoslavije. Teškoću očuvanju njihova identiteta predstavljao je nedostatak inteligencije i svećenstva iz vlastitih redova, kako na matičnom karaševskom području tako i u vojvođanskom dijelu Banata. Među malobrojnijom inteligencijom prednjačili su učitelji (primjerice Petar Dobra iz Karaševa bio je vjeroispovjedni učitelj u Hrvatskoj Neuzini, Fridi Ifka iz Karaševa bio je vjeroispovjedni učitelj u Kanaku, Nikola Vaka iz Karaševa bio je komunalni učitelj u Vračev Gaju i dr.). Iz vojvođanskoga dijela Banata najpoznatiji od karaševskih intelek-

tualaca bio je Martin Filipon (Uljma, 1884. – Vršac, 1967.), odvjetnik i veliki župan (1919.) Tamiške županije i zaposjednutih dijelova Krašo-severinske županije. Njihova malobrojnost u naseljima vojvođanskoga dijela Banata utjecala je na uporabu jezika u crkvama (ondje gdje je bilo katoličkih), nastavi i svakodnevnoj komunikaciji, a u konačnici na brzu asimilaciju. Karaševci koji su živjeli u Gudurici, naselju u blizini rumunjske granice, bili su germanizirani već tijekom 1920-ih. Nakon Drugoga svjetskoga rata u Guduricu se doseljavaju kolonisti, među njima i Hrvati iz dalmatinskih kotareva. Karaševci u Vojvodini danas su najvećim dijelom asimilirani u druge narode. Hrvatima se u vojvođanskom dijelu Banata smatra tek manji broj karaševskih potomaka, i to u naseljima gdje obitavaju i druge hrvatske skupine, poput Starčeva i Pančeva.

Jezik. Karaševski govori izvorno su s fonemskim jatom i pripadaju torlačkomu narječju. U leksiku postoje i ikavski i jekavski odrazi jata preuzeti od drugih skupina južnoslavenskog stanovništva. Primarno je riječ o štokavskim dijalektima, s izrazitom ikavštinom, koja upućuje na jezične veze s Bosnom i podunavskim Bunjevcima i Šokcima – preko svećenika te molitvenika i knjiga tiskanih u Bačkoj. Postoje i rjeđi primjeri ijekavštine. Uočene su pojedine razlike na fonološkom i leksičkom planu između govora Karaševa i ostalih naselja.

Školstvo i veze s Hrvatskom. Škole u karaševskim naseljima postoje od XVIII. st.: u Karaševu je prvi počeo svakodnevno poučavati djecu isusovac Mihovil Lovinić 1726.-30., a 1730. spominje se i prvi pravi učitelj, dok su druga karaševska naselja dobila učitelje oko 1780. u sklopu prosvjetiteljskih mjera cara Josipa II. U XIX. i poč. XX. st. škole su u karaševskim selima bile konfesionalne i pod jurisdikcijom Čanadske biskupije sa sjedištem u Temišvaru. Nastava je izvođena na materinskom jeziku, a na mađarskom 1907.-18. U razdoblju između dvaju svjetskih ratova uspostavljaju se kulturne i prosvjetne veze Karaševaca

s Hrvatskom: hrvatske institucije (JAZU, Matica hrvatska, HKD sv. Jeronima, Hrvatski radiša, Zbor duhovne mladeži iz Zagreba, Etnografski muzej) upućivale su izdanja rumunjskim Hrvatima, franjevac Petar Vlašić nakon svojih je prvih pučkih misija u Klokotiću napisao 1928. knjižicu o rumunjskim Hrvatima, a kao rezultat jugoslavensko-rumunjske Konvencije o uređenju manjinskih osnovnih škola u Banatu iz 1933. hrvatsko školstvo doživjelo je procvat 1936.-48., ali su nakon internacionalizacije sukoba Tita sa Staljinom učitelji iz Jugoslavije morali napustiti Rumunjsku. Karaševski se Hrvati tradicionalno najviše bave stočarstvom (osobito ovčarstvom), a zbog slabe kvalitete zemljišta bili su pošteđeni opće kolektivizacije nakon Drugoga svjetskoga rata. Tijekom socijalizma ekonomski su razmjerno dobro živjeli, radeći u obližnjim rudnicima i industriji uz privatno poljodjelstvo. Kada je početkom 1960-ih rumunjski jezik uveden u škole kao nastavni predmet, predavan je i srpsko-hrvatski jezik s 3-4 sata na tjedan, ali su neki profesori bili Srbi, koji su djecu učili jedino ćirilici i srpskom jeziku. Sporadično su se obnavljale i veze s Hrvatskom: Ravnateljstvo dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu od 1967. pomaže hrvatskim župama u Rumunjskoj materijalno i vjerskom literaturom, ogranak *Seljačke sloge* iz Buševca kraj Velike Gorice održava službene veze s folklornim društvom iz Klokotića od početka 1970-ih, Matica iseljenika Hrvatske od kraja 1970-ih šalje svoja izdanja, prof. Stjepan Krpan, istraživač i putopisac, u okviru istraživanja Hrvata u susjednim zemljama objavljivao je podatke o Karaševcima i dr. Raspad socijalizma i gospodarska kriza pogodili su Karaševce – među prvim su dobivali otkaze u rudnicima jer su Rumunji imali prednost, pa im je zemlja ostala glavni izvor prihoda. Zato od 1990-ih mnogi odlaze u Hrvatsku i druge zemlje radeći fizičke poslove u građevinarstvu i dr.

Suvremeno razdoblje. Nakon 1990. veze Karaševaca s Hrvatskom organizirano se intenziviraju. Potpisivanjem Ugovora o prosvjetnoj, kulturnoj i znanstvenoj su-

radnji među dvjema državama 1993. stvoreni su uvjeti za poboljšanje prosvjetno-odgojnoga procesa na hrvatskom jeziku pa je 1997. u Karaševu otvorena dvojezična gimnazija, a hrvatsko Ministarstvo obrazovanja šalje učitelje hrvatskoga. No od dva odjela osnovne škole na hrvatskom u Karaševu i Klokotiću, posljednji je zatvoren zbog malog broja učenika. U obrazovnom procesu nedostaju stručni kadar i udžbenici na hrvatskom, a i sve je manje hrvatskih obitelji koje svoje djecu šalju u hrvatske škole, pa se u razredima radi kombinirano.

Karaševska Hrvatica u nošnji

Zahvaljujući pozitivnoj diskriminaciji manjina, zakonom je zajamčeno i pravo sudjelovanja predstavnika manjina u rumunjskom parlamentu (jedno zajamčeno zastupničko mjesto za hrvatsku manjinu) te u lokalnim upravnim tijelima.

U Klokotiću je 1932. osnovano Kulturno društvo, koje je prestalo djelovati u ratu, u razdoblju socijalizma postojao je folklorni ansambl mjesnoga Doma kulture, a od 2010. djeluje KUD *Klokotić*. U Karaševu je Kulturno-umjetničko društvo *Mladi Karaševci* osnovano 1947., a od 1991. djeluje KUD *Karaševska zora*. Početkom 1991. hrvatske zajednice s karaševskoga i tamiškoga područja ujedinile su se u krovnu organizaciju Zajedništvo Hrvata u Rumunjskoj (*rum.* Uniunea Croailor din Romania) sa sjedištem u Karaševu, pod vodstvom prof. Milje Radana (koji je dugogodišnji načelnik općine Karaševo, a od 2000. zastupnik Hrvata u rumunjskom parlamentu). Time je spriječen pokušaj tamošnjih srpskih or-

ganizacija da negiraju postojanje hrvatskoga etnosa u Rumunjskoj. Iz te se krovne udruge 1998. izdvojio Demokratski savez rumunjskih Hrvata sa sjedištem u Klokotiću. Zajedništvo Hrvata od 1994. izdaje dvojezični mjesečnik *Hrvatsku grančicu*, a ima i internetski portal Karaševaca.

Od 1990-ih jedan broj mladih Karaševaca odlazi na studij na Sveučilište u Zagrebu, a najintenzivnije veze održavaju se preko Hrvatske matice iseljenika. Ona organizira manifestacije i seminare za izučavanje hrvatskoga jezika, na koje se pozivaju i karaševski Hrvati, redovito šalje svoja izdanja i hrvatske novine, posređuje u gostovanjima i suradnji folklornih društava, organizirala je Tjedan Hrvata iz Rumunjske 1994., Klokotiću i Karaševu dodijelila je nagradu Najselo i dr. Najviši hrvatski dužnosnici posjećivali su Karaševce: hrvatski predsjednici Stipe Mesić 2004. i Ivo Josipović 2012., predsjednik vlade Ivo Sanader 2007. i dr.

Sva karaševska sela imaju crkve, a upravno su organizirana u tri župe: Karaševo s filijalom Neremić i Jabalče, Klokotić s filijalom Vodnik, i Lupak s filijalom Ravnik. Crkve su središta hrvatskoga jezika jer se bogoslužje izvodi na hrvatskom, a sadašnji su župnici u Karaševu, Lupaku i Klokotiću Karaševci. Od 1990-ih više je hrvatskih biskupa bilo među karaševskim Hrvatima.

Dvojezična ploča na ulazu u Karaševo

Karaševski su književnici prevoditelj Milja Radan (predsjednik Zajedništva Hrvata), zatim pjesnici Milja Šera iz Lupaka (*Pogleni, Bože, na naše slze*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1996.) i Mikola Žurkul (zastupljen u antologiji *Pjesme i proza rumunjskih Hrvata : Poezio kaj prozo de la Rumanaj Kroatoj*, Hrvatski

esperantski savez, Zagreb, 2008.), koji su zastupljeni u zbirkama s pjesničkih skupova u Rešetarima, također Ivan Dobra (urednik *Zlatne grančice*) i dr.

Kulturne veze s bačkim Hrvatima.

Brojne su spone i usporedbe između bačkih Bunjevaca i Šokaca i banatskih Karaševaca. Među njima su djelovali franjevci iz Dalmacije i Bosne u XVII. i XVIII. st. Koristili su se istim udžbenicima u razdoblju XVIII.-XIX. st. Mihael Grozdić, franjevac i karaševski župnik u razdoblju 1768.-85., autor je jednoga takva udžbenika *ABC ili uprava za potribu škularske Dalmatinske mladeži etc.* (Temesvar, 1779.). Među Karaševcima su djelovali i hrvatski svećenici iz Bačke: u Lupaku Luka Peštalić iz Baje i Andrija Poljaković iz Subotice, u Klokotiću Josip Mamužić (1875.) i dr. Kulturne veze ostvario je preko *Bunjevačkih i šokačkih novina* Ivan Antunović, koji je imao pretplatnike među Karaševcima. Smatra se da su snažan utjecaj na karaševske govore ostavili Bunjevci i Šokci preko svojih tiskovina i svećenika, napose u crkvenom pjevanju, jer su Karaševci učili pjesme iz knjiga koje su tiskane u Subotici za Bunjevce i Šokce. Pučkoškolske gramatike i čitanke »ilirskog« jezika Ivana Mihalovića Karaševci u rumunjskom dijelu Banata upotrebljavali su sve do kraja 1930-ih. Prema sačuvanim podacima s početka XX. st., karaševske su vjerske pjesme »bunjevačke i hrvatske«. Posebno su u Karaševaca bili cijenjeni molitvenici Marijana Jaića *Vinac bogoljubnih pisama* i Lajče Budanovića *Velika slava Božja*. Sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije za blagdan Male Gospe redovito se hodočastilo u Marija Radnu iz brojnih mjesta Bačke, Banata pa i šire, gdje se okupljao velik broj hodočasnika iz karaševskih sela te iz bunjevačkih i šokačkih sela u Bačkoj.

Rubnost bačkih i karaševskih Hrvata u odnosu na matična hrvatska područja upućivala ih je na suradnju te su se njihova kulturna nastojanja prepletala. Osim usmjerenosti jednih na druge, zajedničko im je bilo to što ih je srpska nacionalna ideologija svrstavala u katoličke Srbe, što je bio

slučaj i s nekim drugim skupinama hrvatskoga stanovništva (Bosna, Slavonija, Dubrovnik). Pokušaji pridobivanja Karaševaca za srpsku naciju bili su neuspješni, kao i uvođenje ćirilčnih tiskovina, budući da im je ćirilica bila u potpunosti strana. Matica srpska iz Novoga Sada do danas podržava ideje kako su »Krašovani« zapravo Srbi (npr. članci u *Temišvarskom zborniku*), slično kao što podupire nastojanja dekretoizacije bačkih Bunjevaca (izdavanje *Rečnika bačkih Bunjevaca*, kulturno-znanstveno podupiranje organizacija Bunjevaca nehrvata, standardizacija bunjevačkoga govora u jezik i sl.).

B. Vujkov, *Cvijetovi mećave*, Zagreb, 1971.

Balint Vujkov, poznati sakupljač narodnoga blaga iz Bačke, 1960-ih bilježio je građu među Karaševcima, koju je objavio u zbirci simboličnoga naziva *Cvijetovi mećave*. Devedesetih godina XX. st. obnavljaju se veze karaševskih i bačkih Hrvata, iako bez čvršćih institucionalnih okvira i stalnosti. Najprije među Karaševce odlazi svećenik Lazar Ivan Krmpotić te piše publicističke članke o povijesti i njihovu vjerskom životu u sadašnjosti u katoličkoj i hrvatskoj periodici u Bačkoj. Uslijedilo je gostovanje članova HKPD-a *Matija Gubec* iz Tavan-kuta u rujnu 1993. u Karaševu, Klokotiću i Lupaku. Tom su prigodom izveli i cjelovečernji kulturni program, o čemu su poslije izvijestili i mediji na hrvatskom u Vojvodini. Lazar Ivan Krmpotić sudjeluje 1994. u Zagrebu na Tjednu Hrvata iz Rumunjske, a u istoimenju publikaciji Hrvatske matice

iseljenika objavljen je i njegov rad »Karaševski Hrvati u Rumunjskoj«. Na međunarodnoj razini postoji sporadična komunikacija predstavnika dviju hrvatskih zajednica u okviru Hrvatskoga svjetskoga kongresa, koji jednom na godinu održava sastanke u Hrvatskoj. Hrvatska udruga kulture *Lajčo Budanović* iz Male Bosne nastupila je 16. VIII. 2010. na Festivalu etničkih zajednica u Banatu održanom u Karaševu. U posljednjih nekoliko godina ostvarena je suradnja Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV) sa Zajedništvom Hrvata u Rumunjskoj, čije je izaslanstvo 14. IV. 2008. bilo u službenom posjetu DSHV-u, a istom je prigodom održana i prijateljska nogometna utakmica između reprezentaciju dviju hrvatskih zajednica u Tavankutu. Uzvratni posjet bio je u srpnju 2009., koji je u programu također imao nogometnu utakmicu. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, dio mladih Hrvata iz Vojvodine i Rumunjske svoje studije nastavlja na hrvatskim sveučilištima, napose u Zagrebu, a ostvarene veze održavaju se i nakon studija. Od 2009. mladež Zajedništva Hrvata u Rumunjskoj dolazi na Prelo Mladeži DSHV-a u Subotici.

Lit.: Lj. Miletić, Ueber die Sprache und Herkunft der sog. Krašovanner in Süd-Ungarn, *Archiv für slavische Philologie*, 25, Berlin, 1903; J. Živojinović, Krašovani (Karašani, Karašavci). Beležke, narodni običaji i primeri jezika, *Letopis Matice srpske*, knj. 242, sv. 2, Novi Sad, 1907; P. Vlašić, *Hrvati u Rumunjskoj : Putopisno-povijesne crtice s narodnim običajima*, Beograd, 1928; P. Vlašić, Zašto sam naše sunarodnike katolike u Rumunjskoj nazvao Hrvatima – Odgovor g. dr. Jovanu Erdeljanoviću, *Politika*, 5. VIII. 1929, Beograd; F. Milleker, *Geschichte der Gemeinde Banatski Karlovac (Karlsdorf) 1803-1934*, Werschatz, 1934; P. Pekić, Političke i kulturne veze između Bunjevaca i Hrvata u prošlosti, *Obzor spomen-knjiga 1860-1935*, Zagreb, 1935; M. S. Filipović, Prilog poznavanju veza između Krašovana i Bosne, *Zbornik za društvene nauke Matice srpske*, 42, Novi Sad, 1965; B. Vujkov, *Cvijetovi mećave : Hrvatske narodne pripovijetke iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke*, Zagreb, 1971; V. Stanković (ur.), *Katolička crkva i Hrvati izvan Domovine*, Zagreb, 1980; J. Erdeljanović, *Srbi u Banatu : Etnološka istraživanja. Naselja i stanovništvo*, Novi Sad, 1986; J. Милетић, *Изследвания за българите в Седмиградско и Банат*, София, 1987; S. Krpan, *Od Karaša do Biferna : Zapis i o Hrvatima*

u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji, Zagreb, 1988; L. I. Krmpotić, Karaševski Hrvati u Rumunjskoj, *Subotička Danica : kalendar za 1991. god.*, Subotica, 1990; L. I. Krmpotić, Hrvatski svećenici u Rumunjskoj, *Subotička Danica : kalendar za 1992. god.*, Subotica, 1992; Z. Romić, Otok s blagom, *Glas ravnice*, 34, Subotica, 1993; L. I. Krmpotić, Karaševski Hrvati u Rumunjskoj, *Tjedan Hrvata iz Rumunjske*, Zagreb, 1994; I. Rora, Hrvati u Rumunjskoj, *Hrvatski iseljenički zbornik 1998.*, Zagreb, 1998; M. N. Radan, Odnos karaševskih intelektualaca s kraja XIX i prve polovine XX veka prema etničkom pokretu Karaševaka, *Temišvarski zbornik*, 3, Novi Sad, 2002; C. Manea-Grgin, Prilog poznavanju vjerske povijesti karaševskih Hrvata u ranom novom vijeku, *Povijesni prilozi*, 23, Zagreb, 2004; C. Grgin, Karaševski hrvati u prošlosti i danas, *Hrvatska revija*, 2/2004, Zagreb; C. Manea-Grgin, Hrvatska nacionalna manjina u Rumunjskoj, *Hrvatska revija*, 4/2008, Zagreb; M. Jurišić, *Hrvati u Rumunjskoj*, Zmijavci, 2009; M. Bara, Prešućeni karaševski Hrvati : Karaševci u vojvodanskom dijelu Banata, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata*, 3, Subotica, 2011; C. Manea-Grgin, *Povijest karaševskih Hrvata u rumunjskom Banatu (16.-18. stoljeće)*, Zagreb, 2012; www.carasova.net.

M. Bara i S. Bačić

KARBINE (*kasnolat. carmina*: gozba u čast pokojnika, podušje, daća < *lat. carmen*: pjesma), **1.** naziv za objed ili večeru za dušu pokojnika kod Šokaca u Sonti, Monoštoru, Beregu i Santovu. Kada bi tko od ukućana preminuo, obitelj bi nakon ukopa organizirala objed ili večeru, ovisno o vremenu pokojnikova sprovoda, za najužu rodbinu i susjedstvo, koji su se zvali *karbine*. Ranije se priređivala u kući pokojnika, a u novije vrijeme češće u gostionici. U Santovu je do 1930-ih bio običaj da nakon ukopa pokojnikovi najbliži na njegov grob stavljaju kakvo voće (obično rumenu jabuku, »da na drugom svitu bude lip i zdrav«). To su zvali sitne karbine, pa bi se govorilo: »odužit mu se sitnim karbinama«. Ondašnji župnik zabranio je taj običaj. Slična riječ (karmine) u ovome značenju je u književnom hrvatskom jeziku, dok je u obliku karvine zabilježena u hrvatskom Zagorju.

2. naziv za svinjokolje u Sonti i Vajskoj. Najčešće su se obavljale neposredno prije adventa ili u vrijeme poklada. Obično bi u užoj rodbini ili u neposrednom susjedstvu

postojao majstor koji bi vodio posao i raspoređivao na dužnosti ljude koje bi imao na raspolaganju. Nakon što se prva svinja raspolutila, *fruštkovalo* bi se, a večera bi se pripravljala nakon završenoga posla. Pojmom su obuhvaćene sve aktivnosti, od dolaska u kuću, do svršetka večere i razlaza. Naziv se koristi i u slavonskih i baranjskih Šokaca za klanje svinja i životinja općenito.

3. večera nakon svinjokolje u Šokaca u Baču. Tradicionalno su obavljale prije Božića ili oko poklada. Klalo se više komada *'ranjenika* i to samo iz vlastita *kočaka* (svinjca) – gotovo se nikada nije kupovala svinja za klanje. Svinjokolje su trajale i po nekoliko dana i nerijetko se događalo da se jedna svinja utroši za karbine. Na karbine su se pozivali svi koji su sudjelovali u svinjokolji: uglavnom uža rodbina, susjedi i prijatelji. Stariji članovi uže rodbine imali su počasno mjesto za stolom, a djeca su večerala s redušama u kuhinji. Trajale su do kasno u noć, a pogotovo ako su domaćinima došle *tute* – maskirani susjedi i prijatelji koji nisu bili pozvani na karbine. Uz šalu – često i neumjesnu, pjesmu i druženje, *tute* su se priključivale prisutnima za stolom. Svinjokolja i karbine bili su jedan od važnijih događaja u toku godine kod Šokaca jer su okupljali rodbinu i prijatelje kako u obavljanju vrlo važna posla oko osiguravanja hrane za cijelu obitelj tako i u učvršćivanju rodbinskih i prijateljskih odnosa među šokačkim obiteljima.

Lit.: I. Andrašić, *Karbine*, *Subotička Danica (nova) : Kalendar za 2007. godinu*, Subotica, 2006.

S. Čoban, I. Andrašić,
Ž. Mandić, J. Dumendžić

KARBINJE, naziv za svinjokolju u Bujevaca u okolici Sombora. Istim se nazivom koriste i Srbi u Somboru te većem dijelu Bačke. Na važnost karbinja u salašara upućuje to što se klanjem svinja osiguravao znatan dio hrane za cijelu godinu. Svinjska mast nekad je bila najvažnija u prehrani jer se u jelima koristila tijekom cijele godine – bila je skuplja čak i od mesa, a gajile su se rase svinja koje su davale puno masti (Mangulice, Crna domaća, Crna slavonska

i dr.); slanina, koja je bila glavno jelo za *ručak* (doručak) i večeru; šunka, kobasica, gužnjaci i kuleni bili su poslastice za goste i ukućane, a jeli su se i kad se teško radilo; izrađivale su se i krvavice, švargle i čvarci.

Klale su se obično dvogodišnje svinje – prve godine išle su u polje »nazimad«, a dogodine su se toville. Šunka i slanina solile su se u salamuri, kada se dobro usoli – slanina nakon šest, a šunke nakon osam tjedana – vade se iz salamure, operu vodom, osuše na *vitru* te višaju u *kubu od odžaka*, kroz koju prolazi dim da bi se meso sušilo na dimu. Ovako su sušeni i svi *nadivi* i ostalo meso koje se solilo. Meso se ostavljalo i u masti – prethodno se ispeklo i prelilo mašću, kada je moglo dulje stajati. Čvarci su se također zalili mašću i čuvali za kasnije.

Na karbinje se obvezatno pravila večera, na koju su dolazili rodbina i *komšije*, a ako je u kući bila nova mlada, mladenici su bili glavni gosti. Bio je običaj da na karbinje dođu i *mačkare* obučene u snašu, *divera*, ciganku i *medvida*, svi namazani *garom* da ih se ne može prepoznati. Oni igraju, popiju vina, malo se šale, a »dica ni mrđnit iz zapečka«: na njih se »prite varnjačom«. Ovim je gostima *majka* spakirala u njihovu tepsiju mesa, kolača i bocu vina te su išli dalje, ako ima još karbinja toga dana.

Lit.: *Miroljub*, 4/1998, Sombor.

A. Firanj

KARLAVARIS, Bogomil (Perlez kraj Zrenjanina, 18. XI. 1924. – Novi Sad, 8. VII. 2010.), slikar, likovni pedagog. Otac Ivan emigrirao je iz Istre 1919. Djeca su mu foto-dizajner Ivan Karlavaris i grafičar Dragan Karlavaris. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, gimnaziju je počeo u Zrenjaninu, a završio u Novom Sadu 1939. Na učiteljsku školu upisao se u Somboru 1939., a za rata ju je nastavio u Vršcu, gdje je i diplomirao 1944. Na Višoj pedagoškoj školi u Novom Sadu diplomirao je 1949., a na Akademiji likovnih umjetnosti u Beogradu diplomirao je slikarstvo u klasi Ne-

deljka Gvozdenovića 1953. Doktorirao je likovnu pedagogiju na Sveučilištu Ernst-Moritz-Arndt u Greiswaldu (DR Njemačka) 1969. tezom *Zum Problem der bildnerischen Fähigkeiten und ihrer Entwicklung*. Kao nastavnik predavao je u gimnaziji u Crvenki 1946.-48., a 1953.-60. na Višoj pedagoškoj školi u Novom Sadu, gdje je bio i ravnatelj. Bio je profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Beogradu 1960.-82., na Akademiji umjetnosti u Novom Sadu 1977.-82. te na Odsjeku za likovni odgoj i likovne umjetnosti Pedagoškoga fakulteta u Rijeci od 1980. do umirovljenja 1995. U Novom Sadu živio je do 1982., kad se preselio u Kastav, u obiteljsku kuću, nacionaliziranu nakon Drugoga svjetskog rata, koju je morao ponovno kupiti.

Bogomil Karlavaris

Isprva je slikao lirske pejzaže, istarske i vojvođanske vedute u akvarelu i ulju bliske postimpresionizmu te mrtve prirode. Sredinom XX. st. počinje raditi ulja u stilu geometrijske stilizacije i poetske figuracije. Odlikuju se metafizičkim pristupom transformiranju motiva vojvođanskoga krajolika, u kojem dominiraju horizontalni i vertikalni akcenti te velika polja čistih boja. Eksperimentirao je i s enformelom, ispitivao odnos motiva neba i tla te se bavio motivima prometnih znakova, telefonskih i električnih stupova, koje je katkada dovođio do granica apstrakcije. Od kraja 1990-

ih izrađuje kolaže, kojima iznosi kritiku suvremenoga društva. U okvirima svojega stvaralačkoga rada istodobno je djelovao na području vizualnih umjetnosti i znanstveno-istraživačkoga rada.

God. 1954. osnovao je Društvo likovnih pedagoga Vojvodine, čiji je bio i prvi predsjednik. Iz Komisije za dječje radove Društva nastao je Centar za likovni odgoj djece i mladeži Vojvodine, koji je vodio do 1980. Inicirao je i osnivanje pedagoškoga društva u Srbiji te Saveza likovnih pedagoga Jugoslavije 1960. Objavio je oko 200 znanstvenih i stručnih članaka te likovnih kritika u domaćim i inozemnim časopisima i novinama. Autor je oko 50 knjiga iz područja teorije i metodike likovnoga odgoja i likovne umjetnosti. Sam ili u suradnji objavio je u više izdanja visokoškolske priručnike i udžbenike likovnoga odgoja i metodike te udžbenike za osnovnu i srednju školu. Većina ih je objavljena u Beogradu, od kraja 1980-ih i u Hrvatskoj, a u izdanju Srpskoga kulturnoga društva Prosvjeta iz Zagreba objavio je i udžbenike iz likovne kulture za niže i više razrede osnovne škole *Svijet umjetnosti* (1998.). Pokrenuo je i uređivao časopis *Likovno vaspitanje* (Novi Sad) 1970-ih, bio je dugogodišnji urednik *Biltena Saveza likovnih umetnika Jugoslavije* (Beograd), uredio jedan broj časopisa *Umjetnost i dijete* (2-3/1985, Zagreb) te od 1994. likovno uređivao dječji list pododbora Srpskoga kulturnoga društva Prosvjeta *Bijela pčela* (Rijeka).

Izlagao je na više od 100 samostalnih izložaba (osim u Beogradu, Novom Sadu, Subotici i gotovo svim vojvođanskim gradovima i u Zagrebu, Skoplju, Podgorici, Rijeci, Opatiji, Kastvu, Rovinju, Poreču, Greiswaldu, Varšavi, Moskvi, Münchenu, Grazu i dr.) te na oko 600 grupnih izložaba (izložbe Udruženja likovnih umjetnika Srbije, beogradski Oktobarski salon, izložba Suvremena jugoslavenska umjetnost u Beirutu 1976., Bijenale akvarela Jugoslavije, Novosadski salon, izložbe Hrvatskoga društva likovnih umjetnika, Hrvatski trijenale akvarela i dr.). Sudjelovao je na velikom broju likovnih kolonija. Slike mu se

nalaze u 60 muzeja i galerija. Osim brojnih kataloga, izdane su mu i dvije monografije (*Karlavaris*, HDLUR, Rijeka, 1998.; *Bogomil Karlavaris : Umetnost kao radost življenja*, Muzej grada Novog Sada, 1998.).

Bio je član Udruženja likovnih umjetnika Srbije, Hrvatskoga društva likovnih umjetnika u Rijeci od 1981. te dopisni član Vojvođanske akademije nauka i umjetnosti od 2006. Dobitnik je Nagrade za slikarstvo na VI. izložbi Umjetničke kolonije Ečka 1961., Nagrade 25. maj, Beograd, Listopadske nagrade grada Novog Sada 1969., najvišega pokrajinskoga priznanja u kulturi *Iskra kulture* 1972., Nagrade grada Bačka Topola *Nagyapáti Kukac Péter* 1976., Nagrade *Zaslužni likovni pedagog Jugoslavije* 1978., Povelje grada Pariza 1985., Prve nagrade na Izložbi umjetničke kolonije Niš 1987., američke nagrade za likovnopedagoški rad *International Award Edwin Ziegfeld* 1993. i dr.

Odabrana djela: *Nova koncepcija likovnog vaspitanja*, Beograd 1960; *Estetsko procenjivanje u osnovnoj školi* (sautor M. Kraguljac), Beograd, 1970; *Razvijanje kreativnosti putem likovnog vaspitanja u osnovnoj školi* (suaautor M. Kraguljac), Beograd, 1981; *Razvoj kreativnosti u funkciji emancipacije ličnosti putem likovnog vaspitanja* (suautori A. Barat, E. Kamenov), Beograd, 1988; Potpunija bibliografija i popis samostalnih i skupnih izložbi u: *Karlavaris*, Rijeka, 1998.

Lit.: *Savremena likovna umetnost Vojvodine*, Novi Sad, 1972; *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, 1987; M. Arsić, *Slikarstvo u Vojvodini 1955.-1972.*, Novi Sad, 1989; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; E. Dubrović i dr. (ur.), *Karlavaris*, Rijeka, 1998; *Enciklopedija Novog Sada*, 11, Novi Sad, 1998; *Leksikon umetnika Vojvodine*, 1, Novi Sad, 2001; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

Lj. Vuković-Dulić

KARLAVARIS, Dragan (Novi Sad, 28. VI. 1954.) grafičar, likovni pedagog. Sin Bogomila i Vere, rođ. Mihajlović. Završio je Srednju školu za dizajn *Bogdan Šuput* u Novom Sadu. Diplomirao je na Višoj pedagoškoj školi smjer likovni odgoj u Novom Sadu 1976. Upisao se na likovni odsjek Pedagoškog fakulteta u Rijeci 1989./90., na grafički smjer likovnoga odsjeka Akademi-

je umjetnosti u Novi Sad prešao je 1992. i diplomirao 1994. Tu je i obranio magistarsku tezu *Prostori grafičkih tkanja* 2004. u klasi prof. Slobodana Kneževića. Predavao je u osnovnim školama u Indiji, Monoštoru (1977.) i Suseku. Zaposlen je u OŠ *Svetozar Marković – Toza* u Novom Sadu, gdje je bio ravnatelj 2002.-06. Živi u Novom Sadu.

Izlagao je na više samostalnih i skupnih izložaba u Srbiji (Sombor, Novi Sad, Čačak i dr.) i inozemstvu (Stockholm; Neuss, Njemačka; Sharjah, Ujedinjeni Arapski Emirati i dr.). Njegov je likovni izraz svojevrsno kadriranje vidnoga polja grafičkoga lista u kojem disciplinirano, dosljedno i rigorozno bira formu, njezino pojavljivanje u predodžbi prepoznatljivoga oblika izraženo najčešće u tehnici bakropisa, akvatinte i rezervaša. Nagrađivan je za umjetnički rad u Galeriji Matice srpske 1987., na Međunarodnom bijenalu male grafike u Stockholmu 2001. te za pedagoški rad na brojnim izložbama dječjih radova.

Bio je predsjednik Skupštine (1994.-96.) i predsjednik Izvršnoga odbora (1996.-99.) Sindikata prosvjetnih radnika Vojvodine te osnivač neovisnog sindikata – Unije sindikata prosvjetnih radnika Srbije i član prvoga izvršnoga odbora 1999.

Lit.: *Enciklopedija Novog Sada*, 11, Novi Sad, 1998; *Škola za dizajn »Bogdan Šuput« Novi Sad : 50 godina postojanja i rada*, Novi Sad, 1998; www.uns.ac.rs/sr/izborZvanje/akademija/1320mJockov-MileusnicJULic.pdf

Lj. Vuković-Dulić

KARLAVARIS, Ivan (Crvenka, 3. XI. 1947.), profesor i dizajner fotografije. Sin Bogomila Karlavarisa i Vere, rođ. Mihajlović. U Novom Sadu završio je gimnaziju te Višu pedagošku školu (1973.). Bio je nastavnik fotografije u Školi za dizajn *Bogdan Šuput* u Novom Sadu 1974.-96., zatim radi kao tehnički suradnik za uže stručno područje fotografije na Akademiji umjetnosti u Novom Sadu, a od 1998. kao stručni suradnik. Živi u Novom Sadu.

Od 1975. član je Udruženja likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti i dizajnera Vojvodine (UPIDIV), čiji je bio

predsjednik nekoliko godina, a s Lászlóm Kapitányem uredio je monografiju društva (*Trideset godina Udruženja likovnih umetnika primenjenih umetnosti i dizajnera Vojvodine*, Novi Sad, 1994.). Izradio je knjigu grafičkih standarda za grad Novi Sad i AP Vojvodinu, dizajnirao je monografije *Škola za dizajn »Bogdan Šuput« Novi Sad : 50 godina postojanja i rada* (Novi Sad, 1998.), *30 godina Univerziteta u Novom Sadu : 1960-1990* (Novi Sad, 1990.) i dr. Fotografije mu se nalaze u stalnim postavima Muzeja Vojvodine u Novom Sadu i Gradskoga muzeja u Subotici, u mnogim školama i tvrtkama. Njegovi radovi koriste se za turističku promidžbu i populariziranje raznih manifestacija – izradio je više od 1000 reklamnih panoa, naslovnica publikacija, postera, plakata, kalendara, prospekata, kataloga i ambalaža. Afirmirao se kao vrhunski dizajner vizualnih komunikacija. Temama prilazi s razumijevanjem, a koristi se svim potencijalima tehničkih uvjeta kako bi slikom, bojom, transformacijom realnosti u dvodimenzionalnost fotografije postigao prave učinke.

I. Karlavaris, *Prozor*

Izlagao je na više samostalnih izložaba fotografija: u Kastvu, Novom Sadu, Opatiji, Futogu te na skupnim izložbama u Galeriji UPIDIV-a *Forma* i Oktobarskom salonu Novoga Sada, Majskom salonu u Beogradu, Međunarodnom sajmu grafike i dizajna u Novom Sadu i dr.

Dobitnik je više nagrada: četiri *Zlatne forme* UPIDIV-a za foto-dizajn, Velike pla-

kete UPIDIV-a 1985., Nagrade Novosadskoga sajma 1990., prve nagrade na Prvoj jugoslavenskoj izložbi kalendara 1997., a na natječaju Međunarodnoga vijeća udruženja grafičkoga dizajna (ICOGRADA) i Muzeja postera (Musée de l’Affiche) u Chaumontu 1994. dva su mu rada ušla u stalni postav toga svjetskog muzeja postera u Francuskoj.

Bavio se automobilizmom: s momčadi AMTK-a *Novi Sad* osvojio je prvenstvo Srbije 1968., a prvak Srbije u klasi do 1000 m³ bio je 1971.

Lit.: *Enciklopedija Novog Sada*, 11, Novi Sad, 1998; *Škola za dizajn »Bogdan Šuput« Novi Sad : 50 godina postojanja i rada*, Novi Sad, 1998; www.uns.ac.rs/sr/izborZvanje/akademija/1314ivanKarlaravis.pdf

Lj. Vuković-Dulić

KARLAVARIS, Vjekoslav (Kastav, Istra, 25. VI. 1887. – Rijeka, 5. VIII. 1974.), bankar. U rodstvu je s drugom obitelji Karlavaris iz Novoga Sada – njegov otac Ivan i djed slikara Bogomila bili su braća od strica. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, hrvatsku gimnaziju u Pazinu, a u Beču je diplomirao na trogodišnjoj Visokoj ekonomskoj školi 1909. Isprva je radio kao bankarski činovnik u Trstu 1910.-13., zatim je bio upravitelj Jadranske banke u Rijeci 1914.-18., pa opatijske podružnice Američke banke iz Trsta 1919.-26. Iz Opatije je 1927. emigrirao u Novi Sad, gdje je utemeljio Gradsku štedionicu i bio njezin prvi upravitelj. Okupljala je male štediše i davala povoljne kredite siromašnijim građanima, obrtnicima, učiteljima i drugima koji su gradili kuće na Telepu i drugim dijelovima grada. Mađarske su ga vlasti 1941. otpustile iz službe uz skromnu mirovinu. Nakon rata radio je u Glavnom izvršnom odboru Vojvodine kao referent za distribuciju prozorskih i drugih stakala. Nakon umirovljenja 1947. s obitelji se vratio u Opatiju.

S Novosađankom Marom Mogin vjenčao se 1917. u pravoslavnoj Sabornoj crkvi u Novom Sadu, ali je ostao u katoličkoj vjeri. Iz braka su imali tri sina – Vojisla-

va (1919.), kasnijega arhitekta, Radivoja (1921.), kasnijega višega deviznoga inspektora Narodne banke Vojvodine (1921.), i Đorđa (1922.), kasnijega sanitarnoga inspektora. Oni su nakon preseljenja u Novi Sad kršteni u pravoslavnoj Nikolajevskoj crkvi u Novom Sadu. Nakon povratka obitelji u Opatiju, samo se Radivoj – Rade vratio u Novi Sad 1950., gdje je proveo cijeli radni vijek u podružnici Narodne banke.

Lit.: *Enciklopedija Novog Sada*, 11, Novi Sad, 1998.

M. Cvetanović

KARLOVAČKI MIR, mirovni ugovor potpisan 26. I. 1699. u Srijemskim Karlovcima kojim je završen Veliki bečki rat (poznat i kao Veliki turski rat, Veliki rat za oslobođenje te Morejski rat, prema grčko-mu nazivu za Peloponez – Moreja, gdje se Venecija borila protiv Turske). Započet je osmanlijskom opsadom Beča 1683., po čemu je i dobio ime. Nju je u zadnji tren prekinuo poljski kralj Jan Sobjeski, porazivši na čelu udružene kršćanske vojske Turke u bitki kod Beča 1683. Od toga se poraza Osmansko Carstvo nije nikad oporavilo pa ta bitka, kao i rat, označuju početak povlačenja Turske iz Europe. Kršćanske su zemlje 1684. na inicijativu pape Inocenta IX. osnovale Svetu ligu, u kojoj su se Habsburška Monarhija, Poljsko-Litavska Unija i Mletačka Republika udružile protiv Osmanskoga Carstva, a 1686. priključila joj se i Rusija, što je bilo njezino prvo službeno pridruženje nekomu savezu europskih sila. Tijekom rata habsburška vojska pod vodstvom Karla Lotarinškoga, Maksimilijana Bavorskoga i princa Eugena Savojskoga pobijedila je Osmanlije u još nekoliko velikih bitaka: oslobođenje Budima 1686., kod Mohača 1687., oslobođenje Beograda 1688., kod Slankamena 1691., zimski pohod na Bosnu 1697., kod Sente 1697. Na austrijskoj su se strani borili i Bunjevci, kojima je Dvorsko ratno vijeće 1687. dopustilo naseljavanje skupine od oko 5000 osoba u Segedin, Suboticu i Baju, pa su bunjevački vojnici sudjelovali u daljnjim borbama u Podunavlju, osobito u bitkama kod Slan-

kamena i kod Sente. Tijekom rata oslobođeni su veliki prostori Ugarske, Slavonije, Like i zaleđe Dalmacije, a ratna su zbivanja pratila velike migracije stanovništva: iseljavanje Hrvata i Srba iz Bosne i Hercegovine u Dalmaciju, Liku, Slavoniju, Bačku i Baranju, zatim Srba s Kosova u Ugarsku te povlačenje muslimana s područja koje je Turska izgubila. U tim su migracijama sudjelovali i Hrvati: iz dalmatinskoga zaleđa seli se posljednja veća skupina Bunjevaca u Bačku i ugarsko Podunavlje, a u Slavoniju i Podunavlje naseljavaju se Šokci iz Bosne, čime su u mnogim mjestima ojačane već prijašnje hrvatske zajednice.

Iako su Turci, zahvaljujući tomu što se 1689. Austrija angažirala na Rajni u Ratu za nasljedstvo u Falačkoj, uspjeli povratiti područja južno od Dunava i Save i doprijeti do Sente, ondje su 1697. odlučno poraženi. To ih je primoralo na mirovne pregovore, to prije što je iste godine završen i rat u Falačkoj protiv Francuske. Pregovori su održani 1698.-99. na neutralnom terenu, u okolici Srijemskih Karlovaca, između četiriju glavnih zemalja sudionica rata: Osmanskoga Carstva, Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Poljsko-Litavske Unije. Izvan grada podignuta je okrugla drvena baraka (prema nekim izvorima šator). Ona je, da bi se izbjegla majorizacija sudionika, imala četiri ulaza, koji su gledali na četiri strane svijeta. Pregovarači su njima ulazili istodobno i sjedali za okrugli stol kako nitko ne bi mogao sjediti u pročelju. Bila je to prva upotreba okrugloga stola u diplomaciji kao simbola jednakosti pregovarača. Odredbama mirovnoga sporazuma utvrđene su nove granice u srednjoj Europi, uglavnom prema principu *uti possidetis*, tj. prema zatečenoj vojnoj kontroli nad pojedinim zemljama: Habsburška se Monarhija proširila na cijelu Ugarsku s Erdeljom, Slavoniju, veći dio Srijema i Liku, Osmansko Carstvo zadržalo je Beograd, dio Srijema (jugoistočno od dijagonale Slankamen – Lačarak) i Temišvarski Ejalet (Banat), a Poljska je vratila Podoliju. Venecija je sporazum s Turskom potpisala u Beogradu 7. II. 1699. jer je njezin izasla-

nik preminuo tijekom pregovora. Zadržala je osvojene gradove Knin, Vrliku, Sinj, Vrgorac i Gabelu (tzv. *acquisito nuovo*: novi posjed), na koje se proširilo ime Dalmacija, te Moreju i obalni pojas u Boki kotorskoj od Herceg Novoga do Risna. Dubrovačka se Republika oslobodila pritiska Venecije tako što je od nje odvojena koridorom Turske preko Bosne na more kraj poluotoka Kleka (Neum) i u području rječice Sutornje u Boki. Posebnim sporazumom iz 1700. Rusija je dobila luku Azov.

Mir u Srijemskim Karlovcima potvrdio je velike vojne uspjehe habsburške vojske. Od tada ugarsko Podunavlje i Slavonija politički i kulturno ponovno postaju dijelom srednje Europe, a podunavski Hrvati ulaze u novo razdoblje povijesti pod habsburškom vlašću – jedan dio nastavio je živjeti kao pod feudalnom vlašću ugarske vlastele u obnovljenim županijama, dok je drugi dio još nekoliko desetljeća nastavio vojnički život u okviru Vojne granice.

Kapela Gospe od Mira
kraj Srijemskih Karlovaca

Baraku u kojoj su vođeni pregovori i zaključen Karlovački mir petrovaradinski su franjevci 1710. preuredili u Kapelu Gospe od Mira. Kršeći mir, Turci su je srušili u novom ratu 1716., no franjevci su je obnovili i istodobno je pomaknuli na vrh obližnjega brežuljka, a 1732. drvene su zidove zamijenili zidanim. Namjesto staroga objekta sazidan je novi 1817., čija je gradnja završena 1848. Stradao je u buni 1848./49., ali je obnovljen već 1855. te u još nekoliko navrata, a posljednji put 2008. sredstvima Vlade Republike Hrvatske u vi-

sini od 100.000 eura i Fonda za kapitalna ulaganja AP Vojvodine u visini od 20.000 eura.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; I. Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1998; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 2007; M. Krleža, *Marginalije*, Beograd, 2011; www.kapela-mira.org.

R. Skenderović

KARMELIĆANI, naziv za katoličke redovnike monaškoga reda braće Blažene Djevice Marije od gore Karmela (*lat.* Ordo Fratrum Beatissimae Mariae Virginis de Monte Carmelo). Nose smeđi habit, koji se sastoji od duge haljine, škapulara i kapuljače, a preko svega bijeli plašt za korno i liturgijsko moljenje.

Svoje korijene red nalazi u Svetom pismu, u prorocima Iliji i Elizeju. Ispočetka žive kao pustinjaci na gori Karmel u Palestini. Ondje je, na mjestu špilje u kojoj je, prema predaji, živio prorok Ilija, prvi samostan u klasičnom smislu osnovao križar Bertold iz Kalabrije 1150. Karmelićanski pustinjaci na Karmelu živjeli su prema pravilu *Vitae formulam*, koje je jeruzalemski patrijarh Albert, uz manje preinake i usklađivanje s crkvenim zakonom, odobrio između 1206. i 1214. U skladu s pravilom, karmelićani žive u zajednici kraj crkvice posvećene njihovoj zaštitnici Blaženoj Djevici Mariji, u »pokornosti Isusu Kristu«, »dan i noć razmišljajući o Svetom pismu«, slaveći euharistiju, moleći zajednički časoslov, zajedno blagujući i baveći se manualnim radom.

Dolazak u Europu i prilagodba. Nakon neuspjelih križarskih vojni, početkom XIII. st. karmelićanski pustinjaci s gore Karmela bježe prema Europi, najprije na Cipar, zatim na Siciliju, a borave i u Dubrovniku te u Vrsaru u Istri. God. 1235. osnivaju samostan u Valencienneu u Francuskoj, a 1242. u Hulnu i Aylesfordu u Engleskoj. Kako bi u Europi dobili potvrdu pravila što im ga je dao jeruzalemski patrijarh Albert, obraćaju se papi Honoriju III., koji ga potvrđuje bulom iz 1226. Budući

da je IV. lateranski sabor iz 1215. zabranio osnutke novih redova, morali su dokazati da je njihovo pravilo postojalo prije sabora. Nakon toga papa Grgur IX. bulom iz 1229. potvrdio je pravilo, što im daje pravo na postojanje u Europi, te se usmjeravaju prema tzv. prosjačkim redovima. Papa Inocent IV. bulom iz 1247. ponovno je potvrdio pravilo, koje postoji i danas.

Dok su pustinjaci s gore Karmela bili pristaše pokreta evandeoskoga siromaštva i pokore iz kojih su nastali, nakon dolaska u Europu i Inocentova zahvata u pravilo 1247., red se razvija u smjeru »mješovitoga života«, koji je htio povezati akciju s kontemplacijom, budući da u Europi karmelićani više ne žive samo po pustinjama, nego i u mjestima, koja omogućuju apostolsku djelatnost. Time je ublažena prvotna, uvelike pustinjačka disciplina. Od 1256. papinskim se pismima razvija novi oblik zakonodavstva – konstitucije, koje tumače pravilo i primjenjuju ga na nove okolnosti.

Grb Karmelskoga reda

Razvoj karmelićana u smjeru *vita mixta* s kontemplativnom dimenzijom pridonio je napretku reda i dobru Crkve. Podignuta je kulturna i teološka razina članova reda te se pojavljuju vrsni karmelićanski teolozi, poput Gerarda iz Bologne i Johna Bacont-horpa. Karmelićani obavljaju razne misije za dobro Crkve, npr. sv. Petar Toma, rođen 1305. u Francuskoj, s raznim zaduženjima u papinoj službi, posebno u organiziranju nove križarske vojne, papin je legat na dvoru cara Dušana u Raškoj 1355. radi

pregovora o ujedinjenju kršćanskih crkava, naslovni carigradski latinski patrijarh s posebnim zaduženjima u pitanjima odnosa s Turcima, biskup na Siciliji i nadbiskup na Kreti.

Razvoj studija. Od kada je na Generalnom kapitolu 1297. za generalnoga priora reda izabran Gerard iz Bologne, prvi karmelićanin doktor znanosti, kao uvjet za obnašanje te dužnosti postavlja se doktorat iz teologije. Od tada učeni ljudi upravljaju karmelom, poučavaju na sveučilišnim katedrama, postaju papinim, biskupskim i kraljevskim savjetnicima. Londonski Generalni kapitul 1281. odredio je norme za tzv. kuće studija, gdje su bile ustanovljene škole ili *studia generalia*. Sudjelujući u raspravama o siromaštvu, karmelićani su preko svojih teologa zastupljeni u važnim teološkim diskusijama. Pri kraju XIV. st. broj samostana popeo se na oko 300, a 1472. broj provincija na 33.

Na jadranskoj obali. U Dubrovniku su karmelićani imali samostan pokraj tvrđave sv. Ivana i crkvicu Carmen, koja i danas postoji, ali se tu nisu dugo zadržali, vjerojatno zbog nemogućnosti prilagodbe pustinjačkoga načina života urbanoj. Prema sačuvanim izvorima, u Vrsaru su imali samostan 1227. i u njemu su uz prekide živjeli do 1660., kada je samostan ukinut u sukobu karmelićana s biskupom Gianbattistom de Giudice zbog prava na vlasništvo samostana. Melkior, zadnji od roda bl. Nikole Tavelića, oporukom 1649. ostavio je karmelićanima »sve zemlje na Prviću, osim Doca (koji je otprije bio u vlasti plemića Dominisa), uz dužnost da u Luci podignu kroz dvije godine novi samostan«. Od redovnika Hrvata na Jadranu ističe se Božo Benčić, u više navrata generalni prokurator reda prije nego što je postao ninski biskupom 1436.-61., a bio je i u službi bosanskoga kralja Stjepana Tomaša (1443.-61.), koji je 1459. uputio poslanstvo u Mantovu, gdje je papa Pio II. sazvao kršćanske vladare radi zajedničke obrane od Turaka. Karmelićani biskupi na Jadranu bili su Španjolac Filip Iturbide (Yturibe), nadbiskup i metropolita Dubrovačke me-

tropolije 1727.-28.; Raymundus Agonti de Clareto, kotorski biskup 1331.-34.; biskupi u Poreču Graziadio 1309.-27. i Ivan Lombardo 1388.-1415.; Ludovik, ninski biskup 1424.-36.; Hilger Burgis, biskup Budve 1446.-52.; Joakim Marija Pontalti, hvarski biskup 1761.-67.

Ublaženje stila i kriza karmelićanskoga života. Bujan život i djelovanje karmelićana doveli su do slabljenja redovničke stege, čemu su pridonijeli i prvi zapadni crkveni raskol (istodobno postojanje dvojice papa u Rimu i Avignonu); »crna kuga«, koja je 1348.-50. smanjila broj stanovništva u Europi i redovnika u samostanima, te Stogodišnji rat između Francuske i Engleske (1337.-1435.), koji je donio niz poremećaja u životu puka i redovnika, pa je Generalni kapitul u Nantesu 1430. ublažio pravila sv. Alberta, koja je prilagodio papa Inocent IV., a bulom 1432. potvrdio papa Eugen IV. Pokušaji obnove Reda koji su slijedili bili su pojedinačni i nisu mogli pokrenuti cijeli red: bl. Johannes Soreth pokušao je obnovu, u samostanu Le Serve kod Firenze nastaje Mantovanska karmelićanska kongregacija 1413., u Francuskoj nastaje Kongregacija od Albyja, u okolici Genove Kongregacija Montis Oliveti, a znatne pokušaje činili su i kapituli reda.

Terezijanska obnova. Tek je sv. Terezija Avilska potaknula druge redovnice u samostanu Utjelovljenja u Avili (Španjolska) na dublju obnovu. Pritom naglasak nije stavljala na strogost, kako je to bilo u drugim pokušajima obnove, nego na molitvu, kojoj je askeza podređena, i izrazitu aktivnost. Prvi ženski obnovljeni samostan sv. Josipa u Avili osnovala je 1562. Ondje je zajednica od 12 sestara živjela prema prvotnom pravilu sv. Alberta, u potpunosti klauzuri, i bavila se unutarnjom molitvom i manualnim radom. Nakon što se Generalni prior iz Rima Ivan Krstitelj Rossi tijekom kanonskoga pohoda španjolskim karmelićanima 1567. oduševio uspjehom prvoga ženskoga obnovljenoga karmela, dao je sv. Tereziji kanonske ovlasti da osnuje onoliko svojih karmela koliko joj bude moguće, a ukupno 16 osnovanih samostana u Špa-

njolskoj 1562.-82. uzeo je pod izravnu jurisdikciju. Također je dopustio Tereziji da osnuje dva samostana za redovnike, koji će biti na usluzi Terezijinim sestrama, ali nije dopustio osnivanje više samostana zbog napetosti u redu nakon pokušaja obnove u raznim osnovanim kongregacijama. Terezija je s mladim redovnikom Ivanom od Križa (*španj.* San Juan de la Cruz) i starijim redovnikom Antoniom de Heredia u zaseoku Duruelo otvorila prvi muški obnovljeni karmel 1568. Obnova je tekla u korist Terezijine zamisli pa je, unatoč protivljenju većine provincijskih poglavara i redovnika, mnogo mladih dolazilo u obnovljeni red: do 1575. osnovano je 8 samostana u Španjolskoj. No redovnici karmelićani ublaženoga pravila Tereziju su proglasili »nemirnom redovnicom i lualicom« i zatvorili je u samostan u klauzuru, Ivana od Križa zatvorili su u samostanski zatvor, druge obnovljene redovnike premjestili su u njihove samostane ili su sami sebe postavili za samostanske poglavare. Međutim, Terezija i još neki redovnici potajno su komunicirali sa španjolskim kraljem Filipom II. i preko kanala u Rimu uspjeli postići da papa Grgur XIII. bulom iz 1580. proglasi Terezijine obnovljene karmelićane posebnom provincijom, u kojoj karmelićani staroga opsluživanja više nemaju ovlasti. Tako je red podijeljen na dvije grane, pa se nova grana obnovljenoga karmela, zbog razlikovanja od dotadašnje grane reda karmelićana (*Ordo Carmelitarum*, Ocarm) i intenzivnije molitvene discipline, naziva redom bosonogih karmelićana (*Ordo Carmelitarum discalceatorum*, OCD), budući da ne nose cipele, nego sandale, ili hodaju bosi, za razliku od »obuvenih«, koji nose cipele. Dok obnovljeni red živi prema prvotnom neublaženomu pravilu sv. Alberta, nereformirani red živi po tom pravilu, ali ublaženoga stila. Za razliku od obnovljenoga ženskoga reda, muški red ne živi u klauzuri, nego djeluje i izvan samostana. Terezijanska obnova reda urodila je brojnim svecima i blaženicima: sv. Terezija Avilska, crkvena naučiteljica (1515.-82.); sv. Ivan od Križa, crkveni naučitelj (1542.-91.); br. Dionizije od Rođenja (1600.-38.) i br. Redemp-

to od Križa (1598.-1638.), prvi karmelićanski mučenici; bl. Terezija od sv. Augustina i 16 mučenica iz Compiiegnea (giljotinirane 1794. u Parizu); sv. Terezija od Djeteta Isusa i Svetoga Lica, crkvena naučiteljica (1873.-97.); sv. Terezija Benedikta od Križa Edith Stein, suzaštitnica Europe i crkvena naučiteljica (1891.-1942.); sl. Božji o. Gerard Tomo Stantić (1876.-1956.) i dr.

Prvi Hrvat koji je stupio u terezijanski obnovljeni karmel i susretao sv. Tereziju Avilsku za njezina života bio je br. Ivan od Bijede (fray Juan de la Miseria, oko 1526.-1616.). Sv. Terezija imenom ga spominje u knjizi *Osnuci* kao »velikoga slugu Božjega i vrlo skromnoga u stvarima od ovoga svijeta«, a u karmelskom okružju najpoznatiji je po tome što je prvi naslikao Terezijin portret za njezina života. U vrelima se spominje njegovo talijansko (napolitansko i moliško) te hrvatsko podrijetlo – bio je moliški Hrvat, rodnom iz talijanske regije Molise. Hrvat karmelićanin terezijanske obnove bio je i o. Paulin od sv. Bartolomeja (Ivan Filip Vezdin, 1748.-1806.), iz Donje Austrije, glasoviti indolog i autor prve sanskrtске

o. Ivan od Bijede, *Portret sv. Terezije Avilske*

gramatike. Povezanost Karmela i Hrvata pojačala se na kraju XIX. st., nakon što je sluga Božji o. Gerard Tomo Stantić 1896. stupio u karmelićanski novicijat u Grazu (Austrija) te je 1904. kao mladi svećenik poslan u novoosnovani samostan u Somboru, koji će otvoriti put karmelićanskomu redu u Hrvatskoj.

Brojčano stanje obnovljenih karmelićana. »Zlatno doba« obnovljenih karmelićana bilo je u XVII. te u prvim desetljećima XVIII. st. U to doba Španjolska je kongregacija imala osam provincija, uključujući i onu u Portugalu i Meksiku. Red je imao 120 samostana, 3500 redovnika i 4000 karmelićanki. Talijanska je kongregacija potkraj XVII. st. imala 19 pro-

Gradišćanski Hrvat o. Paulin od sv. Bartolomeja, indolog

vincija po cijeloj Europi i 19 samostana u misijama u Africi. God. 1605. karmelićani otvaraju misije u Perziji. Prvi karmelićanski mučenici terezijanske obnove bili su bl. Dionizije i bl. Redempto, koji su poslani u misije na Sumatru, gdje su 1638. podnijeli mučeništvo. Iz Perzije karmelićani prelaze u današnji Irak, Siriju, Libanon i 1631. ponovno dobivaju svoj središnji samostan na gori Karmelu. Sredinom XVIII. st. osnovane su Bavorska, Flamanska i Lorenska provincija, iz Poljske provincije izdvojena je i osnovana nova Litavska provincija, a 1797. osniva se i Ruska provincija, koja je poslije pripojena Litavskoj, ali su carskim dekretom obje ukinute 1844. Papa Pio IX. ujedinio je 1875. Španjolsku i Talijansku kongregaciju u jedan red bosonoge braće Blažene Djevice Marije od gore Karmela, s vlastitim generalom reda. Mađarska poluprovincija osnovana je 1903. izdvajanjem iz Austrijske provincije sa samostanima u Győru, Budimpešti i Somboru (iz kojega će se poslije karmelićani proširiti u Hrvatskoj). God. 1926. red je podijeljen na 31

provinciju, dvije poluprovincije i 10 drugih pravnih skupina, u kojima je u 439 samostana živjelo 3709 redovnika. God. 2009. u svijetu bilo ukupno 3972 karmelićanina.

Karmelićanski samostan u Somboru.

Ondašnji poglavar Mađarske poluprovincije István Soós želio je osnovati, uz postojeće samostane u Győru i Budimpešti, još jedan za studente karmelićane. Izbor je pao na Sombor te je, uz već postojeću velebnu crkvu sv. Stjepana Kralja, koja je građena 1869.-1903., samostan osnovan 1904. Prvi redovnici bili su o. István (Soós), Mađžar; o. Apolinar, Nijemac; i o. Gerard (Stantić), Hrvat, te još dvojica časne braće (br. Mátyás, Mađžar, laik s jednostavnim zavjetima, i br. Péter, Mađžar, koji je znao hrvatski, laik sakristan). U samostanu se održavala nastava filozofije i teologije za mlade karmelićane 1905.-20. – profesori su bili karmelićanski oci, koji su dolazili iz drugih samostana održati predavanja i ispite. Kada je nakon stvaranja Kraljevine SHS otežan prelazak granice s Mađžarskom, ukinuto je teološko učilište za mlade karmelićane u Somboru, a samostan je izdvojen iz Mađarske poluprovincije 1924. i izravno pripojen Generalnoj kući u Rimu. U somborskoj karmelskoj crkvi 1926. nove su orgulje posvećene sv. Maloj Tereziji od Isusa (u Jugoslaviji su po veličini bile treće – nakon zagrebačkih i đakovačkih, a danas su najveće u Vojvodini i Srbiji). Mladi prior o. Ambrozije Bašić, uz o. Gerarda Tomu Stantića i o. Benjámina Balázsa, osniva malo dječjačko sjemenište karmelićana u Somboru 1926., u koje se prima 13 dječaka. Uz tri oca, samostan je imao 12 braće nesvećenika. Sjemeništarcu su stanovali i učili u samostanu, a pohađali su državnu gradsku gimnaziju. Iz sjemeništa je izišlo više novih zvanja za karmel: o. Vilko Dorotić iz Sombora, o. Terezije Hipich iz Čonoplje, o. Friedrich Gillich iz Filipova (od 1947. Bački Gračac), o. Ladislav Marković i o. Ivan Keravin iz Monoštora te o. Ante Stantić iz Subotice, koji su poslije su novicijat završili u Crzerni kraj Krakova, a studij teologije u Lavovu, na gori Karmelu i u Rimu. God 1958. sjemeništarcu, njih

sedmorica, s o. Ivanom Keravinom prelaze u Hrvatsku, najprije u Hrvatski Leskovac kraj Zagreba kod karmelićanki Božanskoga Srca Isusova, a 1959. u novootvoreni samostan u Remetama, gdje pohađaju gimnaziju nadbiskupskoga dječakoga sjemeništa na Šalati.

Karmelićanska crkva i samostan
u Somboru nakon izgradnje

Prelazak karmelićana iz Sombora u Hrvatsku. Između dva svjetska rata o. Gerard Tomo Stantić pregovarao je sa zagrebačkim nadbiskupom Alojzijem Stepincem o kupnji zemljišta u Zagrebu i gradnji karmelićanskoga samostana. O. Gerard kupio je 1940. zemljište u Zagrebu na Kustošiji novcem koji je darovala njegova sestra Janja Prčić, karmelićanska trećoredica i zemljoposjednica iz Subotice. Rat je omeo gradnju samostana i crkve, a nakon dolaska komunističkih vlasti zemljište je oduzeto i preko njega prelazi autocesta Zagreb – Ljubljana. Od 1954. karmelićani iz Sombora intenzivno rade na dolasku karmelićana u Hrvatsku, što se ostvarilo 1958., kada su o. Ivan Keravin, br. Imre Pósa i sedmorica sjemeništaraca iz Karmela u Somboru, prešli u Hrvatsku, i to najprije u samostan karmelićanki Božanskoga Srca Isusova u Hrvatski Leskovac, a 1959. u samostan u Remetama. Tako je u Hrvatskoj počeo ži-

vjeti karmel, koji se razvio u današnju Hrvatsku karmelsku provinciju sv. Oca Josipa. Najzaslužniji su za dolazak karmelićana u Hrvatsku kardinal Alojzije Stepinac, ondašnja priorica karmela u Brezovici časna majka Regina Terezija od Isusa te remetski župnik mons. Leopold Rusana. On je karmelićane ugostio u svojoj župnoj kući, bivšem pavlinskim samostanu, koji će 1960. postati karmelski samostan Majke Božje Remetske.

Hrvatska provincija. Karmel u Jugoslaviji podignut je 1969. na status povjereništva, a prvi povjerenik bio je o. Ante Stantić. Povjereništvo je 20. II. 1990. uzdignuto na status Jugoslavenske provincije sv. oca Josipa, koja je 3. IX. 1992. promijenila ime u Hrvatska karmelska provincija sv. oca Josipa. Ona danas obuhvaća samostane Sombor, Zagreb – Remete, Split, Krk, Zidine (BiH) i Sofija (Bugarska) i ima oko 70 članova. Danas su iz Bačke i Vojvodine redovnici o. Ante Stantić (Đurđin, 1919. – Zagreb, 2013.), br. András Varga (Svilojevo, 1929.), br. Stipo Doboš (Monoštor, 1946.), o. Mato Miloš (Sonta, 1947.), br. Josip Alaga (Sombor, 1966.), o. Bernardin Vizmeg (Đurić, *madž.* Bácszentgyörgy, 1966.), br. Nikola Kuruc (Sonta, 1970.), o. Endre Nagy (Skorenovac, Banat, 1979.), o. Zlatko Pleškosić (Sombor, 1980.) i br. Marko Petar Anišić (Sombor, 1982.).

Hrvatski karmelićani osnovali su u Remetama 1987. Institut za kršćansku duhovnost pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a od 2005. u Somboru djeluje Duhovni centar o. Gerarda. Postupak za proglašenje blaženim i svetim o. Gerarda Tome Stantića pokrenut je 1985., a od 2009. u Somboru izlazi glasilo Vicepostulature za upoznavanje sluge Božjega o. Gerarda Tome Stantića *Otac Gerard*.

Lit.: K. Stošić, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941; A. Stantić, *Karmelićani*, Zagreb, 1995; *Baština za budućnost : Karmel u Somboru 1904. – 2004*, Zagreb – Sombor, 2005; J. Zečević, *Pedestogodišnjica prisutnosti Karmela u Hrvatskoj – prošlost, aktualno stanje i perspektive za budućnost*, *Vjesnik Karmelićana*, 1/2010, Zagreb.

M. Miloš

KARMELIĆANKE, ženska grana karmelskoga reda. Osnovao ih je u XV. st. bl. Johannes Soreth u sklopu reforme reda, koju je provodio kao generalni prior. Nastale su od skupina žena koje su stanovale u privatnim kućama i nastojale živjeti prema uredbama karmelskoga reda u povezanosti s pokojim muškim samostanom. Soreth je postojeće malobrojne zajednice pravno okupio uz pomoć pape Nikole V., koji je bulom *Cum nulla* 1452. proširio ovlasti generala i provincijala karmelskoga reda za osnivanje karmelićanki. Prvi ženski samostani osnivaju se u Firenci 1452., Nizozemskoj 1453., Francuskoj 1461. i Barceloni 1463. Među prvim karmelićankama ističe se bl. Franciska Amboise (1427.-85.), kći nadvojvode Luja Amboisea, koja je, kao udovica bretagnskoga kneza Pierrea, 1457. upoznala Soretha i pomagala mu pri osnivanju ženske grane reda. Sv. Terezija Avilska utemeljila je 1562. ženski obnovljeni samostan sv. Josipa u Avili, što je bio početak nove karmelske grane – reda bosonogih karmelićanki (*lat.* Ordo Carmelitarum discalceatorum, OCD). Odobrio ju je papa Grgur XIII. bulom iz 1580. Karmelićanke nose smeđu odjeću, koja se sastoji od haljine i škapulara, na glavi nose velum, a u kornoj i liturgijskoj molitvi bijeli plašt, kao i karmelićani. Na nogama nose sandale, kao i bosonogi karmelićani. Ženski ogranak reda živi u strogoj klauzuri: ne izlaze iz samostanskoga kompleksa, koji je omeđen »klauzurom«, a čine ga samostan i dvorište s vrtom, osim u nužnim potrebama, npr. liječniku ili nekim izvanrednim poslovima. Žive po neublaženom prvotnom pravilu sv. Alberta, jeruzalemskoga patrijarha, kao i bosonogi karmelićani. Danas (2012.) u svijetu ima 823 ženska klauzurna karmela s 11.657 karmelićanki. Osim bosonogih, u svijetu djeluju i posebne družbe karmelićanki koje se bave karitativnom i odgojnom djelatnošću (karmelićanke božanskoga Srca Isusova, karmelićanke od milosrđa), osnovane uglavnom u XIX. st., koje žive po prvotnom pravilu sv. Alberta, ali imaju i vlastite konstitucije.

U Hrvatsku dolaze 1939. iz Austrije. Bile su to četiri hrvatske sestre koje su stupile u red u Innsbrucku. Iz innsbruškoga karmela došla je majka Regina Terezija Trbljanić koja je postala prva priorica i utemeljiteljica karmela u Brezovici, iz karmela Mayerling došle su s. Marija Terezija i s. Josipa, a iz karmela u Grazu s. Agneza. Doveo ih je zagrebački nadbiskup kardinal Stepinac i najprije im dao svoj dvorac u Brezovici te je pokraj njega dao izgraditi novi samostan. Iz toga karmela nastao je novi karmel Juršići u Porečko-pulskoj biskupiji 1965., odakle su se sestre zbog neprikladnosti života 1977. odselile u bivši franjevački samostan u Kloštar Ivaniću. U franjevačkom samostanu u Šarengradu karmel je osnovan 1988. Odatle su sestre prognane potkraj 1991. te su se odselile u Remete, u zgradu Instituta za duhovnost. God. 2001. završile su izgradnju novoga samostana u Đakovačkoj Breznici, gdje su se nastanile 22 redovnice, a klauzura je uspostavljena 2010. Sestre iz Brezovice, Kloštra Ivanića i Đakovačke Breznice u zajednici su osnovale samostan u Mariji Bistrici. Temeljni kamen postavljen je 1994., sestre su se uselile 1998., a posveta crkve i postavljanje klauzure bili su 2000. Iz tih samostana u Hrvatskoj pojedine sestre udružile su se i osnovale 2003. novi samostan u Nenshatu (Skadarska nadbiskupija, Albanija). Dio karmelićanki iz Brezovice osnovao je samostan na Stupu u Sarajevu 1990., koji je kanonski ustanovljen u lipnju 1991. U ratu je srušen, ali su ga nakon rata 1999. sestre obnovile te su se ondje nastanile i postavile klauzuru 2000. U Hrvatskoj, osim reda bosonogih sestara Blažene Djevice Marije od gore Karmela, djeluju i karmelićanke božanskoga Srca Isusova, i to u samostanima Zagreb – Vrhovac, Hrvatski Leskovac, Strmec Samoborski, Belica, Prišlin, Slavonski Brod, Punat na Krku, Bibinje, Split i Metković.

Prije osnutka samostana u Šarengradu karmelićanke iz reda bosonogih sestara pohodile su franjevački samostan u Baču i planirale ondje otvoriti svoj samostan, ali su se naposljetku opredijelile za osnivanje

samostana u franjevačkom samostanu u Šarenggradu. U novije doba tri su klauzurne karmelićanke iz Bačke: s. Lidija Bakula (rodом iz Sombora) u Kloštru Ivaniću, s. Ljilja Prelić (rodом iz Sonte) priorica je u Đakovačkoj Breznici, i s. Márta u Pečuhu (Mađarska).

Lit.: L. I. Krmpotić, 25. obljetnica osamostaljenja Subotičke biskupije (1968. – 1993.), *Subotička Danica kalendar za 1993.*, Subotica, 1992; A. Stantić, *Karmelićani*, Zagreb, 1995; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; J. Zečević, Pedesetogodišnjica prisutnosti Karmela u Hrvatskoj – prošlost, aktualno stanje i perspektive za budućnost, *Karmelski vjesnik*, 1/2010, Zagreb; www.karmel.hr.

M. Miloš

KARMELIĆANSKI TREĆI RED, udruga katoličkih laika pri karmelskom redu. Papa Nikola V. bulom *Cum nulla* iz 1452. dao je karmelićanima mogućnost osnivanja svjetovnoga reda radi širenja njihova redovničkoga života izvan samostana, koju su drugi redovi već imali. Obnova karmelskoga reda od strane sv. Terezije Avilske i njegovo grananje na red bosonogih karmelićana (*Ordo Carmelitarum discalceatorum*, OCD) i karmelićane staroga opsluživanja (*Ordo Carmelitarum*, OCarm) utjecala je i na razvoj trećega reda. U obnovljenom redu treći se red širi sa sv. Terezijom Avilskom, a 1700. vrhovni poglavar o. Kvinto od sv. Karla donio je Pravilo Trećega reda. Iako članovi trećega reda nose svoju građansku odjeću, pri primanju u red odijevaju škapular Gospe Karmelske smeđe boje, koji se sastoji od dva manja smeđa platna spojena dvjema vrpčama. To nose preko glave svakog dana ili u obliku škapularske medaljice na lančiću, koja predstavlja lik Srca Isusova, a na drugoj strani lik Blažene Djevice Marije s Isusom, koja drži škapular u rukama. Svjetovni red obnovljenih karmelićana (*lat. Ordo Carmelitarum Discalceatorum Saecularis*, OCDS) danas postoji u mnogim zemljama svijeta, pa tako i u Hrvata.

Hrvatski karmelski treći red niknuo je pri somborskom karmelu zauzimanjem sluge Božjega o. Gerarada Tome Stantića. Svjetovni red u Somboru osnovan je dekretom generalnoga poglavara karmeli-

ćana u Rimu 8. VIII. 1913., a već na blagdan Male Gospe 8. IX. o. Gerard primio je prve članove trećega reda te je bio njihov dugogodišnji voditelj. Kako su članovi reda mađarske narodnosti imali pravila na svojem jeziku, on je iste godine priredio i tiskao pravila na hrvatskom. Svrha je karmelskoga trećega reda promicati karmelićansku duhovnost kontemplativne molitve i kršćanskoga zauzimanja u svijetu, po svjetovnjacima muškoga i ženskoga spola, od navršene 18. godine života pa nadalje. Somborski karmelski treći red imao je u početku oko sto članova i obuhvaćao je hrvatske, mađarske i njemačke vjernike.

Treći red Gospe Karmelske i svete Terezije, Sombor, 1913.

Prva priorica bila je s. Julka Parčetić Sirotan, kći uglednoga somborskoga veleposjednika, a njezina zamjenica s. Marcela Žuljević, duhovna odgojiteljica i pjesnikinja. Osim toga, svaka je narodnost imala svojega upravitelja, koji je članove vodio na njihovu materinskom jeziku i odgajao ih u duhu karmela. Osim iz Sombora i okolice, imao je članove i iz Bajmoka i Subotice, a zahvaljujući zauzimanju župnika Opata Egerta i ogranak među Nijemcima u Apatinu. U Subotici se među Hrvatima karmelski treći red širio zahvaljujući djelovanju s. Janje Prčić, suradnice i sestrične o. Gerarda Tome Stantića.

Iz straha od komunističkih progona, nakon Drugoga svjetskoga rata same članice trećega reda spalile su kroniku ustanove trećega reda karmelićana u Somboru da se ne bi otkrile osobe koje su pripadale redu.

Iako nakon rata formalno nisu postojale, i dalje su se ponašale kao da su članice u redovitim mirnim vremenima. S dolaskom nešto povoljnijih vremena za Crkvu ponovno su i formalno zaživjele, počele su pisati novu kroniku i evidenciju članova.

Danas su članovi karmelskoga trećega reda organizirani u Somboru kao samostalna zajednica, koja prima članove hrvatske, mađarske i drugih narodnosti. Ima oko 50 članova, uglavnom iz Sombora. Trenutačno je priorica s. Valéria Utasi, koja ima svoj savjet i učiteljicu novakinja.

Nakon što su karmelićani 1959. došli u Hrvatsku, o. Ante Stantić bio je promicatelj svjetovnoga karmelskoga reda u Remetama. U prvoj skupini bila su samo dva člana, koji su pripadali svjetovnomu redu u Somboru. Tijekom 1966. broj se članova povećao, a generalni je poglavar karmelićana u Rimu dekretom 1977. ustanovio Zajednicu svjetovnoga karmelskoga reda u Remetama, koja danas ima oko 50 članova. Svaki karmelski samostan u Hrvatskoj karmelskoj provinciji svetoga oca Josipa (Zagreb – Remete, Split, Krk, Sombor, Zidine /BiH/ i Sofija /Bugarska/) ima vlastiti treći red i upravu.

Članovi trećega reda uglavnom se bave radom na svojem savršenstvu u krepostima prema karizmi karmela i svjedoče vjeru u Isusa Krista na svojim radnim mjestima te se bave karitativnim radom i izdavačkom djelatnošću, kao npr. članovi u Sofiji, koji prevode djela karmelićanskih učitelja Crkve na bugarski jezik. Članom se postaje željom pojedinaca i primanjem u treći red, koje obavlja priorica reda. Najprije se postaje kandidat, zatim slijede trogodišnji novicijat i polaganje prvih zavjeta čistoće, poslušnosti i siromaštva, a nakon tri godine polaganje istih vječnih zavjeta.

Lit.: A. Stantić, *Zagrliti Krista i duše: životni put sluge Božjega Gerarda Tome Stantića karmelićanina 1876 – 1956*, Zagreb, 1994; *Baština za budućnost: Karmel u Somboru 1904. – 2004.*, Zagreb – Sombor, 2005; <http://ocds.karmel.hr>.

M. Miloš

KARMIC (*tur.* karmak: miješati), prekrivena iskopana jama namijenjena čuvanju povrća tijekom zime. Pravljen je u kućanstvima gdje nije bilo podruma, a kopan je uz kraj dvorišta gdje nije bilo previše vlage, nedaleko od kuće ili salaša. Dubina mu je bila 1-2 m, a veličina je ovisila o potrebama kućanstva. Za silazak u nj izrađivane su stube, najčešće urezivanjem u zemlju. Bio je pokriven prućem, slamom ili kukuruzovinom, preko čega je bila nabacana zemlja. Takav je prekrivač osiguravao da temperatura u karmiću zimi ne bude ispod ništice. Na pod se najčešće stavljala slama, a tek ponegdje i pijesak. U njemu su se čuvali peršin, mrkva, krumpir, repa, bundeve i sl.

Izvor: Kazivanje Grge i Dominike Piuković iz Subotice.

Lit.: G. Vuković, *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodini*, Novi Sad, 1988; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; K. Steuerwald, *Türkçe – Almanca sözlük*, Istanbul, 1995; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

L. Cvijin i I. Piuković

KÁROLYI, Mihály (Budimpešta, 4. II. 1875. – Vence, Francuska, 19. II. 1955.), grof, političar. Potomak stare aristokratske porodice i zemljoposjednik, isprva konzervativnih nazora, poslije član Liberalne stranke (*Szabadelvű párt*) i Stranke neovisnosti '48 (*Függetlenségi és 48-as párt*), od koje se odcijepio 1916. i formirao Novu stranku neovisnosti '48 (poznata kao Károlyijeva stranka). Bio je saborski zastupnik 1905.-06. i 1910.-18. Suprotstavljao se magnatskoj i nacionalističkoj politici predsjednika vlade grofa Istvána Tisze, zahtijevajući socijalne reforme, ukidanje veleposjeda (iako je bio jedan od najvećih veleposjednika), opće i tajno pravo glasa te ravnopravnost nemadžarskih naroda u Ugarskoj, ali su njegove ideje imale malo pristaša. Pred Prvi svjetski rat postao je vođom političara koji su se zauzimali za neovisnost Mađarske.

U vrijeme raspada Austro-Ugarske organizirao je 25. X. 1918. svojevrsnu protu-

vladu – Madžarsko narodno vijeće (MNV), koje je u »revoluciji jesenskih ruža« (*madž.* Őszirózsa forradalom) njegovim imenovanjem za predsjednika vlade 31. X. postalo vladom. Javno mišljenje i političke elite nadale su se da će, kao prominentni član oporbe koji nije sudjelovao u poraženoj madžarskoj politici, uspjeti kod Antante ublažiti posljedice ratnoga poraza. Tako je u uvjetima političke anarhije, gospodarskoga kaosa te nacionalnih težnja Čeha, Slovaka, Rumunja, Hrvata i Srba, neuspješno nastojao očuvati teritorijalnu cjelovitost neovisne Madžarske, prije svega kroz diplomatske pokušaje zaključenja separatnoga mira. U sklopu toga pokušao je postići i pomirenje s manjinama: već pri formiranju MNV-a pozvao je na pomirbu s nemadžarskim narodima bez narušavanja teritorijalne cjelovitosti zemlje; u MNV-u je ministar bez lisnice zadužen za nacionalne manjine bio Oszkár Jászi; nakon dolaska na vlast pokušao je uključiti slavenske i rumunjske vođe u MNV sazavši njihove predstavnike u Budimpeštu da na zajedničkoj konferenciji postave temelj usklađivanja odnosa manjina i Madžara te obećavajući autonomiju narodnostima, ali se predstavnici manjina nisu odazvali. Na području Bačke i Banata prije ulaska srpske vojske vođena je intenzivna propaganda i dijeljeni su leci s pozivima da narodi tih krajeva ostanu u okvirima Ugarske, a nakon ulaska srpske vojske u južnu Ugarsku bez odjeka je ostao njegov proglas upućen »narodima nemadžarskoga jezika – Bunjevcima, Nijemcima, Rumunjima, Rusinima, Sasima, Srbima i Slovacima«, u kojem im je obećavao teritorijalnu autonomiju, agrarnu reformu i korjenite društvene promjene.

Iako se zauzimao za međunacionalno pomirenje i smatran je prijateljem Slave na, zbog ratnoga poraza Monarhije, širenja boljševizma te načela samoodređenja naroda, koje je proklamirao američki predsjednik Woodrow Wilson, povijesni događaji uvelike su tekli u drugom smjeru. U ofenzivi kod Vittorio Venetta i dolini Piave 24. X. – 3. XI. Talijani su probili talijansku bojišnicu i porazili austro-ugarske snage u rasulu, a narodna vijeća nemadžarskih

naroda Monarhije jedno za drugim proklamirala su neovisnost, unatoč protivljenju madžarskoga i njemačkoga stanovništva: u Pragu je Čehoslovačko narodno vijeće 28. X. proglasilo Deklaraciju o neovisnosti; u Zagrebu je 29. X. Sabor Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije proglasio Državu Slovenaca, Hrvata i Srba; Slovačko narodno vijeće iz sjeverne Ugarske sazvalo je 30. X. u Turčanjskom Sv. Martinu Veliku narodnu skupštinu, koja je proglasila odcjepljenje od Ugarske i priključenje Češkoj; Poljska vlada u Lublinu formirana je 7. XI., a neovisnost je proglasila 11. XI.; Narodno vijeće sedmogradskih i ugarskih Rumunja sazvalo je 1. XII. u Alba Juliji (*madž.* Gyulafehérvár) Rumunjsku narodnu skupštinu, koja je proglasila ujedinjenje s Kraljevinom Rumunjskom; istoga dana proglašeno je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca ujedinjenjem nepriznate Države SHS s Kraljevinom Srbijom, koja je prije toga anektirala nedefinirani prostor Vojvodine (samoproklamirana Velika narodna skupština u Novom Sadu 25. XI.) i Crnu Goru (samoproklamirana Velika narodna skupština u Podgorici 26. XI.).

U to vrijeme Károlyi je sudjelovao na neuspješnim pregovorima o prekidu vatre u Beogradu 6. – 8. XI., a nakon što je njegova vlada 13. XI. u Beogradu potpisala vojnu konvenciju (primirje), srpska i rumunjska vojska zauzele su područja do demarkacijske crte Barča (*madž.* Barcs) – Pečuh – Baja – Tisa – Moriš – Marosvásárhely (*rum.* Mureş-Oşorhei, Târgu Mureş) – Bistrica (*madž.* Beszterce, *rum.* Bistrița) – Szamos (*rum.* Someş). Iako je u međuvremenu (16. XI.) MNV preuzeo funkciju parlamenta te proglasio neovisnu Madžarsku i republikanski oblik vladavine (Madžarska Demokratska Republika, tzv. Prva madžarska republika), a Károlyija izabralo za privremenoga predsjednika republike, nepriznata država bila je pod međunarodnom vojnom blokadom, u političkom i gospodarskom rasulu, a mase boljševizirane pod utjecajem povratnika s Istočne bojišnice. Kako nova vlada, izabrana 19. I., nije prihvatila ultimatum francuskoga generala Vixa od 20. III. da rumunjske trupe zapo-

sjednu nova područja preko demarkacijske crte, boljševici pod vodstvom Béle Kuna uspostavili su 21. III. 1919. diktaturu formirajući Mađarsku Sovjetsku Republiku, a Károlyi je podnio ostavku. Nešto prije sloma diktature, u srpnju je emigrirao, gdje je nakon prvih godina (među ostalim, bio je u Dalmaciji 1921.-23., a beogradska mu je vlada dala i jugoslavensku putovnicu, kojom se koristio do 1946.), najdulje boravio u Francuskoj i Engleskoj. Zbog gubitka velika dijela povijesnoga ugarskoga teritorija vlada Miklósa Horthyja osudila ga je u montiranom procesu za veleizdaju te mu je konfiscirala imovinu.

Potkraj Drugoga svjetskoga rata u Londonu je bio na čelu Mađarskoga vijeća radi uspostave demokracije u zemlji, no bez učinka. U Mađarsku se vratio 1946., nakon čega je imenovan za veleposlanika u Parizu, ali je podnio ostavku 1949. zbog staljinističke represije i ostao u Francuskoj. Posmrtni su mu ostaci 1962. preneseni u Budimpeštu.

Djela: *Egy egész világ ellen*, München, 1922 (Bécs, 1923,² Budapest, 1965³); *Memoirs of Michael Karolyi : Faith Without Illusion*, prijev. C. Károlyi, London, 1956 (*Hit, illúziók nélkül*, Budapest, 1977, 1978², pretpisak 1982³ /cenzurirana izdanja/ 2013⁴; *Vjera bez iluzija : Memoari »crvenoga grofa«*, prijev. s mađž., Zagreb, 1982).

Lit.: P. Pekić, *Propast Austro-Ugarske monarhije i postanak nasljednih država*, Subotica, 1937; P. Pekić, *Povijest oslobođenja Vojvodine*, Subotica, 1939; M. Károlyi, *Vjera bez iluzija : Memoari »crvenoga grofa«*, Zagreb, 1982; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1990; A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809 – 1918*, Zagreb, 1990; P. Hanák, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995; P. Rokai i dr., *Istorija Mađarske*, Beograd, 2002; L. Kontler, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 2007.

S. Bačić

KARPERAC (mađž. karperec), narukvica. U bačkih je Bunjevaca običaj da se za veliki god (veliki blagdan), najčešće za Božić ili Tri kralja (Bogojavljanje), ženska osoba (ponajprije ona koja se zadjevojčila) dariva zlatnom narukvicom – *karpercom*. Djevojke iz imućnijih obitelji dobivale su po nekoliko *karperaca* različitih širina, koje su za

velike godove, uz svečanu nošnju, stavljale na ruke i u javnosti s ponosom pokazivale.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenederović

KARUCE (tal. carrozza: kočija) svečana zaprežna kola. Bunjevci i Šokci tradicionalno su ih koristili za odlazak u crkvu, u svatove, na pogreb, u goste i u drugim sličnim prigodama, npr. kod Bunjevaca su se bandaš i bandašica u njima vozili na dužijanci. Za razliku od haptika, koje su imale i mogućnost za prijevoz lake robe (moglo im se vaditi stražnje sjedalo), karuce su služile isključivo za prijevoz ljudi. Luksuznije su od haptika zbog bolje kvalitete sjedala, a smatrale su se i ljepšima zbog uresa od drva i metala, zbog posebna sjaja i boje laka.

Karuce

Nastale su sredinom XIX. st., zajedno s još nekoliko vrsta lakih zaprežnih kola (npr. haptike). Jedan od mađarskih naziva bio je *monori kocsi*, prema mjestu Monor (njem. Mindorf) u Peštanskoj županiji, gdje su i nastale. Bunjevci su ih nekada nazivali *feder-kolima*, tj. kolima s oprugama. Konstrukcijski su nalik haptikama, čak su i neki dijelovi jednaki (npr. *jarmac*, *drek*, *bak*, *sicovi*, *šarhanji*, *vitine*), no nisu imale *lotra* i *šarage*, pa je prilaz stražnjem sjedalu bio puno lakši. U novije vrijeme mogu se vidjeti samo u svečanim povorkama na dužijanci i u ponekim obiteljima, koje ih čuvaju kao ukras i uspomenu.

Izvor: Privatna arhiva Grge Piukovića iz Subotice: rukopisna zaostavština Antuna Pokornika, organizatora subotičke Dužijance 1970-ih.

Lit.: T. Pettko-Szandter, *A magyar kocsizás*, Budapest, 1931.

L. Cvijin i G. Piuković

KARVA (*madž. karó*: kolac) **1.** dio *para-sničkih* (starih, seljačkih) kola; poprečna *prečaga* (prečka) na *lotrama* (stranicama seljačkih kola) od tanka drveta, spojница između gornjega i donjega dijela *lotra*; **2.** prečka na ljestvama.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KAS (?*prasl. *kasъ*: dodir), kretanje konja brže od hoda, a sporije od trka i galopa, pri kojem se istodobno kreću dvije dijagonalno suprotne noge, npr. prednja lijeva i stražnja desna. Konji za kas moraju biti posebno uvježbani. Utrke na kojima je dopušten samo ovaj način kretanja nazivaju se kasačkim utrkama i popularne su u konjičkom sportu u Bačkoj. Ako bi konj tijekom kasačke utrke poskočio i krenuo u galop, vozač ga je dužan primiriti i u nekoliko metara vratiti na kasački način kretanja, u protivnom biva diskvalificiran.

P. Skenderović

KASALISICA, bunjevačka dječja igra. Najčešće su je igrali svinjari i pastiri na strništu dok su čuvali stoku. Igrači čupanjem strništa naprave četverokut čije su stranice dugačke oko 15 koraka, a široke oko pola koraka. Staze te širine naprave se i dijagonalno između kutova četverokuta, a u sredini je krug promjera dva koraka. Igrači među sobom biraju *viju*, tj. lovicu, a ostali su *lisice*. Biranje se izvodi brojalicom ili uz pomoć štapa, koji se postavi uspravno, a igrači redom od zemlje hvataju štap, šaku do šake, dok ne dođu do vrha. *Vija* postaje igrač koji prvi ne dobije mjesto za ruku. Na početku igre on stane u središnji krug, a *lisice* po kutovima. U igri *vija* lovi *lisice* po stazama, a kada bude uhvaćena, postaje *vija*. Ako se koja *lisica* umori, ima pravo stati u središnji krug, ali tu ne smiju biti dvije *lisice*, u protivnom, ona koja je prva

ušla postaje *vija*. *Lisica* može postati *vija* i ako za vrijeme trčanja izađe sa staze. Igra završava po dogovoru: kada svaki igrač bude jednom, dva ili više puta *vija* ili na drugi način, pri čemu je pobjednik onaj tko uopće nije bio *vija* ili je bio najmanje puta.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Subotica – Novi Sad, 1990; I. Petrekanić, Sigre bunjevačke muške mladeži, *Subotička Danica (Nova)* : *Kalendar za 2000. godinu*, Subotica, 1999; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

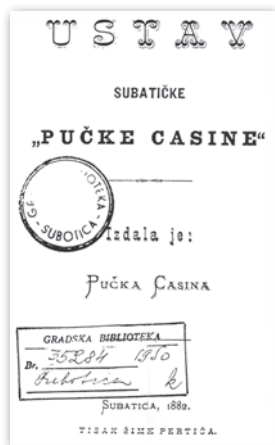
P. Skenderović

KASIBA, Cilika →Dulić-Kasiba, Cilika

KASINA, vrsta kulturno-prosvjetnih i zabavnih udruga. Inicijator njihova stvaranja u Ugarskoj bio je grof István Széchenyi u okviru stvaranja šire zajedničke platforme svih snaga koje su se zauzimale za građanske reforme u liberalnom duhu. Prema modelu engleskih klubova, osnovao je 1827. prvu kasinu pod imenom Peštanska kasina (*Pesti Casino*), koja je od 1830. nosila ime Nacionalna kasina (*Nemzeti Casino*). Brzi rast produkcije knjiga i porast broja listova i časopisa omogućio je da čitanje i razmjena misli o pročitanoj postane važan element društvenih reformi pa su tu inicijativu oponašali u mnogim središtima u unutrašnjosti. I ondje su osnivane kasine, koje su, uz čitaonice i druga društva i organizacije, bila okupljališta mladih reformatora. Tako je u Subotici 1841. osnovana Nacionalna kasina (*Nemzeti Kaszinó*) radi unapređenja lijepa vladanja, razvijanja duha kulturnoga druženja i čitanja. Tajnik je je bio Bodo Speletić, a nakon izgradnje današnje zgrade Gradske knjižnice smještena je u nju. Iste su godine subotički obrtnici njemačke narodnosti utemeljili Građansku kasinu (*Bürger Kaszinó, Polgári Kaszinó*). U Somboru je 1862. osnovano Društvo građanske kasine, koje je 1867. registrirano radi zadovoljavanja kulturnih i umjetničkih potreba članstva. Na taj je način prosvjeđivanje postajalo sastavnicom širih društvenih i nacionalnih pokreta, premda su se kasine s vremenom pretvorile u elitna nacionalna društvena sastajališta s nagla-

šenom zabavnom funkcijom (npr. Osječko donjogradsko društvo *Kasino*).

Do Prvoga svjetskoga rata Bunjevci su osnovali dvije kasine u kojima se okupljala bunjevačka elita: u Lemešu je Kasina osnovana 1874., a u Subotici 1878. Pučka kasina, čiji je naziv zapravo izražavao kompromisno rješenje, budući da vlasti nisu htjele

Ustav subotičke Pučke Casine, Subotica, 1882.

dopustiti osnivanje kasine s bunjevačkim imenom. Neven se još prije Prvoga svjetskoga rata riječju kasina koristio kao sinonimom za katoličke čitaonice sv. Roke i sv. Đurđa u Subotici.

Između dvaju svjetskih ratova Bunjevci i Šokci osnovali su nekoliko kasina, koje su u uglavnom funkcionirale kao čitaonice: u Čonoplji je 1920. utemeljena Bunjevačka čitaonica, koja je ubrzo promijenila ime u Bunjevačka kasina, a vodio ju je Ilija Džinić; u Baču je 1922. župnik Ivan Evetović osnovao Šokačku kasinu; u Subotici je za Bunjevce unitarističke orijentacije osnovana Zemljodilska kasina 1922., koju je vodio Marko Jurić. Budući da je subotička Pučka kasina ugašena nakon Drugoga svjetskoga rata, kao nova kulturna udruga *Pučka kasina* 1878. utemeljena je 1998.

Lit.: *Szabadkai Nemzeti Casino részesei és szabályai*, Szegeden, 1841; Proslava 10-godišnjice Šokačke kasine u Baču, *Subotička danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1933.*, Subotica, b. g.; *Klasje naših ravni*, 1, Subotica, 1935; S. Sršan, *Povijest osječkih udruga i klubova*,

Osijek, 1994; M. Grlica, *A Polgári Kaszinó 1878-1914.* : Adalék Szabadka társadalomtörténetéhez, *Űzenet*, 10/1998, Szabadka; P. Rokai i dr., *Istorijska Mađara*, Beograd, 2002; M. Grlica, »Toplo gnijздо, ugodni razgovor...«, *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb; L. Kontler, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 2007; A. Čota Rekettye, Lemeš u osimu plemenitog ravničarskog drača [8.], *Klasje naših ravni*, 5-6/2010, Subotica; *Magyar Szó*, 26. XI. 2012, Újvidék; www.zaprokul.org.rs/LKP/Sombor/madjar-ska_gradjanska_kasina.html

S. Bačić

KASLA (*madž.* kaszál < *slav.* kositi), vršalica, stroj za vršenje žita. Najstarije su bile nepokretne, na ručni pogon i jednostavne konstrukcije – od elemenata su imale *dob* i *košar*, položen i na stranicama učvršćen nazubljen bubanj u jednom kovčegu. Dvije bi osobe preko velika kotača sa strane okretale bubanj, a na drugom kraju *kasle* treća bi osoba (*ulagač*) u nj ulagala vlačice žita. Bubanj bi omlatio zrna iz vlača i ona bi se skotrljala niz koso položen stol u oveći sud. Zrno i neomlaćeno vlačice većinom je spadalo dolje te je ručno (na vjetru) ili u *vijarici* (prijenosno ručno rešet) očišćeno od pljeve.

Poslije su se počela ugrađivati novouzmumljena radna tijela, zbog čega su vršalici strojevi postajali veći, složeniji i teži te ih više nije mogla pokretati ljudska snaga. Životinjskom snagom pokretane su uz *jarganj* – najčešće su konj ili magarac preko nekoliko zupčanika pokretali njezine mehanizme.

Novi su se dijelovi nastavili dodavati radi poboljšanja učinka (bolje čišćenje zrna od nečistoća i pljeve, manji lom slame, koji omogućuje njezino korištenje u stočarstvu), pa su u sljedećoj fazi glavni dijelovi (radna tijela) kasle bili *bubanj*, veliki i mali *košar*, *slamotres*, *plivotres*, velika *vijarica* (*vijalica*), *gruvač*, mala *rešeta*, *trijor*, kovčeg sa *šipovkama* i noseći ili vučni *elevator*. Kasle bez elevatora imale su *radu* – daščanu pregradu koja nije dopuštala da se krupna pljeva miješa sa slamom. Parni je stroj omogućio dobivanje potrebne snage za okretanje vršalice, osobito da bi *bubanj* postigao željenih 1000 obrtaja u minuti. U toj fazi kasle su postale pokretne kada je

parni kazan postavljen na kotače, čime je dobiven vučni pogonski stroj lokomobil s 20 i više konjskih snaga. Prema podacima iz Povijesnog arhiva u Subotici, prvi parni lokomobil i kaslu u subotičkom ataru kupio je Antun Vojnić 1860.

Potreba sve većih kasla za energijom koja pokreće radna tijela rezultirala je za-

Kasla

mjenom parnoga stroj motorima *Saugas*, koji energiju u radni cilindar dobivaju nakon vanjskoga izgaranja (drva, čutaka, koksa). Njih su zamijenili motori s unutarnjim izgaranjem – najprije benzinski, a zatim dizelski motori, koje su na kraju zamijenili traktori.

Najpoznatije tvrtke za izradu kasla u Austro-Ugarskoj bile su HSCS (Hofherr-Schrantz-Clayton-Shuttleworth), koja je imala tvornice u Beču i Budimpešti, EMÁG (Első Magyar Állami Gépgyár) i MÁVAG (Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára) iz Budimpešte te Kühne iz Mosonmagyaróvára. U manjem broju bilo je i kasla tvrtki *Marshall* i *Wichterle* iz Engleske.

Lit.: A. Stantić, *Krux naš svagdanji*, Subotica, 2001; A. Stantić, *Ris i obiteljska dužijanca u subotičkom ataru*, Subotica, 2011.

P. Skenderović

KASTRONA (kastrola) (*tal.* casser(u)ola < *fr.* casserole < *deminutiv starofr.* casse < *provans.* cassa < *kasnolat.* cattia: posuda), veća odljevena željezna kuhinjska posuda od tuča i lijeva iz jednoga komada. Ima ih različitih volumena (8, 10, 12 l), a na gornjem dijelu sa strane sve imaju dva uha,

koja služe za držanje. U početku nisu bile oblagane drugim materijalima, a poslije su iznutra bile *kalajisane*, tj. emajlirane.

Nekadašnja raširenost uporabe bila je uvjetovana brojnošću članova obitelji. Koristila se uglavnom za kuhanje gulaša i paprikaša. Stavljala bi se na *sadžak* (željezni tronožac trokutasta oblika) i pod nju bi se založila vatra, zbog čega je izvana bila čađava. *Sadžak* bi stajao *pod odžakom*, tj. u dijelu kuće ili salaša iz kojega se ložilo u *parasničke peći* (u Somboru se nazivala *paorska peć*) te je imao veliki otvor prema dimnjaku. Jela koja su u njoj kuhana na otvorenoj vatri smatrana su izrazito ukusnima.

Izvori: Kazivanje Laze Tumbasa i Tome Kopunovića iz Subotice.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KAŠMIR, vrsta veoma fine tkanine. Dobiva se od kašmirske koze. Kašmirska su vlakna finija i od najfinije vune te su tkanine dobivene od tih vlakana veoma skupe. Iz toga se razloga često izrađuju tkanine koje su mješavina kašmira i vune. Tim se nazivom katkad označuju i svilene tkanine od grež- ili šap-svile, koja se još naziva grenadin-tkanina. Bunjevci i Šokci nosili su u XX. st. kašmirske šalove, a žene preko ramena i kašmirske marame urešene vezom. Tijekom 1950-ih nosile su se i kašmirske marame povezane na glavu karakterističnih slikovitih boja i dezena, od crvenih s vodicom od ruža, do zelenih, modrih, na kocke...

Lit.: B. Roller, *Tehnologija teksila : Poznavanje odjevnih tkanina*, Zagreb, 1958; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; R. Čunko, M. Andrassy, *Vlakna*, Zagreb, 2005; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

K. Suknović

KAŠTELJ (*madž.* kastély < *lat.* castellum: utvrda, kula), naziv za kompleks zemljišta sa stambenim i gospodarskim zgradama u Podunavlju. Riječ je o funkcionalnom

spoju različitih objekata u vlasništvu veleposjednika, koji čine stanovi za radnu snagu (*biroše* i *komencijaše*), *gazdin kaštelj* (dvorac, kuća veleposjednika), prateći gospodarski objekti (staje za stoku, prostori za strojeve, skladišta). Obično je okružen i parkovskom površinom, uređenom prema gospodarskoj moći veleposjednika, te većom česticom obradivoga zemljišta, a bogatiji zemljoposjednici gradili su i vjerski objekt (kapelu, crkvu). Njihovi su vlasnici živjeli u gradovima (Subotica, Sombor, Baja, Topola). Na području ugarskoga Podunavlja građeni su u posljednjoj trećini XIX. i prvoj polovici XX. st. u raznim arhitektonskim stilovima i raznih dimenzija. Agrarnom reformom nakon Drugoga svjetskoga rata oduzeti su od vlasnika i najčešće pretvoreni u zemljoradničke zadruge, a sami glavni objekti postali su upravne zgrade tzv. kombinata ili su potpuno napušteni, devastirani i opljačkani, osobito pokretni inventar. Formalno je većina njih proglašena kulturnim dobrima različitoga ranga.

Babapusta. Na oko 6 km južno od današnjega Aleksa Šantića, kaštelj je projektirao Ferenc Reichle, a naručitelj projekta bio je veleposjednik i veliki župan Bačko-bodroške županije i grada Sombora Károly Fernbach. Uređenje prostora počelo je 1870-ih, a dvorac je izgrađen 1906. Park od 13 jutara ukomponiran je oko kaštelja i s njime čini nerazdvojivu cjelinu. U jednom kraju nalazi se mali rasadnik s dva minijturna staklena vrta i vrtlarskom kućicom.

Fernbachov kaštelj na Babapusti

U parku su i tenisko igralište i mali bazen. Vertikalni je akcent objekta vodotoranj vidikovac. Nacionaliziran je nakon Drugoga svjetskoga rata, kada je formirano poljoprivredno dobro 9. maj. Objekt je 1990-ih potpuno devastiran.

Boršot. Jedan je kaštelj 1767. izgradio kraljevski savjetnik i podžupan Bačko-bodroške županije Josip Latinović, a izgorio je 1853. Obnovio ga je i proširio Frigyes Latinović, dok ga je Endre Latinović 1930. djelomično srušio i 1934. prodao Katoličkoj crkvi. Drugi je kaštelj podigao saborski zastupnik Ernő Latinović zadnjih desetljeća XIX. st., ali ga je ubrzo i prodao. Oba kaštelja i danas postoje.

Gabrić. Dulićev kaštelj, koji je podigao veleposjednik Franjo Dulić iz Đurđina, oduzet mu je 1948. U njemu je bila smještena uprava Agrokombinata *Subotica* za Gabrić. U najnovije je vrijeme devastiran.

Kaćmar. Kaštelj su počeli graditi Ivan (1748.-1823.) i Josip (1759.-1828.) Latinović, koji su selo 1800. kupili od Ugarske komore. Gradnju je nastavila barunica Ete-

Nekadašnji Latinovićev kaštelj u Kaćmaru

la Geramd, udovica Josipova sina Šandora (1785.-1831.), koji je nakon prestanka obnašanja dužnosti glavnoga župana Bačko-bodroške županije 1817. razvio moderno imanje. Njihov sin Ilija završio je gradnju 1840-ih, a imanje je naslijedila njegova kći Margit, udana za Istvána Horthyja, mlađeg brata Miklósa Horthyja. Devastiran kaštelj nakon srpske okupacije 1918.-21. Margita je prodala Jánosu Latinoviću, kasnijemu županu Bačko-bodroške županije (1937.-38.). Cijeli posjed s kašteljom socijalističke su vlasti oduzele 1945. te je razrušen nakon što je opljačkan. Danas postoje samo njegovi ostaci na ulazu u selo.

Monoštor. Uz samu cestu prema Somboru veleposjednik János Szemze 1823. izgradio je kaštelj koji je 1893. kupio i 1920. dogradio i preuredio Nándor Wamoscher, po kojem i danas nosi ime. Velebni kaštelj, s pomoćnim objektima i parkom, poslije je došao u posjed obitelji Juranović, od kojih je nacionaliziran nakon Drugoga svjetskoga rata. Danas je u stambenoj funkciji i u lošem stanju.

Tompa. Južno od sela, središnji dio kaštelja Redl izgrađen je u drugoj polovici XVIII. st., dok se kao vlasništvo barunske porodice Redl spominje 1831. Kaštelj je proširen 1860., a kapela sv. Ane je proširena i izgrađena crkva 1893.-1905. Iste ga je godine naslijedila porodica Nyéky, a 1908.-45. u vlasništvu je barunske porodice Podmaninczky. Nakon Drugoga svjetskoga rata najprije je služio kao bolnica, a poslije za smještaj psihijatrijskih bolesnika. Obnovljen je 1984.-86.

Zobnatica. Na nekadašnjem najjužnijem jem području grada Subotice, na pustari Zobnatica (danas dio općine Bačka Topola), kaštelj Terlei izgradio je vlastelin Gyula Terlei 1882., koji se bavio konjogojstvom. Danas je to poljoprivredno-turistički kompleks *Zobnatica* kraj Bačke Topole, pa su ergela i cijeli kompleks smješteni u prostranom parku u dobrom stanju.

Lit.: *Aleksa Šantić* (elaborat Međuopćinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture Subotica), Subotica, 1984; B. Čupurdija, *Stambena arhitektura subotičkih salaša, majura i poljoprivrednih kombinata*, Novi Sad, 1993; *Magyar Kastélylexikon: Bács-Kiskun megye kastélyai és kúriái*, Budapest, 2001; K. Korponaić, *Stare subotičke porodice*, Subotica, 2012; www.dvorci.info/mapal.php; www.latinovits.net.

A. Rudinski

KATAČIĆ, Marin (Bereg, 16. VIII. 1961.), kulturni djelatnik, publicist. Sin je Marina i Eve, rođ. Martinović. Osnovnu školu završio je u Beregu, a srednju školu pravnoga smjera u Apatinu. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Novom Sadu 1986., nakon čega se upošljava u somborskom *Severtransu*, gdje od danas radi na rukovodećim poslovima.

I. Kovač, M. Katačić, *Hrvatsko kulturno prosvetno društvo »Silvije Strahimir Kranjčević«, Bački Breg*, 2004.

Od djetinjstva sudjeluje u radu folklorne i dramske sekcije bereškoga HKPD-a *Silvije Strahimira Kranjčevića*, tajnik je Društva 1995.-2004., a predsjednik od 2013. S priložima na šokačkoj ikavici povremeno se javlja u hrvatskoj periodici u Vojvodini (*Hrvatska riječ*, *Zvonik*, *Miroljub*, *Subotička Danica*). S Ivanom Kovačem suautor je monografije bereškoga Društva, inače najstarijega aktivnoga hrvatskoga društva u bačkom Podunavlju, koje neprekinuto djeluje od 1947.

Djelo: *Hrvatsko kulturno prosvetno društvo »Silvije Strahimir Kranjčević« Bački Breg* (suautor), Bački Breg, 2004.

T. Žigmanov

KATALINIĆ, Gordana (Subotica, 22. IV. 1988.), atletičarka. Kći je Jurice i Marije, rođ. Kampa. U rodnom gradu završila je osnovnu i srednju medicinsku školu te diplomirala na Ekonomskom fakultetu. Atletikom se počela baviti 2000. u AK *Spartak*, za koji je nastupala do 2007., kada prelazi u AK *Proleter* iz Zrenjanina. Zbog povrede nakon godinu dana vratila se u Suboticu i prestala aktivno trenirati.

Na prvenstvima SR Jugoslavije za mlade juniore osvojila je 2. mjesto u štafeti 100 x 200 x 300 x 400 m (2001.), 2. mjesto u utrci na 300 m i 3. mjesto u utrci na 100 m (2002.), a na prvenstvima Srbije i Crne Gore za mlade juniore 2. mjesto u štafeti 100 x 200 x 300 x 400 m (2003.) te 1. mjesto utrci

na 100 m (2003., 2004.). Na prvenstvima Srbije u kategoriji mladih juniora osvojila je 1. mjesta u štafeti 4 x 100 m, četverboju te u utrkama na 100 m i 300 m (2002.), u kategoriji starijih juniora 3. mjesto u štafeti 4 x 100 m (2003.), te u seniorskoj kategoriji 1. mjesto u štafeti 4 x 400 m i 3. mjesto u štafeti 4 x 100 m (2007.). Na juniorskim pojedinačnim prvenstvima Vojvodine osvaja la je prva mjesta u štafetnim utrkama 4 x 100 m (2001.-02.) i 4 x 400 m (2002.) te na utrkama na 200 m i 300 m (2002.) i 100 m (2006.-07.). Živi u Subotici.

Izvori: Osobni iskaz i privatna arhiva Gordane Katalinić.

P. Skenderović

KATALINIĆ, Jurica (Osijek, 20. III. 1954.), padobranac, jedriličar, sportski pilot. Sin je Jurice i Marije, rođ. Korošec. Osnovnu školu završio je u Osijeku, a srednju strojarsku u Subotici. Padobranstvom se počeo baviti u rodnom gradu, a prvi je skok izveo 1970. u Aero klubu *Osijek*. Sljedeće godine seli se u Suboticu i postaje član AK *Subotica* (danas AK *Ivan Sarić*). Položio je ispit za nastavnika padobranstva 1982. i nastavnika za pilote 1993.

Na juniorskim padobranskim prvenstvima Jugoslavije održanima na Bledu, aerodrom Lesce, osvojio je 3. mjesto u skokovima na cilj i u ukupnom poretku (1976.) te 3. mjesto u ukupnom poretku – ekipno (1978.), a na seniorskom Prvenstvu Jugoslavije 1980. u Sarajevu na aerodromu Butmir kao član reprezentacije Vojvodine osvojio je 2. mjesto u grupnim skokovima u cilj i u ukupnom poretku.

Za padobransku reprezentaciju Vojvodine nastupao je od 1976./77. do 1981./82. Zapažene rezultate postizao je na padobranskim prvenstvima Vojvodine: 2. mjesto u ukupnom plasmanu – ekipno (1978.); 1. mjesto u skokovima na cilj, 2. mjesto u grupnom skoku na cilj i medalja *Najbolji padobranac* (1979.); 1. mjesto u skokovima na cilj i 2. mjesto u grupnim skokovima na cilj (1980.); 1. mjesto u grupnim skokovima na cilj (1981.); 3. mjesto u skoku na cilj i u ukupnom poretku skoka na cilj te 2.

mjesto u grupnom skoku na cilj (1984.). Na Padobranskom prvenstvu Srbije osvojio je 3. mjesto u grupnom skoku na cilj (1980.), a na Novosadskom kupu u skokovima na cilj osvojio je 1. mjesto (1978.) i 3. mjesto (1983.).

Kao pilot jedrilica i motornih aviona na prvenstvima motornih pilota Zrakoplovno-ga saveza Vojvodine osvojio je 3. mjesto u ukupnom plasmanu (1983.), 1. mjesto u izviđačkim zadacima i 2. mjesto u ukupnom poretku (1984.) te 1. mjesta u preciznom slijetanju i u ukupnom poretku (1986.). Na prvenstvima motornih pilota Srbije osvojio je 1. mjesto u preciznom slijetanju (1986.) te 1. mjesto u ekipnom poretku i 2. mjesto u izviđačkim zadacima (1992.). Na Memorijalu Ivana Sarića na Bikovu 1986. osvojio je 1. mjesto u preciznom slijetanju i izviđačkim zadacima.

U karijeri je ostvario 1300 skokova padobranom, 1300 sati leta avionom i 300 sati leta jedrilicom.

Izvor: osobni iskaz i arhiva Jurice Katalinića.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1980*, Beograd, 1981; M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici : 1944-1984 Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984.

P. Skenderović

KATANČIĆ, Antun (Subotica, 12. X. 1919. – Subotica, 1. II. 2004.), gimnastičar, sportski pedagog. Rođen je u siromašnoj obitelji Nikole i Marije, rođ. Ivković. Poslije osnovne škole i I. razreda srednje koje je završio u Subotici, školovanje nastavlja na njemačkom u Filipovu (danas: Bački Gračac) i Karavukovu, a zatim je zanat izučio u Subotici. Kasnije je završio i za učitelja opće tjelovježbe. Sportom se počeo baviti 1930-ih, kada je pristupio Sokolu Kraljevine Jugoslavije, gdje je postao vodnikom odjela i sudjelovao na raznim natjecanjima: na Sokolskom sletu u Subotici 1936., zbog slaba materijalnoga stanja nije mogao sudjelovati na Sveslavenskom sletu u Pragu 1938., sudionik je velikoga sokolskoga sleta u Sofiji 1939. i međužupskoga natjecanja sokola u Beogradu 16. III. 1941. itd.

Nakon Drugoga svjetskoga rata nastao se baviti gimnastikom kao član Gimnastičkoga društva *Partizan* iz Subotice. Uz Josipa Kujundžića – Keju i Edea Magyara najuspješniji je subotički gimnastičar u prvoj poslijeratnoj generaciji. Na Prvenstvu Jugoslavije u Zagrebu 1949. osvojio je 3. mjesto u pojedinačnom višeboju, iza Josipa Kujundžića i Sekule Pajića. Taj ga je rezultat uvrstio u reprezentaciju Jugoslavije, za koju je nastupio dva puta, te je na Svjetskom prvenstvu 1950. u Baselu osvojio 5. mjesto u ekipnom višeboju, a 43. mjesto u pojedinačnom višeboju u konkurenciji 58 gimnastičara. Nastupio je i tri puta za reprezentaciju NR Srbije. Natjecao se u veteranskim kategorijama i u dubokoj starosti – na 13. Svesokolskom sletu u Pragu 2000. u petoboju je osvojio zlatnu medalju. Sudjelovao je i na nekoliko manifestacija obnove sokolstva u Srbiji početkom 2000-ih godina.

Od 1940. kao nastavnik tjelesnoga odgoja radi u subotičkim školama: najprije u osnovnim školama, zatim u Željezničkoj industrijskoj školi do 1952., zatim u OŠ *Ivan Milutinović*, a od 1967. u specijalnoj školi *Žarko Zrenjanin*. Na Državnom institutu za fiskulturu (DIF) u Beogradu godinama je držao predavanja.

Bio je zaljubljenik u tamburašku glazbu te je na njegovu inicijativu 4. X. 2001. održana večer sjećanja na Peru Tumbas Haju, čiji rezultat je bilo osnivanje tamburaškoga sastava *Sledbenici Pere Tumbas Haje*.

Pokopan je na Bajskom groblju u Subotici.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1943 – 1963*, Beograd, 1964; *Dani*, br. 6, Subotica, 11. II. 2004; *Fizička kultura i sport u Vojvodini 1945-1975*, Novi Sad, 1975; M. Brustulov i dr., *Sport u Subotici 1944-1984 : Sportélet Szabadkán*, Subotica, 1984; *Bunjevačke novine*, 13, 30, Subotica, 2006, 2007.

P. Skenderović i E. Hemar

KATANČIĆ, Matija Petar (Valpovo, 12. VIII. 1750. – Budimu, 23. V. 1825.), franjevac, književnik, prevoditelj, leksikograf, lingvist, arheolog, povjesničar, numizma-

tičar i geograf, sveučilišni profesor. Gramatičku školu pohađao je u Pečuhu, Budimu i Baji, a gimnaziju u Segedinu. U franjevačku Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga stupio je 1772. Novicijat je završio u Baču. Na zaređenju je primio redovničko ime Petar. Filozofiju i teologiju studirao je na franjevačkom Generalnom učilištu I. reda u Osijeku, a 1775. zaređen je za svećenika. Na budimskom sveučilištu studirao je poetiku, filozofiju i teologiju te je 1779. stekao naslov doktora filozofije. Prvo je bio profesor franjevačke gimnazije u Osijeku 1779.-88., a kako nije htio predavati na njemačkom jeziku, prelazi u Zagreb, gdje je predavao na arhigimnaziji 1788.-95. Na Kraljevskom sveučilištu u Pešti predavao je starine (arheologija i stara geografija) i numizmatiku 1795.-1800., a bio je i kustos sveučilišne knjižnice. Službeno je umirovljen zbog slaboga zdravlja, međutim, njegova je profesorska i sveučilišna karijera trpjela zbog političkih progona: iz Zagreba je morao otići zbog otkrića »jakobinske urote« Dominika Ignacija Martinovića, a s peštanskoga sveučilišta zbog navodne mentalne bolesti i trajne radne nesposobnosti. Tada je bio prisiljen zatražiti mirovinu uz uvjet da sve svoje znanstvene radove ostavi sveučilištu i trajno se nastani u Pešti. Isprva je boravio u samostanu Provincije sv. Marije 1795.-1809., a zatim u središnjem samostanu Provincije sv. Ivana Kapistranskoga u Budimu, ne izlazeći izvan samostana do kraja života i ne djelujući u javnosti. U mirovini je mnogo pisao i prevodio, ali do pred smrt mu ništa nije objavljeno. Pokopan je u kripti budimskoga samostana sv. Stjepana Prvomučenika.

Bio je iznimni erudit, jedan od najučelnijih Hrvata svojega vremena. Njegov pedesetogodišnji znanstveni rad na latinskom i hrvatskom jeziku obuhvaćao je arheologiju, epigrafiju, filologiju, geografiju, povijest i numizmatiku. Kao pjesnik objavio je zbirku *Fructus auctumnales* (1791.) te niz prigodnica na hrvatskom, mađarskom i latinskom jeziku. Osnivač je i glavni predstavnik hrvatskoga književnoga klasicizma. Autor je prvoga tiskanoga prijevoda cijelo-

ga Svetoga pisma na hrvatskom jeziku, koji je nakon njegove smrti dvojezično objavio fra Grgur Čevapović – *Sveto pismo Starog' zakona* (1-4, Budim, 1831.) i *Sveto pismo Novog' zakona* (1-2, Budim, 1831.). Preveo ga je za »nashe Slavno-Illyricsko Pokolenje,

Naslovnica prvoga sveska Katančićeva prijevoda Starog zavjeta (Budim, 1831.)

plodno i široko s' obadve strane Dunava, Drave, i Save« na »jezik slavno-illyricski izgovora bosanskog« tj. na novoštokavsku ikavicu, čime se nastavio na književni jezik bosanskih, dalmatinskih i slavonskih pisaca lekcionara, književnika i leksikografa. U rukopisu je ostao njegov hrvatsko-latinski rječnik (*Pravoslavnik*) te latinsko-hrvatski rječnik (*Etymologicon Illyricum*), koji, uz leksičko blago, sadržava i mnoge dijalektne obilježene riječi, novotvornice, fraze, uzrečice, zagonetke i prvu sustavnu etimološku obradu. Začetnik je moderne hrvatske arheologije, autor je prvoga hrvatskoga teorijsko-epigrafskoga udžbenika, prvi je u Hrvata upotrijebio i tumačio pojam etnologija. Sačuvana rukopisna ostavština nalazi se u Nacionalnoj knjižnici u Budimpešti, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i Arhivu HAZU-a u Zagrebu te u arhivima franjevačkih samostana u Budimu i Požegi, dok su mu neki rukopisi izgubljeni (monografija Valpova, autobiografija).

Za podunavske Hrvate važna su njegova povijesna i etnološka istraživanja panonsko-podunavskoga prostora. Središnja mu

je teza etnogeneze Južnih Slavena o »ilirskoj autohtonosti slavenskoga pučanstva«, odnosno o kontinuitetu slavenske naseljenosti jugoistočne Europe, prema kojoj su i stari Iliri bili Slaveni. Ta se teza temeljila na humanističkoj ideji kontinuiteta europske kulture od antike do sadašnjosti. Iako je njegovo mišljenje kako Hrvati potječu od Ilira, a ovi od Tračana, u znanosti odbačeno, teza o ilirskoj autohtonosti slavenskoga pučanstva zapravo je dio širega oduševljenja idejom ilirizma, koje je doživjelo vrhunac u ilirskom pokretu tridesetih i četrdesetih godina XIX. st. Sukladno tomu, temelji je i svoje stavove o etnogenezi Bunjevaca i Šokaca, koje je iznio u djelu *De Istro*, što je prvi pokušaj znanstvenoga objašnjenja toga pitanja. Prema njegovu mišljenju, Bunjevci podrijetlo vuku od antičkih Dačana (iz Dacije, na području današnje Rumunjske), dok su Šokci potomci Panonaca Tračana. Obje teze danas su znanstveno odbačene. Dačka teorija u suprotnosti je sa svim povijesnim izvorima, koji dokazuju doseljavanje Bunjevaca iz dalmatinsko-bosansko-hercegovačkoga prostora. Jednako tako teza o podrijetlu Šokaca od Tračana, odnosno objašnjenje da su dobili ime po planini *Mons Succorum* na granici Bugarske i Rumelije, također nema nikakvih utemeljenja u povijesnim dokumentima i u suprotnosti je sa spoznajama o migracijama iz Bosne i Slavonije u Bačku, u kojima suvremena znanost nalazi korijene šokačkoga identiteta. Premda su teze o etnogenezi Bunjevaca i Šokaca danas napuštene, njegov rad na istraživanju etnogeneze južnih Slavena vrijedan je jer je bio inspirativan za kasnije istraživače te teme.

Djela: *Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum reperta*, Eszeki, 1782 (Zagrabie, 1794²; hrv. prijevod Rasprava o rimskom miljokazu pronađenom kod Osijeka, *Osječki zbornik*, 18-19, 20, 21, Osijek, 1987, 1989, 1991; *In veterem Croatorum patriam indagatio philologica*, Zagrabiae, 1790; *Fructus auctumnales in iugis Parnassi Pannonii maximam partem lecti Latia et Illyrica cheli decori*, Zagrabiae, 1791 (1794²); *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum in quo de origine lingua et literatura Croatorum simul de Sciscae, Andautonii, Nevioduni, Poetovionis urbium in*

*Pannonia olim celebrium et his interiectarum via militari mansionum situ disseritur, Zagrabiae, 1795 (1797²); De Istro eiusque adcolis commentatio in qua autochthones Illyrii ex genere Thracio advenae item apud Illyrios a primis rerumpublicarum temporibus ad nostram usque aetatem praesertim quod originem linguam et literaturam eorumdem spectat deducuntur, Budae, 1798; Orbis antiquus ex tabula itineraria quae Theodosii imp et Peutingeri audit ad systema geographiae redactus et commentario illustratus, 1-2, Budae, 1824-1825; Istri adcolarum geographia vetus e monumentis epigraphicis, marmoribus, numis, tabellis eruta et commentariis illustrata, 1-2, Budae, 1826-1827; Commentarius in Caii Plinii Secundi Pannoniam, Budae, 1829 (hrv. prijevod Komentar Pannonije Gaja Plinija Starijeg, Osijek, 1991); Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, *Stari pisci hrvatski*, 26, Zagreb, 1940; Hrvatski latinisti. *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 3, Zagreb 1970; (Izbor). Zbornik stihova i proze XVIII. stoljeća, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 19, Zagreb 1973; *Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike* (prijevod djela *De poesi Illyrica libellus ad leges aestheticae exactus*, Budae, 1817), Osijek 1984; *Izabrane pjesme*, Vinkovci 1994; *Izbor iz djela*, Zagreb 1994; *Izabrana djela*, Vinkovci 2000; Potpunija bibliografija u: M. Malbaša, Bibliografija Matije Petra Katančića, *Kolo*, 2/2005, Zagreb.*

Lit.: T. Matić, *Život i rad Matije Petra Katančića, Stari pisci hrvatski*, 26, Zagreb, 1940; R. Katičić, Matija Petar Katančić i počeci novoštokavskog standardnog jezika u Hrvata, *Forum*, 10-12/1983, Zagreb; S. Marijanović, Matija Petar Katančić, leksikograf, o hrvatskoj leksikografiji i leksikografima, *Dani hvarskog kazališta*, 21, Split, 1995; B. Kuntić Makvić, Podrijetlo Hrvata prema Matiji Petru Katančiću u njegovu opisu Podunavlja, u: *Einogeneza Hrvata*, Zagreb, 1995; L. Farkaš, Prvi otisnuti prijevod biblije u Hrvata, *Jezikoslovlje*, 1/1998, Osijek; J. Bratulić, Značenje Katančićeva prijevoda Svetog pisma, u: *Drugi hrvatski slavistički kongres*, 2, Zagreb, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; L. Despot, *Jezik hrvatskog biblijskog prvotiska*, Osijek, 2006; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; R. Skenderović, O dačkom podrijetlu Bunjevaca: dva neuspjela pokušaja oživljavanja napuštene paradigme, *Hrvati u Vojvodini : Identitet(i), procesi i društvene aktivnosti*, Zagreb – Subotica, 2012.

R. Skenderović

KATANČIĆ, Paul – Džopa (Pavao) (Beograd, 8. IX. 1937.), emigrantski politički aktivist, književnik. Sin je Blaška, koji je u vrijeme njegova rođenja bio prevoditelj

za njemački i mađarski jezik u centrali Kemijske industrije *Zorka* u Beogradu, i Marge, rođ. Dević. U civilnu maticu rođenih upisan je kao Pavle, jer je matičar odbio upisati imena Paul, po njemačkome kumu, i Pavao. Osnovnu školu završio je u Subotici, a započetu srednju je prekinuo jer je uhićen kao hrvatski nacionalist. Poslije je završio privatnu školu za programiranje i postavljanje alatnih strojeva u Västerås-u (Švedska) 1979., visoku privatnu menadžersku školu u Palo Altu (Kalifornija) 1981. te jednogodišnji programerski tečaj strojarskoga smjera u Pretoriji (Južnoafrička Republika) 1983.

Kao učenik osuđen je 1956. na tri i pol godine stroga zatvora zbog širenja antijugoslavenskih letaka i pisanja hrvatskih slogana po zidovima subotičkih kuća. Kaznu je odslužio u Zabeli kod Požarevca. Nakon njezina isteka preuzela ga je vojna policija zbog neodazivanja na služenje vojnoga roka. Odveden je u vojni zatvor Zalužane kod Banja Luke, u kojemu je proveo 11 i pol mjeseci. Početkom 1962. vratio se u Suboticu, ali je ubrzo ilegalno emigrirao preko slovensko-austrijske granice, pri čemu je teško ranjen. Nakon kraćeg boravka u Austriji, gdje se pridružuje hrvatskim emigrantskim organizacijama i dobiva status političkoga izbjeglice, odlazi u Njemačku 1963., a 1966. u Švedsku, gdje i danas živi. Živio je u dvadesetak europskih i afričkih zemalja (među njima, u Južnoafričkoj Republici 1975.-85.), pišući pritom za hrvatski emigrantski tisak (*Hrvatska država*, München, *Hrvatska gruda*, Valencia, *Hrvatsko pravo*, Valencia, *Hrvatska budućnost*, San Gabriel, SAD, *Hrvatska domovina*, Hamburg, *Hrvatski vjesnik*, Melbourne, *Danica*, Chicago, *Otpor*, Chicago, *Hrvatski tjednik*, Sydney, *Nova Hrvatska*, London, poslije Sydney i dr.). Od 1990-ih javljao se i u novinama u Hrvatskoj, a još od 1971. objavljuje članke u švedskim novinama. Tijekom 2000-ih povremeno je surađivao i u subotičkom tisku (*Glasnik Pučke kasi-ne 1878.*, *Hrvatska riječ*, *Subotičke novine*). Od 2006. europski je dopisnik *Nove Hrvatske* iz Sydneya.

Članom Hrvatskog narodnog vijeća (HNV), reprezentativnoga tijela hrvatskih emigrantskih organizacija, postao je 1974. Jugoslavenska tajna služba pokušala ga je ubiti 1977. u Johannesburgu, ali je umjesto njega stradao Jozo Oreč. U javnim nastupima, koji su bili popraćeni u medijima, zauzimao se za hrvatske interese: u švedskom tisku opovrgavao je teorije da su hrvatske emigrantske organizacije izvršile atentat na švedskoga premijera Olofa Palmea 1986.; kada je zbog njegova političkoga angažmana subotička policija 1987. oduzela putovnicu njegovoj majci, samostalno je demonstrirao pred jugoslavenskim diplomatskim predstavništvima u Stockholmu, Malmöu, Hamburgu, Frankfurtu i Kopenhagenu, poslije čega joj je policija vratila putovnicu; u Lundu je vodio demonstracije radi poticanja pitanja neovisnosti Hrvatske u UN, u vrijeme boravka generalnoga tajnika UN-a Péreza de Cuéllara u tome gradu 1989. itd. God. 1990. izabran je za sabornika u Sabor HNV-a, koji je smatran svojevrsnom hrvatskom vladom u egzilu. Sudjelovao je u radu njegova VIII. zasjedanja u travnju 1990. u Stuttgartu, koje je na poziv predsjednika Tuđmana nastavljeno u Zagrebu u kolovožu. Tada su novoizabranoj hrvatskoj vladi simbolično predani prerogativi egzilne hrvatske vlade, čime je HNV prestao postojati.

Početkom 1991. u švedskome i hrvatskom tisku zauzima se za Virovitičane Đuru Dečaka, Antuna Habijanca te Vinka Belobrka, koje je uhitila JNA, te prikuplja pomoć za njihovu obranu. U lipnju 1991. pridružuje se Zboru narodne garde i sudjeluje u obrani Virovitice, Osijeka i Nuštra, u što ulaze i vlastita materijalna sredstva, a kako je govorio više svjetskih jezika te imao kontakte u svijetu, bio je aktivan i u hrvatskoj međunarodnoj medijskoj promidžbi. Potkraj 1993. napušta Hrvatsku vojsku i zapošljava se u hrvatskom Ministarstvu vanjskih poslova. U Skandinaviju se vraća 1994. te u švedskom i danskom tisku piše članke i uvodnike o ratu u Hrvatskoj i BiH, a uz to se politički angažira: od 1996. u regionalnoj Skanijskoj stranci (šved. Skånepartiet), u čijem je predsjedni-

štvu bio 2003.-06. te deset godina, uz prekide, vodio program za iseljenike na švedskom jeziku na stranačkome radiju, a bio je i osnivač lokalne Malmö stranke (šved. Malmöpartiet) u kojoj je djelovao 2001.-02.

P. Katančić, *Dagbok*, Malmö, 2006.

God. 2005. u vlastitoj je nakladi izdao knjigu *Dagbok* (hrv. *Dnevnik*) – dnevničke bilješke koje je vodio 1996.-98. dok je radio u Upravi za useljenike općine Malmö. U knjizi je, uz brojne pojedinosti, pisao o promašajima u trošenju novca poreznih obveznika namijenjenog projektima za useljenike, koje se htjelo zaposliti i preko posla integrirati u švedsko društvo, ali je projekt propao zbog zlouporaba, rasipništva i neodgovornosti korisnika projekta.

Za zasluge u obrani Hrvatske dobio je čin pukovnika Hrvatske vojske. Nositelj je Spomenice Domovinskog rata 1990.-1992. za sudjelovanje u obrani Hrvatske (1992.), odlikovanja Red hrvatskog pletera (1996.) za osobiti doprinos razvitku i ugledu Republike Hrvatske i dobrobiti njezinih građana te još nekoliko civilnih i vojnih odličja.

Djelo: *Dagbok*, Malmö, 2005 (2006², 2006³).

Lit.: *Hrvatska država*, 194, 236, 398, 403, 405, München, 1971-1990; *Hrvatska budućnost*, 7,9, 11/1986, 7,8,10,11,12/1987, 7,8,10,11/1988, 2,3, 9/1989, 5,6/1990, San Gabriel (SAD); *Arbetet*, 24. VIII. 1987, 3. VIII. 1989, Malmö; *Hrvatska domovina*, 7/1987, 1,6/1988, 10,11/1989, 5,6,10,12/1990, 7,12/1991, 1,4,6/1992, Hamburg; *Hrvatski tjednik*, 15. XII. 1988, 25. VII. 1989, Sydney; *Hrvatski vjesnik*, 28. IV. 1989, 2. II. 1990, 9. VIII. 1991, 29. IV. 2010, Melbourne; *Nova Hrvatska*, 11/1989, Lon-

don; *Nova Hrvatska*, 19. XII. 2005, 13. II.–19. II. 2007, Sydney; *Otpor*, 3/1989, 5/2005, Chicago; *Hrvatsko pravo*, 11/1990, Valencia; *Virovitički list*, 7. VI. 1991, 16. VIII. 1991, Virovitica; *Glas Slavonije*, 24. X. 1991, 17. XI. 1991, 19. I. 1992, 24. VIII. 1992, Osijek; *Branimir*, 1. XI. 1991, Zagreb; *Fejér Megyei Hírlap*, 3. XII. 1991, Székesfehérvár; *Vjesnik*, 7. XII. 1991, Zagreb; *Glas koncila*, 15. XIII. 1991, 29. V. 2006, Zagreb; *Hrvatski glasnik*, 23. I. 1992, Budimpešta; *Glas Istre*, 23. IV. 1992, Pula; *Novi osječki hrvatski list*, 29. VIII. 1992, Zagreb; *Osijek*; *Nova Matica*, 3/1992, 3/1993, Zagreb; *Skånska dagbladet*, 1. II. 1994, 9. II. 2002, Malmö; *Večernji list*, 2. VII. 1994; *Matica*, 10/1994, 5/2005, 3/2006, Zagreb; *Contra*, 5/1999, Stockholm; R. Tafrā (ur.), *Hrvati i drugi neprijatelji SFR Jugoslavije*, Split, 2000; *Subotičke novine*, 18. IV. 2003, Subotica; *Zadarski list*, 5. IX. 2005, Zadar; *Narodni list*, 15. IX. 2005, Zadar; *Kvällsposten*, 10. I. 2006, Malmö; *Matica*, 3/2006, Zagreb; *Glasnik Pučke kasine*, 4/2006, Subotica; *Hrvatska riječ*, 196, Subotica, 17. XI. 2006; *Sydsvenskan*, 7. IX. 2007, Malmö.

E. Hemar

KATANČIĆ, Vladimir (Subotica, 12. VI. 1968.), hrvač, hrvački trener. Sin je Stevana i Katice, rođ. Benja. Osnovnu i srednju kemijsku školu završio je u Subotici, a Fakultet za fizičku kulturu u Novom Sadu. Hrvanjem se počeo baviti 1975. u subotičkom *Spartaku*. Odatle nakon dvije godine prelazi u Sever iz Subotice, iz kojega se nakon šest godina vraća u *Spartak*. Za taj je klub nastupao idućih pet godina, do odlaska na odsluženje vojnoga roka 1987. Za vrijeme studija nastupao je za novosadsku *Vojvodinu*, gdje je i završio aktivnu hrvačku karijeru 1991. Na pionirskim prvenstvima Jugoslavije u Zagrebu bio je prvak u pojedinačnoj konkurenciji 1979. i 1983. te ekipno 1983. Na juniorskim prvenstvima Jugoslavije (uzrast do 18 godina) u Subotici 1985. i Sarajevu 1986. osvojio je 2. mjesto u kategoriji do 75 kg (1985. i ekipno). Na Prvenstvu Jugoslavije olimpijskih nada (uzrast do 20 godina) u Kragujevcu 1987. osvojio je 3. mjesto u kategoriji do 74 kg, a ekipno kao član *Spartaka* 1. mjesto. Na nekoliko turnira u zemlji nastupao je za juniorsku reprezentaciju Jugoslavije 1985.-86. U *Vojvodini* je radio kao trener do početka 1993., kada se vraća u Suboticu i preuzima *Spartak*, koji je vodio u Prvoj ligi SR Jugoslavije do 1996. Proglašen je najboljim

trenerom na seniorskom prvenstvu Jugoslavije 1995. Radio je kao profesor tjelesnoga odgoja u OŠ *Miloš Crnjanski* u Subotici 1995.-2012. Živi u Subotici.

Izvor: Kazivanje Vladimira Katančića i Sretena Damjanovića iz Subotice.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1986*, Beograd, 1987; *Almanah jugoslovenskog sporta 1987*, Beograd, 1988.

P. Skenderović i E. Hemar

KATANEC, Mihovil (Karlovac 26. IX. 1893. – Zagreb 25. III. 1973.), odvjetnik, političar, kulturni djelatnik, glazbenik. Rođen je u Karlovcu, gdje mu je otac tada radio na željeznici. Međimurski korijeni utjecali su na njegovu brigu za opstojnost Hrvata u krajevima na rubu hrvatskoga etničkoga prostora. Osnovnu školu završio je u Zagrebu, u Osijeku je pohađao klasičnu gimnaziju kod kapucina, a istodobno i muzičku školu. Nakon završetka srednje škole 1912. vratio se u Zagreb i upisao Pravni fakultet, na kojem je doktorirao temeljem rigorozā 1918.

U Suboticu dolazi 1919. Premda se u historiografiji uglavnom navodi da je u Bačku došao na nagovor tadašnjega vodstva Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS), vjerojatnije je da ga je na to potaknulo vodstvo Hrvatske pučke stranke (HPS), jer u Subotici 1920. zajedno s Ivom Kopilovićem i Tomom Matkovićem osniva njihovu prvu mjesnu organizaciju. U to je vrijeme radio kao odvjetnički vježbenik kod Stipana Vojnića Tunića, jednoga od osnivača Bunjevačko-šokačke stranke (BŠS), a od 1924. ima vlastiti odvjetnički ured. Nakon neuspjeha HPS-a u Subotici na izborima za Konstituantu 1920. posvećuje se kulturnom radu. Vodi ženski i mješoviti zbor Prosvjetnoga društva *Neven*, osnovanoga iste godine, te sudjeluje u osnivanju Seljačke čitaonice u Tavankutu 1921. S *Nevenovim* zborom nastupa u Zagrebu 1923., kada je zbor primio i Stjepan Radić. Nakon toga ponovno se pojavljuje u političkom životu kao jedan od najaktivnijih članova BŠS-a, a 1926. postaje i njegovim tajnikom. Istodobno je postao i članom

uredništva lista *Neven*, koji je u to vrijeme izlazio kao glasilo BŠS-a. S manjim ga je prekidima uređivao 1930.-32. Bio jedan od glavnih organizatora proslave 1000. godišnjice Hrvatskoga Kraljevstva održane u Subotici 20. IX. 1925., koju su organizirala gradska hrvatska kulturna i sportska društva. Kada se 1925. zbor Prosvjetnog društva *Neven* izdvojio u samostalno Hrvatsko pjevačko društvo *Neven* (HPD *Neven*), nastavio je djelovati u njemu kao zborovođa te je napisao Pravila Društva. Sudjelovao je u pristupanju BŠS-a Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS) 1926. pa je i jedan od potpisnika Somborske deklaracije BŠS-a o stupanju u HSS. Nakon toga postaje jedan od najistaknutijih članova HSS-a u Bačkoj, a jedno je vrijeme i dopredsjednik subotičkog ogranka. Bio je i povjerenikom *Seljačke sloge* za Bačku i Baranju od 1927. Za člana upravnog odbora subotičkog Kluba novinara izabran je 1929.

Nakon uspostave Šestosiječanjske diktature 1929. ponovno svu svoju energiju ulaže u kulturni rad, posebice djelovanje HPD-a *Neven*. Istodobno sudjeluje i u radu društva *Hrvatski prosvjetni dom*, koje je 1930. uspjelo otvoriti istoimeno zdanje u Subotici (današnja zgrada OKUD-a *Mladost*). Zahvaljujući njemu, HPD *Neven* je postao jedan od najboljih zborova u Hrvatskom pjevačkom savezu te je Katanec 1934. izabran za dopredsjednika Saveza. Velik uspjeh ostvario je 1933., kada je HPD *Neven* organiziralo turneju po Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Lici i središnjoj Hrvatskoj, s posjetom Blagaju na rijeci Buni u Hercegovini, čime je manifestirano jedinstvo bačkih i hercegovačkih Hrvata. Njegovu kulturnu i političku aktivnost zapazile su i vlasti te je s Matejom Jankačem, Dragom Mrljakom i Miroslavom Mažgonom u jednom izvješću vojne službe sigurnosti iz 1934. označen kao nositelj širenja hrvatske svijesti među subotičkim Bunjevcima. God. 1936. bio je među utemeljiteljima Hrvatske kulturne zajednice u Subotici, krovnoga saveza udruga bačkih i baranjskih Hrvata, za koju je izradio Pravila te joj je do rata bio tajnik. Te je godine bio i

član organizacijskog odbora velike proslave 250. godišnjice doseljavanja zadnje veće skupine Bunjevaca u Bačku, koja je tada održana u Subotici. Veze s Hrvatskom u to je vrijeme najviše održavao preko zagrebačkog Društva bačkih Hrvata pa je 1939. u organizaciji toga društva sudjelovao na *Bunjevačko-šokačkoj matineji* u Zagrebu, a 1940. u Varaždinu i Čakovcu na *Bačko-baranjskoj akademiji* i ponovno u Zagrebu na *Danima bačko-baranjskih Hrvata*.

Mihovil Katanec

Nakon sloma monarhističke Jugoslavije u travnju 1941. s obitelji se seli u Zagreb. Iste godine postao je prvi potpredsjednik Društva bačkih Hrvata. Bio je glavni ravnatelj Ministarstva narodne prosvjete u Zagrebu 1941.-43., kada zbog neslaganja s politikom vlasti napušta položaj i biva umirovljen. Tijekom ratnih godina pomagao je u spašavanju nekih pripadnika HSS-a i Židova (među ostalim i supruzi glazbenika Rudolfa Matza, koja je bila židovskoga podrijetla).

O političkim, kulturnim i prosvjetnim prilikama bačkih Hrvata pisao je u *Nevenu* i *Subotičkim novinama* (1936., 1941.) te zagrebačkim listovima i časopisima *Hrvatski dnevnik* (1936.), *Seljačka sloga* (1936.), *Prosvjetni život* (1942.-43.), *Hrvatski krugov* (1943.) i *Klasje naših ravni* (1944.).

Dolazak partizana dočekao je u Zagrebu 1945., ali su ga nove vlasti prisilile da se vrati u Suboticu. Pomagao je sveučilišnom

profesoru dr. Jurju Andrassyju u radu komisije za eventualno novo razgraničenje s Mađarskom u Bačkoj 1945. Kao politički osumnjičenik bio je ispitivan i zatvaran 1946., 1947. i 1948., ali su istrage završavale bez inkriminirajućih rezultata. Nije mogao obnoviti odvjetnički ured, zaposliti se ni javno nastupati te se obitelj uzdržavala od 3 lanca vinograda u Bačkim Vinogradima. Nakon što su mu se djeca upisala na studij u Zagreb, cijela se obitelj 1959. preselila u Zagreb, gdje je sve do mirovine radio u poduzeću *Monter*. Pokopan je u obiteljskoj grobnici na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Njegov je sin sveučilišni profesor Tomislav Katanec.

Djelo: *Pravila Hrvatske kulturne zajednice : Savez hrvatskih prosvjetnih radnika i društava u Subotici*, Subotica, 1937.

Lit.: I. Stantić, Dr. Mihovil Katanec : *Život i rad, Subotička Danica : kalendar za 1993.*, Subotica, 1992; A. Sekulić, Radićevci u životu bačkih Hrvata od 1918. do 1920., *Hrvatski iseljenički zbornik* 1994, Zagreb, 1994; S. Beljanski (ur.), *75 godina Advokatske komore Vojvodine*, Novi Sad, 1996; Lj. Vujković Lamić, Sjećanje na Hrvatsko pjevačko društvo »Neven« (od 1920. do 1946. god.); T. Žigmanov, Djelatnost dr. Mihovila Kataneca i Mateja Jankača, *Klasje naših ravni*, 1/1999, Subotica; R. Skenderović, Blaško Rajić i Hrvatska seljačka stranka – različiti koncepti nacionalnog identiteta bačkih Hrvata, *Dijalog povjesničara – istoričara* 8, Zagreb, 2004; S. Mačković, Jedno izvješće o Bunjevcima iz 1934., *Klasje naših ravni*, 5-6/2004, Subotica; R. Skenderović, Hrvatska seljačka stranka u Bačkoj 1918. – 1941., *Hrvatska revija*, 3/2005, Zagreb; K. Bušić, Odjeci uspostave Banovine u hrvatsko-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, 4-5/2005, Zagreb; M. Bara, Drugi narodni preporod bačkih Hrvata (1918. – 1941.), Zagreb, 2006. (rukopis, nagrađen rektorovom nagradom Sveučilišta u Zagrebu 2006.); R. Skenderović, Bunjevačko-šokačka stranka 1920. – 1926.; M. Bara, Somborska deklaracija i njezin značaj za bačke Hrvate, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/2006, Zagreb; M. Bara, Dilasova komisija i sudbina bačkih Hrvata, *Pro tempore*, 4, Zagreb, 2007; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

R. Skenderović

KATANEC, Tomislav (Subotica, 13. IV. 1928. – Zagreb, 19. IX. 2002.), liječnik, otorinolaringolog, sveučilišni profesor. Sin je

odvjetnika Mihovila Katanca i Janje, rođ. Bogešić. Osnovnu školu završio je u Subotici. Gimnazijsko školovanje započeo je u Isusovačkoj gimnaziji u Travniku, a zbog ratnih prilika nastavio ga je u Zagrebu i Subotici. Nakon završene gimnazije 1947. upisuje se na Medicinski fakultet u Zagrebu, gdje diplomira 1955. Vraća se u Suboticu, gdje radi kao liječnik stažist u Općoj bolnici, a zatim obvezni dvogodišnji rad na terenu kao liječnik opće medicine provodi u Uroševcu. Kao liječnik primarne zaštite u Domu zdravlja *Peščenica* u Zagrebu radi 1960.-63., nakon čega započinje specijalizaciju iz otorinolaringologije u Kliničkoj bolnici Sestara milosrdnica pod mentorstvom Ante Šercera. Nakon položenoga specijalističkoga ispita 1966. tu je radio do 2000.

Za asistenta na Katedri za otorinolaringologiju na Stomatološkom fakultetu u Zagrebu izabran je 1971., gdje je 1976. obranio doktorsku disertaciju »Vrijednost tubomanometrije u procjeni uvjeta za timpanoplastiku«. Za primarijusa i za docenta izabran je 1978., a za izvanrednoga profesora otorinolaringologije 1987. Predstojnik Katedre za otorinolaringologiju bio je 1990.-95. Pri kraju karijere bio je predsjednik Društva otorinolaringologa Hrvatskoga liječničkoga zbora, u kojem je cijeli život bio aktivan na nizu funkcija. Kao ugledni stručnjak i kliničar, više je godina pozivan u privatne poliklinike u Švicarskoj i Austriji kao suradnik tamošnjim liječnicima. Govorio je njemački, mađarski i engleski jezik.

Predmet znanstvenoga interesa bile su mu otologija i onkologija. U području otologije njegova metoda dijagnosticiranja funkcija Eustachijeve tube, proizašla iz istraživanja za doktorsku disertaciju, prihvaćena je poslije kao rutinska metoda u ustanovama. Bio je jedan od prvih mikrokirurga u hrvatskoj otokirurgiji, ističući se u kirurgiji srednjega uha, osobito u timpanoplastikama. Kao kirurg najviše je operirao tumore glave i vrata. Objavio je više stručnih i znanstvenih radova, pretežito iz onkologije i plastično-rekonstruktivne kirurgije (*Symposia otorhinolaryngologi-*

ca *Iugoslavica*, 24, 25, Zagreb, 1990, 1991 i dr.), a s radovima na tu temu sudjelovao je i na više kongresa i simpozija u zemlji i inozemstvu.

Bio je svestrano glazbeno obrazovan. Svirao je glasovir gotovo profesionalno, a kao bas bariton bio je član zbora *Zagrebački liječnici pjevači* od njegova osnutka pa do smrti. Sportom se bavio tijekom cijeloga života: u mladosti je aktivno igrao nogomet u klubu *Medicinar*, vaterpolo je igrao za klub *Gusar* iz Mlina kraj Dubrovnika, niz godina bio je aktivni skijaš, a podvodnim ribolovom bavio se do kraja života. Iz braka sa suprugom Nadom, specijalisticom neuropsihijatrije, ima sinove Davora, specijalista oralne kirurgije i profesora na Stomatološkom fakultetu u Zagrebu, te Dubravka, doktora dentalne medicine.

Pokopan je u obiteljskoj grobnici na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Izvori: Privatna arhiva prof. dr. Borisa Pegana: In memoriam prof. dr. Tomislavu Katancu (rukopis pročitao na komemoraciji u Velikoj predavaonici K. B. Sestara milosrdnica 25. IX. 2002); In memoriam prof. dr. Tomislavu Katancu (rukopis pročitao ispred mrtvačnice na Mirogoju 25. IX. 2002); Kazivanje supruge Nade Katanec iz Zagreba.

N. Zelić

KATARINA ALEKSANDRIJSKA, sv. (sveta Kata) (Aleksandrija, oko 289. – Aleksandrija, oko 307.), ranokršćanska mučenica. Prema predaji, bila je obrazovana plemkinja koja je oduševljena propovijedala kršćanstvo i hrabrila progonjene kršćane. Uspješno je vodila rasprave s pedesetak poganskih filozofa. Kada je odbila poslušati zapovijed cara Maksencija da prinese žrtvu rimskim bogovima, osuđena je na mučenje na kotaču te joj je odrubljena glava. Njezino se štovanje raširilo Europom u doba prvih križarskih pohoda. Zaštitnica je učenosti, sveučilišta, filozofa, knjižnica, škola, studenata, odvjetnika, kolara, redovnica, djevojaka i djevice i dr. Na slikama i kipovima prepoznaje se po kruni (kraljevsko podrijetlo), kotaču (na kojem je mučena), katkad po knjizi (zbog učenosti), palmi (jer je mučenica) i maču

(kojim je osvojila nebesku slavu). Prema katoličkomu kalendaru spomendan joj je 25. studenoga, dok se prema pravoslavnomu slavi dan prije.

Kako je među najpopularnijim sveticama u Bačkoj, njezino je ime u Bunjevaka i Šokica često te se tradicionalno štuje, a zabilježene su i narodne pobožne pjesme koje su joj upućene. Kao i u drugim krajevima u kojima žive Hrvati, izrekom *Sveta Kata, snig za vrata* najavljuje se skoro zima, budući da oko njezina spomendana pada prvi snijeg. To je značilo i završetak poslova na zemlji te više tradicionalnih zabava po kućama. Ako bi u nekoj kući bilo ženskih osoba s imenom Kata, obvezatno im se išlo čestitati imendan, a kako je nekada bilo više snijega koji je zavijavao salaše i seoske putove, momci su u čestitanje išli ukrašenim saonicama. Bunjevci koji se ne osjećaju Hrvatima od 1990-ih igrankama u kavanama počeli su javno obilježavati sv. Katu.

Lit.: I. Prčić, *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1939; M. Peić, G. Bačlija, *Narodne umotvorine bačkih Bunjevaca*, Subotica, 1997; *Zvonik*, 12/2001, Subotica; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; S. Beretić, *Božji prijatelji s nama na putu*, Subotica, 2002; *Bunjevačke novine*, 89, 90, Subotica, 2012.

P. Skenderović

KATEDRALA (lat. *ecclesia cathedralis*: stolna crkva, prema grč. *kathédra*: stolica), središnja crkva biskupije, obično smještena u sjedištu biskupije. Službeno je sjedište biskupa (stolnica), u kojoj se biskup zaređuje i obavlja svečani liturgijski ceremonijal: zaređuje nove svećenike, dijeli potvrdu i slavi liturgiju svetoga trodnevlja. Glavno joj je obilježje biskupska stolica (katedra), sjedište s kojega biskup predvodi bogoslužje i propovijeda i koje se nalazi na istaknutom mjestu u svetištu. Zbog toga što ima status središnje crkve u biskupiji, biti katedralnim župnikom velika je čast i obveza, koju zaslužuju obrazovani, uzorni i organizacijski sposobni svećenici.

Osobitost Kalačko-bačke nadbiskupije bilo je to što je do turskoga osvajanja ugar-

KATEDRALA

skoga Podunavlja (1526.) imala dvije katedrale, obje posvećene zaštitniku biskupije sv. Pavlu, i dva kaptola – u Baču i Kalači. Obje katedrale Turci su potpuno razrušili, a nakon njihova protjerivanja obnovljena je samo katedrala u Kalači (jednako kao i kaptol). Nadbiskup Gabrijel Patačić novu katedralu posvetio je Uznesenju Blažene Djevice Marije i započeo je izgradnju 1735. Završio ju je nadbiskup Franjo Klobusiczky 1754. Izgrađena je baroknom stilu, dugačka je 64 m, široka 25 m, visina unutrašnjosti 19 m, a tornjeva 56,5 m. Crkva u Baču obnovljena je 1773.-80. također u baroknom stilu. Posvećena je sv. Pavlu, ali joj nije vraćen naslov katedrale. Dugačka je 50,5 m, široka 20,25 m, visina je unutrašnjosti 17 m, a tornja 60 m.

Katedrala sv. Terezije Avilske u Subotici

S uspostavom Subotičke biskupije 1968. središnja subotička župna crkva sv. Terezije Avilske uzdignuta je u rang katedrale. Ta barokna crkva, koja se u narodu zove i Velika crkva (Mala je crkva crkva Isusova Uskrsnuća, a Starom se crkvom naziva Franjevačka crkva), građena je 1773.-97., dugačka je 61 m, široka 26 m, visina je broda 18, a zvonika 64 m. Većina oltarnih slika djelo je slikara Josefa Schöfftha iz Pešte, osim slike Svete obitelji, koju je naslikao Kasper Schleibner iz Münchena, i Svetoga

križa, koja je djelo Emmanuela Walcha iz Innsbrucka. Oni su oslikali i svodove katedrale, dok su zidne dekoracije djelo zagrebačkoga majstora Johannesa Clausena. Glavni je oltar podigao grad 1804., dok su bočne oltare darovale obitelji Pertić, Lukić, Vojnić, Kopunović, Zelić i Antunović u razdoblju 1803.-20.

Crkvu Imena Marijina u središtu Novoga Sada vjernici i uopće puk u tom gradu nazivaju katedralom zbog njezina monumentalnoga izgleda, no ona to nikada nije bila.

Zavjetna crkva Naše Gospe Mađarske u Segedinu stolna je crkva Segedinsko-čanaadske biskupije (do 1983.: Čanadska biskupija). Njezina izgradnja u neogotičkom stilu započeta je 1903., a nakon prekida izgradnje zbog rata završena je 1930. Četvrta je po veličini crkva u današnjoj Mađarskoj: dugačka je 81 m, široka 51 m, visina je broda 33 m, a tornjeva 81 m.

Lit.: *Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsensis ad annum Christi 1942.*, Coloczae, b. g.; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; G. Vaš i dr., *Crkva svete Tereze Avilske*, Subotica, 2005; *Suvremena katolička enciklopedija*, 2, Split, 2005; www.suboticka-biskupija.info; www.segedidom.hu.

T. Žigmanov

KATEDRALNI ZBOR ALBE VIDAČKO-VIĆ, pjevačko društvo iz Subotice. Osnovan je u jesen 1973. prigodom priprema za proslavu 200. obljetnice početka gradnje crkve sv. Terezije Avilske u Subotici, danas katedrale bazilike, koja je održana u katedrali 15. X. 1973. Nakon svečanosti članovi zbora ostali su na okupu i nastavili su djelovati pod imenom Mješoviti katedralni zbor. Osnivačica je zbora s. Mirjam Pandžić, redovnica Družbe sestara Naše Gospe, koja se tada vratila u Suboticu, a do jeseni 2012. bila je i stalna voditeljica te orguljašica u katedrali. Nakon nje voditelj je Miroslav Stantić.

Osnovna je zadaća zbora da svojim pjevanjem u subotičkoj katedrali uljepšava liturgijska slavlja na velike blagdane i nedjeljom te da širi hrvatsku i svjetsku gla-

zbeni baštinu, duhovnu glazbu i duhovnu umjetnost. Osim u redovitu sastavu, zbor pjeva u subotičkoj katedrali i u manjem sastavu svake nedjelje na pjevanoj misi na hrvatskom jeziku.

U okviru tradicionalne žetvene svečanosti dužijance 1980., tijekom manifestacije *Kokićevo dani*, nastupio je prvi put pod imenom Katedralni zbor *Albe Vidaković*, pod kojim nastupa do danas. Od 1990. nastupa i izvan crkvenih prostora, napose na gradskim koncertima. Kvalitetu svojega pjevanja pokazao je u crkvenim i izvan crkvenim prostorima, priređujući koncerte duhovne glazbe, osobito božićne i uskrsne. Osim koncerata u subotičkoj katedrali, imao je i brojna gostovanja u pojedinim gradovima i selima u Bačkoj, a nastupao je i u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Mađarskoj na mnogim manifestacijama i svečanostima prigodom raznih jubileja, priredaba i svečanosti (dužijanica, proslava 300. obljetnice seobe i obnove crkvenoga života među Hrvatima u Bačkoj 1986.-87., svečenički jubileji, mlade mise, književne večeri

Povelja posebnog apostolskog blagoslova od Svetog Oca iz 1983.

i dr.). Izvodi mise, motete, psalme, popijevke i crkvene himne, na stalnom su mu repertoaru ponajviše djela Albe Vidakovića, Milana Asića i drugih hrvatskih, ali i stranih skladatelja, osobito iz razdoblja baroka, klasike i romantizma, pa i XX. st. Svake godine održava svečane koncerte u povodu godišnjice smrti Albe Vidakovića.

Članovi katedralnog zbora isključivo su amateri, ljudi svih profesija i svih životnih dobi. Sastav zbora proteklih se godina

mijenjao pa je kroz zbor prošlo više stotina pjevača, a neki su se od njih nastavili profesionalno baviti glazbom. Najviše je članova (55) imao početkom 1990-ih. Zbor je surađivao s mnogim glazbenicima te vokalnim i instrumentalnim solistima, a najvažnija mu je suradnja bila s Milanom Asićem i Subotičkim tamburaškim orkestrom Stipana Jaramazovića.

Za desetu obljetnicu djelovanja 1983. zbor je dobio Povelju posebnoga apostolskoga blagoslova od Svetog Oca Ivana Pavla II. Za dvadesetu obljetnicu 1993. zbor je dobio Antušovu nagradu, a voditeljici zbora s. Mirjam Pandžić Skupština općine Subotica 2002. dodijelila je priznanje *Pro Urbe* za osnivanje i vođenje zbora.

Lit.: *Bačko klasje*, 11, 25-26, 76-77, Subotica, 1980, 1983, 1993; *Zvonik*, 5/1998, 4/2010, Subotica; *Hrvatska riječ*, 492, Subotica, 31. VIII. 2012.

M. Pandžić

KATLANKA (mađ. katlan: kotao), zidana, kopana ili od lima izrađena naprava za grijanje vode u kotlu; ognjište za kotao. Dok nije bilo električne energije, skupa je s kotlom imala ulogu svojevrsnoga bojlera na salašu. Najčešće je zidana *pod odžakom* u velikom salašu ili *u kujni u maloj kući* te je tako uvijek moglo biti tople vode za svakodnevne namjene (kupanje, pranje rublja i posuđa, spravljanje hrane za životinje). Služila je i za sezonske poslove topljenja *žmara* (tj. čvaraka), kuhanje pekmeza i dr. Zidala se i vani, kod bunara, i tada se najčešće koristila za pranje rublja i *disnotor* (tj. svinjokolju). Jednostavne je izrade – zidala se od cigala prema veličini kotla tako da do ruba uđe u katlanku i da ispod njega ima dovoljno mjesta za loženje. Imala je tri otvora: jedan najveći na vrhu za kotao, drugi s prednje strane u dnu za loženje, a treći sa stražnje strane pri vrhu za dim.

U siromašnijega puka vanjska se katlanka nije zidala, nego se ukopavala u zemlju. Iskopala bi se okrugla rupa prema veličini kotla. Pri vrhu je bio otvor za dim, a sprijeda je kopano dublje i šire da bi se moglo ložiti. U novije vrijeme počeo

le su se izrađivati od presječenih limenih bačava, na koje su se postavljale noge od željeza. Danas joj je znatno sužena namjena. Za grijanje vode za kuću se gotovo se i ne koristi te je njezina uporaba svedena na svinjokolje i sezonsko kuhanje pekmeza, rajčica i sl.

Izvor: Kazivanje Grge i Dominike Piuković iz Subotice.

Lit.: G. Vuković, *Terminologija kuće i pokućstva u Vojvodni*, Novi Sad, 1988; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

L. Cvijin i I. Piuković

KATOLICIZAM (katoličanstvo) (*lat.* catholicus > *grč.* katholikós: sveopći, univerzalni), vjeroispovijedni sustav Katoličke crkve. Definiran je na dvadeset jednom ekumenskom crkvenom koncilu, a obuhvaća unutarnji ustroj; vjerske istine (dogme), koje počivaju na Svetom pismu i Predaji; bogoštovlje i obrede (sakramenti, liturgija i hagiografija); teologiju; moralni i kanonsko-pravni sustav; duhovnost i mistiku; filozofiju i dr. Uz pravoslavlje, protestantizam, monofizitizam i nestorijanizam, glavna je kršćanska konfesija ili vjeroispovijed. Tako je u nazivu izražena univerzalnost kršćanske evanđeoske poruke, namijenjene svakomu čovjeku, narodu, jeziku, kulturi, civilizaciji i društvu, što je jedno od obilježja svake istinske kršćanske crkve. Pridjev »katolički« prvi je upotrijebio 107. antiohijski biskup Ignacije Antiohijski za označivanje univerzalne crkve, a sv. Augustin (354.-430.) njime je označivao zemljopisnu univerzalnost. Nakon razdvajanja kršćanskoga Zapada i Istoka, pojam katolički više se vezuje za Zapadnu crkvu, iako je ostao zastupljen i na Istoku.

Glavne dogme u kršćanstvu definirane su na prvih osam ekumenskih koncila održanih u I. tisućljeću pa vrijede i u Istočnim crkvama. Riječ je o šest istina vjere: 1. samo je jedan Bog, a tri su božanske osobe: Otac i Sin i Duh Sveti; 2. Bog je sve stvorio, sve uzdržava i svime upravlja;

3. duša je čovječja besmrtna; 4. Sin je Božji postao čovjekom i otkupio nas svojom smrću na križu; 5. milost je Božja potrebna za spasenje; 6. Bog će dobro nagraditi vječnom nagradom, a zlo kazniti vječnom kaznom. Dogmatski nauk definiran u II. tisućljeću na trinaest ekumenskih koncila vrijedi samo za Katoličku crkvu (učenje o čistilištu, sakramentima, o odnosu pisane objave i tradicije, o bezgrješnom začeću, papinoj nezabludivosti, Marijinu uznesenju na nebo i dr.). Dogme u katolicizmu imaju veću važnost nego u pravoslavlju i protestantizmu, pa su precizno definirane i, prema kanonskomu pravu, obvezatne. U svojem punom značenju katolicizam se odnosi samo na one Crkve koje prihvaćaju zajedništvo s Crkvom Rima, a njegovi elementi, kao što su temeljne vjerske dogme iz I. tisućljeća, mogu biti zastupljeni i u drugim kršćanskim crkvama.

Teologija, kao sustavno obrazlaganje objave koje nastoji racionalnim putem izložiti kršćansku poruku, u katolicizmu svoje izvore nalazi u Svetom pismu, kršćanskoj Predaji i naučavanju ekumenskih koncila. Ima svoju dugu povijest razvoja, a unutar sebe dijeli se na fundamentalnu, dogmatsku, pastoralnu, moralnu... U bačkih Bunjevaca i Šokaca imala je svoje najodličnije predstavnike u XVIII. st. među franjevcima, koji su predavali teološke znanosti na franjevačkim učilištima Bosne Srebrene do 1757. (Lovro Bračuljević, Stjepan Vilov), a od tada u Provinciji sv. Ivana Kapistrana (Ladislav Spaić, Tadija Bošnjaković, Emerik Pavić) i na teritoriju ugarskoga Podunavlja (Budim, Baja, Mohač, Bač, Petrovaradin).

Tomo Vereš

Uz teologiju, u katolicizmu važna je i **filozofija**, kao njezina »pomoćnica« (lat. *ancilla theologiae*), koja svoje sadržaje crpi iz kršćanske slike svijeta. Ona se u bačkih Bunjevaca i Šokaca ponajprije naučavala i studirala u franjevačkim učilištima kojima su upravljali i imala je svoje vrsne predstavnike (Grgur Peštalić, Dominik Ignacije Martinović), a u XX. st. najvažniji je katolički filozof bio Tomo Vereš.

Bogoštovlje. U katolicizmu se razlikuje klanjanje, koje se iskazuje samo Bogu, od štovanja, koje se iskazuje i stvorenjima – anđelima, svecima, slikama, kipovima i relikvijama. Vjerske obrede obavljaju, prema sakramentalnoj hijerarhiji, biskupi, prezbiteri i đakoni, u bogoštovnim prostorima – kapelama, crkvama i bazilikama, u skladu s blagdanima, koji se slave prema gregorijanskom kalendaru tijekom crkvene godine. Najvažniji su blagdani Uskrs, Bogojavljenje, Božić, Presveto Trojstvo i Duhovi. Posebno se štuje Marija, a najveći su marijanski blagdani Uznesenje Blažene Djevice Marije (Velika Gospa) i Rođenje Blažene Djevice Marije (Mala Gospa). Dani crkvenoga posta (suzdržavanje od hrane i pića) danas su Čista srijeda (Pepelnica) i Veliki petak, a prije ih je bilo više (korizma, kvatre i dan uoči nekih blagdana), dok je nemrs (u katolika to je suzdržavanje od mesa) obvezatan, uz navedene dane posta, još i svakoga petka u korizmi, a prije je vrijedio za sve petke u godini. Gotovo svi su blagdani imali i svoje običajne sadržaje u životu Bunjevaca i Šokaca, pa se može govoriti i o kršćanskim sastavnicama kulture Bunjevaca i Šokaca. U danima tijekom cijele godine Crkva slavi i spomendane svojih svetaca i blaženika, od kojih su neki osobito štovani među Hrvatima u ugarskom Podunavlju (osim Blažene Djevice Marije, sveti Antun Padovanski, sveti Josip, sveti Petar, sveti Rok i dr.), pri čemu su spomendani pojedinih svetaca nekada bili glavni orijentiri za planiranje, organiziranje i obavljanje poljoprivrednih poslova (sv. Juraj, sv. Marko, sv. Petar, sv. Mihovil i dr.). Liturgijski je jezik do II. vatikanskoga koncila bio latinski, a nakon toga u bogo-

služjima se koriste živi narodni književni jezici – u vojvođanskom dijelu Bačke to su danas pretežito hrvatski i mađarski te u manjoj mjeri slovački i njemački, a u mađarskom dijelu Bačke prevladavajući je mađarski jezik, a u manjoj se mjeri rabe njemački i hrvatski.

Izvori su katoličkoga **morala** Stari zavjet (Deset zapovijedi i inzistiranje na osobnoj odgovornosti), Novi zavjet (ljubav prema Bogu i bližnjemu) i naravna etika. U moralnom se djelovanju među sobom pretpostavljaju i nadopunjuju ljudska slobodna volja i božanska milost. Moralni je prekršaj grijeh, koji može biti lakši i teži. Svi se grijesi opraštaju sakramentom pokore, tj. ispovijedi.

Prvi i osnovni oblik katoličke **duhovnosti** jest liturgijsko-sakramentalni, koji je obvezatan za svakoga vjernika kroz održavanje sedam sakramenata. Pučka pobožnost (hodočašća, postovi, devetnice, krunica, križni put) namijenjena je širim vjerničkim slojevima, a svrha joj je da se pučkomu mentalitetu na primjeren način približi proživljavanje kršćanske vjere. Većina je tih oblika pučke pobožnosti gotovo sve vrijeme bila raširena u vjerničkoj praksi Bunjevaca i Šokaca. Posebno je naglašen i asketsko-mistični put duhovnosti, koji je nalazio svoj izraz u redovništvu (benediktinci, cisterciti, karmelićani, dominikanci, franjevci, isusovci...), od kojih su među Bunjevcima i Šokcima u Bačkoj zastupljeni franjevci od doseljenja u Podunavlje za turskoga razdoblja, karmelićani od XX. st., a kratko vrijeme nakon Drugoga svjetskoga rata u Subotici su djelovali dominikanci.

Crkva u Šandoru (*srp.* Aleksandrovo) izgrađena po projektu Bolte Dulića

U službi je duhovnosti i sakralna umjetnost (crkvena glazba, kiparstvo, slikarstvo, arhitektura, liturgijsko ruho i liturgijski predmeti), među kojima se u bačkim Hrvata ističu opusi Albe Vidakovića, Neste Orčića, Bolte Dulića i nekoliko slamarki (Marija Ivković Ivandekić, Kata Rogić, Ana Milodanović, Jozefina Skenderović i dr.), te duhovna (Gerard Tome Stantić) i naborna književnost, raširena poglavito među klericima (Mihovil Radnić, Emerik Pavić, Grgur Peštalić, Ivan Antunović, Lajčo Budanović, Blaško Rajić, Stjepan Beretić, Lazar Novaković, s. Fides Vidaković, s. Blaženka Rudić i dr.).

Katolicizam je obilježavao zemlje i narode u kojima se ukorijenio, a i sam je njima bio društveno, kulturno i civilizacijski obilježen, te se s pravom može govoriti o katoličkoj kulturi i civilizaciji. Cjelokupna povijest Bunjevaca, Šokaca, Raca i Dalmatina u ugarskom Podunavlju, pokazuje njihovu pripadnost hrvatskomu i katoličkomu kulturnom krugu i uopće civilizaciji, unatoč politikantskim pokušajima ovdašnjih nacionalnih država i režima od sredine XIX. st. pa sve do danas da im negiraju hrvatski ili umanje katolički karakter.

Lit.: *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Enciklopedija živih religija*, Beograd, 2004; *Suvremena katolička enciklopedija*, 2, Split, 2005.

T. Žigmanov

KATOLIČKA AKCIJA, organizacija katoličkih laika osnovana u suradnji s crkvenom hijerarhijom radi duhovne obnove i prožimanja javnoga i društvenoga života kršćanskim načelima. Utemeljena je 1868. u Italiji, gdje se brzo proširila, a njezino djelovanje u cijeloj Crkvi službeno se veže uz encikliku *Ubi arcano Dei Consilio* pape Pija XI. iz 1922., kojom je želio aktivirati laike u javnom životu Crkve uz moto »Sve obnoviti u Kristu«. Pokret je nastao da bi se zaštitila prava Katoličke crkve u odnosima s državom te protiv liberalizma i sekularizma, koji su poprimili jake antireligiozne i osobito antikatoličke oblike, a kroz unošenje kršćanskih načela u obitelji, ustanove i

društvo. U mnogim zemljama, pa tako i u Hrvata, označivala je novi vjerski zamah u već postojećem katoličkom pokretu.

Najveća zasluga za njezino uvođenje u Hrvatsku i druge krajeve Jugoslavije nastanjene Hrvatima pripada Ivanu Merzu (1896.-1928.), koji je, nakon što je izabran u predsjedništvo Hrvatskoga orlovskoga saveza 1923., širio njezine ideje u toj organizaciji i postavio joj temelje. U orlovskim društvima promicala se katolička ideologija i hrvatska nacionalna ideja, za razliku od sokolskih društava, u kojima je dominirala liberalna ideologija i jugoslavenski unitarizam. U Bačkoj je organiziran Hrvatski katolički orao 1924., s muškim i ženskim ograncima, koji su djelovali u subotičkom orlovskom okružju. Nakon što su 1929. ukinute sve političke stranke i katoličke organizacije, među njima i Hrvatski katolički orao, subotički orlovi nastavljaju djelovati u sklopu križarskih organizacija, bez tjelovježbačkih aktivnosti, ali u duhu Katoličke akcije. Pravila subotičkih Križara odobrena su 21. V. 1930., a ubrzo se pojavljuju organizacije i u drugim mjestima s hrvatskim stanovništvom (u Đurđinu, Maloj Bosni, Monoštoru, Somboru, Sonti i dr.). Križarske organizacije 1934. postaju i službeno dijelom Katoličke akcije, uz mnoga ostala društva i institucije (u Bačkoj: Matica subotička, Bunjevačko momačko kolo, Katoličko divojačko društvo, Dobrotvorna zajednica Bunjevaka i dr.), koji su se također smatrali njezinim dijelom. Iako su katoličke organizacije u osnovi bile slične, u bitnim pitanjima (poput odnosa prema politici i sl.) i dalje su imale različita stajališta. Predmet stalnih rasprava predstavljao je odnos katoličkih organizacija osnovanih prije Katoličke akcije s crkvenom hijerarhijom, njihova autonomija u odnosu na Crkvu te prisutnost i uloga svećenika u katoličkim organizacijama.

Naglašavajući i nacionalnu komponentu u njezinu djelovanju, bački su Hrvati svoje organizacije nazivali Hrvatskom katoličkom akcijom. Jedan od razloga bio je i razlikovanje od mađarskih i njemačkih katoličkih organizacija, iako su one među-

Križarice sa Sebešića sredinom 1930-ih

sobno surađivale. O njezinu snažnom utjecaju na bačke Bunjevce svjedoči i izvješće vojne službe sigurnosti iz Subotice 1934., koje naglašava njezin hrvatski nacionalni karakter.

Bačka biskupija izdala je programsku knjižicu *Katolička akcija na području Bačke biskupije* 1938., u kojoj su iznesene smjernice Katoličke akcije te upute za njihovu primjenu na mjesne prilike. Najveća hrvatska katolička manifestacija u Bačkoj bio je Dan hrvatske katoličke omladine u povodu 1300 godina veze Hrvata i Sv. Stolice, održan u Somboru 15. IX. 1940. Priredili su ga bački križari i križarice u prisutnosti ostalih katoličkih i hrvatskih društava iz Bačke. Oko 1400 mladih formiralo je povorku po gradu, pred karmelićanskom crkvom održan je zbor, na kojem su govorili vlč. Ivan Kujundžić, referent za hrvatska katolička omladinska društva, i vlč. Ante Kopunović, a u ime križarica i križara studenti Julka Orčić i Ante Sekulić. Nakon toga u križarskom je domu održan banket, a kasno poslijepodne u Hotelu *Sloboda* i svečana akademija, na kojima su govorili vlč. Ante Kopunović i vlč. Gavro Crnković.

S uspostavom mađarske vlasti organizacije koje su se smatrale dijelom Katoličke akcije jedva da su djelovale, a nakon ratnih godina bile su pod pritiscima jugoslavenskih komunističkih vlasti. U namjeri da zaštititi članstvo od progona, nadbiskup Alojzije Stepinac, koji je tada još bio na slobodi, raspustio je sve organizacije Ka-

toličke akcije u srpnju 1945. Međutim, u tzv. »subotičkom procesu« 1948. u politički montiranom postupku osuđeno je zatvorske i druge kazne 27 katolika, uglavnom nekadašnjih subotičkih križara.

Iako do danas u Hrvata službeno nije obnovljena, postoje i djeluju brojne katoličke laičke udruge koje imaju slično ustrojstvo i misiju, premda bez izravne veze s Katoličkom akcijom. Premda u Bačkoj među hrvatskim vjernicima djeluju Katoličko društvo za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*, treći svjetovni redovi franjevac i karmelićana, pokret *Djelo Marijino* (fokolari), neokatekumeni, Zajednica bračnih susreta i još neke formalne i neformalne molitvene zajednice, laičke udruge ipak nisu značajnije zaživjele nakon demokratskih promjena. U Zapadnoj Europi Katolička akcija djeluje bez prestanka, a osobito je aktivna u Italiji.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; A. Guberina, *Katolička akcija i političke stranke, Bogoslovska smotra*, 4/1932, Zagreb; *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za redovnu godinu 1941.*, Subotica, b. g.; A. Poljaković, *Orlovsko-križarski pokret među bačkim Hrvatima, Klasje naših ravni*, 1-2/1944, Zagreb; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; S. Mačković, *Jedno izvješće o Bunjevcima iz 1934., Klasje naših ravni*, 5-6/2004, Subotica; L. I. Krmpotić, *Od sokolstva do križarstva u Bačkoj, Glasnik Pučke kasine*, 7-8/2005–10/2005, Subotica; S. Mačković, *Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica; Z. Matić, Dr. Ivan Merz, *provoditelj Katoličke akcije u Hrvatskoj, Radovi : Zavod za hrvatsku povijest*, 43, Zagreb, 2011.

M. Bara

KATOLIČKA CRKVA (*lat.* Ecclesia Catholica), kršćanska zajednica vjernika čiji je nauk definiran na dvadeset jednom ekumenskom koncilu. Sebe drži izravnom nasljednicom prve crkve iz apostolskih vremena. Utemeljitelj joj je Isus Krist, a članom vjerske zajednice postaje se krštenjem. Nadnacionalna je, no centralizirano ustrojena. Kao njezine značajke, nasuprot drugim kršćanskim konfesijama i zajednicama, najčešće se navode priznavanje pa-

pina primata, strogo hijerarhijsko i pravno uređenje, poštovanje predaje kao vrela i objave, apsolutna vjera u dogme, obveza prisustvovanja liturgiji i primanja sakramenata, svećenički celibat, određena dogmatska pitanja te načelna odvojenost crkvene od svjetovne vlasti.

Obuhvaća Rimokatoličku crkvu i 22 s njom sjedinjenih istočnih katoličkih crkava: iz aleksandrijske obredne skupine Koptski katolički patrijarhat (Egipat) i Etiopska katolička crkva (Etiopija); iz antiohijske (zapadnoantiohijske) obredne skupine Maronitski katolički patrijarhat (Libanon), Sirski (antiohijski) katolički patrijarhat (Sirija), Malankarska katolička crkva (zapadna Indija); iz bizantske ili carigradske (grkokatoličke) obredne zajednice u Albaniji, Bjelorusiji, Bugarskoj, Grčkoj, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Italiji, Mađarskoj, Makedoniji, Libanonu (Melkitski grkokatolički patrijarhat), Rumunjskoj, Rusiji, među Rusinima (Potkarpatje i Srbija), u Slovačkoj, Ukrajini; iz armenske obredne skupine Armenski katolički patrijarhat (Libanon, Sirija); iz kaldejske (istočnoantiohijske) obredne skupine Kaldejski katolički patrijarhat (Irak) i Malabarska katolička crkva (zapadna Indija).

Hijerarhijski joj je na čelu poglavar – rimski biskup, koji se naziva i papa. Vrhovno je upravno tijelo Sveta stolica sa sjedištem u Vatikanu. Papa upravlja Crkvom skupa sa Svetom stolicom, u zajedništvu s biskupima, koji upravljaju mjesnim crkvama – biskupijama. Katolička je crkva podijeljena u biskupije (nadbiskupije, metropolije) na čelu s biskupima, koje se dijele na dekanate, a oni na župe, kojima upravljaju župnici, a pomažu im kapelani. Klerici i laici razlikuju se samo vrstom službe u zajednici. U Katoličkoj crkvi postoje tri vrste hijerarhije: svećenička (biskup, prezbiter, đakon), kanonska (papa, ordinarij, dekan, župnik, kapelan) i počasna (kardinal, metropolit, nadbiskup, prelat, kanonik i prebendar). Obred je rimski, a do Drugoga vatikanskog koncila 1964. uglavnom je na latinskom jeziku (u Hrvatskoj, Makedoniji, Moravskoj i Bugarskoj od IX. st.

i na crkvenoslavenskom, od XI. st. pisan pretežito glagoljicom), a poslije na živim nacionalnim jezicima. U istočnim katoličkim crkvama primjenjuje se bizantski, sirijski i koptski obred, na staroslavenskom, grčkom, koptskom, sirijskom, armenskom i etiopskom, a od 1964. na narodnim jezicima.

Najbrojnija je vjerska kršćanska zajednica na svijetu: ima milijardu i 181 milijun katolika (2009.), među kojima je oko 18,5 milijuna istočnokršćanskih katolika, te 5065 biskupa, 410.600 svećenika, od čega oko trećina redovnika, a broj redovnica procjenjuje se na 722.000. Većina katolika živi u Europi i Latinskoj Americi, a u manjem broju u Sjevernoj Americi, Africi, Aziji i Australiji. U cijelom svijetu postoje katoličke osnovne, srednje, više i visoke škole s ukupno 30.973.114 učenika te 3.275.440 studenata koji studiraju na katoličkim sveučilištima.

Iz povijesti. Nakon vremena krvavih progona, rimski carevi Konstantin i Licinije sporazumjeli su se na sastanku u Milanu 313. o dopuštanju ispovijedanja kršćanstva i njegovom ravnopravnosti sa starom rimskom religijom (Milanski edikt), a 380. car Teodozije I. Veliki proglasio ga je jedinom dopuštenom (državnom) vjerom. Kršćanstvo se od samih početaka počelo organizirati kao institucija: usporedno s utemeljivanjem vjere, nastajala je i crkva kao ustanova.

Među biskupima prvih najvećih kršćanskih središta (Rim, Carigrad, Aleksandrija, Antiohija i Jeruzalem) razvilo se suparništvo, što je otežalo stvaranje jedinstvene crkvene organizacije. Rimski se biskup od II. st. pozivao na tradiciju da je kršćansku općinu u Rimu osnovao prvi Kristov apostol Petar, kojega je Krist označio za svojega nasljednika, te je počeo sebe nazivati papom (ocem) i poglavarom svih kršćana. Tomu se osobito protivio carigradski biskup, koji je od IV. st., kada je car Konstantin dao osnovati Konstantinopolis (*slav.* Carigrad, *tur.* Istanbul), koji se, kao sjedište istočnoga dijela Rimskoga Carstva, koje je 395. definitivno podijelio Teodozije,

sve više razvijao i dobivao na značenju u odnosu na Rim, sjedište zapadnoga cijela Rimskoga Carstva. Carigradski biskup, koji se počeo nazivati patrijarhom (*grč.* *patēr archon*: otac vođa), težio je izjednačivanju u dostojanstvu s rimskim papom još od IV. st., osobito nakon što su Arapi u VII. st. osvojili Aleksandriju, Antiohiju i Jeruzalem, te je isticao primat nad kršćanima u Istočnom Carstvu, ali i počeo zahtijevati prvenstvo (ekumenski patrijarh). Budući da je u Bizantu objedinjena svjetovna i duhovna vlast u rukama državnoga poglavara (cezaropapizam), moćna zaštita koju su patrijarsima pružali bizantski carevi, u vrijeme kada na Zapadu nije bilo velike, snažne i jedinstvene političke vlasti, dodatno je uvećala pretenzije carigradskoga patrijarha. Borba za prestiž očitovala se i u pokrštavanju doseljenih Germana i Slavena, jer je prijam kršćanstva iz Rima ili Carigrada značio i potpadanje pod politički, vjerski i kulturni utjecaj tih središta. Zapadni i dio južnih Slavena koji su se naselili u zapadnom dijelu Rimskoga Carstva (Hrvati, Slovenci) primili su kršćanstvo iz Rima, dok je Carigrad svoj utjecaj ostvario u prvom redu nad istočnim i dijelom južnih Slavena koji su se doselili na područje istočnoga dijela Rimskoga carstva (Srbi, Bugari, Makedonci, Crnogorci). Između dva crkvena središta tijekom stoljeća množile su se i jezične, kulturne, liturgijske, disciplinske i dogmatske razlike: u zapadnoj liturgiji prevladavao je latinski jezik, a u bizantskoj grčki i drugi nacionalni jezici; u zapadnoj crkvi pravni način mišljenja prožeo je crkvene ustanove, dogme i moral, dok je u istočnoj crkvi prevladao mistični duh; razvila se i različita disciplinska praksa – beskvasni kruh u zapadnoj, a kvasni u istočnoj liturgiji; pitanje celibata; dogmatske razlike osobito su se očitovale u učenju o odnosu Duha Svetoga prema Ocu i Sinu (*lat.* *Filioque*: i od Sina) – na Zapadu se ustalilo da Duh Sveti proizlazi i od Oca i od Sina, a na Istoku samo od Oca; upotreba ikona u istočnom kršćanstvu; postupno se uspostavljala i razlika u načinu ustroja Crkava – na Zapadu je zadržala jedinstvenu i nadnacionalnu organizaciju, a na Istoku se autokefalnost (samostalnost u upravljanju) najuže

vezivala s državnim i narodnosnim okvirima. Sve to rezultiralo je tzv. Focijevim raskolom 867., što ga je izazvao carigradski patrijarh Focije u sporu s papom Nikolom I. zbog pitanja neovisnosti Carigradskoga patrijarhata o Rimskoj stolici. Iako je crkveno jedinstvo ponovno uspostavljeno već na IV. carigradskom koncilu (869.-70.), konačni Veliki istočni raskol dogodio se 1054., kada se carigradski patrijarh Cerularije suprotstavio primatu Rimske stolice, zbog čega ga je izopćio kardinal Hubert, legat pape Leona IX. Nakon toga Cerularije je sazvao sinod i izopćio papu. Od tada je kršćanska crkva podijeljena na Katoličku (Zapadnu) i Pravoslavnu (Istočnu).

Grkokatolička crkva u Kucuri

Kasniji pokušaji ponovnoga uspostavljanja crkvene unije s carigradskim patrijarhatom (Lyonska unija iz 1274. i Firentinska unija iz 1439.) nisu dali znatnijega rezultata, ali su Firentinska te kasnije unije (Brestska 1595.-96., Marčanska 1611., Užgorodska 1646.-48., Erdeljska 1698. i Kukuška iz 1858.) uspostavile jedinstvo između Rimokatoličke crkve i nekih istočnih kršćanskih crkava. Papa Pavao VI. i carigradski patrijarh Atenagora dokinuli su 1964. uzajamno izopćenje kardinala Huberta i patrijarha Cerularija.

Crkveno jedinstvo Katoličke crkve dalje je pogodilo Veliki zapadni raskol – istodobno postojanje dvaju papa u Rimu i

Avignonu (1378.-1417.). No dok je on prevladan, neusporedivo znatnije posljedice ostavio je raskol koji je izazvala reformacija. Pokrenuo ju je 1517. Martin Luther u Njemačkoj kada je na vrata crkve u Wittenbergu izvjesio svojih 95 teza o oprost, dogmama i uređenju Crkve. Unutar reformacijskoga pokreta, nasuprot njemačkomu luteranstvu, oko Jeana Calvina, koji je u Ženevi formirao Calvinističku crkvu, razvio se kalvinizam. Reformacija se raširila po svim njemačkim zemljama, osim u Austriji i Bavarskoj, a imala je pristaša i u Mađarskoj. Vjerski sukobi privremeno su završeni Augsburškim mirom 1555. priznavanjem luterana, čime je formalno priznat i zapadni raskol. Na reformacijski pokret Katolička crkva odgovorila je vlastitom reformom (katolička obnova) i sazivanjem Tridentskoga koncila (1545.-63.), a u dijelu Katoličke crkve (npr. isusovci) snažni su i pokušaji suzbijanja reformacije, što je u protestantskoj historiografiji nazvano protureformacijom (najuspješnija je bila u Češkoj). Veliki ratni sukobi pristaša reformacije i protureformacije (Tridesetogodišnji rat 1618.-48.) završen je Westfalskim mirom, kojim su priznati i kalvinisti. Reformacija je dovela do odvajanja od Katoličke crkve u pojedinim njemačkim zemljama, dijelovima Švicarske, Skandinaviji, baltičkim zemljama, Nizozemskoj i Velikoj Britaniji te nastanka samostalnih evangeličkih crkava i zajednica (luteranske crkve, reformirane crkve, Anglikanska crkva) te formiranja protestantizma kao nove kršćanske konfesije.

Iako se Francuska revolucija 1789. neuspješno pokušala brutalno obračunati s Katoličkom crkvom, otvorila je procese s kojima se Crkva u europskim društvima suočava od XIX. st. do danas: laičko društvo, radikalna sekularizacija, antiklerikalizam, odvajanje Crkve od države, nacionalni pokreti, liberalna demokratska država sa svjetonazorskim pluralizmom i slobodom savjesti, ateizam, socijalizam, nova industrijska civilizacija, konzumerizam, potrošačko društvo... Totalitarizmi XX. st. Crkvu su ili sebi podređivali (fa-

šizam, nacizam) ili osuđivali na postupno odumiranje (komunizam). Nakon Drugoga vatikanskoga koncila (1964.) razvija se ekumenski pokret s ciljem pomirenja, suradnje, zbližavanja i jedinstva kršćanskih crkava.

Iako je po svojoj naravi nominalno nadnacionalna, u nacionalnim državama, osobito u zemljama koje graniče s drugim kršćanskim konfesijama ili vjerama, Katolička crkva ima i važnu nacionalno-integracijsku ulogu (Irci spram protestanata Engleza i Škota, Poljaci spram protestanata Nijemaca i pravoslavnih Bjelorusa i Rusa, Hrvati spram pravoslavnih Srba i muslimana Bošnjaka i dr.), a u nekim etnički nehomogenim zemljama i asimilacijsku ulogu (Ugarska). Od uspostave samostalne Zagrebačke nadbiskupije 1852., Katolička crkva u Hrvata imala je iznimno važnu ulogu u formiranju hrvatske nacije, kako u jezičnom, tako i političkom pogledu.

U komunističkim režimima Katolička je crkva jedna od glavnih meta represije (fizički progoni svećenika, oduzimanje imovine, ograničenje djelovanja i dr.). No ona je i jedna od okosnica političkih otpora diktaturi – nakon što je Karol Wojtyła izabran za papu 1978., bio jedan od duhovnih stožera antikomunističkoga pokreta u Poljskoj, što je politička dimenzija koja je do danas zadržana u komunističkim zemljama (Kuba). Među ostalim, uzrok tomu jest hijerarhijska organizacije Crkve, za razliku od pravoslavnih crkava, koje su nacionalne i lakše su podlegle brutalnim pritiscima komunističkih vlasti, zbog čega komunističke vlasti formiraju i režimske kanonski nepoznate katoličke crkve (Kina). I Katolička crkva u Hrvata bila je izložena snažnoj državnoj represiji, ne samo zbog antireligijskoga karaktera komunističke vlasti nego i zbog nepristajanja da se službeno potčini vlastima, kada je kardinal Alojzije Stepinac poslije Drugoga svjetskoga rata odbio Titov zahtjev za formiranjem nacionalne crkve neovisne o Vatikanu. U Jugoslaviji je slabljenje represije Crkva koristila za razvoj vjerskoga tiska (*Glas Koncila*), naklade teološke i nabožne literature te konsolida-

ciju i razvoj vlastite institucionalne strukture, a pred kraj socijalizma pridonijela je njegovu urušavanju.

Značenje za Podunavske Hrvate. Bunjevci i Šokci u ugarsko se Podunavlje naseljavaju kao pripadnici Katoličke crkve, koja na prostoru Bačke postoji od V. st. Utjecaj Crkve u odnosu na bačke Hrvate važan je zbog duboko ukorijenjene religioznosti u narodu, do mjere da je ona postala i dijelom njihove karakterologije i njihova važna identitetska sastavnica.

Od razdoblja turske vlasti (XVII. st.) pa sve do druge polovice XVIII. st. duhovnu skrb nad podunavskim Hrvatima obavljali su isključivo franjevci provincije Bosne Srebrene, koji su bili jezična, kulturna te etnička spona s matičnim hrvatskim prostorom. Oduzimanjem župa od franjevača u drugoj polovici XVIII. st. i predajom svjetovnomu svećenstvu, iako je to bilo nužno u procesu konsolidacije državne vlasti i crkvene hijerarhije (Kalačko-bačka nadbiskupija) na područjima konačno oslobođenima od Turaka, stvoreni su uvjeti da Katolička crkva u Ugarskoj u građanskom razdoblju ostvari negativnu ulogu u nacionalno-integracijskim procesima bunjevačkih i šokačkih Hrvata, kao jedna od poluga asimilacije (madžarizacije), prije svega kroz proces svećeničke naobrazbe, hijerarhijski ustroj i politiku imenovanja župnika u mjestima s hrvatskim živiljem. Tako je Katolička crkva, zlorabeći svoj položaj, u dosluhu s državnim vlastima provodila snažnu i sustavnu madžarizaciju među Hrvatima, a od hrvatskih svećenika zahtijevala je pomadžarivanje njihovih prezimena, te da poslušno služe njenoj politici protiv nemadžarskih naroda. U crkvama su se grubo krnjila nacionalna prava Hrvata, što je dovodilo do sveopćeg prosvjeda lokalnoga hrvatskoga puka (Kačmar, Sentivan, Bajmok, Erčin itd.), čak i do napuštanja katoličke vjere (Dušnok, Santovo). No u ovom razdoblju upravo su bunjevački i šokački svećenici bili nositelji narodnoga preporoda i očuvanja nacionalne svijesti (Ivan Antunović, Pajo i Ilija Kujundžić, Blaško Rajić, Ivan Petreš, Matija Čatalinac i mno-

gi drugi). Počeci hrvatske književnosti u ugarskom Podunavlju također se upravo vezuju za svećenike, najprije franjevce, a poslije dijecezanske svećenike.

Poslije raspada Austro-Ugarske na području Kalačko-bačke nadbiskupije koje je pripalo Kraljevini SHS formirana je 1923. Bačka apostolska administratura. Katolička je crkva u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije bila jedan od ključnih čimbenika hrvatske nacionalne integracije bačkih Bunjevaca. Osobito je bila važna uloga biskupa Lajče Budanovića, apostolskoga administratora, koji je svojom politikom želio prevladati povijesne zaostatke kojima su u ugarskom razdoblju bili izloženi hrvatski vjernici u odnosu na madžarske i njemačke

Grb Bačkog apostolskog administratora Lajče Budanovića

katolike. Osnovao je cijeli niz institucija i ustanova, od kojih je najvažniju ulogu imala *Subotička matica*. Na političkom i uopće društvenom planu važne su bile aktivnosti i svećenika Blaška Rajića, koji se razvio u pravoga pučkoga tribuna: prije Prvoga svjetskoga rata kršćanski socijalist, poslije vođa političkih partija (Bunjevačko-šokačke stranke, Vojvođanske pučke stranke), pokretač i urednik više novina, utemeljitelj društava, čelnik Hrvatske kulturne zajednice i dr.

U poslijetrijanonskoj Madžarskoj malobrojni hrvatski svećenici koji su ostali uz hrvatski puk nastojali su očuvati hrvatski jezik i kulturu, koliko je to cenzura dopuštala: Ivan Petreš, Đeno Anišić, Grgo Crnković (promijenio prezime u Cserháti) i dr.

Nakon Drugoga svjetskoga rata Crkva je ostala gotovo jedinim konstantnim hrvatskim integracijskim čimbenikom – sve-

ćenici iz Bačke teološku su izobrazbu dobivali u Hrvatskoj, kroz hrvatski katolički tisak i jezik bogoslužja bila je jedina oaza za vojvođanske Hrvate u kojoj se mogao čuti književni hrvatski jezik te je tako bila jedan od branika asimilacije, ovaj put srbizacije bačkih Hrvata. Pri tome je komunistička vlast provodila snažnu represiju prema Katoličkoj crkvi (kao i prema pravoslavnoj crkvi i drugim vjerama, ali s različitim uspjehom) te je to razdoblje obilježeno borbom za ljudska i vjerska prava. Imala je i važnu ulogu u očuvanju tradicijskih kulturnih sadržaja, prije svega vezanih uz crkvu (dužijanca, kraljice, Materice, Oci, vođeni *ponediljak*, čuvari Božjeg groba), i održavanju kulture sjećanja kroz prigodne manifestacije (Dani kruha i riječi, obilježavanje 300 godina doseljavanja bunjevačkih Hrvata u Bačku), izdavala je vjerske publikacije (*Bačko klasje*, *Subotička Danica* i dr.) te okupljala laičke kulturne elite vezane uz Crkvu (Bela Gabrić, Ivo Prčić ml., Bela Tikvicki i dr.), osobito s osnivanjem Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* 1989.

Bačka apostolska administratura proglašena je 1968. Subotičkom biskupijom, koja pokriva teritorij vojvođanskoga dijela Bačke. Do 1986. imala je status sufraganske biskupije, a tada je postala dio Beogradske nadbiskupije. Nakon raspada Jugoslavije, iako subotički biskup u svojstvu promatrača sudjeluje u radu Hrvatske biskupske konferencije, njihove veze i suradnja znatno slabe (distribucija vjerskoga tiska, dostupnost teološke literature, dolazak svećenika...), što utječe i na slabljenje hrvatskoga nacionalnoga segmenta u ovdašnjoj Crkvi, koji je u jugoslavenskom razdoblju bio jednako naglašen kao i u Hrvatskoj. Od 1997. dijelom je Međunarodne biskupske konferencije svetih Ćirila i Metoda sa sjedištem u Beogradu. U postjugoslavenskom razdoblju oslabljena nacionalna (hrvatska) komponenta u djelovanju Katoličke crkve u Republici Srbiji među hrvatskim vjernicima najizraženija je u Beogradskoj nadbiskupiji, s težnjama da se to proširi i na Bačku.

Danas u Subotičkoj biskupiji ima 116 župa, 107 dijecezanskih svećenika i 9 svećenika redovnika. U Subotici, Baču i Novom Sadu franjevci imaju svoje samostane, a u Somboru karmelićani. Na području biskupije djeluju i časne sestre četiriju kongregacija, od čega su tri hrvatske (Sestre Naše gospe sa sjedištem u Zagrebu, Kćeri Milosrđa Trećeg samostanskog Reda svetog Franje i Kongregacija sestara svetog Dominika). Broj vjernika znatno se smanjio nakon raspada Jugoslavije – 260.464 (2011.), od čega je oko četvrtina Hrvata.

Osim biskupijske klasične gimnazije i sjemeništa *Paulinum*, Subotička biskupija osnivač je i Teološko-katehetskoga instituta za izobrazbu kateheta i katehistica te drugih crkvenih služba. Najrazvijenije javno djelovanje ostvaruje u Subotici, gdje se održavaju vjerske tribine, književne večeri, koncerti, znanstveni skupovi, čime se čuva tradicija djelovanja u području kulture. Nastavilo se i s izdavanjem vjerskoga tiska (*Subotička Danica*, od 1994. mjesečnik *Zvonik*) te nabožne književnosti u okviru djelovanja Instituta *Ivan Antunović*. Važnu ulogu ima u području međureligijskoga dijaloga i suradnje na ekumenskom planu, gdje se ističe redovito sudjelovanje u Molitvenoj osmini za jedinstvo kršćana.

Katedrala u Segedinu

U Mađarskoj su crkveni obredi na hrvatskom jeziku danas iznimno rijetki, jer nema hrvatskih svećenika. Povremeno se objavljuju katolička izdanja, poput pečuških *Hrvatskog katoličkog kalendara* (1993.-94.) i časopisa *Zornice* (1990.-2002.), u zadnje vrijeme *Zornica nova* (od 2012.).

Lit.: *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Schematismus dioecesis Suboticanae*, Subotica, 2009; S. Bačić, Nacionalno-integracijski procesi Bunjevaca u Bačkoj i ugarskom Podunavlju, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 2, Subotica, 2010.

T. Žigmanov

KATOLIČKA ČITAONICA SV. ĐURĐA, prosvjetno-vjerska udruga u Subotici. Utemeljena 5. V. 1905. za područje subotičke župe sv. Đurđa koja obuhvaća gradsku četvrt Senta (II. krug), tada pretežito naseljenu Bunjevcima. Utemeljena je na inicijativu Albe Mesaroša, koji je te godine bio župni kapelan, radi podizanja katoličke svijesti, proučavanja i širenja narodnoga jezika te širenja i čuvanja narodnih običaja. Prvi i dugogodišnji predsjednik bio je Marko Vukov, dopredsjednik Martin Zelić, blagajnik Đuka Čović, bilježnik Bela Šimonji, a knjižničar Grgo Čović. Sjedište joj je bilo u kući Nikole Čovića. Okupljala je župljane župe sv. Đurđa i imala oko 140 članova. Priređivala je pokladne večere, prela, ljetne zabave i dr. Početkom 1912. osnovala je i svoje pjevačko društvo, a zborovođa je bio Petar Vojnić Zelić. Prestala je djelovati s izbijanjem Prvoga svjetskoga rata. Na njezinim tradicijama osnovan je 1928. Katolički krug sv. Đurđa u Subotici.

Lit.: *Neven*, 4/1905, 2/1909, 1,5/1911, 21,24/1912, 5/1913, Subotica.

S. Bačić

KATOLIČKA ČITAONICA SV. ROKE, prosvjetno-kulturna udruga u Subotici. Utemeljena je 29. V. 1910. pri subotičkoj župi sv. Roka u gradskoj četvrti Ker (III. krug), u kojem je većinsko bilo bunjevačko stanovništvo. Prvi predsjednik bio je Ivan (Ico) Malagurski, dopredsjednik je

bio učitelj Pajo Vujković Lamić, koji je vodio muško pjevačko društvo, bilježnik je bio Stipan Milodanović, blagajnik Veco Vidaković Mukić, knjižničari Grgo Vojnić Hajduk i Šime Milković, *gazda* (ekonom) Bono Vidaković, *odvitnik* Babijan Malagurski, a tajnik tadašnji župni upravitelj i kapelan Đeno Anišić. Nakon što je postao župnikom župe sv. Roke, dotadašnji kapelan subotičke župe sv. Terezije Blaško Rajić blagoslovio je prostorije potkraj prosinca 1911. On je u čitaonici okupljao velik broj Bunjevaca, među njima i mnoge bunjevačke nacionalne radnike. Priređivala je prela i zabave. Nakon iznenadne smrti Ice Malagurskoga, na skupštini 4. V. 1913. za novoga predsjednika izabran je Vranje Malagurski, Ivan Pešut za tajnika, a za knjižničare Grgo Vojnić i Mate Dulić. Katkad se nazivao i Katoličkim krugom sv. Roke, osobito između dva svjetska rata. God. 1933. imao je 136 članova, kada je otvorio i svoje prostorije na Beogradskom putu br. 59. Prestala je djelovati za vrijeme Drugog svjetskog rata, nakon što su mađarske vlasti internirale župnika Blaška Rajića u franjevački samostan u Budimu.

Lit.: *Neven*, 5,7/1910, 2,8,12/1911, 9/1912, 5, 19/1913, Subotica; Kršćansko i Narodno Udruženje, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, Subotica, b. g.; K. Petrović, *Subotica i kupalište Palić*, Subotica, 1928; P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; Kronika, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1934.*, Subotica, b. g.; *Szabadka Palićsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Bačić

KATOLIČKA PUČKA STRANKA (*mađ.* Katolikus Néppárt), politička partija u Ugarskoj u razdoblju dualizma. Nastala je kao rezultat otpora Katoličke crkve liberalnim zakonima vlade Sándora Wekerlea, posebice Zakonskomu članku XXXI. iz 1894. (stupio na snagu 1. X. 1895.), kojim su propisani obvezatni građanski brak i državne matice rođenih i umrlih. Inicijatori osnivanja stranke bili su teolog i ka-

sniji biskup Ottokár Prohászka te grofovi Nándor Zichy i Miklós Esterházy. Na osnivačkoj skupštini 28. I. 1895. u Budimpešti za predsjednika je izabran grof Miklós Esterházy. Na izborima za Ugarski sabor 1896. stranka je postala parlamentarna s osvojenih 17 mandata (od ukupno 431 satarskog mjesta), a osvajala je mandate i na kasnijim parlamentarnim izborima: 1901. i 1905. – 25, 1906. – 33 i 1910. – 13. Većinu djelovanja provela je u oporbi, osim 1905.–09., kada je bila u vladajućim koalicijama Géze Fejérváryja i Sándora Wekerlea. Iako u osnovi konzervativna, budući da je djelovala s pozicija socijalne enciklike pape Leona XII. *Rerum novarum* (hrv. O novim stvarima), zastupala je i znatne socijalne zahtjeve (očuvanje sitnih posjeda, obvezatno socijalno osiguranje radnika, porezno oslobođenje najsiromašnijih slojeva i sl.). Prestala je postojati 3. II. 1918. udruživši se s nekoliko srodnih stranaka kršćansko-socijalne orijentacije.

Iako je u južnoj Ugarskoj bila slabo prihvaćena, imala je pristaše među Bunjevcima. U Subotici je 24. IX. 1896. osnovan ogranak za Bačko-bodrošku županiju, kada su istaknuti zahtjevi za promjenu zakona koji vrijeđaju osjećaje katolika, međunarodnu toleranciju i spas crkvenih posjeda. U odbor su izabrani subotički liječnik Josip Antunović, kao predsjednik, te

dr. Josip
Antunović

Pavle Latinović, zemljoposjednik iz Boršota, Matija Mamužić, župnik subotičke župe sv. Terezije, i Dániel Berényi, župnik iz Baje. Mamužić je 1896. u Subotici osnovao

Katolički krug, u kojem su se okupljali pristaše stranke, a Blaško Rajić je osnovao istu instituciju u Dušniku 1903. i Santovu 1904. Neven je isprva imao simpatije za stranku, ali su je već poslije nekoliko godina prestali podržavati bački Hrvati okupljeni oko *Nevena*, razočarani odnosom stranke prema narodnostima. Iznenadna smrt Matije Mamužića 1900. još je više oslabila utjecaj stranke među subotičkim Bunjevcima. Izbor svećenika Paje Kujundžića za predsjednika Katoličkog kruga u Subotici 1901. bio je još jedan pokušaj da se Bunjevci ponovno približe Katoličkoj pučkoj stranci, ali su promjene u Katoličkom krugu, u kojemu je istaknutu ulogu dobio košutovac Šime Mukić, ponovno odbile Bunjevce od stranke. Tako je nacionalno svjesna bunjevačka elita okupljena oko *Kola mladeži* i *Nevena* nastojala stvoriti vlastitu političku opciju, a i sâm će se Blaško Rajić poslije okrenuti Zemaljskoj kršćansko-socijalističkoj stranci (*madž.* Országos Keresztényszocialista Párt, osnovana 1907., imala tek 1 zastupnika u Ugarskom saboru 1910.).

Lit.: *Neven*, 9,10/1896, 9,11/1901, 6/1903, 2/1905, 4,5/1906, Subotica; A. Lebl, *Građanske partije u Vojvodini 1887-1918*, Novi Sad, 1979; R. Skenderović, *Kolo mladeži, Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata*, 3, Subotica, 2011; *Magyar katolikus lexikon*, 6, Budapest, 2001.

R. Skenderović i M. Grlica

KATOLIČKA ŠKOLA U SOMBORU, obrazovna ustanova za katoličku djecu koju su u XVIII. st. vodili franjevci. Prve škole, muslimanske, prema izvještaju putopisca Evlije Čelebije, postojale su u Somboru tijekom osmanske vlasti. Nakon potiskivanja Osmanlija pouku katoličke djece u osnovama pismenosti i nauka vjere obavljali su franjevci, koji su i pod osmanskom vlašću skrbili za katoličko stanovništvo. U središnjoj Bačkoj franjevačka je rezidencija u Somboru formirala svoje pastoralno područje, odjeljivanjem od samostana u Baču, iako je formalno priznavala njegovu pastoralnu ovlast, kao što su i u XVII. st.

somborski franjevci bili odgovorni samostanu u Olovu, odakle su franjevci došli u Sombor (za razliku od franjevac iz Bača, koji su potjecali iz Tuzle). Rezidencija je pripadala Bosni Srebrenoj, a od 1757. provinciji sv. Ivana Kapistranskoga.

Kada je nakon Szatmárskoga mira 1711. započelo razdoblje mirnijeg života, rezidencija postaje središte u kojem se, osim dušobrižništva, njegovala prosvjeta i znanost. Nakon što je u Somboru 1717. osnovana dvogodišnja pravoslavna narodna škola, somborski su franjevci pri svojoj rezidenciji 1722. otvorili katoličku pučku školu za somborske katolike, kojih je tada bilo oko trećina stanovništva u mjestu, a po narodnosti bili su gotovo isključivo Hrvati. Nakon što je Sombor postao slobodni kraljevski grad 1749., školstvo se dalje razvija, pa je 1767. škola podijeljena na mušku, u kojoj su poučavali franjevci, i žensku. Kada je *Ratio educationis* 1777. preuredio i laicizirao osnovne škole, franjevci više nisu predavali u njoj. Osim osnovnih, bilo je u Bačkoj i tzv. latinskih škola, u kojima su predavali franjevci, pa i u Somboru, gdje je, nakon što je pravoslavna crkvena općina otvorila 1759. četverorazrednu latinsku gramatičku školu, gradski magistrat 1763. otvorio višu gramatičku školu, koju su vodili franjevci do njezina ukinuća 1785.

Iako je somborskim franjevcima župa oduzeta župa 1781., crkva 1785. a samostan 1786., zbog čega su morali napustiti grad, ostavili su trajni trag u razvoju pučkoga školstva, napose u opismenjivanju i podizanju kulturne razine stanovništva među kojim su djelovali.

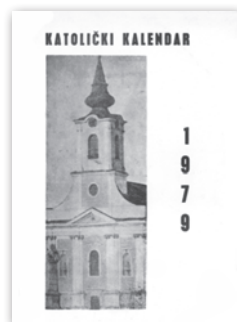
Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; E. Čelebi, *Putopis: odlomci o jugoslavenskim zemljama*, Sarajevo, 1979; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 1991; E. Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2001; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; M. Stepanović (prir.), *Somborska hronika fra Bone Mihaljevića 1717-1787*, Sombor, 2012.

M. Bara

KATOLIČKI INSTITUT ZA KULTURU, POVIJEST I DUHOVNOST IVAN ANTUNOVIĆ → Katoličko društvo za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*

KATOLIČKI KALENDAR ZA PROSTU 1979. GODINU, prigodna publikacija izdana u povodu 200. obljetnice župne crkve u Baču. Izdavač je Uredništvo vjersko-informativnoga lista *Bačko klasje* iz Bačke Palanke, a priredio ga je umirovljeni bački župnik Ivo Topalić, i sam rodom iz Bača. Publikacija ima 52 stranice formata A5, a tiskana je u tiskari *Ruske slovo* u Ruskom Krsturu u 500 primjeraka. Nakon uvodnoga dijela, u kojem su nabrojani zapovjedni blagdani, državni i republički praznici te upute o održavanju posta i nemrsa, slijedi kalendarski dio s popisom katoličkih svetaca i blagdana te mjesečevim mijenama. Zatim na 35 stanica slijedi tridesetak krat-

I. Topalić,
*Katolički
kalendar za
prostu 1979.
godinu*, Bačka
Palanka, 1978.

kih poglavlja iz povijesti i života župe Bač, obnovljene 1766., osobito prvih 50 godina rada crkvene općine (pastoralnoga vijeća), osnovanoga 1923.: o crkvi sv. Pavla, građenoj 1773.-80.; osnovni podaci o svećenicima i redovnicama rodom iz Bača; zatim opće teme, kao što su povijest Bača, doseljavanje Šokaca u Bačku; te teme posve lokalne važnosti, poput nabave zvona za crkvu, uvođenja električnih instalacija u crkvu, jezičnom redu bogoslužja i dr.

Iako je autor držao da tekstualni dio kalendara nije znanstvena rasprava, nego samo pokušaj da se vjernicima iz Bača u pamet prizove mjesna prošlost, naglasi sadašnjost te sve to otrgne od zaborava i sačuva za budućnost, ta opsegom mala publikacija od iznimne je važnosti za lokalnu

crkvenu povijest – uz brošuru bačkoga župnika Đure Baloga (György Balogh) *A Bácsi r. k. plébánia százéves emléke* (Esztergom, 1867.), nezaobilazna je literatura o župi Bač.

Lit.: I. Topalić (prir.), *Katolički kalendar za prostu 1979. godinu*, Bačka Palanka, 1978.

J. Štefković

KATOLIČKI KRUG, vrsta vjerskih kulturnih udruga, koje su osnivane zadnjih desetljeća XIX. st. Zadaća im je bila da bez političkoga djelovanja pomažu socijalnu povezanost katolika promičući njihove materijalne i kulturne interese. U Budimpešti je 1888. osnovan Središnji katolički krug (*madž.* Középponti Katolikus Kör), s ciljem pomaganja djelovanja katoličkih krugova, koji su osnivani diljem Ugarske po teritorijalnom načelu. Od kraja 1893. Mađarski katolički biskupski zbor (*madž.* Magyar Katolikus Püspöki Kar, današnja Mađarska katolička biskupska konferencija, *madž.* Magyar Katolikus Püspöki Konferencia) podržava njihovo organiziranje i osnivanje. Prestala su djelovati nakon uspostavljanja komunističkih diktatura u Jugoslaviji i Mađarskoj poslije Drugoga svjetskoga rata.

Lit.: *Magyar katolikus lexikon*, 6, Budapest, 2001.

(S. Mačković)

Katolički krug Kačmar. Osnovan je 1895., a članstvo su bili »skoro isključivo Bunjevci«. U njegovim prostorijama 23. I. 1895. održano je prelo, na kojemu su nazočili i gosti iz Gare, Bikića i Aljmaša. O daljnjem njegovu djelovanju malo se zna. Spominje ga *Subotička Danica* iz 1921.

Pozivnica za Veliko prelo 1943.

Nove prostorije Bunjevačkog katoličkog kruga posvećene su 1942., a sačuvana je i pozivnica za prelo s kazališnom predstavom za 1943.

Lit.: Neven, 2/1895, Subotica; Kršćansko i Narodno Udruženje, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, Subotica, b. g.

Katolički krug Aljmaš. Osnovan je 1895. Okupljao je Bunjevce, Nijemce i Mađare iz Aljmaša (*madž.* Bácsalmás), ali su članstvom dominirali Bunjevci. Predsjednik je bio najagilniji aljmaški Bunjevac Šimun Rudić. Krug je priređivao prela, plesove i zabave na koje su dolazili i Hrvati iz drugih mjesta, osobito Santovci. Njegovo je djelovanje neistraženo.

Lit.: Neven, 2/1895, 2/1901, 5,25/1912, Subotica.

Katolički krug Subotica (*madž.* Katolikus Kör Szabadka). Utemeljen je na inicijativu Matije Mamužića, župnika župe sv. Terezije, uz pomoć svećenikâ Paje i Ilije Kujundžića. Mamužić je u ljeto 1895. pozvao vjernike na osnivanje društva na vjerskim temeljima te je 240 osnivača 29. IX. 1895. održalo osnivačku skupštinu. Prema usvojenim Pravilima, naziv i pečat udruge bili su dvojezični. Nakon što je Ministarstvo unutarnjih poslova 11. V. 1896. odobrilo Pravila, već je 24. V. održana izborna skupština. Na njoj je za predsjednika izabran Matija Mamužić, a saborski zastupnik dr. Josip Antunović za dopredsjednika. Pokrovitelj je bio kalačko-bački nadbiskup. Bila je bliska Katoličkoj pučkoj stranci: radila je na podizanju katoličke svijesti u narodu i osposobljavala članove za kršćansko svjedočenje u suvremenom svijetu i utjecaj na područja javnoga života s kojih je crkva potisnuta. Organizirala je brojna predavanja, a kada su gostovali predavači koji nisu znali hrvatski jezik, Mamužić ih je prevodio. Uz to, bio je mjesto okupljanja i druženja mladih katoličkih intelektualaca. Isprva je sjedište bilo u Prokešovoj palači, a potporom osnivača (zemljište je darovao Matija Mamužić) i župe sv. Terezije 1898.-99. izgrađena je današnja zgrada društva iza crkve sv. Terezije. Nakon nesretne smr-

ti Matije Mamužića 1900., svećenik Pajo Kujundžić, vjeroučitelj u subotičkoj gimnaziji, sljedeće je godine premoćno izabran za predsjednika, a 1902. uz njega je za predsjednika izabran i dr. Josip Antunović. Iako nije bila isključivo bunjevačka udruga, nego je okupljala i pripadnike drugih naroda, Bunjevci su u njoj u početku predstavljali izrazitu većinu i imali vodeće položaje te je njezino djelovanje prvih godina pomoglo nacionalnom organiziranju bunjevačkih Hrvata. Ispočetka su u njega zalazili gotovo svi subotički bunjevački prvaci pa se službena i privatna komunikacija odvijala na hrvatskom. Ipak, vodstvo subotičkih Bunjevaca već nakon nekoliko godina distanciralo se od Matije Mamužića i Katoličkoga kruga zbog nedovoljnoga zauzimanja za »narodne pravice«. Nakon što je u društvu istaknute pozicije zauzeo Šime Mukić, član liberalne Kossuthove stranke, uklonjeni su najvažniji bunjevački prvaci, među kojima i Pajo Kujundžić. Za njim su krenuli i ostali Bunjevci, a s bujanjem mađarskoga nacionalizma mađarski je uveden i kao službeni jezik. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata rad Društva je zamro, većina članova bila je mobilizirana, dok oni koji su ostali u Subotici nisu smjeli dolaziti u prostorije Društva jer su njih smješteni vojnici, koji su uništili arhivu i knjižnicu. Katkada se nazivao i Katoličkim krugom sv. Terezije.

Nakon stvaranja jugoslavenske države stari su se članovi ponovno organizirali i s novim bunjevačkim članstvom na skupštini 4. I. 1920. izabrali za predsjednika svećenika Iliju Kujundžića, dok je tajnik bio Ive Prčić. Od tada je udruga po svojem sastavu i djelovanju postala isključivo bunjevačko-hrvatska. Na skupštini 28. I. 1923. Pravila su prilagođena novim okolnostima, a odobrena su 1925. Prema § 2. Pravila, »zaštitnik Kruga je svagda subotički natpastir«, a po § 3: »Cilj je Kruga u pogledu duševnom, materijalnom, rodoljubnom i društvenom obćinstvo katoličko u Subotici unaprijediti, buditi svijest katoličku, katolički duh udomačiti, uvažiti uvjerenje katoličko, vjerezakonske i ćudoredne osje-

ćaje krijepiti, slogu učvršćivati i rasprostrirati prosvjetu.« Pravila naglašavaju da u Krugu neće biti politike, a da članom može biti svatko tko je katolik i pošten i tko nije član kakva tajnog društva (tj. slobodnog zidarstva), pri čemu su redoviti članovi jedino muškarci, a potpomagajući mogu biti muškarci i žene.

Formalno je sjedište društva bilo u prostorijama Bačke apostolske administrature (danas: zgrada Biskupskoga ordinarijata), ali se djelovanje odvijalo u zgradi društva iza crkve sv. Terezije. Ondje su vježbale i druge hrvatske udruge, poput Hrvatskih katoličkih orlica, tamburaškoga zbora Bunjevačkog momačkog kola i dr. Društvo je pomagalo i djelovanje Hrvatskoga sokola, koji je u tim prostorijama održavao društvene sastanke i tjelovježbu. I okružnicom Hrvatskoga katoličkoga orla br. 19/1925 pozivana su »braća članovi« na »redovite mjesečne sastanke i zajedničke sv. pričesti u dvorani 'Katoličkog Kruga', koji su obvezatni za sve braću vježbače i nevježbače«. U zgradi su održavana i prela. Društvo je između rata imalo oko 300 članova. U dijelu zgrade društva između dva svjetska bio je smješten Katolički dom (Dom katoličkih udruženja) kao središte hrvatskih katoličkih udruga u Subotici. God. 1928. predsjednik društva bio je Miško Prčić, a nakon smrti Ilije Kujundžića 1929. za predsjednika je izabran Blaško Rajić. Tajnik Ive Prčić obratio se 15. X. 1931. gradskim vlastima s molbom da novčanu pomoć ističući da su imali velikih troškova i da su »preuredili svoje prostorije uz velike žrtve, za skroman, ali lijep Katolički dom, i time se naprtili velikih dugova«. Molba je odbijena. Na 40. obljetnicu osnivanja na zgradi Katoličkoga kruga otkrivena je spomen-ploča s imenima Matije Mamužića i Ilije Kujun-

Pečat Katoličkog kruga Subotica

džića. Sudjelovalo je s drugim hrvatskim nacionalnim i prosvjetnim društvima 1936. na velikoj proslavi 250. godišnjice dolaska jedne skupine Bunjevca u Bačku i preuzimanja vlasti u Subotici. Pred rat tajnik je bio Franjo Vuković.

U skromnijem opsegu djelovalo je i za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, kad je pod imenom Bunjevački katolički krug, sa sjedištem na Trgu sv. Terezije, imalo 56 članova. Mađarski Katolički krug Subotica sa sjedištem u Rákoczijevoj ulici br. 8, utemeljen 1939., imao je pak 950 članova.

Društvo je prestalo djelovati nakon Drugoga svjetskog rata, a komunističke su vlasti dio zgrade oduzele, a dio je i dalje koristila Crkva. U zgradi je od 1951. djelovala Škola učenika u trgovini, zatim se u nju 1952. uselilo Kulturno društvo *Ivan Goran Kovačić*, kojem su gradske vlasti 1953. dale i cijeli oduzeti dio zgrade. Jedno vrijeme su u dvorištu pojedine tvrtke (Tvornica trikotaže i končanih dugmadi *Bosa Miličević*, Građevinsko poduzeće *Graditelj*) držale u zakupu skladišni prostor. Od 1953. župnik i biskup Lajčo Budanović odredio je da se dio zgrade koristi kao vjeronaučna dvorana, dio je bio ured za vjeroučitelje, u jednoj je sobi kantor uvježbavao pjevanje. Crkveni dio ulične zgrade služio je 1960-ih kao stan župnom kantu, koji se tada koristio i dvorišnom domarskom zgradom. Kad je 1962. osnovano sjemenište *Paulinum*, tri su se dvorane koristile kao učionice, a četvrta kao profesorska zbornica. Kad je 1965. sjemenišna gimnazija napustila Katolički krug, u dvorištu i u dvoranama održavane su Kršćanske tribine grada Subotice, Tribine mladih, Katolikus Értelmiségi Kör (Katolički kružok inteligencije) ondje održava svoja predavanja, VIS *Proroci* godinama koristi jednu dvoranu za probe. Svoje sjednice je u Katoličkom krugu održavao i Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*, tu su bile i sjednice Sinode Subotičke biskupije, čiji su dokumenti objavljeni 2006., a ujedno i mnogi svećenički susreti. Zgrada Katoličkoga kruga vraćena je 2010. u vlasništvo župe svete Terezije Avilske u Subotici.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:47. Gr. 2/1922; F:48.1.19/1925; F:47. X 6/931 F:60. P 5473-1941. Katolički krug, pravila; Arhiv Župnog ureda svete Terezije Avilske u Subotici, Svežanj: »Restitucija«.

Lit.: Neven, 10/1895, 6/1896, 3/1897, 1,11/1898, 2/1901, 2,6/1902, 6/1903, Subotica; Kršćansko i Narodno Udruženje, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar sa slikama za prostu godinu 1921.*, Subotica, b. g.; Društva i ustanove kod Bunjevaca, *Pravi bunjevački kalendar za prostu godinu 1935*, Subotica, b. g.; Jubilej jedne naše kulturne ustanove, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1935.*, Subotica, 1934; Manifestacija katoličke i narodne svijesti u Subotici, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prestupnu godinu 1936.*, Subotica, b. g.; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; T. Vereš, Život i djelo Matije Mamužića, u: *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997; M. Evetović, *Život i rad Paje Kujundžića*, Subotica, 2005; S. Mačković, Hrvatski katolički orao – Subotica kroz arhivsko gradivo, *Klasje naših ravni*, 3-4/2007, Subotica; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; R. Skenderović, *Kolo mladeži, Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 3, Subotica, 2011.

(S. Mačković, M. Grlica, S. Beretić)

Katolički krug Dušnok. Utemeljio ga je 1903. mladi kapelan Blaško Rajić, kojemu je ovo bilo prvo mjesto službovanja. Predsjednik Društva bio je župnik Ilija Kujundžić, koji je u Dušnoku službovao 1893.-1915. Društvo je na hrvatskom i mađarskom priređivalo prosvjetna predavanja, zabave, kazališne predstave i sl. Kujundžić i Rajić na nacionalnom su se planu trudili reafirmirati hrvatski jezik u crkvi i župi jer su zbog mađjarizacije neki Dušnočani prešli u nazarensku vjeru. Djelovanje toga kruga neistraženo je, a vjerojatno je prestalo djelovati nakon izbijanja rata.

Lit.: Neven, 5/1913, Subotica.

Katolički krug Santovo (mađ. Katolikus Kör Herczegszántó). Jačanju nacionalne svijesti u prosvjećivanju Santovaca uvelike je pridonijela snažna osobnost Blaška Rajića, koji je u Santovu bio kapelan 1904.-06. Djelatni Rajić već je prve godine ustrojio Prosudbenu zadrugu, od koje su siromašni ljudi mogli dobiti novac bez kamate,

a zatim i Katolički krug radi snaženja katoličke vjere i sudjelovanja u kulturno-prosvjetnim zbivanjima. U ljeto 1904. s nekočinom seljana (Joza Srakić, Toma Balatinac, Pál Likár, Pál Pekovics) otišao je u Kalaču, gdje temeljem prethodno poslane molbe dobiva dopuštenje za osnivanje Katoličkoga kruga. Zahvaljujući milodarima vjernika i biskupovoj pomoći (4000 kruna), župa otкупljuje dotadašnji liječnički službeni stan u »Gazibarinom sokaku« (danas Petőfijeva ulica br. 2), gdje je utemeljen Katolički krug. Djelatni i neumorni kapelan Rajić tu je trosobnu zgradu pretvorio u omiljeno okupljalište mjesnih Hrvata, gdje su se mogle izvoditi priredbe kulturno-vjerskoga sadržaja, posuđivati knjige, čitati hrvatske novine i kalendari te slušati razna predavanja. Najčešći je predavač bio sam Rajić, a uz njega tada bereški učitelj Marko Fucin (Santovo, 1861. – Budimpešta, 1910.) i Mijo Matković (Baja, 1858. – ?). Poznate su teme Rajićevih predavanja u 1904.: Život sv. Josipa, Vatikan – središte katoličanstva, Po hrvatskoj zemlji, Naša braća kod Budimpešte, Hrvatske pučke pjesme, Kako Hrvati svetkuju Božić. Na predavanja su dolazili obično samo muškarci (srijedom oženjeni, četvrtkom mladići), a na »Marin-danskom veselju« (u Santovu se redovito održava od 1870-ih godina) sudjelovali su ponajviše mladi bračni parovi.

Kako se santovački župnik Andrija Car (Sombor, 1857. – Santovo, 1911.) protivio nacionalnoj djelatnosti svojega kapelana, s odlaskom Rajića iz Santova djelatnost Kruga jenjava, a ponovno je živnula s dolaskom Grge Jasenovića (Čavolj, 1862. – Baja, 1923.), koji je tu župnikovao 1911.-21. Opet su počele stizati hrvatske novine, zagrebačko glasilo *Istina*, subotički i zagrebački kalendari te svesci Pučke knjižnice izdavani u Društvu sv. Jeronima u Zagrebu. Narod su privlačila i župnikova zanimljiva predavanja. Katolički krug redovito organizira godišnje Prelo, na kojem se uz svestranu pomoć vlč. Jasenovića prikazuju igrokazi, npr. 1912. *Šokica* Ilije Okrugića,

1913. *Dva bila gavrana* Ivana Petreša, 1920. *Tko je sluga*. »Posli crkve gospodin Grgo živio je za Katolički Krug, koji je u njegovo vrime bio pravcati kulturni centrum u selu. Tamo su naši ljudi išli velikom željom, jer su mogli čitati i čuti mnogo potribnoga i lipoga«, piše Mišo Jelić.

Zgrada Katoličkog kruga Santovo

Nakon povlačenja srpske vojske iz Bajskog trokuta 1921. svećenik Jasenović uhićen je i prognan iz Santova. Zaplašeni se narod nije smio okupljati, stoga djelatnost Katoličkoga kruga gotovo zamire, a 1925. opet oživljuje. No djelatnost se sužava uglavnom na priređivanje marin-danskoga bala. Župnik Mišo Vereš, koji je u Santovu bio 1939.-52., mnogo polaže na odgoj mladeži, pa je u sklopu Katoličkoga kruga osnovao posebno Šokačko divojačko društvo (zvano i Divojački krug), sa sjedištem u jednom dijelu Braunove gostionice, i Šokačko momačko društvo (Momački krug), sa sjedištem u starom dijelu Grošićeve gostionice. Ondje se mladež okupljala na vjersko-čudorednu pouku, pjevanje crkvenih pjesama te uvežbavanje igrokaza. Kazališne predstave, koje su se održavale prema uputama i pod pokroviteljstvom vlč. Vereša, privukle su znatan dio mladih i bile su iznimno rado primane od santovačkih Hrvata. Prikazivani su komadi Ivana Petreša, Antuna Karagića i drugih pisaca: *Bunjevka*, *Teška vrimena*, *Dva bila gavrana*, *Imanje*, *Biser sela*, *Zloba*, *Divlje cvijeće*, *Izbiračica*, *Čifut prstenjar*, *Stari pišak i njegov sin*, *Ciganin*, *Rastrgana ruža*. God. 1947. Katolički je krug ukinut, a velik dio dokumentacije i knjige netragom su nestali.

Lit.: Neven, 6/1913, Subotica; M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji*, Sombor, 1976; Blaž Rajić u Santovu, *Hrvatski glasnik*, 14. I. 1999, Budimpešta; Svećenik Grgo, u: *Hrvatski književnici u Mađarskoj: Mišo Jelić*, prir. Ž. Mandić, Budimpešta, 2000; Ž. Mandić, Santovački dušobrižnici kao širitelji hrvatske kulture i prosvjete, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/2000, Pečuh.

Ž. Mandić

Katolički krug Bereg. Društvo su htjeli osnovati Berešci pod vodstvom mjesnog učitelja Marka Fucina (Santovo, 1861. – Budimpešta, 1910.), ali je to spriječio bereški župnik Balint Bedžula (Sentivan, *madž.* Felsőszentiván, 1853. – Bereg, 1911.), koji je tu župnikovao od 1891.

Lit.: M. Beljanski, *Bački Breg i njegovi žitelji*, Sombor, 1976.

(Ž. Mandić)

Katolički krug sv. Roke u Subotici
→Katolička čitaonica sv. Roke u Subotici.

Katolički krug Nađfinj. Utemeljen je 15. II. 1914., ali iako su veliku većinu članova činili Bunjevci iz Žednika (*madž.* Nagyfény), skupština pred pedesetak mjesnih Bunjevaca održana je na mađarskom jeziku, a prevoditelj je bio upravitelj žedničke župe Beno Hegedűs. Gradonačelnik Károly Bíró, pod čijim je patronatom osnovano Društvo, nije dopustio da Pravila budu na bunjevačkom, nego samo na mađarskom jeziku. Društvo nije zaživjelo zbog rata.

Lit.: Neven, 5,8/1914, Subotica.

Katolički krug sv. Đurđa u Subotici. Osnovan je 1928. na inicijativu Grge Vukova pri župi sv. Đurđa u subotičkom kvartu Senta, nastavljajući se na tradiciju prijeratne Katoličke čitaonice sv. Đurđa. Istodobno su osnovana i dva društva za mladež (Momačko kolo i Djevojačko društvo). Sv. misu predvodio je biskup Lajčo Budanović, a svečani je govor održao vlč. Andrija Moullion, subotički kateheta. God. 1943. imao je 65 članova.

Lit.: Hronika godine 1928., *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za просту godinu 1929.*, Subotica, b. g.; Naši pokojnici, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama)* za просту godinu 1930., Subotica, b. g.; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943.

S. Bačić

KATOLIČKI NAUK, povremeni podlistak *Subotičkih novina* s početka 1930-ih godina. Odgovorni urednik i izdavač bio je Blaško Rajić, župnik subotičke župe sv. Roka. Tiskan je u tiskari Josipa Horváta u Subotici na 16 stranica veličine 15 cm x 11 cm. Objavljeno je svega nekoliko brojeva. Prvi je broj izašao 15. II. 1930., drugi broj 23. V. 1931., a posljednji 15. XII. 1933. List je bio vjerskoga sadržaja, a članci su objavljivani nepotpisani. Sačuvani primjerci nalaze se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, dok subotička Gradska knjižnica ima samo drugi broj.

Katolički nauk, br. 1, Subotica, 15. II. 1930.

Lit.: I. Kujundžić, Bunjevačko-šokačka bibliografija, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1973.

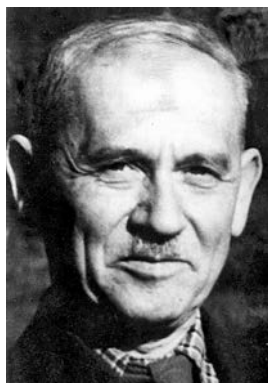
E. Bažant

KATOLIČKI POKRET, vjerski, kulturni i politički pokret koji promiče ideje i socijalni nauk Katoličke crkve u javnom životu s ciljem duhovne i intelektualne izobrazbe mladih, širenja prosvjete u pučanstvu, borbe za socijalnu pravdu i pravednijega društva prožetoga kršćanskim vrijednostima. Nastao je u njemačkim zemljama potkraj prve polovine XIX. st. kao odgovor na političko ograničavanje utjecaja Katoličke crkve i jačanje liberalnih tendencija u njemačkom društvu. Iz njemačkih zemalja,

poslije ujedinjene Njemačke, proširio se i u ostale europske zemlje (Austro-Ugarsku, Francusku, Italiju, Belgiju i dr.) te u pre-kooceanske zemlje. Katolički pokreti nisu imali jedinstvenu organizacijsku formu i svaki je od njih razvijao one oblike djelovanja koji su najbolje odgovarali političkim i društvenim prilikama pojedine zemlje.

Na početku XX. st. proširio se i u Hrvatskoj, gdje je pokretač pokreta bio krčki biskup Antun Mahnić, koji je prije toga, zajedno s Janezom Krekom, bio nositelj pokreta u Sloveniji. Pokrenuo je i promicao katolički tisak, u kojem je upozoravao na opasnosti liberalizma za vjeru i moralne temelje društva. Uz tisak, važnu etapu u razvoju pokreta činilo je organiziranje srednjoškolaca i studenata u katolička akademska društva. Hrvatski su studenti na sveučilištima u Grazu, Pragu, Beču i Budimpešti osnivali udruge hrvatskih katoličkih studenata. U Zagrebu je 1906. osnovan Akademski klub *Domagoj*, koji je postao središte učeničkoga i studentskoga pokreta, poslije i Hrvatskoga katoličkoga pokreta, a ubrzo je nastao lanac učeničkih društava u srednjim školama, sjemeništima i bogoslovijama. Te su udruge radile na organiziranju katoličke mladeži, odgajajući mladu katoličku inteligenciju, uvježbavajući svoje članove u publicistici, izdajući katolički tisak u kojem su promicali kršćanske ideje. Prema uzoru na druge zemlje, osnovan je 1913. Hrvatski katolički seniorat, zamišljen kao krovno tijelo svih katoličkih organizacija. Jedan od katoličkih seniora bio je agilni Josip Andrić, podrijetlom iz Bukina (danas: Mladenovo). Nakon 1918. doći će do jačega angažiranja Hrvatskoga katoličkoga pokreta i na političkoj sceni osnivanjem Hrvatske pučke stranke 1919. Nakon stvaranja Kraljevine SHS osnivaju se Orlovi, po ugledu na češke i slovačke, koji se 1923. ujedinjuju u Hrvatski orlovski savez, kojemu su duhovni i crkveni karakter dali predsjednik Ivo Protulipac i tajnik Ivan Merz. U pokretu su početkom 1920-ih nastale dvije struje: jedna (»nacionalna«) s *Domagojem*, franjevcima te akademskim i bogoslovnim udrugama, željela je pomir-

bu s liberalnim i sličnim skupinama te je težila nacionalnomu jedinstvu pod geslom *Bog – hrvatski narod – socijalna pravda*, dok je druga (»integralistička«), s isusov-

Josip Andrić

cima i sarajevskim bogoslovnim zborom, inzistirala na katoličkim načelima i religioznom karakteru katoličkih udruga s geslom *Žrtva – euharistija – apostolat*, koje je bilo raširena u okviru orlovskoga pokreta.

U početku razvoja pokreta bački Bunjevci i Šokci bili su u kontaktu s njegovim idejama zahvaljujući osobnim vezama katoličkih aktivista i svećenstva te razmjeno *Subotičke Danice* i *Nevena* s izdavačima katoličkoga tiska iz Hrvatske i BiH. Važniji oblici organiziranja i prosvjete vjernika bili su osnivanje čitaonica i raznih udruga: Katolički krugovi u Kačmaru, Aljmašu i Subotici 1895., Dušnoku 1903. i Santovu 1904.; Katolička čitaonica sv. Đurđa 1905., Katolička čitaonica sv. Roke 1910. i Katoličko divojačko društvo 1911. u Subotici; Kršćanska čitaonica u Baji 1910., Kultura u Beregu 1913. i dr. Utjecaj pokreta u Bačkoj znatnije raste nakon 1918. Pokreću se ogranci Hrvatske pučke stranke na području Bačke (u Subotici i Tavankutu), politički bliske Bunjevačko-šokačkoj stranci. Osnovane su 1920. *Subotičke novine* (kao *Hrvatske novine* izlaze 1923.-29.), uređivane u katoličkom i hrvatskom duhu, zatim Hrvatski katolički orao 1924. s muškim i ženskim ograncima. Nakon slabih izbornih rezultata, a sukladno regionalnomu organiziranju unutar Hrvatske pučke stranke, u

Bačkoj se osniva sestrinska Vojvođanska pučka stranka (VPS). S uvođenjem diktature 1929. brojnim katoličkim organizacijama i političkim strankama zabranjuje se rad. Domagojstvo se spojilo s bratovštinom sv. Ćirila i Metoda, a orlovstvo je kao dio Katoličke akcije postalo Križarsko bratstvo, koje je djelovalo među Hrvatima od 1930.-45. prema uzoru na istoimeni francuski pokret. Otada je pokret, na čelu s najraširenijim križarima, djelovao uglavnom u duhu Katoličke akcije, a križari su u Bačkoj imali brojne organizacije s oko stotinjak bratstava i sestrinstava te s oko 5000 članova (Križarsko sestrinstvo *Bunjevka* i pomladak Male križarice *Bunjevka*, Đačko križarsko bratstvo, Đačko križarsko sestrinstvo, Radničko križarsko bratstvo u Subotici te križarska bratstva i sestrinstva u Đurđinu, Maloj Bosni, Monoštoru, Somboru, Sonti i dr.). Pokret je među Hrvatima u Bačkoj svoju misiju obavljao najvećim dijelom preko tiska, uglavnom iz Subotice (*Katolički nauk*, *Hrvatske novine*, *Subotičke novine* i podlisci u njima, *Kolo mladeži*), te većega broja listova tiskanih u Hrvatskoj i BiH. Također, organizirana su mnogobrojna predavanja i tiskane su prigodne publikacije.

Do dolaska komunističke vlasti uspoředno su egzistirale tri skupine: Katolička akcija, domagojstvo i križarstvo. Ustaški je režim bio neprijateljski nastrojen prema Hrvatskomu katoličkomu senioratu pa su njegove organizacije raspuštane, dok su Križari nastavili djelovati do dolaska komunista na vlast 1945. Katoličke organizacije Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj za vrijeme mađarske vlasti djelovale su skromno. Od jeseni 1944. komunističke vlasti postupno su do 1948. katoličkim organizacijama zabranile rad, zaplijenile spise i knjižnice (Bunjevačko momačko kolo, Katoličko divojačko društvo, Matice subotička u Subotici i dr.). Poslijeratno razračunavanje vlasti s Crkvom i ideološkim neprijateljima u Bačkoj kulminiralo je osuđom većega broja katoličkih aktivista, laika i svećenika na višegodišnje zatvorske kazne.

Lit.: Z. Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavstva : Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.)*, Zagreb, 1998; Z. Matijević (ur.), *Hrvatski katolički pokret : Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.*, Zagreb, 2002; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; J. Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945.*, Zagreb, 2004; L. I. Krmpotić, *Od sokolstva do križarstva u Bačkoj*, *Glasnik Pučke kasine* 1878., 2/2006-7/2006, Subotica.

M. Bara

KATOLIČKI PUČKI SAVEZ (*mađ.* Katolikus Népszövetség), svjetovna nabožna udruga za područje Ugarske, nastala po uzoru da slične organizacije europskoga katoličkoga pokreta. Neformalno je počeo djelovati još 1906., a formalno je utemeljen na velikoj skupštini u Budimpešti 26. I. 1908. pred 15.000 članova. Cilj udruge bila je vjerska i moralna obnova pućanstva kroz njegovu naobrazbu i zaštitu, kao reakcija na vladajuće liberalne i antikataličke ideje u političkom i javnom životu. Radi toga su organizirane skupštine, predavanja i sastanci, na kojima se vodila politička, ekonomska i moralna prosvjeta u katoličkom duhu, tiskani su leci, novine i kalendari, osnivani su uredi radi davanja pravnih i gospodarskih savjeta, pod povoljnim su uvjetima davane novćane pozajmice i dr. Političku potporu djelovanju pružala je istoimena politička stranka kršćansko-socijalne provenijencije. Bio je dio Zemaljskoga katoličkoga saveza (*mađ.* Országos Katolikus Szövetség) iz Budimpešte, središnje katoličke društvene organizacije koja je nadzirala sva katolička društva (djećja, omladinska, akademska, staleška, socijalna, karitativna i dr.) radi poticanja aktivnoga društvenoga angažmana katolika. Djelovao je preko podružnica, koje su osnivane u cijeloj užoj Ugarskoj, tj. bez Hrvatske. Katolički pokret u Hrvatskoj, koja je imala zasebnu crkvenu organizaciju, imao je vlastiti razvoj. Ondje je 1910. osnovan Hrvatski pućki savez, kojemu su, pod imenom Hrvatski katolički narodni savez, Pravila odobrena 1913.

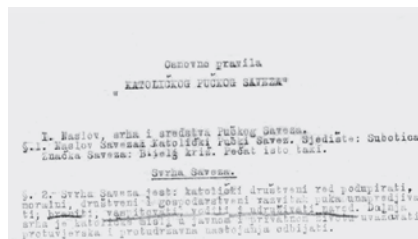
U Bajmoku je osnivačka skupština održana 8. IX. 1908. i na njoj je, osim gostiju

iz Budimpešte, govorio i odvjetnik Andrija Pletikosić, i to bunjevački. On je, inače, s Gyulom Verébom pružao i pravnu pomoć članovima Saveza u Subotici. Međutim, skupština je bila slabo posjećena i djelovanje nije zaživjelo.

Od ostalih krajeva u Ugarskoj koji su bili naseljeni Hrvatima, podružnica Saveza osnovana je 1908. u Kotoribi (*madž.* Kotor, *arh. madž.* Kottori) u Međimurju, u Zalskoj županiji. Utemeljio ga je tadašnji župnik Ljudevit Lisjak, a nakon njegove smrti 1909. rad je nastavio župnik Juraj Lajtman. Savez je imao mnogo članova (1917. – 460), koji su, uz neznatne obveze, primali deset knjižica i kalendar, besplatne savjete iz središnjega ureda, na čestim skupštinama upućivani su u sva važnija politička, gospodarstvena, socijalna, vjerska i općinska zbivanja, jačala je u ljudima samosvijest, u mjestu je osnovana Vjeresijska udruga za posuđivanje novca uz male kamate i kupovinu drva uz povoljnu cijenu, a bezuspješno se nastojalo utemeljiti i Zadrugi dućan (prodavaonice). U nekoliko godišta (1910.-12.) *Kalendar Katoličkog pučkog saveza*, tiskanoga u Subotici, objavljivani su i prilozi iz Međimurja, među njima i pjesme što ih je slao Vinko Žganec, koji je između dvaju svjetskih ratova djelovao u Somboru. No uspješno socijalno i naglašeno nacionalno djelovanje župnika u vrijeme madžarizacije Međimurja nije se svidjelo svjetovnim vlastima, a mjesna je inteligencija u njemu vidjela »pogibeljnoga nacionalnoga propagatora«, te je župnik Lajtman premješten u drugo međimursko mjesto Dekanovec (*madž.* Dékánfalva, *arh. madž.* Dekanovecz), a dekanovski župnik, po nacionalnosti Madžar, došao je za župnika u Kotoribu. Zahvaljujući djelovanju Saveza, u međuratnom je razdoblju Hrvatski katolički pokret u Kotoribi uhvatio dužinu.

Poslije Prvoga svjetskoga rata, u Subotici se 1920. pokušalo utemeljiti udrugu pod istim imenom. U sačuvanim Osnovnim pravilima, koje su potpisali svećenici Lajčo Budanović, kao predsjednik, i Ante Skenderović, kao tajnik, navodi se da je svrha društva »katolički društveni rad

podupirati, moralni, društveni i gospodarski razvitak puka unapređivati, braniti, vaspitavati, voditi i udruživati narod« te »katoličke misli u javnom i privatnom životu uvažavati i protuvjerska i protudržavna nastojanja odbijati«, što se ostvaruje širenjem članstva, održavanjem pučkih sa-

Osnovna pravila
Katoličkog pučkog saveza iz 1920.

stanaka, predavanjima o uzrocima moralnih i gospodarstvenih zala, izvještavanjem putem časopisa i letaka o privrednim, društvenim i političkim događajima, davanjem savjeta članovima o privrednim poslovima, osnivanjem u većim gradovima »branbenih pisarnika radi dobivanja savjeta u upravnim i drugim, pa i vojničkim poslovima, te među članovima gajenjem osjećaja sloge, bratske potpore i obrane. Članom je mogao »postati svaki katolički muž ili žena, koji su navršili 16. godinu«, a malodobni uz suglasnost roditelja. Upravo zbog ovih nekoliko navoda Ministarstvo unutarnjih poslova je 11. IV. 1922. uputilo dopis velikomu županu grada Subotice da ne odobrava Pravila društva jer je »organizovano na čisto verskoj osnovi (članovi mogu biti samo katolici), a stavilo je sebi u zadatak ciljeve koji premašuju delokrug verskih udruženja, tako: upućivanje članova u politička i vojna zbivanja, zaštita gospodarskih interesa itd.« Unatoč tomu, hrvatski katolički pokret u Subotici, kao i u cijeloj Bačkoj, u međuratnom se razdoblju razvijao u drugim formama, na koje vlasti nisu mogle utjecati.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:47. Gr. 690/1922

Lit.: *Danica Kalendar Katoličkog pučkog saveza*, Subotica, [1908]; *Neven*, 9/1908, Subotica; Osvrt na deset godina rada »Hrvatskoga katoličkoga narodnog saveza« u Zagrebu : Predavanje Pavla Je-

siha na akademiji 17. VI. 1923., *Katolički list*, 21. VI. 1923, Zagreb; *Magyar katolikus lexikon*, 6, Budapest, 2001; www.kotoriba.hr/bratovstine_i_udruga.html.

S. Mačković

KATOLIČKI PUČKI SAVEZ, list kršćansko-socijalne orijentacije. Izlazio je najprije u Subotici 1908.-13. a poslije u Budimpešti 1914.-17. Riječ je o hrvatskom izdanju mjesečnika na mađžarskome *Katolikus Népszövetség* (1908.-44.), glasila budimpeštanske središnjice istoimene udruge. Uz njega su izlazili još i njemački *Katholischer Volksverein* (1908.-44.) te slovački *Jednota katolíckého ľudu* (1908.-18.). Za razliku od izvornoga mađžarskoga izdanja, koje do kraja rata bilo mjesečnik s deset brojeva na godinu (list nije izlazio u srpnju i kolovozu), hrvatsko je izdanje prvih godina izlazilo neredovito (1908. četiri broja, 1909. sedam, 1911. pet) i tek se od 1913. ustalilo na deset godišnjih brojeva.

Katolički pučki savez, br. 1, Szabadka, 1908.

Urednik i datum izlaženja u hrvatskom izdanju lista nisu naznačivani. Tekstovi su uglavnom vjerskoga sadržaja, uz savjete o zdravlju, gazdinstvu i svakodnevnom životu. Međutim, članci na hrvatskome nisu bili tek puki prijevodi izvornih mađžarskih članaka, nego su prijevodi katkada bili u tolikoj mjeri slobodni da su posrijedi za-

pravo bile preradbe izvornih tekstova. Uz njih su objavljivani i izvorni članci na hrvatskom jeziku, i to isprva na bunjevačkom dijalektu, a već od 1909. postupno ga je zamijenio hrvatski standardni jezik kako bi list proširio svoj utjecaj i na Hrvate izvan Bačke, osobito u Međimurju. Iako su autori potpisivani inicijalima i pseudonimima (H. K., B., Bubnar itd.), autor većine prijevoda i članaka bio je Blaško Rajić.

List je imao 16 stranica formata 20 cm x 15 cm. Dok je izlazio u Subotici, tiskan je u Tiskari svetog Antuna u Subotici, izuzev br. 3/1909., koji je tiskan kod Josipa Wajditsa ml. u Kaniži (*mađž.* Nagy-Kanisza), a poslije u Tiskari Društva sv. Stipana *Stephaneum* u Budimpešti. Najviše sačuvanih brojeva ima u Zemaljskoj knjižnici *Széchenyi* u Budimpešti i Franjevačkom samostanu u Subotici, dok Gradska knjižnica u Subotici ima samo nekoliko fotokopiranih primjeraka iz 1908.

Lit.: T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1848-1919)*, Szabadka, 1973; I. Szentgyörgyi, E. Bažant, *Subotička bibliografija 1870-1918*, Subotica, 1993; T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997; *Magyar katolikus lexikon*, 6, Budapest, 2001.

E. Bažant

KATOLIČKO DIVOJAČKO DRUŠTVO, subotička ženska katolička laička udruga iz prve polovice XX. st. Pokretači i osnivači prvoga ženskoga bunjevačkoga društva bili su Justika Skenderović Lešina i župnik župe sv. Roka u Subotici Blaško Rajić, koji su ostali »duša« Društva do kraja njegova postojanja.

Inicijativu za organiziranje društva za bunjevačku žensku mladež u Subotici Justika Skenderović Lešina iznijela je svojem župniku Blašku Rajiću 1911. zbog toga

Pečat
Katoličkog
divojačkog
društva

što nije bilo pristojnih mjesta za okupljanja bunjevačkih djevojaka, a u mađarska društva bunjevačke djevojke nisu htjele. On ju je potaknuo da s Đulom Kujundžić radi u tom cilju. Društvo je neformalno počelo djelovati još iste godine, a osnivačka skupština održana je 1912. u nazočnosti 156 članica. Društvo je primljeno kao samostalna udruga u Zemaljski savez katoličkih djevojaka (*mađ.* Katolikus Leányok Országos Szövetsége, KLOSZ) u Budimpešti. Sljedeće godine posvećen je barjak Društva i donesena su Pravila. Prema § 3. Pravila, cilj je Društva obrazovanje i odgoj djevojaka u kršćanskom duhu, prosvjećivanje ženske omladine poučnim predavanjima i predstavama, gajenje ljubavi među omladinom za narodnu nošnju i običaje, karitativna djelatnost i sl.

Društvo je imalo velik udio u prenošenju proslave dužijance iz privatnih u javne okvire te je ona 6. VIII. 1911. prvi put javno proslavljena u subotičkoj crkvi sv. Roka (sljedeće je godine prenesena u župnu crkvu sv. Terezije, današnju subotičku katedralu) i do početka 1920-ih imalo je važnu ulogu u njezinu organiziranju. Prije rata Društvo je organiziralo priredbe i kazališne predstave na hrvatskom jeziku, a za vrijeme rata djelovalo je vjerski i karitativno. U prvim međuratnim godinama ponovno priređuje zabave, prela, kazališne predstave i druge manifestacije. Međuratno razdoblje bilo je »zlatno doba« Društva, koje je tada usko surađivalo s Bunjevačkim momačkim kolom, subotičkom muškom katoličkom laičkom udrugom. Iako nika da nije dobilo državne ni gradske novčane potpore, uspješno se izdržavalo od zabava, kazališnih igara i drugih priredaba koje je organiziralo.

Prva podružnica društva osnovana je u župi sv. Roka 1922., nakon nekoliko godina i u subotičkoj župi sv. Jurja, a pred Drugi svjetski rat radilo se i na osnivanju podružnice u Žedniku. Članice su na sve Marijine blagdane zajednički pristupale pričesti. O snažnu utjecaju Društva na bunjevačku žensku omladinu svjedoči i to što je u 1933. godini imalo čak 601 članicu

i člana. To potvrđuje i izvješće gradskom poglavarstvu o radu u 1936. godini, gdje se navodi da se članstvo okuplja šest puta na godinu na prosvjetne sastanke, gdje se drže predavanja poucnog karaktera, da je imalo pet zajedničkih pričesti, da novčano pomaže siromašne učenike i sirotinju, da je održano šest popodnevni i dvije večernje zabave i dr. Središnje mjesto u njihovu djelovanju imala je priprema za velebnu proslavu 250. obljetnice doseljenja Bunjevaca, održane 14. – 16. VIII. 1936. u Subotici. Društvo je djelovalo u sklopu Humano-prosvjetnoga odbora crkvenih općina u Subotici, osnovanoga 1933., i Hrvatske kulturne zajednice u Subotici, osnovane 1936. Iako je tijekom Drugoga svjetskoga rata djelovalo skromnije, god. 1943. imalo je 137 članica. Prestalo je postojati 1945. Predsjednice Društva bile su Justika Skenderović, Manda Kujundžić, Marga Peić Tukuljac, Klara Romić, Roza Peić Tukuljac, Mariška Poljaković i Jovana Stantić.

Članice Katoličkog divojačkog društva u bunjevačkoj nošnji 1928.

Izvori: Povijesni arhiv Subotica, F:47. II 268/1919; IV 3163/1933.

Lit.: Neven, 18,21,22,28,34/1913, Subotica; K. Petrović, *Subotica i kupalište Palić*, Subotica, 1928; Tridesetgodišnjica Kat. Divojačkog Društva 1911-1941, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za redovnu godinu 1941.*, Subotica, 1940; *Szabadka Palicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; A. Sekulić, Justika Skenderović – Lešina, *Subotička Danica : kalendar za prestupnu god. 1972*, Subotica, 1971; L. I. Krmpotić, *Društveni rad Blaška Rajića, Subotička Danica : kalendar za 1984. god.*, Bač, 1983.

S. Mačković

KATOLIČKO DRUŠTVO ZA KULTURU, POVIJEST I DUHOVNOST IVAN ANTUNOVIĆ, crkveno-kulturna institucija Subotičke biskupije. Pokretači ideje o osnivanju bili su svećenici Marko Vukov i Josip Temunović te odvjetnik Bela Ivković. Dekret o osnivanju potpisali su biskup u miru Matija Zvekanović i subotički biskup Ivan Péntzes 4. XI. 1989., a osnivačka skupština održana je u sjemeništu *Paulinum* 26. III. 1990. Dekretom su imenovana »prva tri asistenta« (vodstvo) – svećenici Lazar Ivan Krmpotić, Stjepan Beretić i Andrija Kopilović. Okuplja hrvatski kler iz Bačke te intelektualce bliske Katoličkoj crkvi. Osnovan je pod nazivom Institut *Ivan Antunović*, 1997. mijenja ime u Katolički institut a kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*, a 2013. u Katoličko društvo za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović*. Sjedište ima u Subotici.

Bavi se skupljanjem, proučavanjem, čuvanjem, publiciranjem i predstavljanjem hrvatske kulturne baštine. Djelovanje se ostvaruje kroz odjele. Do 2013. to su: Bunjevačko-šokačka knjižnica *Ivan Kujundžić*, Arhivski fond *Lajčo Budanović*, Izdavački odjel, Etnografski odjel *Blaško Rajić*, Glazbeni odjel „Dr. Josip Andrić“, Odjel likovne umjetnosti, Odjel za pastoral, Odjel za društvena pitanja Hrvata u Bačkoj, Književni klub *Miroljub* i Odjel za financijsko-imovinsko poslovanje. Od reorganizacije 2013. postoje Bunjevačko-šokačka knjižnica *Ivan Kujundžić*, Arhivski odjel *Lajčo Budanović*, Izdavački odjel *Ivan Evetović*, Etnografski odjel *Blaško Rajić* te Odjel za znanost, književnost i umjetnost *Dr. Josip Andrić*.

Od 1991. u siječnju organizira godišnju manifestaciju »Razgovor«, koja se od kraja 1990-ih priređuje u sklopu Dana biskupa

Ivana Antunovića. Riječ je o obnovljenoj manifestaciji, koja je održavana u Subotičkoj matici početkom siječnja 1934.-41. u spomen obljetnice smrti biskupa Ivana Antunovića. Vrlo plodno je djelovanje Izdavačkoga odjela koji je samostalno ili u sunakladništvu objavio pedesetak naslova u različitim nakladničkim cjelinama (Serija Duhovnost: edicije Poezija, Meditacije, Kateheza, Sveci, Teološki eseji, Razgovori, Narodno blago; Serija povijesna baština; Edicija Zavičajni velikani; Edicija Izabrana djela; Edicija monografija; Edicija baština; Biblioteka suvremeni pjesnici; Narodni običaji bačkih Hrvata) ili izvan njih. Izdavao je Zbornik *Ivan Antunović* 1990.-94., bio je nakladnik lista *Bačko klasje* 1991.-94. i kalendara *Subotička Danica* 1991.-94. U nakladi Instituta tiskan je molitvenik *Slava Božja* Stjepana Beretića (1996., 2003²).

Organizirao je velik broj znanstvenih skupova, književnih večeri, koncerata, izložaba, obilježavanja obljetnica hrvatskih velikana u Vojvodini i dr. Te kulturne aktivnosti bile su osobito važne tijekom 1990-ih, kada drugih institucija hrvatskoga naroda u Bačkoj gotovo da i nije bilo (osim HKC-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice, HKPD-a *Matija Gubec* iz Tavankuta, KUD-a *Vladimir Nazor* iz Sombora, te KPD-a *Silvije Strahimir Kranjčević* iz Berega). Od 1999. priređuje izložbu božićnih kolača »božićnjaka« u Subotici, organizira Susret subotičkih zborova (od 1997.), susret dječjih crkvenih zborova *Zlatna harfa* (od 2009.), skrbi o običaju čuvanja Božjeg groba u katedrali u Subotici (od početka XXI. st.), s Hrvatskom čitaonicom iz Subotice suorganizator je Pokrajinskoga susreta pučkih pjesnika *Lira naiva* (od 2003.), a obnovio je i spomen-kuću Bele Gabrića, u kojoj ima sjedište od 2005. Komorni zbor *Collegium musicum catholicum* djeluje u sklopu Instituta od 2004. Od 1991. dodjeljuje godišnju Antušovu nagradu, koja od 2008. nosi naziv Antunovićeve nagrade.

Na čelu Instituta isprva je Lazar Ivan Krmpotić (1990.-95.), poslije njega Andrija Kopilović, a od 2013. Stjepan Beretić.

Logo
Katoličkog
društva
Ivan Antunović

Lit.: *Bačko klasje*, 56, Subotica, 1990; *Zbornik »Ivan Antunović«*, 1, 4-5, Subotica, 1990, 1994; *Subotička Danica : kalendar za 1991.*, Subotica, 1990; *Subotička Danica : kalendar za 1992.*, Subotica, 1991; *Subotička Danica : kalendar za 1993.*, Subotica, 1992; *Zvonik*, 7-8/2008, 6/2013, Subotica.

K. Čeliković

KATOLIČKO MOMAČKO DRUŠTVO

(*madž.* Katolikus Legényegylet), subotička udruga obrtničke mladeži. Osnovao ju je 1885. vjeroučitelj u subotičkoj gimnaziji, svećenik Matija Mamužić, koji je bio i prvi predsjednik. Iako je pretežito okupljalo mađarske mladiće, u početku je među članovima bilo i Bunjevaca: Ivan Paušić, Veco Jesenović, Ilija i Pajo Kujundžić, Beno Mamužić, Pavo Bačić, Josip Imrić, Mihajlo Jakić, Ivan Vidaković, Lajčo Marcikić, Lajčo Matković i dr. No, za razliku od subotičkoga Katoličkoga kruga, mađarski jezik i ozračje ostali su dominantni u Društvu. U međuratnom razdoblju imalo je isključivo mađarski karakter, s time da je pri usklađivanju Pravila i preregistracije 1922. promijenilo ime u Subotičko katoličko momačko društvo. Tadašnji predsjednik udruge bio je Lajos Nacs, kapelan župe sv. Terezije. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata vraćeno je prvotno ime te je izbačen pridjev »subotičko«. Poslije rata nije više djelovao.

Pečat Subotičkog katoličkog momačkog društva

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:47. Gr. 589/1922.

Lit.: *Neven*, 8/1906, Subotica; *Szabadka Pálicsfürdő útmutatója*, b. m., 1943; T. Vereš, Prilog istini o bačkim Bunjevcima, *Marulić*, 1/1991, Zagreb.

S. Mačković

KATOLIČKO MOMAČKO UDRUŽENJE (*madž.* Katolikus Legényegylet), međuratna udruga iz Sombora. Iako su

njezina organizacija i aktivnosti neistraženi, vjerojatno je djelovala poput ostalih katoličkih udruga mladeži u drugim mjestima. Okupljalo je uglavnom mađarske mladiće.

Izvor: Privatna arhiva Ljudevita Vujkovića Lamića.

Lj. Vujković Lamić

Pozivnica Katoličkog momačkog udruženja iz 1925.

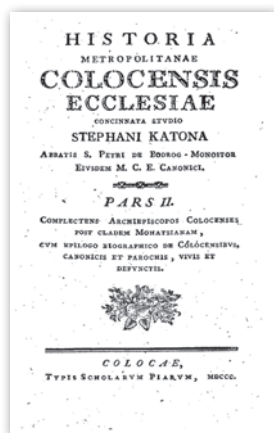
KATONA, István (Stephanus) (Bolyk, *slovač.* Boľkovce, 13. XII. 1732. – Kalača, 19. VIII. 1811.), isusovac, povjesničar, sveučilišni profesor. U Družbu Isusovu stupio je u Trenčinu 1750., filozofiju je studirao u Košicama, a teologiju u Trnavi (*madž.* Nagyszombat). Bio je doktor filozofije. Kao profesor radio je u isusovačkim gimnazijama u Gyöngyösu, Košicama, Velikom Varadinu (*madž.* Nagyvárad, *rum.* Oradea) i u Komoranu (*madž.* Komárom, *slovač.* Komárno). U Trnavi je zaređen za svećenika. Bio je i profesor na isusovačkom sveučilištu u Trnavi te u Pešti, na kojima je, među ostalim, predavao opću povijest i povijest Ugarske. Kad je 1773. raspuštena Družba Isusova, stupio je među svećenike Ostrogonске nadbiskupije. Nakon umirovljenja 1784., nastanio se u Ostrogonu, ali je vršeći povijesna istraživanja mnogo putovao i posjećivao povijesno važna mjesta u Ugarskoj. Na poziv kalačko-bačkoga nadbiskupa Ladislava Kolonića nastanjuje se u Kalači 1790. i postaje svećenikom Kalačko-bačke nadbiskupije. Nadbiskup mu je povjerio kalačku nadbiskupsku knjižni-

cu, čiji je upravitelj bio do kraja života. Bio je kanonik magistar i kanonik kantor Kalačkog prvostolnoga kaptola, odlikovan je naslovom bodrogmonoštorskoga opata, obnašao je najviše službe u Kalačko-bačkoj nadbiskupiji, a zatim je imenovan rektorom kalačkog bogoslovnoga sjemeništa. Pokopan je u kalačkoj prvostolnici. Oporukom je svoju imovinu ostavio u korist siromašnih đaka.

Kao povjesničar, pripada skupini isusovačke historiografske škole druge polovice XIX. st., koja je prva u mađarskoj povijesti primjenjivala kritički pristup izvornoj građi, te se drži jedinim od utemeljitelja moderne mađarske historiografije. Povijesni dokumenti koje je za života prikupio, kritički istraživao i objavio i dalje predstavljaju nezaobilazne izvore za povijest Ugarske. Napisao je brojna djela, od kojih je najvažnija *Kritička povijest ugarskih kraljeva* (*Historia critica regum Hungariae*) u 42. sveska, u kojima je donio obilje izvorne građe (velikim dijelom danas izgubljene), važne i za proučavanje hrvatske povijesti. U njoj je kronološkim redom prikazao povijest Ugarske koristeći se metodom komentiranja izvora, koji su uglavnom u cijelosti citirani u djelu.

Drugo po važnosti njegovo historografsko djelo jest dvosveščana *Povijest kalačke metropolitanske crkve* (*Historia Metropolitanae Colocensis Ecclesiae*), koje je od iznimne važnosti za povijest Bačke. U njoj je također publicirao i analizirao izvore. Objavljena na latinskom jeziku u Kalači 1800., dok je njezin prijevod s kritičkim komentarima na mađarski tiskan početkom XXI. st. Njome su se koristili mnogi istraživači povijesti bačkih Hrvata, poput Ivana Antunovića, Matije Evetovića, Ante Sekulića i dr. Za podunavske Hrvate važan je opis razdoblja nakon protjerivanja Turaka, napose djelovanje nadbiskupâ i uspostava crkvene organizacije. Također je važno poglavlje o župama Kalačko-bačke nadbiskupije u vrijeme izdavanja knjige, u kojem su brojidbeni podaci, uključujući i etnički sastav stanovništva (autor Ilirima naziva današnje bunjevačke i šokačke Hr-

vate), imena prijašnjih i aktualnih župnika te broj župa prema jeziku bogoslužja. Tako se od ukupno 87 tadašnjih župa u 54 propovijedalo na mađarskom, u 30 na njemačkom, u 21 na hrvatskom (»ilirskom«) te u po jednoj na slovačkom, francuskom i armenskom; hrvatski je jedini jezik bogo-

S. Katona, *Historia Metropolitanae Colocensis Ecclesiae*, 2, Colocae, 1800.

služja bio u župama Bereg, Boršot, Čavolj, Dušnok, Gara, Kačmar, Monoštor, Plavna, Sonta i Vajska, dok je u župama Aljmaš, Baja, Bač, Bačino, Bajmok, Bikić, Čonoplja, Novi Sad, Santovo, Sombor i Subotica hrvatski bio jedan od bogoslužnih jezika. Djelo sadržava i životopise kalačko-bačkih nadbiskupa i kanonika, među kojima ima i Hrvata. Jedno od najcitiranijih mjesta hrvatskih autora iz knjige jest i slučaj nadbiskupa Gabrijela Patačića, koji je u Kalači 1740-ih pod prijetnjom globe i batina zabranio korištenje hrvatskoga jezika, koji je bio potisnuo mađarski jezik, čak i kod mjesnoga mađarskoga puka. Valja pripomenuti da se *lingua illyrica* u mađarskom izdanju prevodi kao ilirski i srpski jezik, dok riječ *Illyrii*, kojom se označava hrvatsko stanovništvo, nije prevedena (*illirek*).

Odabrana djela: *Historia critica regum Hungariae*, 1-42, Budae-Pestini-Posonii et Cassoviae-Coloczae-Claudiiopolis-Vacii, 1779-1817; *Excell. dno Adamo Patachich archiepiscopo Colocensi oratione funebr. parentavit*, b. m., 1784; *Epitome chronologica rerum Hungaricarum, Transsilvanicarum et Illyricarum*, 1-3, Budae, 1796-1798;

Historia Metropolitanae Colocensis Ecclesiae, 1-2, Colocae, 1800 (prijev. *A kalocsai érseki egyház története*, 1-2, Kalocsa, 2001-2003).

Lit.: I. Mészáros, A. Lakatos, Katona István, u: *Magyar Katolikus Lexikon*, 6, Budapest, 2001; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1-2, Kalocsa, 2001-2003.

S. Beretić

KAUK, Robert (Roberto) (Vukovar, 4. VII. 1848. – Zagreb, 16. X. 1900.), franjevac, pjesnik, pripovjedač, povijesni pisac. Osnovnu školu polazio je u rodnom gradu. U novicijatu franjevačke Provincije sv. Ivana Kapistranskoga stupio je u Baču 1862. Završio je bogoslovnu školu u Baji 1869., a za svećenika je zaređen 1871. Kao profesor teologije predavao je crkvenu povijest i kanonsko pravo na franjevačkim bogoslovnim školama u Baji 1877.-83. i Vukovaru 1883.-85. Poslije je bio gvardijan u Iloku 1885.-90., zatim definitor 1887.-90. i tajnik Provincije 1890.-93. te predstojnik samostana u Zemunu 1891.-92. Pred kraj života odlazi u Lepoglavu, u kojoj je do smrti bio »duhovnik kaznionice«. Pisao je povijesne knjige i članke, pjesme, pripovijetke i novele, koje su objavljivane samostalno te u hrvatskim novinama i časopisima.

Od mladih dana bio je vezan za podunavske Hrvate. Pjesme te crkvene i druge članke objavljivao je u *Bunjevačkim i šokačkim novinama* 1870. i *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* 1871. Dok je predavao na bogosloviji u Baji, stanovao je u bajskom franjevačkom samostanu i zajedno s drugim tadašnjim profesorom fra Euzebijem Fermendžinom aktivno se uključio u preporodni pokret Ivana Antunovića. On mu je 1882. ponudio uređivanje novih novina koje bi bile namijenjene podunavskim Hrvatima te je s Fermendžinom uredio prvi broj pučkoga lista za Bunjevce i Šokce. Tadašnji provincijal fra Ivo Rodić, međutim, nije odobrio da franjevci budu na čelu nekoga lista te uređeni broj novina nikada nije tiskan. Za ugarske je Hrvate »hrvatski ikavskim narječjem, kojim govore Bunjevci i Šokci u Ugarskoj« u Baji 1882. tiskao djelo *Gorka muka i teška smrt Gospodina Isukrsta odkupitelja našega* kao

»1. bunjevačko-šokačko izdanje«, za koje se u oglasu u vukovarskom listu *Sriemski Hrvat* kaže: »Trud, koji se ulaže oko uzčuvanja osebine jezika i narodnosti kod Bunjevaca i Šokaca, tog ogranka hrvatskoga naroda, plemenit je i ako Bog da biti će i blagoslovan. Držeć se starih običaja svojih, moleć se Bogu u jeziku, u kom im se i pradedovi molili, puk za koga je Robert Kauk djelce svoje pisao, odoljeti će svakomu pokušaju, kojim bi se ga htjelo odnaroditi i rastaviti sa braćom, koja s njim jednako osjećaju i napredku se njegovom od srca vesele«. Suradivao je i u somborskom listu *Bunjevac* 1882. Autor je pjesme »Pozdrav Danici«, objavljene na početku prvoga broja kalendara *Bunjevačko-šokačka Danica ili Subotički kalendar* (kasnija *Subotička Danica*) za 1884. što ga je pokrenuo tada mladi svećenik Pajo Kujundžić. Suradivati će u njemu i poslije (1886.). Pisao je i za *Neven* 1884., koji je te godine u Baji pokrenuo učitelj Mijo Mandić. Budući da je bio dobro upoznat s preporodnim gibanjima i uopće s rasprostranjenošću Hrvata izvan Hrvatske (Dalmacija, Istra, Ugarska, Sedmogradska i dr.), čitateljstvo u Hrvatskoj nastojao je upoznati s položajem ugarskih Hrvata pa je 1884. u *Sriemskom Hrvatu* u nastavcima objavio raspravu »Bunjevci i Šokci« (br. 21-27). Potpisivao se i F. R. K-k.

Dio rasprave R. Kauka »Bunjevci i Šokci« u *Sriemskom Hrvatu*, Vukovar, 1884.

Djela: *Zadnji dani života Nikole Zrinjskoga mladjega*, hrvatskoga bana, Vukovar, 1879; *Zabavno-poučne pripoviedke*, Baja, 1880; *Gorka muka i*

teška smrt Gospodina Isukrsta odkupitelja našega, Baja, 1882; *Juditha ili vjera i domovina*, Baja, 1883; *Milica*, Vukovar, 1884; *Zaručnica*, Vukovar, 1885 (1888²); *Sabrane pjesme*, Vukovar, 1894²; *Poviest pavlinskog samostana i sadašnje kralj. zemalj. kaznionice u Lepoglavi*, Vukovar, 1895; *Kaznenica : pripoviedka iz života*, Vukovar, 1900; *Slike iz života kaznenikah*, Varaždin, 1902.

Lit.: *Sriemske novine*, 28/1882, 21-27/1884, Vukovar; E. Fermentžin, *Catalogus patrum et fratrum scriptorum Provinciae S. Joannis a Capistrano : Schematismus almae Provinciae S. Joannis a Capistrano*, Temesvarini, 1887; Neven, 11/1900, Subotica; P. Belavić, *Povijest samostana i župe vukovarske*, Vukovar, 1928²; B. Crlenjak, *Kauk Robert*, *Revija*, 6/1967, Osijek; *Hrvatska riječ u Srijemu : Antologija srijemskih pisaca*, Zagreb, 1995; R. Skenderović, *Sudjelovanje slavonskih franjevaca u nacionalnom pokretu Podunavskih Hrvata tijekom 19. i početkom 20. stoljeća*, *Scrinia slavonica*, 6, Slavonski Brod, 2006; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010; M. Evertović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

R. Skenderović i J. Dumendžić

KAUZLARIĆ, Tomislav (Brod na Kupi, Gorski Kotar, 21. XII. 1907. – Subotica, 31. X. 1996.), vojni pilot. Zrakoplovnu školu u Mostaru završio je u 7. zrakoplovnom puku 1932. Od 1935. bio je pripadnik 6. lovačkoga puka sa sjedištem na aerodromu u Zemunu, gdje se obučavao za borbenoga pilota. Kao narednik vodnik I. klase 104. lovačke eskadrole, prvoga dana zračnih borba iznad Beograda 6. IV. 1941. srušio je jedan njemački bombarder i tako ostvario svoju prvu ratnu pobjedu. Šest dana poslije s preostalim se pilotima 6. lovačkoga puka povukao na aerodrom u Bijeljinu, gdje su im avioni ubrzo uništeni od strane njemačkih lovaca. Nakon što ga je njemačka vojska zarobila u Sarajevu, priključio se Zrakoplovstvu NDH i u srpnju 1941. postao pripadnik Hrvatske zrakoplovne legije (HZL) u činu stožernoga narednika. Kao pripadnik HZL-a sudjelovao je u sastavu njemačkoga *Luftwaffe*a u borbama na Istočnom bojištu. Ranjen je u činu zastavnika potkraj 1942., nakon čega je poslan na oporavak u Njemačku. U svibnju 1943. promaknut je u poručnika, ali kako se nije

potpuno oporavio, nije vraćen na bojišnicu, nego u Hrvatsku. U ljeto 1943. postao je pripadnik 1. zrakoplovnoga jata sa sjedištem na zagrebačkom aerodromu Borongaj, u listopadu iste godine premješten je u 21. zrakoplovno jato, a nakon osnivanja 2. zrakoplovnoga jata postao testni pilot na avionu Spitfire IX. Teško je ranjen u Lučkom u veljači 1945., no vraća se u 2. zrakoplovno jato u travnju kao natporučnik. U vrijeme sloma NDH preletio je 7. V. 1945. u sjevernu Italiju i predao se savezničkoj vojsci. Nakon što je oslobođen iz zarobljeničkoga logora, sa suprugom Jelisavetom, rođ. Mušin, emigrirao je u Francusku. Početkom 1960-ih vratili su se u Jugoslaviju i nastanili u Subotici.

Lit.: T. Likso, D. Čanak, *Hrvatsko ratno zrakoplovstvo u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1998; D. Savic, B. Ciglic, *Croatian aces of World War 2*, Oxford, 2002; L. Eleršek, *Piloti s elitnim statusom* (II. dio), u: *Hrvatski vojnik*, 283, Zagreb, 2010; <http://102nd.org/en/istorija>.

E. Hemar

KAZALOŠ (*madž.* kazal: kamara, plast, stog), radnik u *risu* (vršidbi), vješt u *dive-nju* (sadijevanju, slaganju) kamare od snoplja. To je faza posla u kojoj se snoplje s njive donosilo na mjesto gdje će biti obavljena vršidba pokošenoga žita. Kamaru je kazaloš slagao najčešće na *dvi vode*, i to *na podinu* ako je korijen bio prema van ili *na povlatu* ako je korijen bio prema unutra. Cijelo je vrijeme ravnao slaganjem kamare, a posebno zahtjevan bio je kraj jer je trebalo biti dovoljno snoplja za završetak kamare. Ako je preostalo snoplja, pokraj glavne kamare pravio se dodatak, tzv. čuta. Nakon što se zbog razvoja poljoprivredne mehanizacije prestalo kositi, nestalo je i posla oko slaganja kamare od snoplja. Sam naziv zadržao se do danas i odnosi se na radnike koji slažu kamaru od bala slame, no za to više nije potrebna vještina kao za rad sa snopovima.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

G. Piuković

KECELJAC (*madž.* kecela: pregača), dio ženskoga bunjevačkoga bijeloga ruha. Koristio se u posebnim prigodama, a odijevao se preko svečane pregače radi zaštite od onečišćenja, ali i kao dodatni ures. Šiven je od tanka lanenoga platna, bogato ukrašen bijelim vezom – *šlingom*. Žene su ga nosile i pri gozbama kada se služilo (*dvorilo*), najčešće u svatovima. Pretežito je bio izrađivan u širini jedne pole (koja ovisi od širine tkalačkoga stana na kojem se tkanina proizvodi, a za keceljac je najčešće iznosila oko 90 cm).

K. Suknović

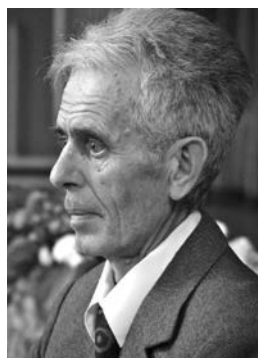
KEČENović, Pajo (Bajmok, 19. VI. 1930. – Subotica, 23. X. 2007.), likovni pedagog. Sin je Jovanke Kečenović, poslije udane Mandić. Osnovnu školu završio u Bajmoku, a učiteljsku školu u Somboru 1952. Višu pedagošku školu pohađao je u Novom Sadu, gdje je na likovnom odsjeku diplomirao 1970. Od 1953. radi kao učitelj, poslije kao nastavnik likovne kulture u OŠ *Vuk Karadžić* u Bajmoku. Tih je godina i član likovne sekcije KUD-a *Jedinstvo* – *Egység* u Bajmoku. Bio je i član organi-

God. 1970. priključio se radu Likovne sekcije mladih pri KUD-u *Matija Gubec* iz Tavankuta, koja je radila i u atelijeru Doma kulture (Gradska kuća) u Subotici. Član je HKUD-a *Bunjevačko kolo* u Subotici od osnutka. Sudjelovao u radu njegove likovne sekcije, a nekoliko je godina radio kao likovni pedagog u dječjoj likovnoj sekciji. Sudjeluje u svim aktivnostima tog odjela i izlaže na brojnim skupnim izložbama. Od osnutka 1997. sudjeluje u radu Likovne kolonije *Bunarić*. Njegovi raniji slikarski radovi obilježeni su temom portreta i pejzaža te tehnikom ulja, dok poslije najčešće slika pejzaže i mrtvu prirodu tehnikom pastela. Samostalnu izložbu imao je 2002. u HKC-u *Bunjevačko kolo* u Subotici i Bajmoku te 2004. u Gerontološkom klubu u Subotici. Radovi mu se nalaze u privatnom vlasništvu, zbirci HKC-a *Bunjevačko kolo* u Subotici te subotičkom Gradskom muzeju.

Izvor: Kazivanje supruge Janje Kečenović iz Subotice.

Lit.: J. Šabić, *Pajo Kečenović – biografija* (rukopis), Subotica.

Lj. Vuković-Dulić

Pajo
Kečenović

zacijskog odbora Smotre kazališnih igara i Smotre narodnih plesova u Bajmoku, za koje je dizajnirao logotipe. Od 1966. živi u Subotici, ali do 1976. i dalje radi u Bajmoku. Nakon toga se zapošljava u Specijalnoj školi *Žarko Zrenjanin* u Subotici kao likovni pedagog te ondje radi do odlaska u mirovinu 1994.

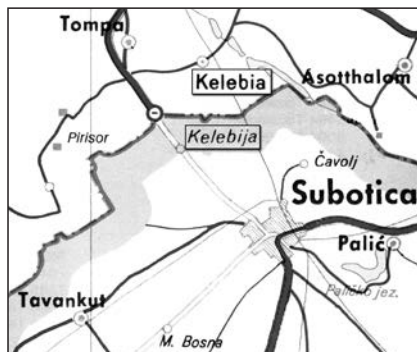
KELEBIJA, 1. staro srednjovjekovno naselje i pustara sjeverno od Subotice. Prijašnji nazivi: 1543. Kelebia, 1570. Kelebe, 1598. Kelebb, 1650. Keleby. Ime vjerojatno potječe od staroturske riječi *kelap* (neka biljka). Naziv Kelebi hrvatsko je pučanstvo preinačilo u Kelebija. Prvi se put spominje 1297. u imenu osobe Šimona, sina Vase iz Keliba (*Simon filius Wasa de Kelyb*). István Iványi smatra da su prvi stanovnici bili Kuni. Mjesto se nalazi u popisu obveznika Kalačko-bačke nadbiskupije iz 1543. te u turskim defterima, iz kojih se vidi da je 1580./82. imala 18 domova koji plaćaju porez, a 1590./91. čak 57. Područje je bilo dijelom Subotičke nahije. Tijekom XVII. st. uvijek se spominje kao »racko naselje«, a nalazilo se na zapadnoj obali Kelebijskoga jezera. Stanovnici su sudjelovali u seobi srpskoga i hrvatskoga stanovništva iz Bačke u Ostrogon 1598., zbog čega je naselje opustjelo te je 1678. zabilježeno kao

pustara. Razasute ruševine crkve nalaze se na uzvišici koja se naziva Crkvina. Nakon povlačenja Turaka, priključena je području Subotice kao jedna od pustara. God. 1711. ubraja se među hrvatska naselja. Imala je više feudalnih gospodara, a najveća je bila barunska porodica Redl.

Na svojem majuru južno od Tompe barun Bela Redl od kapele sv. Ane 1905. izgradio je crkvu posvećenu Blaženoj Djevici Mariji i sv. Ani. U vrijeme ustanovljenja župe 1905. u bogoslužju su bili mađarski i hrvatski jezik. Do 1913. crkveno je pripadala Subotici, a od 1914. Tompi. God. 1915. na području župe bilo je 1656 rimokatolika, 118 pravoslavnih i 8 evangelika. U studenom 1918. srpska je vojska zauzela cijelo područje Kelebije, koje se nalazilo s južne strane demarkacijske crte što ju je odredio francuski general Franchet d'Espéry. Državnim razgraničenjem 1921. pustara je presječena, nakon čega su formirana dva naselja istoga imena s objiju strana granice.

2. naselje u Mađarskoj (*mađ.* Kelebia) formirano 1924. na dijelu pustare Kelebija koji je ostao u Mađarskoj. Crkva posvećena Kristu Kralju podignuta je u središtu mjesta 1928.-30., a samostalna župa ustanovljena je 1935., prije toga bila je administratura od 1922. Kroz mjesto prolazi peštanska željeznička pruga. Broj stanovnika: 2714 (2010.). Prije se nazivalo Gornjom Kelebijom. Prije povratka mađarske vojske 21. VIII 1921. i povlačenja jugoslavenske vojske na trianonsku granicu srpske i neke bunjevačke obitelji (Bošnjaković, Poljaković i dr.) u strahu od revanšizma prebjegle su u Suboticu. Tih je dana djelovanjem na terenu velikoga župana Subotice Paje Dobanovačkoga i zapovjednika Potiske pješake brigade u Subotici divizijskoga generala Milosava Damjanovića zauzet dio područja između utvrđenih graničnih kota, čime je smanjeno područje kelebiske pustare koje je ostalo u Mađarskoj, što je poslije prihvatilo i međunarodno povjerenstvo za razgraničenje 1922. Na pločama postavljenim na mjesnoj crkvi među imenima poginulih mještana u Prvom i Drugom svjetskom upisana su i bunjevačka

prezimena Andrašić, Andrović, Balažević, Bedić, Bošnjak, Čovčić, Ivković, Margušić, Mačković, Merković, Pavić, Šimić, Simonić, Suturović i Tumbas. Broj Hrvata po službenoj brojidbi: 1930. – 31, 1941. – 15, 1945. – 22, 1960. – 10 (ukupni broj stanovnika 3804). Prezimena kelebiskih Hrvata 1970-ih godina: Ivković, Jurić, Prčić, Šimić, Vuković. Kelebiskio područje je bogato šumom. O nekadašnjoj nazočnosti hrvatskoga stanovništva svjedoče mikrotoponimi: u prošlosti (1870.) zabilježeni su Bukvičeva bara, Mukičeva bara, Radanovac i Budanovac, dok se od novijih izdvajaju Katančićev sokak, Skrajnica, Stipičev jaroš, Bojtarsko plandište, Mićakov bagrenik, Četverac, Javornica, Zlatarski lanci, Brište i Biluša te zaseoci Vrulica (skup salaša), Gredina ili Novo Selo te Šorak.

Kelebia – dva istoimena pogranična naselja

3. naselje u subotičkoj općini sjeverno od Subotice. Razvilo se iz salaških šorova uz Halaški put na području koje je do državnoga razgraničenja zvano Donja Kelebija. Naselje je izduženo, a širenjem duž glavne ceste prema Subotici urbanistički je spojeno s gradom. Sastavljeno je od dva usporedna šora. Nešto je više kuća na glavnoj cesti, a manje na sporednoj, koja je poznata pod imenom Srpski šor. Autobusnim linijama povezano je s gradom.

Mjesto je smješteno na valovitom Subotičkoj pješčari tako da su dine i udoline jasno vidljive na terenu. Tlo je uglavnom pjeskovito te se na njemu nalaze voćnjaci, vinogradi i šuma. Istočno od naselja nalazi se jezero Majdan, koje privlači izletnike, te

vikend-zona smještena na rubu Kelebijske šume. Od institucija u selu se nalazi područna osnovna škola (četverogodišnja – dio škole *István Széchenyi*) i granični prijelaz Kelebija, otvoren 1978.

Središte je naselja oko impozantne rimokatoličke crkve, koju je dao podići biskup Lajčo Budanović 1936.-37. Vikarija Svetih apostola ustanovljena je 1926. a župa Razlaza apostola 1968. U bogoslužju su u uporabi mađžarski i hrvatski jezik. Gradnja pravoslavne crkve počela je u najnovije vrijeme.

Kretanje broja stanovnika:

Godina	Broj st.
1948.	2861
1953.	2641
1961.	2974
1971.	2434
1981.	1995
1991.	1975
2002.	2168
2011.	2137

Stanovništvo je većinom mađžarske nacionalnosti (58,8%), zatim su po brojnosti Srbi (16,9%), dok izjašnjenih Hrvata i Bunjevaca ima ukupno 12,5%.

Nacionalna struktura:

God.	1961.	1991.	2002.
Ukupno	2974	1975	2168
Mađžari	1921	1267	1275
Srbi	352	223	367
Hrvati	600	132	138
Bunjevci	-	128	133
Jugoslaveni	5	179	102
Ostali	36	38	153

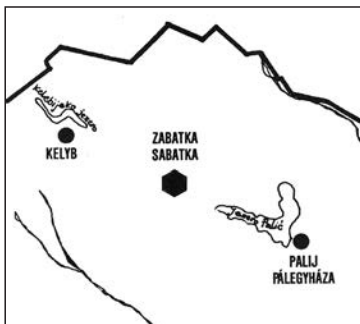
Lit.: G. Grosschmid, *Magyarország népesítésének áttekintése : Figyelemmel Bács-Bodrog vármegye történetére*, Bács-Bodrogh vármegye Történelmi Társulat évkönyve, 3/1887, Zombor; I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helnévtára*, 1.² 4, Szabadka, 1909, 1907; M. Protić,

Zlatni dani Subotice, Subotica, 1930; B. Hajduk Vojnić, *Moj grad u davnini : Subotica : 1391. do 1941.*, Subotica, 1971; M. Popović, J. Dinić, *Urbanog geografska proučavanja naselja Jugoslavije : Primer velikog panonskog naselja Subotice*, Beograd, 1978; A. Hegedűs, *A bácskai jobbágyok a török hódoltság végén (1660–1680)*, *Létünk*, 1/1981, Újvidék; L. Szekeres, *Középkori települések Északkelet-Bácskában*, Újvidék, 1983; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; *Schematismus Diocesis Suboticanae*, Suboticae, 1993; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára*, Budapest, 1994; L. Mađar, *Nazivi mesta i stanovnika subotičke nahije prema popisu iz 1570. do 1578.*, *Rukovet*, 1-2-3/1995; Ž. Mandić, *Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Mađžarskoj*, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 1-2, Kalocsa, 2001-2003; B. Duranci, *Vojvodina bogatstvo različitosti*, Novi Sad, 2002; *Stanovništvo : Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. : Nacionalna ili etnička pripadnost : Podaci po naseljima*, 1, Beograd, 2003; *Geografska enciklopedija naselja Srbije : Vojvodina : 1*, Beograd, 2005; L. Sekereš, *Subotička krstarenja*, *Rukovet*, 4-6/2006, Subotica; T. Marković, *Opština Subotica : Geografska monografija*, Novi Sad, 2006; Gy. Káldy-Nagy, *A Szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben*, Szeged, 2008; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji 2011. : Prvi rezultati*, Beograd, 2011.

Ž. Mandić i S. Stantić

KELEBIJSKO JEZERO, jezero u okolici Subotice. Nalazi se na pustari Kelebija, zapadno od istoimenoga vojvodanskog naselja i središnje ceste koja prolazi kroz mjesto, u povećoj međudinskoj depresiji koja je na sjeverozapadu ograničena pješčanom dinom, a na jugu lesnom oazom. Narod ga je nazivao Trščanim jezerom (*lat.* Lacusa jev Arundine) zbog kvalitetne trske, čija se sječa oporezivala, jer je bila izvorom prihoda poduzetnicima koji su je kosili. Kao posljedica reguliranja površinskih voda, tijekom 1990-ih gotovo je sasvim isušeno te danas u njemu jedva ima vode. Svojedobno se suvišna voda preko Velikoga rita i subotičkih kanala slijevala ulicama Subotice do Mlake, a odatle u Palić. Bilo je dugačko oko 5 km, široko oko 300 m, površine oko 100 kj. Spada u slatkovodna jezera s barskom vegetacijom i dosta glinovitim dnom, ko-

je sprječava da se atmosferska voda upije u porozni pijesak. Dubina je varirala od 2 do 5 metara, u ovisnosti od količine vode. Zbog oscilacije razine vode, oko jezera nije bilo salaša, osim na južnoj strani, koja je nešto viša i suša. Ovdje su se tijekom 1970-ih i 1980-ih gnijezdile čaplje (*lat. Ardea purpurea*) te druge ptice močvarice.

Kelebijsko jezero

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helnévtára*, 4, Szabadka, 1907; B. Bukurov, *Subotica i njena okolina*, Novi Sad, 1983; T. Marković, *Opština Subotica : Geografska monografija*, Novi Sad, 2006.

S. Stantić

KENJAČA (*madž. kenőcs*: mast), sredstvo za podmazivanje kotača na seoskim kolima i prvim poljoprivrednim strojevima. U Bunjevaca ima još i naziv *kolomaz*. To je polučvrsta masa tamne boje. Do kraja XIX. st. dobivala se iz katrana, kojemu je dodavana manja količina ulja ili masti. Katran (ili, kako su ga još Bunjevci nazivali, *katranj*) bio je nusproizvod pri proizvodnji drvenoga ugljena (čumura). Potkraj XIX. st. pojavila su se druga (bolja i jeftinija) industrijski proizvedena maziva, koja se i dalje zovu kolomaz (ili pogrešno kolomast), a i riječ *kenjača* zadržala se u govoru, no dobila je i drugo značenje, koje je proizišlo iz pogrdne riječi za vršenje velike nužde.

Lit.: *Ullman's Encyclopedia of Industrial Chemistry*, Weinheim, 2005; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; I. Gutman, Još o bunjevačkoj kemiji, *Miroљub* 1/2010, Sombor.

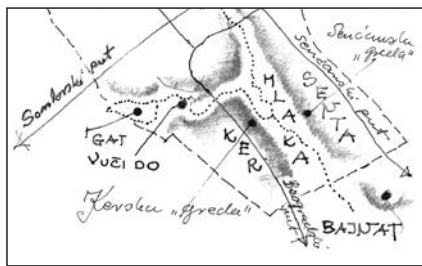
I. Gutman

KER, naziv za južni dio grada Subotice, koji je tradicionalno naseljen poglavito Bunjevcima. Prevladava mišljenje da je ime dobilo po pripadnicima vojnoga plemena Ker, jednoga od sedam madžarskih plemena koja su po tradiciji naselila Panonsku nizinu u IX. st. Ono je na južnim obalama jedne uvale Maloga Palića, koje je i prije bilo naseljeno, osnovalo naselje Ker (u latinskim izvorima: *Qeer*) sa zadaćom čuvanja putnoga prelaza preko tadašnje široke rijeke koja se ulijevala u Mali Palić. Obnavljajući darovnicu svoje majke Eufrozine, kralj Bela III. darovao je 1113. samostanu reda ivanovaca iz Stolnoga Biograda (*madž. Székesfehérvár*), među ostalim, i tri rala oranice u Keru. Toponim se s vremenom prenio nešto sjevernije te je u XVIII. st. podignuto novo naselje na uzvišici, *kerskoj gredi*, naspram koje je u sjevernom dijelu *senčanska greda*, dok se udolina između njih (ostatak nekadašnje rijeke koja preesijeca današnje područje Subotice u pravcu sjever – jug) naziva(la) Mlaka, veliko barište. Zapadno od kerske grede bilo je Gatsko jezero.

Na rukopisnoj karti Karla Leopolda Kovácsa iz 1785. vidi se da urbanu strukturu Kera karakterizira potpuno nepravilan oblik čestica – ograđena kućišta različite veličine i oblika s ukupno 188 kuća razbacanih bez ikakva reda. Broj se kuća 1890. povećao na 1019, a broj stanovnika bio je 6890. I Ker i Senta, iako unutar gradskih šančeva, u svim su se službenim dokumentima nazivali vanjskim gradom (*madž. külön város*), sve do podjele grada na osam krugova (kvartova) unutar šančeva, kada je Ker postao III., a Senta II. krug. Područje današnje Mjesne zajednice Ker omeđeno je Beogradskom cestom na istoku, nekadašnjom Pačirskom prugom na jugu, na zapadu se proteže do ruba grada, a na sjeveru graniči s područjem Gata, počevši od osnovne škole pa do Kerskoga groblja, tj. do njegova izlaza na Vinodolsku ulicu i u njezinu produžetku do ruba grada.

U predaji je sačuvan naziv *Bunjevački sokak* za današnju Ulicu Ivana Antunovića, a dio današnje Ulice Marka Oreškovića, na samom sjeverozapadnom kraju kerske

grede, nazivao se *Dulićev šor* ili *sokak*. Toponim je snažno očuvan u svakodnevnom govoru pa se župa sv. Roka, koja je osnovana 1841., naziva kerskom župom ili župom Ker; crkva sv. Roka, izgrađena 1896., *kerskom crkvom*, dok se groblje sv. Roka, koje se nalazi na sjevernom djelu područja, na nekadašnjem obodu naselja, također naziva kerskim grobljem. Pokraj crkve nalazi se osnovna škola, koja se pučki naziva *kerskom školom* – osnovana je 1868., a današnja zgrada podignuta je 1893. Područje Kerske mlake spominje se u bunjevačkoj narodnoj pjesmi *Kerska mlaka, duga i široka*. Nakon premošćivanja Mlake Gabrić-čuprijom, nastao je bunjevački narodni običaj prenošenja *snaše* od strane *đuvegiye*.

Nekadašnje područje Kera s okolicom

Toponim je inače raširen na cijelom području nekadašnje Ugarske. Tako su se u Bačkoj nazivala i dva njemačka naselja do protjerivanja njihova stanovništva nakon Drugoga svjetskoga rata: Stari Ker (njem. *Alt-Keer*, *Altker*, mađ. *Ókér*) raniji je naziv za današnje Zmajevo (između dvaju svjetskih ratova: Pašičevo), a Mali Ker (njem. *Kleinker*, *Klein Ker*, *Kischker*; mađ. *Kiskér*, *Kis Kér*) nekadašnji je naziv za Bačko Dobro Polje (između dvaju svjetskih ratova jedno se vrijeme zvalo i Pribičevićevo).

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 1, 2, Szabadka, 1909²; M. Marković, *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad, 1966; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994. Zs. Szabó, *Crtice iz povijesti naselja Bačke u srednjem vijeku*, Subotica, 2010.

A. Rudinski

KERAVIN, Ivan (Monoštor, 9. X. 1917. – Zagreb, 9. X. 1992.), karmelićanin, prevoditelj. Sin je Adama i Marije, rođ. Korpić. Nakon što je završio osnovnu školu u rodnom mjestu, stupio je u karmelićanski red kao sjemeništarač Dječakčkog sjemeništa u Somboru. Ondje je stanovao, a pohađao je somborsku gimnaziju. U Czerni kraj Krakova u Poljskoj proživio je novicijat te je 1937. položio prve zavjete. Filozofiju i teologiju studirao je na učilištu svojega reda na Svetoj Gori Karmelu u Palestini, gdje je i zaređen za svećenika 1942. U Palestini je učitelj bogoslova i vikar Svete Gore Karmela te poglavar jeruzalemskoga karmelskoga samostana. U Sombor se vraća 1955., gdje je dušobrižnik i odgojitelj u sjemeništu. Utemeljitelj je prvoga karmelićanskoga samostana u Hrvatskoj, najprije u Hrvatskom Leskovcu 1958., a zatim u zagrebačkom predgrađu Remete 1959. Ondje je bio prior, učitelj bogoslova i prefekt sjemeništarača. Nakon smrti dijecezanskog župnika u Remetama postao je župnikom župe Remete. Bio je neumorni širitelj karmelskoga reda u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Kada je 1987. osnovan samostan karmelićana u Kamen-Šinama kraj Splita, bio je prvi poglavar tamošnje karmelićanske zajednice i, uz župničku službu, promicatelj je karmelićanske duhovnosti u južnoj Hrvatskoj. Uz svoj poglavarско-odgojiteljski rad bio je izabran za provincijala Hrvatske karmelske provincije sv. oca Josipa (1972.–75.) te sudjeluje na generalnom Kapitolu Reda u Rimu 1973. Posljednje godine života proveo je u karmelskom samostanu u Remetama, a ondje je i pokopan u karmelićansku grobnicu.

Ivan
Keravin

Pisao je članke duhovnoga sadržaja za glasila *Radosnu vijest*, *Vrelo života* i *Glas Koncila* te pregledni članak o svojem sumještaniu književniku Stipanu Bešlinu u *Subotičkoj Danici* (1992.). Poznavao je latinski, starogrčki i hebrejski, a tečno je govorio engleski, francuski i talijanski jezik. Prevoditelj je brojnih nabožnih djela s francuskoga, talijanskoga i španjolskoga na hrvatski jezik

Prijevod: Conrad de Meester, *Prazne ruke*, 1978, 1986²; Therese de Lisieux, *Ljubiti sve do smrti iz ljubavi*, Zagreb, 1983; Therese de Lisieux, *Neizreciva nježnost*, Zagreb, 1983; Theresia ab Infante Iesu, *Oči i srce*, Zagreb, 1983; Franjo od sv. Marije, *Sebi i Bogu prisutan*, Zagreb, 1984; Victor Sion, *Put molitve s Terezijom iz Lisieuxa*, Zagreb, 1984; Gianni Sangalli, *Zdravo Marijo – Pjesma hvale i nade*, Split 1987; Anastasio Ballestrero, *Devet razmatranja o svetom Josipu*, Karlovac, 1988; Marie Eugen de l'Enfant Jesus, *Isus Krist – Motrenje Vazmenog Otajstva (meditacije Velikog tjedna)*, Zagreb, 1989; Sancta Teresa di Gesu de los Andes, *Huanita*, Jelsa – Zagreb, 1993; Theresia ab Infante Iesu, *Neizreciva nježnost – Sveta Terezija iz Lisieuxa*, Split, 1999, 2003², 2011³; Theresia ab Infante Iesu, *Ljubiti sve do smrti iz ljubavi – Sveta Terezija iz Lisieuxa*, Split, 1999, 2003², 2011³; Theresia ab Infante Iesu, *Oči i srce*, Split, 1999 (2003², 2011³).

Lit.: *Bačko klasje*, 73, Subotica, 1993; *Zvonik*, 10/2004, Subotica; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

M. Miloš

KERESTUR (*madž.* Ráckeresztúr), naselje u Bilog županiji (*madž.* Fejér megye), sjeverozapadno od Erčina (*madž.* Ercsi). Prvi se put spominje 1347. u obliku Kereztur, što upućuje na to da je tamošnja crkva bila posvećena Svetom križu (Szent Kereszt). Od XIV. do XVI. st. cvatuće je naselje. U vojnom pohodu Turaka na Budim 1542. selo je opustjelo. Oko 1629. napućuju ga i Hrvati i Srbi, koje pisani dokumenti, ne znajući ih razlikovati, podjednako spominju pod etnikom *Rac*; tada se i ime sela mijenja u Ráckeresztúr. God. 1656. crkva je posvećena sv. Petru i Pavlu. God. 1715. ima »nekoliko«, a 1720. deset hrvatskih obitelji, koje se prezivaju: Bakonić, Bešlić, Danišić, Dudašević, Epić, Grozdić, Ilković.

Od nasljednika generala Siegberta Heistera 1717. kupuje ga barun Anzelma Feld-

mann, koji je poslije dao izgraditi crkvu (1722.-25.) posvećenu Svetom križu. Matične se knjige vode od 1734. Između 1727. i 1730. naselje prelazi u vlasništvo grofa Józsefa Czirákyja. Posebnom župom postaje 1749., prije je pripadao Tarnoku (*madž.* Tárnok).

Kerestur (Ráckeresztúr)

Prema popisu iz 1785., selo ima 91 kuću, u kojima obitava 128 kršćanskih ratar-skih obitelji, a od 616 stanovnika 510 su katolici. Srpskoga stanovništva više nije bilo 1840. – od 832 stanovnika 741 je bio katolik, 22 evangelika, 63 reformista i 6 Židova. God. 1900. naselje je imalo 1846 stanovnika, a 2003. više od 3200.

Prema erčinskim kazivačima, početkom XX. st. najstariji Keresturci još su znali hrvatski.

Lit.: I. Ivanić, *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici: Istorijsko-etnografska rasprava*, Beograd, 1899; J. Károly, *Fejér vármegye története*, Székesfehérvár, 1904; L. Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 1980; *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest, 1993.

Ž. Mandić

KERTVAROŠ (*madž.* vrtini grad > kert: bašta; város: grad), toponim za sjevero-istočni i istočni dio grada Subotice. Isprva se prostirao od željezničke pruge na istok prema Paliću do utvrđene granice grada. Do prijelaza iz XIX. u XX. st. taj dio gradskoga područja činili su doista vr-

tovi i vinogradi s ponekom vilom za odmor. Početkom XX. st. počinje se polako izgrađivati naselje i duž Paličkog i Majšanskog puta, a dijelovi dobivaju nazive IX., X. i XI. krug (kvart), dok se prave vile grade na Paliću. Istočna granica područja bila je današnja Ulica partizanskih baza, a južna palička pruga. Nešto sjevernije od Majšanskog puta pa sve do Kireške ulice bio je IX. krug (danas: Željezničko naselje), od Kireške ulice pa do Paličkoga puta prostirao se X. krug, a od Paličkoga puta na jug do Horgoške pruge XI. krug. Današnja Mjesna zajednica Kertvaroš uglavnom se poklapa s nekadašnjim X. krugom – područje omeđeno željezničkom prugom, Kireškom i Ulicom partizanskih baza te Paličkom cestom. Tradicionalno je bilo pretežito naseljeno mađarskim stanovništvom, no u drugoj polovici XX. st., s izgradnjom nekoliko stambenih naselja, gradnjom individualnih kuća u slobodnom otvorenom obliku s predvrtom i širokim pristupom te širenjem grada prema istoku, taj dio grada nastanjuje srpsko stanovništvo, koje se doseljava u Suboticu u poslijeratnom razdoblju, a kvart u novije vrijeme dobiva prestižni karakter. Iako se u socijalističkom razdoblju na ovo područje doseljavalo i etnički hrvatsko stanovništvo, hrvatskih institucija u ovom dijelu grada nema, a u najnovije vrijeme u osnovnim školama predaje se predmet bunjevački govor. Vikarija Isusa Radnika utemeljena je 1926., a istoimena crkva podignuta je 1931. Samostalna je župa od 1956. Iako je dvojezična, u župi prevladavaju mađarski vjernici. Na području Kertvaroša nalaze se dvije osnovne škole, Ekonomski fakultet te Visoka škola za obrazovanje odgojitelja (nekadašnja Učiteljska škola, poslije Pedagoška akademija).

A. Rudinski

KESEJIĆ, Antun – Braca (Bač, 27. XII. 1927. – Bač, 17. XI. 1998.), profesor zemljopisa, etnograf. Sin prosvjetnih djelatnika Ljudevita i Emilije, rođ. Augusta. Brat je Franje Kesejića. Bio je oženjen za Anu Pejčić, nastavnicu matematike rodom iz Vajske, čije je sestre Jelice unuk Dragan Muharem (Sisak, 1984.), svećenik Subotičke biskupije. Osnovnu školu završio je u

Baču, a gimnaziju u Zagrebu. Diplomirao je etnologiju i zemljopis na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kao jedan od boljih studenata, bio je suradnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba (*Ljetopis JAZU* za 1949.-1950. navodi da je bio među »odabranim i u etnografskom radu vještijim studentima etnologije«). Radni vijek proveo je kao nastavnik zemljopisa u osnovnoj školi u Baču. Notno je bilježio pjesme te skupljao etnografsku građu iz Bača i okolice. Pred kraj života objavljivao je u *Subotičkoj Danici* (Šokački pokladni običaji u Baču, *Subotička Danica (nova) kalendar* za 1996. godinu) i *Klasju naših ravni* (Sjećanje na Mostongu, 1/1996; Bečarci iz Bača, 1/1996; Bačlije se rado sjećaju »kudiljek«, 2/1997). Pisao je i o svadbenim običajima iz Bača, starijem tipu i uređenju kuće u Baču, porođnim, pogrebnim i agrarnim običajima u Baču, ophodu kraljica u Baču, stočarstvu, pčelarstvu, ratarstvu, tekstilnom rukotvorstvu, prelu, divanu, poskočicama i dr. Podatke koje je prikupio citirali su hrvatski etnolozi (Vesna Čulinović-Konstantinović, Milana Černelić, Jasna Čapo-Žmegač i dr.). Djelelo mu je u nas nepoznato i neproučeno, a rukopisi mu se čuvaju u Bunjevačko-šokačkoj knjižnici *Ivan Kujundžić* u Subotici te u Zagrebu – u Odsjeku za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Etnološkom zavodu Filozofskoga fakulteta. Pokopan je u Baču.

Djela: *Prezimana i nadimci iz Bača i okolice* (rukopis), Zagreb, 1948; *Svadbeni običaji iz Bača* (rukopis), Zagreb, 1948; *Svadbeni običaji iz Bođana* (rukopis), Zagreb, 1950; *Etnografska građa iz Bača* (rukopis), Zagreb, 1949-50.

Izvori: Matica krštenih rimokatoličke župe sv. Pavla u Baču; Kazivanje sina Zlatka Kesejića iz Bača.

Lit.: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1949-1950*, 56, Zagreb, 1952; *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1951-1952*, 58, Zagreb, 1953; M. Černelić, *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Zagreb, 1991; Dokumentacijski pregled arhivskog gradiva Odsjeka za etnologiju HAZU, *Zbornik za narodni život i običaje*, 55, Zagreb, 2010.

J. Štefković

KESEJIĆ, Franjo (Bač, 4. X. 1932. – Zagreb, 28. IV. 2004.), nogometaš, nogometni trener, novinar, sportski i društveni djelatnik. Sin prosvjetnih djelatnika Ljudevita i Emilije, rođ. Augusta. Brat je Antuna Kesejića. Osnovnu školu završio je u Baču, a gimnaziju u Odžacima. Diplomirao je zemljopis na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1958. Nogomet je započeo igrati u *Tvrđavi* iz Bača. Za vrijeme studija u Zagrebu je igrao nogomet za *Dinamo* i *Lokomotivu*,

Franjo
Kesejić

koja je tada nastupala u Prvoj saveznoj ligi. Njegova generacija, u kojoj su nastupali i kasniji izbornici hrvatske reprezentacije Otto Barić i Miroslav Ćiro Blažević, bila je najuspješnija u povijesti *Lokomotive*.

Poslije završetka studija zapošljava se kao novinar u Birou za štampu tadašnjega Željezničko-transportnoga poduzeća Zagreb, koje je, među ostalim, izdavalo svoje glasilo *Željezničar*. Nakon nekoliko godina imenovan je za šefa službe za informiranje ŽTP-a Zagreb. Tu je funkciju, uz manji prekid, obnašao do umirovljenja 1991. Kao glavni urednik *Željezničara* 1973.-76. i 1981.-91. stvorio je novine koje su smatrane jednim od najboljih svojega tipa, a razina napisa nije zaostajala za onima u dnevnim novinama. O tom svjedoči i više priznanja koje je uredništvo pod njegovim vodstvom primilo za svoj rad.

Nakon prestanka aktivne nogometne karijere djelovao je kao trener u *Radniku* iz Velike Gorice, *Mladosti* iz Zaboka

i *Lokomotivi* iz Zagreba. Pokrenuo je turnir »Četiri Lokomotive«, na kojemu su se natjecali klubovi s tim nazivom, a bio je i među osnivačima te prvi predsjednik rekreacijskoga kluba željezničara veterana *Žetepejski dečki* 1984., koji i danas djeluje. Za svoj rad u tom klubu dobio je posthumno priznanje.

Iako je njegovo ime i danas poznato kako u zagrebačkom prvoligašu NK *Lokomotiva* tako i u Hrvatskim željeznicama, u rodnoj Bačkoj uglavnom je nepoznat.

Izvori: Matica krštenih rimokatoličke župe sv. Pavla u Baču; Kazivanje supruge Marijane Kesejić iz Zagreba.

Lit.: A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978; *Željezničar*, 5,6/2004, Zagreb; T. Židak, Jackpot gazde Dinama, *Jutarnji list*, 20. VI. 2009, Zagreb.

J. Štefković

KESEJIĆ, Ljudevit (Lajčo, Lajča) (Baja, 24. VIII. 1893. – Bač, 14. XII. 1974.), prosvjetni radnik, orguljaš. Potječe iz jedne od najuglednijih bajskih bunjevačkih obitelji Šandora i Jozije, rođ. Makić. Otac je Antuna i Franje Kesejića. Kao optant, sa suprugom Emilijom, rođ. Augusta, čiji je otac bio obrtnik – sodar u Baji, poslije Trianonskoga mirovnoga ugovora iz 1920. napustio je Mađarsku te se doselio u Bač. Bio je učitelj u osnovnoj školi u Baču, jedno vrijeme čak ravnatelj, a u Biskupijskom sjemeništu, koje je djelovalo u Baču 1925.-28., profesor hrvatsko-srpskoga jezika. Dugi niz godina bio je orguljaš i kantor u franjevačkoj crkvi u Baču, tajnik tamošnje Bačke šokačke kasine i član pjevačkoga društva,

Ljudevit
Kesejić

koje je ondje djelovalo 1930-ih. Brat Franjo također je optirao za Kraljevinu SHS i poslije je bio učitelj u Tavankutu, dok im je jedna sestra ostala živjeti u Baji. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata mađarske vlasti su ga tražile, te je izbjegao u Lepoglavu, gdje je zatvorski dušobrižnik bio fra Ferdo Krčmar, koji je između dva svjetska rata bio na službi u franjevačkome samostanu u Baču. Poslije rata vratio se u Bač, gdje je živio do kraja života.

Izvor: *Liber historiae parochiae Bač*; Kazivanje i privatna arhiva Stjepana Fuksa iz Bača; Kazivanje mještana Bača.

Lit.: P. Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930; T. Iskruljev, *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914 godine i Mađžari : Sa mađarske granice : Bajski trokut : Sent-Andrija*, Novi Sad, 1941.

J. Štefković

KESIĆ, Nikola (Budim ?, 1709. – Taban kraj Budima, 10. VI. 1739.), franjevac, profesor filozofije. Potjecao je iz ugledne i bogate budimske obitelji. U Budimu je 1732. zaređen za svećenika i pohađao studij teologije na visokoj bogoslovnoj školi Generalnoga učilišta Franjevačkoga reda. Nije poznato kada je pristupio franjevcima Bosne Srebrene ni gdje je završio studij filozofije. Uspješno je položio ispit za nastavnika filozofije s najvišom ocjenom te je dobio učiteljsku stolicu na Filozofskom učilištu u Budimu (1736.-39.).

God. 1737. pratio je u Bugarsku svojega profesora teologije Lovru Bračuljevića dok je on obavljao kanonski pohod bugarskih franjevaca. Među njegovim je studentima filozofije bio i najplodniji djelatnik budimskoga kulturnoga kruga Emerik Pavić. On je 1738. pred članovima izbornoga sabora Bosne Srebrene u Baču branio njegove filozofske postavke u javnoj raspravi u kojoj su kao prigovarači sudjelovali Stjepan Vilov i Filip Lastrić. Nakon završetka nastavničke službe izabralo ga je početkom 1739. upravno vijeće provincijala Ivana Srijemca za gvardijana u Baji, ali Kesić službu nije prihvatio jer je umro od kuge dvoreći oboljele u budimskom predgrađu Tabanu.

Nakon njegove smrti njegova je obitelj dala tiskati lekcionar što ga je priredio na osnovi poznatoga lekcionara Ivana Bandulavića *Epistole i Evangjelja priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godissnji* (Budim, 1740.), koji se raširio po Slavoniji i među podunavskim Hrvatima i bio u uporabi punih četvrt stoljeća (D. Prohaska). Koristi se pravopisnim rješenjima svojih učitelja Lovre Bračuljevića i Stjepana Vilova, a sam pojednostavnjuje grafijski sustav, koji su poslije prihvatili drugi pisci (S. Vince). U okviru lekcionara izdan je i višegodišnji kalendar, koji obuhvaća razdoblje 1740.-68.

Djela: *Epistole i Evangjelja priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godissnji*, Budim, 1740.

Lit.: D. Prohaska, Budimski lekcionari XVIII. vijeka prema bosanskodalmatinskomu od I. Bandulavića, *Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*, Zagreb, 1908; J. Fućak, *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara*, Zagreb, 1975; F. E. Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2003; M. Cifrak, Slavonski lekcionari, u: *Zbornik 300 godina visokog školstva u Osijeku*, Osijek, 2011; F. E. Hoško, *Slavonska franjevačka učilišta*, Zagreb, 2011.

F. E. Hoško

KETIG, Tomislav, (Nova Gradiška, 17. IX. 1932.), književnik, enciklopedist. Očevi preci doselili su se u XVIII. st. iz mjesta Kettig kraj Koblenza (Njemačka) u Varaždin. Odatle se njegov djed dr. Ferdinand Kettig preselio u Vukovar, gdje je bio odvjetnik i javni bilježnik, a otac mu je bio gimnazijski profesor. Godine djetinjstva (1941.-46.), koje će ostaviti važan trag u sjećanju, ratne i prve poratne godine, proveo je u banatskom gradu Beloj Crkvi, odakle potječe obitelj njegove majke. Za taj su grad njega i njegove roditelje vezivala čvrsta prijateljstva s brojnim starosjedilačkim srpskim i njemačkim obiteljima. Piše i objavljuje jednako na hrvatskom i srpskom jeziku, štjujući oba svoja podrijetla – po ocu hrvatski i po majci vojvođanski srpski.

Iz Bele Crkve seli se u Novi Sad, gdje je maturirao u gimnaziji *Jovan Jovanović Zmaj*. Od 1951. do 1959. studirao je i apsolvirao na Medicinskom fakultetu u Beogradu, ali je prevagnuo njegov interes za

literaturu – diplomirao je 1973. jugoslaven-ske književnosti i južnoslavenske jezike na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Od 1960. do 1965. bio je urednik, poslije i glavni urednik u novosadskoj Izdavačkoj kući *Progres*, a zatim glavni urednik te direktor sektora izdanja na srpskohrvatskom jeziku u Novinsko-izdavačkom poduzeću *Forum* u Novom Sadu. Od 1976. stručni je tajnik, a od 1979. glavni urednik Redakcije *Enciklopedije Jugoslavije* za Vojvodinu pri Jugoslavenskom leksikografskom zavodu (danas Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*) iz Zagreba. Na toj dužnosti ostaje do umirovljenja 1992. Sada je glavni urednik *Enciklopedije Vojvodine* u izdanju Vojvođanske akademije znanosti i umjetnosti.

Tomislav Ketig

Književnu karijeru počeo je objavljujući prve pjesme 1951. Piše i pripovijetke, romane, drame, eseje, studije i monografije iz kulture i povijesti te književne kritike. Objavljuje u vojvođanskoj periodici – *Almanah mladih* (1951.), *Četrdesetpet paralela* (1952., suurednik), *Dnevnik* (1954., 1967.-68., 1976., 1985.-88.), *Polja* (1958.-61., 1965.-70.; suurednik 1960.-63.), *Nedeljne novine* (1965.), *Letopis Matice srpske* (1987., 1989.-90.); zatim u beogradskim časopisima *Mlada kultura* (1952.-54.), *Književne novine* (1958., 1970., 1978.), *Delo* (1960., 1962.-63., 1967.), *Jež* (1960.-61.), *Borba* (1963., 1969., 1992.); također u hrvat-

skoj periodici: *Forum* (1963., 1966., 1982., 1984., 1999.-2000., 2006.), *Polet* (1963.-65.), *Telegram* (1966.-68.), *Oko* (1976.-79.), *Slobodna Dalmacija* (1981.), *Odjek* (1983., 1986., 1988.-89.), *Republika* (1988., 1997., 2000., 2002.), *Radovi Leksikografskoga zavoda »Miroslav Krleža«* (1991.), *Kolo* (1997., 1999.-2002.) i *Književna Rijeka* (1999.). U novije vrijeme surađuje i u hrvatskoj književnoj periodici u Vojvodini *Klasje naših ravni* (2006.-12.).

Objavio je knjige pjesama *Prometej u povratku* (1962.), *Amanet* (1981. – nagrada »Stražilovo«) i *Poeme i balade* (2002.); knjigu eseja *Sanjari i fotografi zore* (o surrealizmu, 1975.); romane *Slepi putnici* (1972. – nagrada Društva književnika Vojvodine za roman), *Lude godine* (1973.), *Velebitski orao* (2007.), *Rakova djeca* (2007.) te dvotomni *Duga senka svitanja* (2007. – njemački prijevod objavljen u Münchenu 2011., iste godine dobiva glavnu nagradu za književnost Vlade pokrajine Baden-Württemberg). Objavio je i knjigu drama *Pomračenja* (1969.). Izvođene su mu kazališne, televizijske i radijske drame *Vozačev noćturno* (Novi Sad i Budimpešta, nagrada na Festivalu Jugoslavenske radiotelevizije, Kopar, 1963.), *Astronauti* (Piroć i Novi Sad, 1963.), *Ružičasta noć* (Narodno kazalište, Subotica, 1964.), *U cara Trajana kozje uši* (Novi Sad, Beograd i Festival Jugoslavenske radijske drame, Ohrid, 1965., Beč, Budimpešta, Saarbrücken, Köln, Skoplje, Hilversum, 1967.), *Rekorder i aligator* (Novi Sad, Festival Jugoslavenske radijske drame, Ohrid, 1968.), *Poslednji dani Sirakuze* (Budimpešta, Novi Sad, Sarajevo, 1969.), *Kulosfera* (Nagrada Društva književnika Vojvodine, Srpsko narodno kazalište, Novi Sad, 1972.), *Život teče dalje* (TV Novi Sad, 1977.), *Lud kamen na granici* (TV Novi Sad, 1977.), *Ulje na vatru* (TV Beograd, 1978.).

U pjesničkim zbirkama »teži univerzalnosti i strukturnom višeglasju, odnosno dramskoj napetosti kao stalnoj značajki svojega književnoga stvaralaštva« (*Hrvatski biografski leksikon*). Romani mu imaju snažnu povijesnu utemeljenost, a traganje

za identitetom njihov je noseći motiv, te su stoga autobiografski sadržaji česte sastavnice narativa. U dramskim tekstovima »prošlost i suvremenost najčešće tematizira skokovitom dramatizacijom, živim dijalogom punim obrata, asocijativno i duhovito« (Hrvatska književna enciklopedija).

Uz više od 100 enciklopedijskih članaka objavio je u *Enciklopediji Jugoslavije* (Zagreb, 1989.-90.) kulturno-povijesne makropedijske odrednice »Jugoslavija – Kultura 1918. – 1988.« i »Jugoslavija – Nauka 1918. – 1988.«.

Sastavio je antologiju *Pesnici Vojvodine* (Novi Sad, 1975.) te bio supriredivač antologije *Jugoslavensko pjesništvo NOB i revolucije* (Zagreb, 1983.). Prevodio je s engleskog prozu (R. A. Poe, J. London, E. Hemingway, F. Scott Fitzgerald, D. Thomas, A. Panshia) i pjesme (J. Symons). Prevoden je na njemački, mađarski, talijanski, nizozemski, francuski, makedonski, slovenski, albanski, slovački, rusinski, ruski i švedski. Potpisivao se pseudonimima *Pannonius* i *Miloš Stević*.

Bio je tajnik (1969.-71.) i predsjednik (1971.-75.) Društva književnika Vojvodine, dopredsjednik i v. d. predsjednika Saveza književnika Jugoslavije (1975.-78.). Član je Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog društva pisaca te Međunarodnoga PEN-a. Za uspjehe u međunarodnoj književnoj suradnji dobio je Orden bratstva i jedinstva sa srebrnim zracima. Dobitnik je i Listopadske nagrade Novog Sada 2002. i Nagrade za životno djelo Društva književnika Vojvodine 2009.

Djela: *Prometej u povratku*, Novi Sad, 1962; *Pomračenja*, Novi Sad, 1969; *Slepi putnici*, Subotica – Beograd, 1972; *Lude godine*, Novi Sad, 1973; *Sanjari i fotografije zore*, Novi Sad, 1975; *Amanet*, Novi Sad 1981; *Poeme i balade*, Zagreb, 2002; *Duga senka svitanja*, 1-2, Novi Sad, 2007; *Rakova djeca*, Zagreb, 2007; *Velebitski orao*, Subotica, 2007.

Lit.: U znaku mladih : Povodom nagrađenih romana na konkursu Vojvodanske sekcije književnika, *Borba*, 12. IV. 1969, Beograd; Dramski tekstovi Tomislava Ketiga, *Pozorište*, 5/1970, Novi Sad; Satira na novosadski način, *Večernje novosti*, 6. I.

1972, Beograd; J. Klarski, U praskozorju slobode, *Subotičke novine*, 18. VIII. 1972, Subotica; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; S. Babić, *Portreti*, Novi Sad, 1990; Amanet i oporuka, *Slobodna Dalmacija*, 3. IX. 2003, Split; M. Miković, Roman u književnosti Hrvata u Vojvodini, *Književna revija*, 3-4/2008, Osijek; J. Bánai, Povijesna narativa u posjedu književnosti, *Klasje naših ravni*, 1-2/2008, Subotica; Lj. Cerović, Svedok istorije, *Polja*, 455, Novi Sad, 2009; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; *Hrvatska književna enciklopedija*, 2, Zagreb, 2010.

T. Žigmanov

KEVEDINKA (kevidinka, kövidinka, ružica, Steinschiller), sorta grožđa. Jedan je od roditelja sorata karát, Kecskemét virága, sila i nova sila. Podrijetlo joj je nedovoljno istraženo. Smatra se da je autohtona sorta Panonske nizine, neki misle da je stara sorta s Fruške gore, a drugi da podrijetlo vodi iz današnje Rumunjske (Aradska županija). Znatnije se širi na Subotičkoj pješčari poslije 1880-ih, pri velikoj obnovi vinograda nakon pojave filoksere. Na teritoriju slobodnoga kraljevskoga grada Subotice 1840.-41. popisano je 27.085 motika (oko 1950 ha) vinograda; potkraj XIX. st., nakon pojave filoksere, površine pod vinogradima iznosile su oko 8000 kj (4600 ha); početkom XX. st. podižu se vinogradi na pjeskovitu zemljištu Hajdukova, Donjega i Gornjega Tavankuta, Čikerije i Kelebije pa je 1906. popisano 5172 ha vinograda. U tim novim vinogradima od vinskih sorata najviše se sadila upravo kevedinka zahvaljujući mnogobrojnim prednostima (čokoti se gaje bez potpore, odlično podnosi kratku rezidbu, obilna rodnost, velika vitalnost na pjeskovitu terenu, jednostavan način proizvodnje). Zbog toga je s vremenom preuzela primat od kadarke te je postala vodećom sortom pješčare. Zadržala ga je i nakon Drugoga svjetskoga rata – u privatnim vinogradima na Subotičkoj pješčari 1978.-79. činila je 61% čokoća; kadaraka 11,9%; ezerjo 9,4%; slankamenka 8,8% i talijanski rizling 6%.

Bujna je sorta. Vrh mlada lastara slabo je crvenkaste boje, vunast. List je srednje veličine, cio ili trodijelan. Daje jake i uspravne mladare. Bobice su srednje veličine

ili nešto sitnije, okrugle. Pokožica debela, crvenkaste boje, s obilnim pepeljkom i izraženim crnosmedim točkama. Sok bezbojan. Grozd je obično malen, cilindričan, izdužen i zbijen. Težina grozda kreće se od 90 do 140 g. Peteljka kratka, zdrvenjena. Veoma je prinostna jer su joj rodna i najniža te slijepa okca. Koeficijent rodnosti iznosi 1,8 – 2,2. Odlično podnosi kratku rezidbu, pri dugoj rezidbi daje slabiju kvalitetu. Kasna je sorta, na Subotičkoj pješčari bere se u listopadu. Otporna je na sušu i zbog toga veoma dobro uspijeva na pjeskovitu zemljištu, na kojem se sadi isključivo na vlastitu korijenu. Osjetljiva je na plamenjaču, ali je otporna na sivu plijesan. Nakuplja malo šećera. Sadržaj šećera u širi iznosi 16 – 18%, a kiselina 5 – 6%. Daje vino stolne kvalitete, za masovnu potrošnju, koje u prosjeku sadržava oko 10% alkohola. Vino je pitko, s jedva primjetnim mirisom i osvježavajućim okusom. Sa soda-vodom daje izvanredan špricer, po kojem su ovdasnji gostioničari bili nadaleko poznati.

Crveno je grožđe, ali se od nje uglavnom proizvodi bijelo vino. Ostavljanjem kljuka nekoliko dana na komini dobiva se roze, tzv. šiler. Grožđe se koristi i kao stolno. Tijekom berbe s čokoća kevedinke bira ju se i na stranu stavljaju najljepši grozdovi, koji se režu s dijelom lastara, zatim se vezuju u male snopiće, tzv. evenke. Evenke su se pozorno nosile kući, gdje su se obično na tavanu vješale na grede i čuvala najmanje do Božića. Za Božić su iznošene na stol te su bile prije svega dječja slastica.

Lit.: L. Avramov, K. Briza, *Posebno vinogradarstvo : Ampelografija*, Novi Sad, 1965; K. Slavić, *Kratak istorijat vinogradarstva Subotičke pešcare* (rukopis).

K. Slavić

KIDOŠ (*madž.* Kígyós > kigyó: zmija), rijeka u sjevernoj Bačkoj. Dužina cjelokupnoga toka iznosi 126,5 km, od čega je u Mađarskoj 74 km, a u Vojvodini 52,5 km. Ime je dobila zbog stalna mijenjanja pravca i toka, pa tako i danas više puta prelazi državnu granicu. Zabilježen je i arhaični hrvatski naziv Plazovac, dok se u Vojvodini na srpskom naziva još i Plazović. Kod

Bikića i Matevića Hrvati su je zvali i Kidošac, a kod Đurića i Sentivana zabilježena je Kidoška ćuprija.

Nastaje spajanjem dvaju krakova, odnosno kanala: bikičkoga kraka, odnosno kanala Bokodi-Kidoš (*madž.* Bokodi-Kígyós csatorna) i aljmaškoga kraka, odnosno Glavnoga kidoškoga kanala (*madž.* Kígyós-főcsatorna), koji se spajaju između Kačmara i Riđice u zajedničku rijeku Kidoš. Ona u pograničnom području gradi veliki broj močvara i meandara, a poslije teče paralelno s Dunavom. Na depresiji istočno od Koluta rijeka je formirala nekoliko jezera, koja su danas ribnjak. Na dijelu toka od 4 km sjeverno od Monoštora prolazi kroz Specijalni rezervat prirode *Gornje Podunavlje*. Jugoistočno od Monoštora ulijeva se u Veliki bački kanal, dok se prije njegova prokopavanja (1793.-1802.) ulijevala u Mostongu, čiji je bila gornji tok.

U vrijeme proljetnih kiša rijeka je bogatija vodom i buja riječna vegetacija, koja otežava protok vode. Zbog toga plavi okolna područja. Ljeti je vodostaj niži i zna presušiti. Kako je uglavnom širine 3 – 5 m, a dubine 40 – 100 cm, rijeka nije plovna. Prokopavanjem kanala izgubila je svoja prvotna svojstva. Nekad je pokretala mnoge mlinove, koji su nestali s povlačenjem vode u kanal, a bila je i mnogo bogatija ribom, iako je i danas važna za ribolovni turizam. Stanište je autohtone vodne i poluvodne vegetacije (vodeni kesten, bijeli i žuti ljljan) i dendroflora (bijela vrba, bijela i crna topola).

Lit.: Ž. Mandić, Mikrotoponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj, *Folia onomastica Croatica*, 10, Zagreb, 2001; V. Stojanović, D. Mijović, Evaluation of Geodiversity of the Western Bačka Danube Region in the Planning Documents and Opportunities for Improvement, *Zbornik radova Geografskog instituta »Jovan Cvijić«*, Beograd, 2008; www.gimnazijaso.edu.rs/gornje-podunavlje/hidrografija/kidjos.php.

S. Bačić

KIKIĆ, Geza (Subotica, 15. IX. 1925. – Dubrovnik, 22. III. 2002.), književni povjesničar i kritičar, antologičar. Sin je Silvestra i Ane, rođ. Lulić. Osnovnu i Gra-

đansku školu u Subotici završio je kao stalni odličnik te je dobio stipendiju za upis na Učiteljsku školu u Zagrebu u cilju popunjavanja subotičke prosvjete hrvatskim kadrovima. Studij upisuje 1940., ali ga napušta 1943., nakon što je vojska zaposjela zgradu škole, te se vraća u Suboticu. Bio je aktivan omladinski antifašist te ga potkraj rata mađarske vlasti uhićuju, a nakon puštanja iz zatvora sudjeluje u borbama za oslobođenje Subotice. Bio je borac VIII. vojvođanske udarne brigade, a nakon završetka rata nije htio primiti časničke dužnosti te je demobiliziran. Školovanje je nastavio na Učiteljskoj školi u Subotici, gdje je diplomirao 1946. Nakon što je kategorički odbijen u Novom Sadu, studij srpsko-hrvatskoga jezika i književnosti upisao je na Filološkom fakultetu u Beogradu. Studirao je uz rad i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 1958. Predavao je u školama u Bačkoj Topoli 1946./47. i Prijedoru 1947./48., ali je osuđen kao informbiroovac i zatočen na Golom otoku (1949.-51.). Nakon toga u više je mjesta učitelj i nastavnik književnosti (Gornji Vakuf do 1953., Bugojno do 1955., Tavankut do 1956., Đurđin do 1958., Otoka /kraj Bosanske Krupe/ do 1960. te Bosanska Krupa do 1965.). Kao profesor gimnazije doživio je ozljedu govornih organa koja se nije mogla izliječiti te je otišao u invalidsku mirovinu 1965. Vraća se u Suboticu i posvećuje proučavanju književne i kulturne povijesti bunjevačkih Hrvata, a 1970.-71. aktivno sudjeluje u rješavanju hrvatskoga nacionalnoga pitanja u Vojvodini. Svojim partijskim referatom razobličio je velikosrpski prilaz bunjevačkomu pitanju, koji je zastupao Alba M. Kuntić, zbog čega je nakon sloma Hrvatskoga proljeća po drugi put isključen iz SKJ 1972. te uklonjen iz javnoga života, uz zabranu javnoga djelovanja i objavljivanja u cijeloj Jugoslaviji – nije mogao objavljivati članke u novinama i časopisima niti knjige. Slično kao i velik broj žrtava toga doba u Subotici, zbog egzistencijalne i političke ugroženosti trajno napušta rodni kraj te se 1976. preselio u Hrvatsku – živi povu-

čeno, najprije u Popovićima u Konavlima, a od 1986. do smrti u Hodilju kraj Stona.

Prvi rezultati njegova rada na hrvatskoj književnoj baštini u ugarskom Podunavlju bili su građa, studije, polemike, eseji, biografije i prikazi objavljeni prije svega u subotičkoj *Rukoveti* 1968.-71., u kojima je, osim književnih tema iz preporodnoga i jugoslavenska razdoblja, kritički progovorio i o nizu egzistencijalnih pitanja iz prošlosti i suvremenosti bačkih Hrvata. Tako je u *Rukoveti* publicirao građu iz preporodnoga razdoblja južnougarskih Hrvata (»Svjedočanstvo o mociji kanonika Antunovića; Ambrozije Boza Šarčević : Bunjevačka stvar«; »Pouzdanica g. kanoniku Ivanu Antunoviću od subotičke omladine« (5-6/1970); objavio ulomak iz svoje studije o Bunjevačkim i šokačkim novinama (9-10/1970); u eseju »Kritička riječ u borbi za afirmaciju stvaralaštva« (9-10/1971) pledira za »najmoćnije oružje kulturnog progresa – beskompromisnu javnu polemiku i neodstupnu kritiku« te analizira razvoj polemike od Ivana Antunovića do suvremenoga doba, upozoravajući pritom da su u vrijeme Austro-Ugarske »mađarski a donekle i srpski političari u to vrijeme bili suglasni o nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca i Šokaca tj. da su 'katolički Srbi' iako su svi dobro znali da je nacionalni preporod javno utemeljen na ilirsko-hrvatskoj tradiciji«, zatim da »i pored potvrđenih oslobodilačkih težnji hrvatskog naroda u vrijeme vladavine velikomađarskog ekspanzionizma situacija između dva rata nije bila ništa povoljnija jer je bunjevačko-šokački puk bio pod nesmanjenim političkim pritiskom

Geza Kikić

velikosrpskih monarhista« te da hrvatski i srpski filolozi i leksikolozi zanemaruju regionalne i jezične osobenosti bačkih Hrvata; u kritičkom prikazu knjige Albe Kuntića *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca* (Beograd, 1969.), među ostalim, je zaključio kako je »pisac do te mjere problem paradoksalno zamaglio da je neodložno potrebno napisati novu knjigu pod naslovom 'Istina o bunjevačkim Hrvatima i njihovom preporodu'« (»O pseudoznanstvenom pristupu bunjevačkim Hrvatima i njihovom preporodu«, 3-4/1970); pri tome nije oklijevao ni ukazati na propuste knjige *Književnost bačkih Hrvata* (Zagreb, 1971.) od Ante Sekulića (»Domašaji i promašaji književne hrestomatije bačkih Hrvata«, 5-6/1970), prije svega zanemarivanje svjetovne inteligencije i književnosti; njegov prikaz »Lirski prvijenac Lazara Stipića« (7-8/1970) zapravo je esej o počecima ljubavne poezije u bačkih Hrvata; pisao je o Lazaru Stipiću (7-8/1970) i Jakovu Orčiću (7-8/1971); argumentirano je opovrgavao odbacivanje vrijednosti epigrama Pavla Bačića (3-4/1970), karikiranje pjesništva Lazara Stipića (7-8/1970) i negiranje književne vrijednosti djela Ivana Antunovića, Mije Mandića i Balinta Vujkova (5-6/1970) i dr. Svoje kritike i eseje objavljivao je više jugoslavenskih listova i časopisa (*Odjek*, Sarajevo, 20/1972; *Revija*, Osijek, 6/1972, itd.).

Antologija poezije bunjevačkih Hrvata i *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, koje je objavila Matica hrvatska 1971., sintetski su rezultat njegovih višegodišnjih istraživanja i prvi su reprezentativni (antologijski) izbori iz književnosti bačkih Hrvata. U njima je kritički vrednovao i stručno predstavio najviše domete poetskoga i proznoga stvaralaštva bačkih Bunjevaca od samih početaka pa do druge polovine XX. st.: od one koja je postojala u narodu – usmene književnosti i od one koja je uspostavljena potkraj XVII. st. među franjevcima Bosne Srebrene pa do književnosti angažiranih ljevičara koja je objavljivana nakon Drugoga svjetskoga rata. Time je pridonio usustavljivanju, vrednovanju i kritičkomu

promišljanju književnosti bunjevačkih Hrvata te je donio i njezinu prvu ozbiljniju valorizaciju.

Struktura je obiju knjiga slična: na početku su priređivačeve uvodne književno-povijesne studije, zatim slijedi kratki književno-kritički prikaz, uz navođenje osnovnih bio-bibliografskih podataka za stupljenoga autora, a na kraju je reprezentativni izbor iz njegova opusa. Antologija pjesništva obuhvaća izbor iz bunjevačke narodne poezije te pjesništva 34 pjesnika, a antologiju proze čini odabir od dvadesetak bunjevačkih narodnih pripovijedaka te izbor iz stvaralaštva 31 prozaika. Pri tome je Kikić izvršio i periodizaciju književnosti bunjevačkih Hrvata: pjesništvo je priredeno u četiri cjeline (»Kačićevim stazama« naziv je za XVIII. st.; »Kolo bunjevačkih preporoditelja« odnosi se na autore koji su djelovali potkraj XIX. i početkom XX. st.; razdoblje između dvaju svjetskih ratova nazvano je »Svjedočanstvo borbe i nadanja«; »Nebom novih maštanja« pokriva pjesništvo nakon Drugoga svjetskoga rata), a proza u tri (»Svjetlim stranicama preporodne književnosti« naziv je za razdoblje od 1870-ih do Prvoga svjetskoga rata; »Istine i poruke o minulim danima« obuhvaća vrijeme između dvaju svjetskih ratova; »Na stazama novih traganja« razdoblje je nakon Drugoga svjetskoga rata).

Slom »hrvatskoga proljeća« 1971. rezultirao je i onemogućivanjem objavljivanja još dva kapitalna Kikićeva djela: tiskanje predanoga rukopisa *Antologija eseja i kritike bunjevačkih Hrvata* zabranjeno je u Nakladnom zavodu Matice hrvatske 1971., a cjelokupna naklada prvoga od ukupno pet svezaka *Zbornika dokumenata o preporodu bunjevačkih Hrvata*, koji je tiskao Grafički zavod Panonija u Subotici 1971. dotacijom od pokrajinskih tijela, uništena je u vrijeme partijskoga sastanka na vrhu u Karadorđevu. Prema Kikićevim riječima, razlog je uništenja to što je »prvi put dovedena u pitanje stopedesetgodišnja protuhrvatska tradicija i asimilatorska politika Matice srpske kao i čitav niz njenih proizvoljnih kompromitirajućih krivotvorina.«

Unatoč teškoćama koje su ga pratile kroz cijeli život, a među ostalim, samo je tri godine predavao u školama koje su pretežito pohađala bunjevačkohrvatska djeca, bio je među prvim koji je cjelovito i kritički iščitao cjelokupnu književnu baštinu Hrvata na istoku hrvatskoga etničkoga područja. Razdoblje u kojem je intenzivno proučavao kulturnu i književnu povijest bunjevačkih Hrvata podudaralo se s valom demokratizacije u jugoslavenskom društvu te su rezultati njegovih više od pola desetljeća dugih istraživanja, osobito eseji i kritike, ali i antologičarski rad, vrhunac onodobnoga znanstvenoga djelovanja bačkih Hrvata. Oni ne svjedoče samo o Kikićevu odličnom poznavanju kulturne povijesti i temeljnih identitetskih pitanja bunjevačkih Hrvata nego i o njegovoj iznimnoj erudiciji – imao je osobnu biblioteku od oko 40.000 naslova. Iako njegovi rezultati sa stručne strane nikada nisu opovrgnuti, političkim odlukama i zabranom objavljivanja njegov je rad radikalno zaustavljen te mu je onemogućeno daljnje djelovanje na kulturnom planu.

Pokopan je u Stonu.

Izvor: Sažetak životopisa, Obiteljska arhiva.

Djela: *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971.

Lit.: J. Vrkić, Tamni kut hrvatske književnosti, *Kritika*, 19/1971, Zagreb; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; J. Basch [M. Miković], Prvi suvremeni antologičar podunavskih Hrvata, *Klasje naših ravni*, 3-4/2002, Subotica; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; *Hrvatska književna enciklopedija*, 2, Zagreb, 2010; T. Žigmanov, 40 godina od prvih antologija dijela književnosti bunjevačkih Hrvata, *Vijenac*, 464-465, Zagreb, 15. XII. 2011; *Leksikon hrvatskih književnih kritičara*, Zagreb – Đakovo, 2012.

T. Žigmanov

KIKIĆ-BAČLIJA, Marija (Bačlija-Kikić, Kikić, Bačlija, Maja) (Novi Sad, 19. VII. 1931. – Subotica, 13. VII. 2007.), amaterska slikarica, pjesnikinja. Kći je Marka Bačlije i Karoline, rođ. Poljaković. Osnovnu školu pohađala je u rodnome gradu i

Slavonskome Brodu, gdje je obitelj prebjela za vrijeme mađarske vlasti, a gimnaziju u Subotici. Upisala je studij slikarstva u Beogradu, ali ga je nakon smrti oca morala prekinuti zbog materijalnih razloga. Do umirovljenja radila je kao referentica u IMK 29. novembar i korespondent, lektor i prevoditelj s mađarskog u tiskarskom poduzeću *Minerva*.

Kao slikarica, bila je angažirana na dekoriranju panoa i pozornica za žetelačke svečanosti Dužijanaca u Subotici 1968.-72. Među osnivačima je HKUD-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice (1970.). Nakon sloma Hrvatskoga proljeća bila je diskreditirana i šikanirana na radnom mjestu od strane partijskih i sindikalnih čelnika.

Sklonost prema likovnom izražavanju pokazivala je još za vrijeme gimnazijskoga školovanja, kad ju je zapazio prof. Imre Sáfrány, pod čijim se nadzorom educirala. Od osnutka HKUD-a *Bunjevačko kolo* do 1972. bila je aktivna članica Likovnoga odjela. Tih je godina sudjelovala na više kolektivnih izložaba te na desecima likovnih kolonija Društva. Za sobom je ostavila stotinjak slika i crteža. Izradila je portrete biskupa Matije Zvekanovića, kojega je darovala Bunjevačkoj matici, te Blaška Rajića, koji je završio u privatnoj kolekciji anonimnoga kolekcionara.

Kao članica literarne sekcije društva, nastupala je na više književnih večeri u Subotici, Slavonskom Brodu, Zagrebu, Đakovu, Osijeku i dr. Pjesme je objavljivala u *Rukoveti* (7-8/1970, 3-4/1971), *Subotičkoj Danici* (1984.), *Zvoniku* (1/2000), *Klasju naših ravni* (5-6/2002) i drugdje. U rukopisu je ostavila oko 200 pjesama u tri zbirke. Bila je i članica subotičkoga Katedralnoga zbora *Albe Vidaković*.

Pokopana je na Senčanskom groblju u obiteljskoj grobnici.

G. Bačlija

KISELNA, kiselo mlijeko, omiljeno jelo u bačkih Hrvata. Spravlja se tako što se mlijeko skuha te mu se, kad se malo ohladi, doda kvasac za kiselnu. Nakon toga dobro se prekrije (*utropa*) u deku ili bundu i ostavi

da se ohladi. Kvasac za kiselnu posebno se čuvao u manjim posudama, tzv. ćupicama. Spravljala se u gotovo svakoj salašarskoj obitelji, kako od kravljega tako i od kozjega i ovčjega mlijeka. Najboljom se smatrala kiselna od ovčjega mlijeka jer je masna i gusta. Bila je gotovo svakodnevno na stolu, a jela se za *ručak* (tj. doručak) i večeru.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KISELJAK (lat. *Ailanthus altissima* Mill.), u podunavskih Hrvata naziv za pajasen, do 30 m visoko i brzorastuće drvo. Pripada porodici *Simarubaceae*, rodu *Ailanthus*. Ima krhke i debele izbojke s velikom i smeđom srčikom. Kora je debela dugo glatka, bjelkasto šarana. Lišće mu je naizmjenično, neparno perasto, do 1 m dugo s 13-41 listića neugodna mirisa, jajoliko duguljastih i do 12 cm dugačkih, na bazi s 1-4 tupa zupca, na kojima su žlijezde, u jesen poprimaju jarko crvenu boju. Cvjetovi su raznospolni, u 25 cm dugim, uspravnim i vršnim metlicama, 3-4 mm dugi, zelenkasto žuti, neugodna mirisa, obiluju nektarom. Prašnika je u muškim cvjetovima po 10, a u ženskim manje i sterilni su. Plod je duguljast, 4-5 cm dug, 1 cm širok, gore i dolje okriljen, sa sjemenom u sredini, a vrh gornjega krila spiralno je zavrnut. Supke su obrnuto jajolike, a prvi su listovi parni i duboko trolapi.

Podrijetlom je iz Kine, u Europu (London) donio ga je 1751. francuski isusovac Pierre Nicholas le Cheron d'Incarville kako bio služio kao hrana za uzgoj svilene bube. Nakon nekoliko godina sadi se u Parizu kao ukrasna biljka u drvorede. Međutim, kako brzo raste (svake godine, počevši od pete godine, obilato rađa sjemenom, koja se lako raznosi vjetrom), nema prirodnih neprijatelja (listovi imaju jak miris i neugodan okus, koji potječe od taninskih materija te odbija životinje koje se hrane biljkama), malih je zahtjeva za zemljištem (podnosi onečišćena zemljišta, plitka i kamenita zemljišta, pjeskovita zemljišta, zemljišta prekrivena otpadom bilo organ-

skoga bilo anorganskoga porijekla), odlično podnosi zračna i druga onečišćenja, otporan je na jak vjetar, dugotrajnu sušu i niske temperature, ima jaku izdanačku snagu, a razvija i jak korijenski sustav, koji brzo i snažno prodire u podlogu, pri čemu i odre-

Kiseljak

zani dio korijena ima sposobnost dati novu biljku, te kako ima izražen alelopatski učinak na druge biljke (izlučuje otrov aianton, koji zaustavlja rast drugih biljaka), brzo se i nekontrolirano proširio po cijeloj Europi te danas predstavlja problem koji se teško rješava. Zbog navedenih karakteristika kao drvo nije bio omiljen na salašima i selima u Bačkoj.

U tradicionalnoj kineskoj medicini koristili su se svi dijelovi (list, kora i korijen) za mentalne i kožne bolesti te čelavost, dok se u suvremenoj kineskoj medicini kora drveta koristi za liječenje raznih bolesti, kao što su crijevna oboljenja, dizenterija, malarija, rak, epilepsija, čirevi i dr. Od lišća kiseljaka spravlja se insekticid.

S obzirom na to da brzo raste i da ima fleksibilan korijen, pogodan je za sanaciju erozivnih i bujičnih područja. Najčešće se koristi kao celulozno i ogrjevno drvo, a rjeđe u stolariji i građevinarstvu, jer se teško kala, pri sušenja puca i iskrivljuje se, ali se dobro polira te su se u Podunavlju daščice kiseljaka koristile za šimitovanje, tj. ravnanje zidova nakon žbukanja.

Lit.: Šumarski priručnik, 1, Zagreb, 1946; I. Opačić, Istraživanja suhe destilacije pajasena, *Šumarski list*, 9-10/1956, Zagreb; *Šumarska enciklopedija*, 1-3, Zagreb, 1980-87; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990.

V. Borkov

KISS, Mária (Sombor, 1935.), etnologinja. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta *Loránd Eötvös* u Budimpešti, smjer etnologija i muzeologija (1959.). Glavni je referent Zavoda za narodnu prosvjetu (*madž.* Népművelési Intézet) od 1960., aspirantica (*lat.* candidatus scientiarum) od 1971., znanstvena djelatnica Etnološke istraživačke skupine (*madž.* Néprajzi Kutató Csoport) Mađarske akademije znanosti od 1974. Članke i studije objavljuje u mađarskim i srbijanskim strukovnim izdanjima. Bila je urednica *Etnografije Južnih Slavena u Mađarskoj* 1979.-85. Istražuje običajnu građu Srba u Mađarskoj te ostalih južnoslavenskih naroda.

U sklopu toga objavila je i nekoliko članaka od značenja za podunavske Hrvate: »Koledarska tradicija u Dušniku (Mađarska)« (*Rad XX kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Novom Sadu 1973. godine*, Beograd, 1978.); »Iz istorije etnografskog istraživanja Srba i Hrvata budimiske okolice« (*Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 5, Budimpešta, 1982); »Interetničke veze mađarskog običaja 'palázolás'« (*Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, 6, Budimpešta, 1984); *Délszláv szokások a Duna mentén [Običaji južnih Slavena u Podunavlju]*, Budapest, 1988; »A Baja környéki délszlávok (bunyevácok) szokásformái« [Običaji južnih Slavena (Bunjevaca) u okolici Baje], u: J. Barth (ur.), *Dunátáji találkozás : A Bács-Kiskun megyei nemzetiségkutató konferencia (Baja, 1991. április 27.) előadásai*, Kecskemét, 1992 (*Bácsország*, 10-12/2012, Szabadka)².

Lit.: *Magyar néprajzi lexikon*, 3, Budapest, 1980.

Ž. Mandić

KIŠ, Zvonimir (Subotica, 2. IV. 1938.), liječnik specijalist urolog. Sin je Kolomana i Ruže, rođ. Matijević. Osnovnu i srednju školu završio je u Subotici, a na Medicinskom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1963. Isprva radi u zdravstvenoj stanici u Tavankutu. Kada je na kirurškom odjelu subotičke bolnice 1965. osnovan odsjek za urologiju (vodio ga je dr. Andrija Romić),

dobio je specijalizaciju, koju je obavio na Urološkoj klinici Medicinskoga fakulteta u Beogradu 1969.-73. Nakon otvorenja posebnoga odjela za urologiju s odsjekom za kemo-dijaliznu 1971./72. upućen je u Rijeku, tada najveći Centar za kronični dijalizni program u Jugoslaviji, s ustaljenim radom i na transplantaciji bubrega. Tijekom 1975./76. usavršavao je endoskopsku urologiju u Slovenj Gradecu, poznatom centru za edukaciju iz domene endoskopske operativne urologije, a nakon povratka na odjel je uveo endoskopske urološke preglede. Načelnik odjela urologije bio je 1983.-87., a upravnik OOUR-a Službe za kirurške bolesti i reanimaciju Medicinskoga centra u Subotici 1987.-89. U tom razdoblju završio je poslijediplomski studij iz urologije na Klinici za urologiju Medicinskoga fakulteta u Zagrebu. God. 1989. izabran je za direktora Medicinskoga, a 1992. Zdravstvenoga centra u Subotici. U vrijeme njegova rukovođenja rekonstruirane su dvorane operacijskoga bloka i zgrada Dispanzera za majku i dijete, otvoren je Dispanzer za neuropsihijatriju sa savjetovalištem, zgrada nekadašnjega Odjela za plućne bolesti i tuberkulozu adaptirana je za potrebe bolničke knjižnice i bolničke arhive, započeti su pregovori o kupnji skenera i suvremene opreme za odjel radiologije i operacijski blok. Podnio je ostavku na položaj direktora 1992., ali rješenjem Ministarstva zdravlja Srbije ponovno je postavljen na tu funkciju 1996. U mirovini je od 2001.

Sudjelovao je sa stručnim radovima na III. i VI. kongresu urologa Jugoslavije, XII. kongresu kirurga Jugoslavije, XX. jugoslavenskom sastanku za nuklearnu medicinu i dr. Kao autor ili suautor objavljivao je u stručnoj literaturi (*Medicinski pregled*, 3-4/1991, i dr.). Bio je predsjednik subotičke podružnice Društva liječnika Vojvodine. Zvanje primariusa dobio je 1989.

God. 1969. potpisao je pristupnicu za članstvo u ogranku Matice hrvatske u Subotici, a 1970. bio je jedan osnivača HKUD-a *Bunjevačko kolo* u Subotici.

Izvor: Arhivski podaci Opće bolnice u Subotici.

Lit.: E. Libman, *Lekarska društva u Subotici 1880-2005*, Subotica, 2005; E. Libman, *Medicinska bibliografija Subotice 1828-2005*, Subotica, 2008.

E. Libman

KLAIĆ, Vjekoslav (Garčin, Slavonija, 21. VI. 1849. – Zagreb, 1. VII. 1928.), povjesničar, muzikolog, književnik. Djed Ferdinand i otac Franjo, učitelj, doseljeni su iz Gradiške krajiške pukovnije, a majka Tekla, rođ. Jung, Njemica je iz Petrovaradina. U ranoj mladosti odgajan je u njemačkom duhu i jeziku. Osnovnu školu, realku i gimnaziju polazio je u Varaždinu, kamo mu je otac premješten 1852., a privatno je učio latinski jezik. U Zagrebu je učenik nadbiskupskoga orfanotrofija 1861.-63. i sjemeništarač u klasičnoj gimnaziji, koju je završio 1865. Surađivao je u zavodskom listu *Smilje i kobilje*, u sjemeništu je od 1864. vodio gudački kvartet, u *Narodnom ilirskom skladnoglasja društvu* (od 1868.: *Vijenac*), u kojem je svirao violinu, od 1866. ravnao je orkestrom koji je te godine praižveo njegovu uvertiru *Posljednja nada*. Studij teologije napustio je 1867. te je postao namjesni učitelj u varaždinskoj gimnaziji, gdje je poučavao njemački i hrvatski jezik te zemljopis, povijest i glazbu do 1869. Kao vladin stipendist odlazi studirati povijest i zemljopis u Beč, gdje je u društvu hrvatskih studenata *Velebit* postao oduševljeni pobornik hrvatstva i pravaštva. Utjecaj na njegov odabir studija imali su geograf i profesor u varaždinskoj gimnaziji Petar Matković te profesor povijesti u zagrebačkoj gimnaziji Franjo Kořinek. Studij završava 1872., no ne polaže rigorozu na bečkom sveučilištu. Nakon položenoga profesorskoga ispita 1873. imenovan je suplantom u zagrebačkoj gimnaziji. Politički je pripadao Stranci prava; uređivao je pravaški književni tjednik *Hrvatska lipa* 1875., u kojem je objavljivao svoje povijesne priloge. List je bio idealan za popularizaciju znanstvenih rezultata jer su ga čitali širi društveni slojevi. Suplantom hrvatske povijesti na Mudroslovnom fakultetu imenovan je 1878., nakon smrti Matije Mesića, prvoga rektora Sveučilišta i profesora

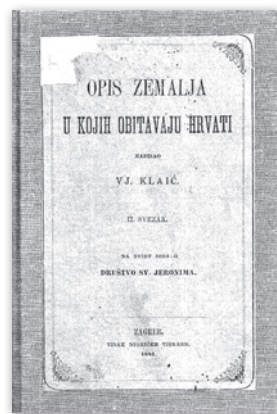
na Katedri za hrvatsku povijest. Iako nije imao naslov doktora, prevagu u odnosu na konkurenta Tadiju Smičiklasa donijeli su mu objavljeni povijesni radovi. Smičiklas, naime, u to vrijeme nije objavljivao povijesne radove, nego se bavio književnošću. Sljedeće tri godine predavao je kolegije iz hrvatske povijesti od XII. do XIX. st. te povijest Bosne u srednjem vijeku. Nakon raspisanoga otvorenoga natječaja i izbora Smičiklasa na mjesto profesora 1882. vratio se u gimnaziju, preuzeo je uredništvo *Vienca* 1882.-89. i vodio orkestar u *Hrvatskom sokolu* 1882.-91. Tijekom njegova vođenja *Vienca* list je, među ostalim, objavljivao i vijesti o ugarskim Bunjevcima i Šokcima. Bavio se tada i sakupljanjem narodnih pjesama i napjeva. S Vjenceslavom Novakom pokrenuo je i uređivao mjesečnik *Gusle*, koji je 1892. izlazio kao časopis »za svjetovnu i crkvenu glasbu«. Jedan je od najzaslužnijih za osnivanje katedre za geografiju na Mudroslovnom fakultetu, na kojoj je kao privatni docent predavao 1884.-93. Potporom Isidora Kršnjavoga, ministra bogoštovlja i nastave, vratio se na Fakultet 1893. kao profesor na novoosnovanoj katedri opće povijesti, a iste je godine, na prijedlog Franje Račkoga, primljen za dopisnoga člana JAZU-a. Pravim članom postao je 1896. na prijedlog Tadije Smičiklasa. Rektor Zagrebačkoga sveučilišta bio je 1902.-03., a 1905. odbio je preuzeti katedru hrvatske povijesti predloživši na to mjesto Ferdu Šišića. U nastojanju da završi sintezu povijesti hrvatskoga naroda, kad nije dobio dopust zbog nesporazuma, ali i zbog neslaganja s politikom vladajuće Hrvatsko-srpske koalicije, zatražio je i dobio umirovljenje 1906. Reaktiviran je 1908. na mjestu redovitoga profesora na Katedri za opću povijest. Unatoč nesporazumu s vlastima i nastojanjima ministara da ga se prije vremena umirovi, predavao je do 1922. Karlovo sveučilište u Pragu dodijelilo mu je 1922. počasni doktorat za prinos povijesnoj znanosti, a Češka akademija znanosti izabrala ga je za dopisnoga člana.

Počeo je objavljivati još tijekom studija 1870. Napisao je i objavio velik broj povijesnih, geografskih, književnih i glazbenih

djela, oko stotinu manjih studija i priloga u periodici te više znanstveno-popularnih članaka u kulturno-prosvjetnim i književnim časopisima, tjednom i dnevnom tisku. Najopsežnije djelo *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća* (1-6, Zagreb, 1899.-1922.) ostalo je nedovršeno jer su događaji obrađeni do 1608. Napisao je prvu kritičku sintezu srednjovjekovne bosanske povijesti (*Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, 1882.), koju je Ivan Bojničić, osim na njemački (Leipzig, 1885.) preveo i na mađarski (*Bosznia története a legrégibb kortól a királyság bukásáig*, Nagy-Becskerek, 1890.). Kao povjesničar utjecao je na ondašnje književnike – neki od njih (Franjo Marković, Eugen Kumičić) služili su se njegovim djelima kao izvorom za svoje romane. Pozornost je pridavao, osim tradicionalnoj političkoj, i kulturnoj, crkvenoj te gospodarskoj povijesti, povijesnoj topografiji, biografiji, arhontologiji i genealogiji. Pazio je na društvenu širinu povijesnih tijekova, nesvodljivih na uskopoličku dimenziju, te je bio idejno blizak osnovnim nazorima tadašnje njemačke erudicijsko-genetičke historiografije, zbog čega je snažno utjecao na razvoj nacionalne svijesti i hrvatske povijesne znanosti. Istraživačku karijeru započeo je baveći se ranim hrvatskim srednjovjekovljem, poslije se posvetio obradi tema iz kasnoga srednjega i ranoga novoga vijeka, što su mu najvrjedniji prinosi, a nakon toga znanstveni interes je proširio na teme iz hrvatske povijesti do XIX. st. »Vječito navođenje citata« isprva je smatrao suvišnim i nepotrebnim opterećenjem za čitatelja, ali je u najboljim dijelovima njegove sinteze povijesti Hrvata detaljno prepričavao primarne izvore, gradeći njihovim odabirom i povezivanjem »historijske nizove« ili »glavne smjerove« povijesnoga razvoja. U obrani gledišta često je polemizirao s mađarskim i srpskim povjesničarima. Odlučno je istupao ne samo protiv srpske romantičarske škole – jedini se od onodobnih hrvatskih povjesničara dosljedno odupirao velikosrpskim interpretacijama hrvatske i srpske povijesti – nego i protiv

ozbiljnih srpskih istraživača (npr. Stojana Novakovića) te ideološki jugoslavenski orijentirane historiografije. Njegova brojna i raznovrsna djela čine bogato razdoblje u počecima moderne hrvatske historiografije.

O Bunjevcima i Šokcima pisao je u antropogeografskom djelu *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati* (sv. 3, Zagreb, 1883., str. 197-205), gdje je donio podatke o njihovoj prostornoj zastupljenosti, broju, nošnji, običajima i gospodarenju, prenijevši najzastupljenije mišljenje njegova vremena da su Bunjevci najvjerojatnije podrijetlom iz Hercegovine i da im je ime izvedeno od rijeke Bune. Jedan je od rijetkih autora toga doba koji povezuje bačke Bunjevce s ostalim bunjevačkim skupinama: »Vriedno je međutim iztaknuti, da Bunjevaca nema samo u Bačkoj, nego također u zapadnoj Ugarskoj, poimence u županiji Baranjskoj

V. Klaić, *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, Zagreb, 1881.

(pečuvsškoj biskupiji), zatim u Slavoniji (u županiji Virovitičkoj i Požeškoj), napokon i u Hrvatskoj (u Lici). Svi ovi Bunjevci govore istim narječjem (štokavskim ikavskoga izgovora), imaju jednake gotovo običaje i nošnju«. Poslije ga je glasilo Srpske samostalne stranke *Srbobran* (br. 14. i 15/1889) napalo kao plagijatora i lopova, navodeći dijelove rasprave Laze Kneževića »O Bunjevcima« (*Letopis Matice srpske*, 1881.), iako je to bila popularno-znanstvena kompilacija u kojoj nije navodio izvore informacija. Na optužbe koje su imale

za cilj diskreditirati ga kao znanstvenika odgovorio je oštro u *Obzoru* (br. 94/1889) dodavši da je za opis Bunjevaca upotrijebio još i djelo Ivana Antunovića. Srpski tisak mu nije bio sklon; često su zagrebački *Srbobran*, novosadski *Javor*, zemunsko *Novo vreme* i dr. naizmjenično ili složno napadali njegova djela. Predmet rasprava bila su sporna područja Hrvata i Srba te ime, jezik i kultura naroda na tim područjima.

Djela: Potpunija bibliografija u: M. Karbić, Biografija i bibliografija Vjekoslava Klaića, u: *Vjekoslav Klaić : Život i djelo : Zbornik radova sa znanstvenog skupa o životu i djelu Vjekoslava Klaića u povodu 150. obljetnice rođenja i 70. obljetnice smrti 1849. – 1928. – 1998. – 1999, održanog 6. i 7. studenog 1998. u Slavonskom Brodu i Garčinu*, Zagreb – Slavonski Brod, 2000.

Lit.: D. Pavličević, O metodološkim nazorima Vjekoslava Klaića, *Historijski zbornik*, 41/1988, Zagreb; *Vjekoslav Klaić : Život i djelo : Zbornik radova sa znanstvenog skupa o životu i djelu Vjekoslava Klaića u povodu 150. obljetnice rođenja i 70. obljetnice smrti 1849. – 1928. – 1998. – 1999, održanog 6. i 7. studenog 1998. u Slavonskom Brodu i Garčinu*, Zagreb – Slavonski Brod, 2000; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

M. Bara

KLARSKI, Josip (Tavankut, 16. X. 1927. – Subotica, 5. X. 1997.), novinar, književnik. U siromašnoj obitelji nadničara Franje i Ane, rođ. Gurinović, bio je jedno od osmero djece. U rodnom je mjestu završio pučku školu, nakon čega pomaže roditeljima u izdržavanju obitelji radeći fizičke poslove kao sluga i nadničar. Sa 17 godina priključio se pokretu otpora – ujesen 1944. stupa u III. bačko-baranjski partizanski odred te kao borac VIII. vojvođanske udarne brigade sudjeluje do kraja rata u borbama u Hrvatskoj, Sloveniji i, na kraju, Austriji. Na službi u Jugoslavenskoj armiji ostaje do 1949. te nastavlja školovanje. U tavankutskom Narodnom odboru radi 1949.-53., zatim kao službenik u Gradskoj knjižnici u Subotici 1953.-61. Kao novinar od 1950. vanjski je suradnik tjednika *Hrvatska riječ*, a 1961. zapošljava se u NIP *Subotičke novine*, gdje je u istoimenom tjedniku novinar, a početkom 1970-ih pomoćnik glavnoga urednika. Utjecao je na generacije mladih subotičkih novinara, a

pri čemu se ističu njegovi napisi iz povijesti radničkoga pokreta u Subotici i okolici te reportaže. Višu školu društveno-političkih znanosti u Novom Sadu završio je 1965.

Jedan je od osnivača subotičkoga časopisa *Rukovet* i dugogodišnji član njegova uredništva (1955.-70., 1972.-83.). U književnosti se javlja s pripovijetkama (*Hrvatska riječ*, 1952.), a toj književnoj vrsti pripada i najveći broj njegovih tekstova.

Josip
Klarski

Najveći broj književnih priloga objavio je u zavičajnoj periodici (*Rukovet*, 1955.-69., 1972., 1974.-75., 1977.-78., 1980.-81., 1985., 1987.-88., 1990., 1995.), no surađuje još i u osječkoj *Reviji* (1972.) i somborskim *Dometima* (1975.) i zrenjaninskoj *Ulaznici* (1976.) te kronici radničkoga pokreta *Cvet slobode* (Subotica, 1980.). Autor je više od 60 pripovijedaka i novela, koje su objavljene u pet zbirki: *Dolazak nezvanih*, *Pokojnikov brat*, *Hronika pakla* (posvećena poginulim boricima Osme vojvođanske udarne brigade), *Večnost trenutka* i *Sunčev zrak u kapi suze*.

Pripovjedna mu je proza tematski određena dvjema velikim cjelinama: povijesna (događaji iz rata i čovjek u ratu) i iz suvremenoga života (sudbina ljudi, često ne običnih, nego nekako »iščašanih« iz normalnosti). U ratnim pripovijetkama događaji i likovi – sudionici NOB-a, posve realistički prikazivani, najčešće su pozitivno konotirani (hrabrost, ustrajnost, podvizi, opravdanost žrtve...), a negativne karakteristike rezervirane su za »neprijatelje« (zle namjere, tuđinci na teritoriju, bahatost u ponašanju, krvožednost...), čime je proza

poprimila značajke socrealizma. U pripovijetkama druge tematike, premda su situirane u suvremenost, više ne dominiraju snažni realistički prosedei u naraciji, nego se nadomještaju fikcionalnim i irealnim sastavnicama, koje su pomiješane i s prijetnim humorom, čime se vrši implicitna kritika socijalističke zbilje. Takve značajke njegove proze određuju ga i kao modernističkoga pripovjedača. Užljepljenost pak u zavičajne krajolike, lokalna toponomastika, bunjevačka onomastika te mjesni ikavski govor junaka izravniije ga navezuju na mjesnu hrvatsku književnu tradiciju. Vješt je u književnoj tvorbi osebnih karaktera glavnih likova, koji često dolaze u sukob sa sobom i sa svojom okolinom, što nerijetko završava tragikomičnim situacijama ili radnjama, no neki put umjetnički nedovoljno uvjerljivo.

U romanu *Tajni život odbornika* (1972.; pisan 1958.-62. i djelomice objavljen u časopisu *Rukovet*) radnja, također smještena u suvremenost, u vrijeme komunizma, prati čovjeka s margine koji je slučajno izabran za odbornika narodnoga odbora gradske skupštine iz četvrti u predgrađu. Taj događaj donosi velike promjene u njegov život i njegove će posljedice teško moći razumjeti te ovladati. Splet običnih životnih okolnosti, koji će se zbivati odborniku Matiji Rajčiću, pokazivat će ljudsko lice socijalizma, a njihova trivijalnost u funkciji je propitivanja vrijednosti koje vladaju u socijalističkom društvu. Posebno je zanimljiva narativna struktura romana – pisana je iz budućnosnih perspektiva, što kod čitatelja stvara dojam nestvarnosti.

Autor je i memoarske kronike radničkoga i antifašističkoga pokreta u Tavan-kutu *Crveni pesak* (1985.), što predstavlja prvi ozbiljniji napis iz povijesti toga mjesta. U drami *Dolazak Stvoritelja* (*Rukovet*, 10-12/1995) razračunava se s totalitarizmom, koji izlaže osudi. Monodrama *Ilija Troskot i njegova dica* jedino je njegovo djelo napisano na bunjevačkoj ikavici. Praizvedena je u Subotici 1998. (dramska sekcija HKC »Bunjevačko kolo«) i objavljena nakon autorove smrti (*Klasje naših ravni*, 5-6/2010).

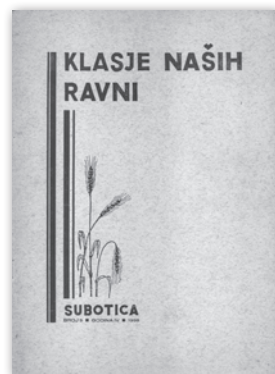
Bio je član Društva književnika Vojvodine. Dobitnik je Listopadske nagrade Subotice (1975.). Prevođen je na mađarski i makedonski. Potpisivao se i kao *K-i* i *K. J.*, a nadimak mu je bio Balzac. Pokopan je na Senčanskom groblju u Subotici. Danas u Tavankutu ulica u kojoj je rođen nosi njegovo ime.

Djela: *Dolazak nezvanih*, Subotica, 1959; *Pokojnikov brat*, Kruševac, 1965; *Tajni život odbornika*, Subotica, 1972; *Hronika pakla*, Subotica, 1975; *Sunčev zrak u kapi suze*, Subotica, 1978; *Večnost trenutka*, Subotica, 1978; *Crveni pesak*, Subotica, 1985.

Lit.: P. Šarčević, *Od danas do sutra : Eseji i kritike*, Subotica, 1962; G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; B. Krstić, *Čovek i vreme Josipa Klarskog*, *Rukovet* 3-4 /1978, Subotica; V. Sekelj, *23 kritike*, Novi Sad – Irig, 1988; L. Merković, Bibliografija časopisa »Rukovet« maj 1955 – april 1990, *Rukovet*, 5/1990, Subotica; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; In memoriam : Josip Klar-ski, *Subotičke novine*, 10. X. 1997, Subotica; M. Miković, Roman u književnosti Hrvata u Vojvodini, *Književna revija*, 3-4/2008, Osijek; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009.

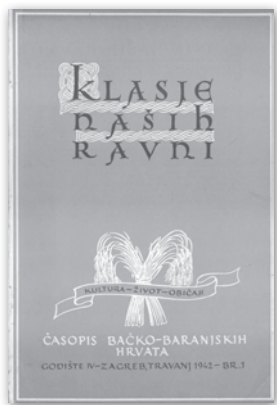
T. Žigmanov

KLASJE NAŠIH RAVNI, književni časopis. **1.** Pokrenut je u Subotici 1935. od strane kulturnih djelatnika i pisaca angažiranih u Subotičkoj matici i Pučkoj kasini kako bi okupio »starije i mlađe pisce Vojvodine, koji se osjećaju hrvatski«. Do rata ima podnaslov »vanpolitički povremeni časopis za književnost i kulturu« (od br. 4 »nepolitički«). Nakladnik mu je bila

Klasje naših ravni, br. 5, Subotica, 1938.

Pučka kasina iz Subotice, a izašlo je pet brojeva (po dva broja 1935. i 1936. te jedan 1938.). Tijekom rata izdaje ga Društvo bačkih Hrvata u Zagrebu kao »časopis bačko-baranjskih Hrvata : povremeni časopis za istraživanje kulture, života i običaja bačko-baranjskih Hrvata« (u br. 1-2/1944. »za kulturu, književnost, život i običaje bačko-baranjskih Hrvata«), a objavljena su ukupno četiri broja u tri godišta (po jedan broj 1942. i 1943. te dvobroj 1944.). Imao je više urednika (Andrija Šokčić 1935., Ivan Malagurski 1936., Franjo Kujundžić 1938., Marko Čović 1942.-43., Marin Radičev 1944.),

Klasje naših ravni, br. 1/1942, Zagreb

no uvijek jasnu uređivačku orijentaciju sa snažnim katoličkim pečatom. Glavna mu je vodilja bila afirmacija mjesnoga hrvatskoga književnoga, znanstvenoga i uopće kulturnoga stvaralaštva. Iako se međuratni i ratni brojevi vode kao isti tečaj, razlike su vidljive ne samo u nakladniku nego i u fizičkoj veličini i opsegu časopisa (do rata format A4, 64 stranice, osim br. 5 s 52 stranice, dok je ratni format 24 cm i opsega 72, 76 i 164 stranica) te grafičkom uređenju, a donekle i u tematici, jer su na brojeve izdane u Zagrebu utjecali i ratni događaji. Časopis je bio dobro prihvaćen od kulturne i stručne javnosti u Hrvatskoj bliske Katoličkoj crkvi. Preferirao je nacionalno-romantičarsko razumijevanje književnosti i povijesti, a na uređivački koncept utjecao je i hrvatski kler iz Subotice, prije svega Lajčo Budanović, Blaško Rajić i mladi Ivan Kujundžić. Broj 4/1936 bio je temat-

ski, posvećen velebnoj subotičkoj proslavi 250. godišnjice dolaska jedne skupine Bunjevaca u Bačku. Među suradnicima su bili književnici Josip Andrić, Stjepan Bartolović, Stipo Bešlin, Marko Čović, Ante Jakšić, Aleksa Kokić, Ivan Malagurski Tanar, Marin Šemudvarac i dr. Manjim priložima bili su zastupljeni i autori iz Hrvatske: Vinko Nikolić, Ivan Esih, Miroslav Stemmer, Petar Grgec, Rudolf Horvat i dr. Jedan broj suradnika *Klasja* nakon uspostave socijalističkoga sustava prestao je javno djelovati – neki su otišli u emigraciju (npr. Marko Čović), drugi su osuđeni na zatvor (npr. Ivan Kujundžić, Ante Sekulić), a ostali su se uglavnom pojavljivali samo u krugovima oko Katoličke crkve (Josip Andrić, Ante Jakšić i dr.).

2. Novi tečaj obnovljen je 1996. kao prvi hrvatski književni časopis u Vojvodini nakon Drugoga svjetskoga rata. Nosi podnaslov »časopis za književnost, umjetnost i znanost«, a od 1996. do 2001. još i »tromjesečni časopis Bunjevačke matice iz Subotice« (nakon promjene njezina imena od 1999. Matice hrvatske Subotica). Međutim, dinamika izlaženja bila je drukčija: dva broja godišnje (1996., 1997., 1999. i 2000.), jedan broj (1998.) i jedan dvobroj (2001.). Nakladnik je najprije Izdavačka kuća HRID 1996.-99., zatim 2000.-05. Matica hrvatska Subotica (od 2007. kao Ogranak Matice hrvatske u Subotici), koja ga od 2006. izdaje u sukladnosti s NIU *Hrvatska riječ* iz Subotice. Od 2002. najprije su izašla tri godišnja dvobroja (2002.-04.), zatim četiri dvobroja (2005.), a od 2006. je dvomjesečnik. Glavni su urednici Bela Gabrić (1996.-98.), Viktorija Grunčić (1999.-2003.), od 2004. zajedno ga uređuju Lazar Merković, Milovan Miković, Petko Vojnić Purčar i Stipan Stantić, premda ga od 2002. neformalno uređuje Lazar Merković, a od 2006. Milovan Miković.

Za razliku od formata (A4) i opsega od stotinjak stranica, kvaliteta sadržaja novoga tečaja bila je nejednaka. Do 2001. uredništvo se nije ravnalo strožim estetskim i znanstvenim kriterijima pri objavljivanju radova, a zbog neprofesionalnoga upra-

vljanja i uređivanja te utjecaja političkoga segmenta hrvatske zajednice nije uspjelo okupiti najvažnije književnike, znanstvenike i publiciste, nego su glavni suradnici bili kulturni djelatnici starije generacije (Jakov Kopilović, Ivo Prčić ml., Viktorija Grunčić, Bela Gabrić) ili pak stvaratelji bliski Demokratskom savezu Hrvata u Vojvodini (Lidija Molzer, Milivoj Prčić, Branko Jegerić) i Katoličkoj crkvi (svećenici Marko Vukov, Lazar Novaković, Andrija Kopilović, Lazar Ivan Krmpotić, Marko Kljajić i dr.). Nedovoljna stručnost u upravljačkim i uređivačkim procesima rezultirala je nezadovoljavajućim vizualnim izgledom i grafičkim rješenjima, slabom autoreprezentacijom hrvatske književnosti u Vojvodini te neučinkovitim plasmanom i nemogućnošću da stvori čitateljsku publiku.

Nakon promjene uredništva 2002. vidljivo je osnaženo objavljivanje književnih priloga svih vrsta, poglavito već afirmiranih autora iz subotičkoga književnoga kruga (Lazar Merković, Petko Vojnić Purčar, Vojislav Sekelj, Milivoj Prčić, Milovan Miković, Lazar Francisković, Robert G. Tilly, Zvonko Sarić i dr.), zatim književnika iz Novog Sada i Srijema (Jasna Melvinger, Stjepan Bartoš, Vladimir Bošnjak, Tomislav Ketig) te Podunavlja (Ruža Silađev, Ivan Andrašić), a češće se objavljuju i publicistički radovi (Naco Zelić, Alojzije Stantić, Antonija Čota i dr.). U znatno manjem omjeru zastupljeni su znanstveni radovi o književnim, povijesnim, društvenim i filozofijskim temama (Ante Sekulić, Jasna Melvinger, Sanja Vulić, Stevan Mačković, Slaven Bačić, Tomislav Žigmanov i dr.), a nakon 2006. krug suradnika iz Vojvodine znatno se smanjio pa se stjecao dojam da je postajao monopol za određeni broj književnika i publicista glede objavljivanja. Izostajalo je sustavno uključivanje mladih autora, a nedostajao je i promišljeniji pristup valorizaciji književne baštine te aktualne književne produkcije, unatoč tomu što su prvih nekoliko godina od promjene uredničkoga vijeka 2002. književni prikazi i kritike bili redovito zastupljeni, štoviše, cijeli tematski dijelovi bili su posvećeni pojedinim stva-

rateljima (npr. Balintu Vujkovu 1-2/2003, 1-2/2004, 3-4/2005; Matiji Poljakoviću 3-4/2004; Lazaru Merkoviću 11-12/2006; Petku Vojniću Purčaru 5-6/2004; Milivoju Prčiću 1-2/2005). U njima su svestranije tematizirana njihova književna djela, međutim, autori su napisali mahom mjesni kolege pisci i u tim nastojanjima gotovo posve izostaju, izuzme li se jezikoslovka Sanja Vulić, relevantniji književnici i znanstvenici iz Hrvatske i Srbije.

Klasje naših ravni, br. 3-4/2007, Subotica

Od 2002. redovito se objavljuju i likovni prilozi (slike, crteži, fotografije, grafičke ilustracije, skulpture) hrvatskih likovnih umjetnika iz Vojvodine od starije generacije (Stipan Kopilović, Jelena Čović, Gustav Matković, Nesto Orčić, Ivan Jandrić, Katarina Tonković Marijanski, Cilika Dulić Kasiba, Josip Ago Skenderović, Augustin Juriga, Ana Bešlić i dr.) do onih najmlađih (Lea Vidaković, Srđan Milodanović, Darko Vuković i dr.), uz kratke prikaze njihova stvaralaštva i životopis, najčešće iz pera Olge Šram i Olge Kovačev Ninkov.

God. 2009. časopis je dobio nagradu Matice hrvatske *Dušan Lopašić* za najbolje uređivano književno glasilo u razdoblju 2007.-08. u izdanju ogranaka Matice hrvatske.

Lit.: A. Sekulić, Listovi i časopisi bačkih Hrvata od Ivana Antunovića do 1941., *Migracijske teme*, 3/1990, Zagreb; M. Miković, Isprekidani kontinuitet subotičkih književnih listova i časopisa, *Rukovet*, 7-8-9/1995, Subotica; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb,

1996; Žig, 66, 67, Subotica, 1997; *Klasje naših ravni*, 1-2/2002, Subotica; N. Zelić, Glasila – novine bačkih Hrvata, *Hrvatski iseljenički zbornik 2004.*, Zagreb, 2003; V. Brešić, *Čitanje časopisa : Uvod u studij hrvatske književne periodike 19. stoljeća*, Zagreb, 2005; D. Luić-Vudrag, Bunjevački časopis »Klasje naših ravni« (1935. – 1944.) u očuvanju hrvatskog identiteta, *Klasje naših ravni*, 3-4/2008, Subotica; *Hrvatska riječ*, 324, Subotica, 22. V. 2009; M. Miković, O hrvatskim književnim časopisima »Bunjevačko kolo«, »Klasje naših ravni«, »Njiva« i »Rukovet«, *Klasje naših ravni*, 11-12/2009, Subotica; J. Basch [M. Miković], Sadržaj časopisa »Klasje naših ravni«, 1996. – 2002., *Klasje naših ravni*, 7-8/2010, Subotica; J. Basch [M. Miković], Sadržaj časopisa »Klasje naših ravni« 2002. – 2010., *Klasje naših ravni*, 9-10/2010, Subotica; L. Merković, *Bibliografija »Klasja naših ravni« povremenog vanpolitičkog časopisa za književnost i kulturu 1935. – 1944.*, Subotica, 2010; Ž. Zelić, Književna kritika u starim godištim »Klasja naših ravni«, *Dani Balinta Vujkova : Dani hrvatske knjige i riječi : Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2006. – 2010.*, Subotica, 2011; T. Žigmanov, *Izazovi, sabiranja, sumjeravanja i tumačenja : Studije i ogledi o knjiškim i književnim temama hrvatskoga istočnog zagranica*, Pečuh, 2012; T. Žigmanov, 140 godina produkcije književnih i kulturnih časopisa podunavskih Hrvata, *X. Međunarodni kroatistički znanstveni skup : Zbornik radova*, Pečuh, 2012.

T. Žigmanov

KLASNJJA, dio amova, konjske opreme. U Bunjevaca se zove još i »kubura«. Izrađuje se od kože u obliku spljoštene cijevi promjera 6 – 7 cm i duljine 30 – 40 cm. Kroz nju se provlače *štrange*, tj. užad, koja se vežu na ždrepanik. Služi kao štitnik kako užad konje ne bi žuljala po rebrima. Svaki am ima dvije klanje, koje idu uz lijevi i desni konjski bok.

Riječ postoji i u dijalektima Dalmacije, dalmatinskog zaleđa, te Bosne i Hercegovine, ali u značenju tkane prostirke od vune (ili grubog sukna) te ženskih dokoljenica. Nejasne je etimologije, no prema Petru Skoku, riječ je nastala ukrštanjem dviju osnova: latinizma *calcea* (obuća) i slavenškoga korijena *hol- koji nije potvrđen u južnoslavenskim, već samo u sjevernoslavenskim jezicima.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad-Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; Dž. Jahić, *Rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo, 2012; Rječnik

Cetinske krajine (<http://usck.hr/>); Rječnik Zagoričana (www.zagoricani.com).

P. Skenderović i N. Ušumović

KLEČKA (*prasl.* *klečati: klečati), primitivna naprava za ograničavanje kretanja životinjama. U Bunjevaca i Šokaca najčešće se stavljala na pse kako ne bi pretjerano tjerali druge životinje u dvorištu te na krmače kako čuvarima na njivama ne bi pobjegle u zasijane oranice ili visoke kukuruze. Sastojala se od ogrlice, tj. lanca, čija je duljina ovisila o visini životinje, i povećega drvenoga dijela, koji se vješao na donji dio lanca i čije su veličina i težina ovisile o veličini životinje. Ogrlica se stavljala oko vrata životinji, a donji dio lanca s drvenim dijelom trebao je biti nešto iznad zemlje i ispred prednjih nogu. Time je svakako drukčije kretanje od laganoga bilo otežano jer bi životinje u trku nogama udarale u drvo, što im je nanosilo bol. Lanac je na sebi imao i dio koji je sprečavao da se uvijek kako se životinja ne bi ugušila.

Izvor: Kazivanje Grge i Dominike Piuković iz Subotice.

L. Cvijin i I. Piuković

KLETVA, arhaična govorna tvorevina kojom se zaziva i baca na nekoga zlo. Bunjevci i Šokci tradicionalno su religiozni katolici, ali u njihovim običajima ima i nekršćanskih elemenata. Jedan su od njih i kletve, iako mnogi sakupljači bunjevačkoga i šokačkoga folklora tvrde kako u podunavskih Hrvata nisu raširene.

Kletva se temelji na vjerovanju u magijsku moć riječi, a nastaje iz zle namjere subjekta koji je izriče, najčešće u srdžbi potaknutoj mržnjom, osvetom, nemoći i sl., sa željom da se zlo dogodi onomu komu su upućene. Kletva ili proklinjanje iskazuje se kada netko nekomu učini krivnju ili nanese neko zlo, na što ga oštećeni proklinje, odnosno na izvršitelja izriče kletvu, poželjevši mu zlo, nevolju, propast, tj. bacivši prokletstvo na njega. Često počinju formulom *dabogda*, to jest da Bog dâ (da ti se dogodi kakvo zlo). Takvi su primjeri kletava u Bunjevaca i Šokaca: *Dabogda te*

moje oči ne vide, Dabogda ti se sime zatrlo, Dabogda se živ ne vratilo, Dabogda ti zmija oči popila, Dabogda ti vrana oči isključivala, Dabogda s đavlom tikve sadio, Dabogda ti se dada privrto u grobu, Dabogda ti se ruka osušila, Dabogda crko, Dabogda ti za lik tribalo, Dabogda ti ja upalio sviću, Dabogda te veliki frašt uvatio, Dabogda od ti novaca kupio štrangu, Dabogda lego pa ne usto, Dabogda prosio, Dabogda jezik prigrizo, Dabogda se od zlobe sparušio, Dabogda suv kriv u mast umako, Dabogda s čoravim novce dilio... U santovačkih Hrvata zabilježene su i ove kletve: *Andrak ti odno na dno pakla, Da ti snašle sve nevolje, Da ti anđel čuvar zaspava navik, Guja nek ti oče ispije, Idi do bisa, Idi u sto nevolja, Izila ti bola, Kolera i kuga nek ti često navratu, Led da ti usiv potuče, Mora ti dušu istirala, Nek ti zemlja tilo izbaciti, Ni u grobu mira ne imo, Odnio ti roga (vrag) do dna paklenskoga, Prokleti bili sedam kolina unatrag i toliko unaprid, Rđa ti kosti izila, Sime da ti se osušilo – potomstva ne imo, Škripanj mu u grlo zapo, U ognju da se pržio, Vištice ti srce probole, Voda ladna nek ti/vas nosi...* U Beregu i Monoštoru Šokci izriču specifične kletve: *Bola ti poji-la, Izila ti živina, Idi u mutno morje, Vrag ti odnio, Idi do sto vragova.*

U kršćanstvu kletva je moralni prekršaj – grijeh, no za nju nema pravnih sankcija. Također postoji mogućnost skidanja kletve, što u suštini znači oprostiti izvršitelju počinjeno grešno djelo.

Izvor: Privatna arhiva Živka Mandića.

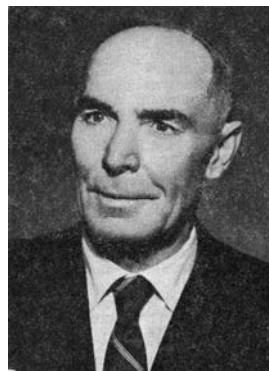
Lit.: I. Prčić, *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1939; I. Prčić, *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1971; M. Peić, G. Bačlija, *Narodne umotvorine bačkih Bunjevaca*, Subotica, 1997; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003.

P. Skenderović, Z. Pelajić, Ž. Mandić

KLINOVSKI, Pavle – Paja (Platičevo, Srijem, 25. I. 1894. – Novi Žednik, 5. V. 1977.), sudac, planinar, planinarski pisac. Sin je Mije i Terezije, rođ. Fontányi. Nakon gimnazije u Srijemskoj Mitrovici radio je u tvornici šibica u Osijeku. Za Prvo-

ga svjetskoga rata bio je vojnik u Galiciji i sjevernoj Italiji (1915.–18.). Na Pravnom fakultetu u Subotici diplomirao je 1924. Poslije je službovao kao sudac po raznim vojvođanskim mjestima, a od 1938. sudac je Apelacijskog suda u Novom Sadu. Početkom Drugoga svjetskoga rata bio je neko vrijeme u njemačkom zarobljeništvu. Od 1946. u mirovini je, isprva u Novom Sadu, a zadnjih desetak godina života proveo je u Novom Žedniku. Pokopan je mjesnom groblju u Novom Žedniku.

Planinariti je počeo kao gimnazijalac po Fruškoj gori, a planine je naročito zavolio kao vojnik u Karpatima i Alpama. Nakon Prvoga svjetskoga rata upisao se u Slovensko planinsko društvo, jer u Vojvodini takva društva nije bilo, i redovito je planinario po Alpama. Među osnivačima je prvoga planinarskoga društva u Vojvodini *Fruška gora* u Novom Sadu 1924., čije je podružnice poslije osnivao u vojvođanskim mjestima, gdje je radio kao sudac. Poslije Drugoga svjetskoga rata među pokretačima je Pokrajinskoga planinarskoga odbora za Vojvodinu i prvoga poslijeratnoga planinarskoga društva *Frušogorski venac* 1948. u Novom Sadu, a 1950. u istom gradu Planinarskoga društva penzionera.

Pavle
Klinovski

Vodio je planinarske pohode, logorovanja i tečaje. Pisao je o planinarstvu u časopisu *Kroz planine* (1953., Beograd) i biltenu Turističkoga društva Popovica. Autor je članka »Razvoj planinarstva u Vojvodini« u almanahu *Planinarstvo Srbije* (Beograd, 1951.).

Lit.: M. Marković, Pavle Klinovski : Povodom osamdesete godine života, *Naše planine*, 1-2/1974, Zagreb; In memoriam, *Hrvatski planinar*, 7-8/1977, Zagreb; T. Andrejević, Pajo Klinovski, *Dnevnik*, 7. V. 1977, Novi Sad; M. Simić, *Istorija subotičkog Pravnog fakulteta 1920-1941*, Beograd, 1999.

Ž. Poljak

KLIS (klisanje), dječja muška igra u Bunjevacu. Za igru je potrebna jedna *loparica* (*pala, klišnjača*), tj. štap dug jedan metar. Izrađivao se od daske, koja se s jedne strane *zateše* u okruglo *sapište*, a na drugom kraju u obliku *loparice*. Potreban je još i *klis*, koji se pravi od tanjega okrugloga tvrdoga drva, promjera 3-4 cm i dužine 15-30 cm, zašiljen na oba kraja. Može se igrati pojedinačno i u dvije jednake skupine, a pravila se razlikuju po načinu izbacivanja *klisa* i vrednovanju udaraca.

Prema jednom načinu, nakon što se na zemlji načini kružnica, igrač iz skupine koja počinje igru uzima *klišnjaču* u jednu ruku, a *klis* u drugu te ispusti *klis* i udari ga *klišnjačom*. Ako ga u letu uhvati protivnički igrač, skupina se mijenja, a ako padne na zemlju, protivnički ga igrač baca s tog mjesta prema *klišnjači*, koju je igrač nakon udarca spustio unutar kružnice. Pogodi li *klisom klišnjaču*, smjenjuje se skupina; ako ne pogodi, igrač koji je *klišnjačom* izbacio *klis* uzima *klišnjaču* i njome udara jedan od vrhova *klisa*. Spretan udarac po šiljatu vrhu učini da *klis* skoči i dok se prevrće u zraku, treba ga udarcem *klišnjače* odbaciti što dalje jer su koraci na povratku do kružnice bodovi.

Drugi je način igre da se u zemlji iskopa duguljasta uska jama širine *loparice*, koja je na krajevima plića, a u sredini duboka oko 6-7 cm. S lijeve i s desne strane jame povuče se ravna crta pod pravim kutom na pravac jame u dužini od po koraka sa svake strane. Igra počinje kad igrač koji izvodi početni udarac namjesti *klis* preko jame oko njezine sredine i *loparicom* baci *klis* u zrak. Protivnički igrač pokušavaju ga uhvatiti i ako uspiju, skupine se mijenjaju, zbog čega se *klis* nastoji baciti što dalje. Ako *klis* nije uhvaćen, igrač koji je izveo

početni udarac stavlja svoju *loparicu* preko jame po povučenoj crti, a igrač iz protivničke skupine, koji je bio najbliže mjestu gdje je *klis* pao, uzima ga i s tog mjesta gađa namještenu *loparicu*. Ako je pogodi, sljedeći igrač iz početne skupine baca *klis*, a ako *loparica* nije pogodena, tada igrač koji je bacio *klis* počinje *cekati*.

Cekanje se odvija tako što se *klis* jednim krajem stavi u jamu, a drugi se kraj, koji koso viri iz nje, udara *loparicom* tako da *klis* odskoči u visinu, a igrač ga dočeka na *loparicu* i lakim ga udarcem ponovno nastoji udariti gore u zrak, a nakon nekoliko udaraca, zadnji se put *klis* udari tako da što dalje odleti. Protivnička skupina igrača ponovno pokušava uhvatiti *klis* i ako uspije, skupine se mijenjaju. U protivnom, igrač koji je *cekao* po posebnim pravilima broji korake od jame do mjesta gdje je *klis* pao tako da svako odsakanje *klisa* od *loparice* povećava brojenje (npr. za pet po koraku: ako na početku *cekanja* udareni *klis* odmah leti, svaki se korak računa kao jedan; ako jedanput odskoči od *loparice* svaki se korak računa po pet; ako je odskočio dva puta, za svaki se korak računa deset itd.). Igrač koji je *cekao* može ponovno baciti *klis* i *cekati* ili po dogovoru to radi sljedeći iz skupine. Ako prilikom *cekanja* na početku igre *klis* slučajno padne s gornje strane povučene crte preko jame, skupine se mijenjaju. Pobjednik je skupina koja prva napravi dogovoreni broj koraka. Kako ne bi došlo do ozljeda ruke, igrači iz protivničke skupine *klis* mogu hvatati u *šepicu* (kapu).

Lit.: M. Peić i G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Subotica – Novi Sad, 1990; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; I. Petrekanić, *Sigre bunjevačke muške mladeži, Subotička Danica (Nova) : Kalendar za 2000. godinu*, Subotica, 1999; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KLISA (*tur.* Kilisâ: crkva > *lat.* ecclesia > *grč.* ekklēsia), naziv za više toponima na području Bačke. Osim u područjima gdje žive bački Hrvati, zabilježeni su i u drugim dijelovima Bačke (u Novom Sadu, Laliću, kraj Ridice, Deronja, Doroslava, Srbobrana, Sivca, Petrovca, Kulpina, Đur-

đeva i dr.) te u drugim područjima kojima su vladali Turci (Klis kraj Splita; u Slavoniji Klisa kraj Osijeka, Virovitice i Požege i dr.; u Srijemu u Srijemskim Karlovcima na razvalinama nekadašnje velike benediktinske crkve s nazivom klisa podignuta je današnja rimokatolička crkva; u Bosni Klisa kraj Donjega Vakufa, Visokoga, Olova, Srebrenice; u Mađarskoj Klisa kraj Pomaza i dr.). Toponimi označuju mjesta gdje je u srednjem vijeku stajala crkva – bilo kao samostalna građevina bilo zajedno s drugim zgradama koje su s njome činile cjelinu, poput samostana. Iako su lokaliteti stradali za turske vlasti ili drugih ratnih pustošenja, ostaci opustjelih ili razorenih rimokatoličkih crkava prije turskih osvajanja bili su znak prepoznatljivosti i određivali imenovanje širih predjela.

Lit.: R. Grujić, Toponim »Klisa« u našim oblastima, *Glasnik Skopskog naučnog društva*, 14, Skoplje, 1935; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; Ž. Tomić, Suhopolje – Kliškovac: Od toponima do arheološke spoznaje, *Starohrvatska prosvjeta*, 36, Split, 2009; Zs. Szábo, *Crtice iz povijesti naselja Bačke u srednjem vijeku*, Subotica, 2010.

S. Bačić

1. Salaško naselje oko 10 km južno od Subotice, na cesti Subotica – Čantavir. Toponim je prvi put zabilježen na jednoj rukopisnoj geografskoj karti iz 1789., a zatim na katastarskoj karti iz 1846. Današnja južna granica poklapa se s međunarodnom autocestom E-75, istočnu granicu čine nenaseljene oranice, zapadna se okvirno poklapa s Verušićkim atarom, dok se za sjevernu najčešće uzimaju Oračićeve salaši. Sredinom Klise, u »dolu«, prolazi rječica Čik, koja je nekoć služila za napajanje stoke, kao izvor trske za gradnju krovova, a ljeti za kupanje, dok je danas raskopani kanal. U njezinoj blizini, na uzvišici nedaleko od škole, nalaze se ostaci crkve i groblja srednjovjekovnoga naselja, vjerojatno Verušića (*madž.* Vörösegyház). Tijekom 1960-ih tu su pronađene ljudske kosti i komadići opeke.

Naselje nikad nije urbanizirano niti je formalno bilo samostalna mjesna zajednica, nego samo naseobina uz cestu, tzv. kraj poznat u narodu pod imenom Klisa. Prije

je bila teritorijalno podijeljena između mjesnih zajednica Novi Žednik, Žednik (srp. Stari Žednik) i Bikovo, a kada je 1994. formirana mjesna zajednica Verušić, koja obuhvaća područja nekadašnjih pustara Gornji i Donji Verušić, postala je njezinim dijelom.

Jedina javna ustanova bila je škola, osnovana između dvaju svjetskih ratova. Osim obrazovne, imala je i vjersku važnost, jer su se u njoj održavala misna slavlja o velikim blagdanima. Lajčo Budanović tijekom 1930-ih tu je planirao podići crkvu. Mjesto crkveno pripada župi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Bikovu. Dan proštenja bio je 13. lipnja, blagdan sv. Antuna Padovanskog. Naselje je između dva svjetska rata bilo veoma živo: postojale su tri *mijane*, tri kovača i dva *bognara*. Nakon Drugoga svjetskoga rata mjesto se nije razvijalo jer je tek 1981. izgrađena asfaltna cesta do Subotice, kada je i uspostavljena autobusna linija od Subotice do Tornjoša (Čantavira).

Na Klisi postoje tri križa. Jedan je podigla obitelj Gabrić Suknović 1906., drugi obitelj Gabrić Vondrini u prvoj polovici XX. st., dok je Vojnić-Tunićev križ obitelji, s dopuštanjem subotičkoga biskupa Matije Zvekanovića, prenijela 1988. s pustare Zobnatica (oko Maloga Beograda), gdje mu je prijetilo potpuno propadanje. (Ondje ga je 1904. podigla Gizella Regényi, rođ. Lichtneckert, u spomen na poginulog supruga Lajosa).

Do danas je ostalo oko dvadesetak salaša. Na njima žive obitelji Bašić Palković, Gabrić Benčikovi, Gabrić Vondrini, Gabrić Gudašovi, Kujundžić Ganini, Marković, Stipić, Šarčević, Oračić, Ruski, Vojnić Tunić.

Ovdje je rođen bunjevački kulturni djelatnik prof. Bela Gabrić (Benčikov).

Izvor: Kazivanje Ivana i Janje Gabrić, Jose i Gize Kujundžić te Ane Šarčević s Klise.

Lit.: Crkve fundacije, *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1929.*, Subotica, b.g.; L. Szekeres, *Középkori települések Északkelet-Bácskában*, Újvidék, 1983; D. Csúszó, *Könyörgésünk színhelyei*, 3, Szabadka, 2005.

L. Cvijin i S. Stipan

2. Područje nedaleko od Gradine kraj Sombora, 11 kilometara jugoistočno od Sombora, na 93 metra nadmorske visine, u blizini desne obale Velikoga bačkoga kanala, blago uzdignuto u odnosu na svoju okolinu.

Područje je bilo naseljeno u srednjem vijeku, o čemu svjedoče ostaci nekropole pronađeni tijekom arheoloških iskopavanja 1950-ih i 1970-ih. Šire područje Gradine bilo je naseljeno i tijekom osmanske vlasti. Povremeno se tijekom poljoprivrednih radova nailazi na ostatke opeke na lokalitetu »Mandini guzovi«, pučki naziv za tri uzvišena humka (A. Sekulić). Tomu u potvrdu ide i opis s početka XIX. st. U rukopisu na latinskom jeziku Matije Slatkovića (Zagreb, 1754. – Sombor, 1806.), somborskoga župnika, zabilježeno je da se na pustari Gradini mogu vidjeti ostaci bitaka »kao i ostaci ruševina negdašnje kršćanske crkve, koju narod naziva Klisa«.

Nakon protjerivanja Osmanlija postaje dijelom vojnoga šanca Sombora. Na tom području i u neposrednoj blizini bili su naseljeni somborski graničari, katolici (uglavnom na Gradini) i pravoslavni (uglavnom u Žarkovcu). Na karti Sombora i okolice iz 1746. zabilježeno je crkveno mjesto *Loc(us) Eccl(esia)* jugoistočno od salaša Gradina, na području gdje je danas uzvišenje Klisa. Odlukom somborskoga magistrata 1749. s 24 jutra dodijeljena je somborskim franjevcima, koji su tada u spomen na taj događaj na brežuljku u Gradini podigli križ. Na Klisi se nalazila katolička kapela i *kaštelj*, u kojem je povremeno boravio svećenik. U blizini se nalazilo i zemljište Pravoslavne crkvene općine, čiji su članovi na Klisi i na livadama oko nje kosili travu iako na to nisu imali pravo, zbog čega je magistrat 1765. izvršio premjeravanje zemljišta u Gradini kako bi zaustavio takve prakse. Franjevci su napustili područje 1786., kada su im oduzete župe odlukom Josipa II. Prokopavanjem Franjina kanala (danas Veliki bački kanal), koje je završeno 1802., crkveni je posjed razdvojen, a Klisa s nešto oranica i livada našla se na desnoj obali kanala. Crkveno zemljište na Klisi zakupljivali su mještani iz Gradine. U tom se razdoblju

pojavljuje i novi toponim Popina čuprija, prema crkvenoj zemlji i katoličkom svećeniku koji je povremeno boravio u *kaštelju*. To se ime s vremenom proširilo na znatno veće područje od samog mosta i okolnog zemljišta.

Nakon Drugoga svjetskoga rata u neposrednoj blizini Klise u razdoblju 1948.–53. bilo je sjedište Seljačke radne zadruge *Sedmi jul*. U neposrednoj blizini postojao je i ribnjak, koji je zapušten, a njegovi su obrisi bili vidljivi 1980-ih (M. Beljanski). U blizini su zabilježeni toponimi Matarići, Istočna Gradina, Zapadna Gradina, Žarkovac, Bugarski.

Lit.: P. Velenrajter, Klisa kod Sombora. Srednjovekovna nekropola, *Starinar*, 9-10, Beograd, 1958; M. Beljanski, *Popina Čuprija, Klisa, Matarići*, Sombor, 1982; M. Stepanović, Salaši Gradina, *Rič Bunjevačke matice*, 47-48, Subotica, 2010.

M. Bara

3. Dio monoštorskoga atara između Sombora i Monoštora, površine oko 30 katastarskih jutara. Nalazi se na sredokračić asfaltne ceste Sombor – Monoštor, s lijeve strane. Do nje se može stići i ljetnim putovima (*lenijama*) iz Monoštora ili Sombora, a katkad i *kompom* (skelom) preko Velikoga bačkoga kanala, kada se išlo glavnom cestom Sombor – Monoštor. Većinom je neplodno zemljište – slatina. Nekada je, osim trske i rogoza, bila i bagremova šuma, koja je iskrčena.

Na granici sa susjednim atarom Piskom (na kojem su, zbog pjeskovita zemljišta, uglavnom vinogradi i voćnjaci), uz samu cestu Sombor – Monoštor veleposjednik János Szemze 1823. izgradio je *kaštelj* (dvorac). Njega je 1893. kupio i 1920. dogradio i preuredio Nándor Wamoser, po kojem i danas nosi ime. Velebni kaštelj, s pomoćnim objektima i parkom, poslije je došao u posjed obitelji Juranović, u čijem je vlasništvu ostao do kraja Drugoga svjetskoga rata, kada je nacionaliziran. Danas je u lošem stanju.

Do kraja Drugoga svjetskoga rata Klisa je bila u većini vlasništvo veleposjedničke obitelji Wamoser. Baveći se svinjogojstvom, obitelj je ondje izgradila mnoge

velike kočake (torove), nekoliko stambenih objekata za biroše (nadničare) i staja za paradne konje, koji su nakon rata razrušeni. U vrijeme gradnje *kaštelj* iskopano je nekoliko skeleta i opeka velikih dimenzija, za koje se pretpostavlja da su iz rimskoga doba.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 5, Szabadka, 1907; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994.

Ž. Šeremešić

4. Uzvišica sjeverozapadno od Đurđina, uz desnu obalu rječice Dolac, prema Bajmoku. Spominje je I. Iványi, a za njime i A. Sekulić. O postojanju nekadašnje crkve govori izvješće beogradskoga biskupa fra Mate Benlića Kalačkoj nadbiskupiji od 26. VIII. 1653., koji spominje lijepu novosagrađenu crkvu između Bajmoka i Đurđina. Na ovom području i danas se nalaze ostaci cigala i ljudskih kostiju, što potvrđuje da je ondje bilo srednjovjekovno naselje Đurđin. Iványi te ruševine spominje kao Gradina, ali da se od 1846. ovo mjesto zove Klisa. Danas taj toponim više nije u uporabi, nego se za područje koristi naziv Gradina ili Kraljicina zemlja.

Lit.: I. Iványi, *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, 5, Szabadka, 1907; B. Vojnić Hajduk, *Moj grad u davniini : Subotica : 1391. do 1941.*, Subotica, 1971; L. Szekeres, *Középkori települések Északkelet-Bácskában*, Újvidék, 1983; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991; A. Sekulić, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994; L. Seke-reš, *Subotička krstarenja*, *Rukovet*, 4-6/2006, Subotica.

S. Stantić

KLOBUSICZKY, Franjo (Klobušicki, de Zetthény; Ferenc, Franjo Josip Ivan, Ferenc József János, Franjo Kasaver Ivan Nepomuk) (Eperjes, *slovač.* Prešov, 29. XI. 1707. – Pešta, 5. IV. 1760.), biskup, nadbiskup. Porodica potječe iz Klobušica (*slovač.* Klobušice) i jedna se njezina grana naselila u Zétényu (*slovač.* Zatin), pa su njihovi potomci nosili pridjevke *klobusiczi* (kasnije prezime *Klobusiczki* po slaveniziranom je izričaju) i *zétényi*. Njegov otac Ferenc (Franjo) bio je izaslanik Jelene Zrinski i djece Ferenc Rákóczi na državnom saboru 1681., podžupan Zemplinske županije,

veliki župan Zarándske županije i kraljev personal, barunski naslov uz pridjevke *klobusiczi* i *zétényi* dobio je 1695.

Gimnaziju je polazio u Prešovu, školovanje je nastavio u bečkom bogoslovnom sjemeništu Pázmáneum, a teologiju je studirao u Rimu kao pitomac Njemačko-ugarskoga kolegija (*Collegium Germanicum et Hungaricum*). Zaređen je 1729., a nakon stjecanja doktorata iz teologije 1730. imenovan je za kanonika lateranske bazilike i apostolskoga protonotara. Premda ga je ostrogonski nadbiskup Imre Esterházy želio primiti u kaptol, radije je 1730. prihvatio mjesto župnika u Nagyödémesu (*slovač.* Veľký Fedymeš, danas Veľké Úľany) i Jóki (*slovač.* Jelka), a 1731. spiški je kanonik i župnik u Iglóu (*slovač.* Spišská Nová Ves). Za kanonika metropolitanskoga kaptola u Ostrogonu imenovan je 1732., za vikara i velikoga prepošta ostrogonskoga kaptola 1734., a za naslovnoga biskupa Nemesisa na Cipru 1736. Naslov baruna od Zéthényija dobio je 1741. Erdeljski biskup sa sjedištem u Sibinju (*madž.* Nagyszeben, *rum.* Sibiu) bio je 1741.-48., zagrebački biskup 1748.-51., a kalačko-bački nadbiskup od 1751. do smrti. Obnašao i čast velikoga župana Bačke županije, budući da su do 1776. tu službu obnašali kalačko-bački nadbiskupi, te prisjednika Stola sedmorice.

Za djelovanja u Zagrebu imenovao je Baltazara Adama Krčelića za glavnoga suradnika te osnovao biskupski ured (Duhovni stol) za vođenje svih poslova duhovne i administrativne naravi u biskupiji, priredio je knjižicu s uputama i molitvama *Kratek navuk od obcsinszoga jubileuma* (Zagreb, 1751., prije se pripisivala Jurju Mulihu), u svojem vrtu u Vlaškoj ulici dao je izgraditi Ribnjak, a hraščinski meteorit (koje je pao 1751. kraj Hraščina u Zagorju, danas se nalazi u Prirodoslovnom muzeju u Beču) darovao je Mariji Tereziji.

Kao veliki župan, protivio se prijedlogu da slobodni kraljevski grad Sombor postane sjedište Bačke županije, držeći kako grad nije prikladan da u njemu stanuju veliki župan, predstavnici vlasti i veleposjednici jer u njemu nema ni drva ni vode, pa bi se teško našli ljudi voljni pri-

hvatiti službu u županiji. (Unatoč tomu, grad je 1786. postao sjedištem Bačke županije, a 1802. sjedinjene Bačko-bodroške županije). Za kalačku bogosloviju, koju je osnovao nadbiskup Gabrijel Patačić, a čije je utemeljenje Klobusiczky nastavio, dao je podići novu zgradu, koja je dovršena 1764. (u njoj danas djeluje Viša škola Pála Tomorija). Nastavio je gradnju nove kalačke prvostolnice, koju je započeo nadbiskup Gabrijel Patačić 1735., i njezina oltara, utemeljio je nove župe, među ostalima i Lemeš 1752., te pridonio razvoju Kalače. Njegov izaslanik generalni vikar i kanonik József Kiss blagoslovio je 1752. temeljne kamene za somborsku crkvu Presvetoga Trojstva te crkvu Rođenja Blažene Djevice Marije u Lemešu. Na molbu gradskoga poglavarstva u Baji, dopustio je franjevcima u Baji da 1757. osnuju gimnaziju, u kojoj su predavali do 1879., kada su je preuzeli redovnici cisterciti.

Djela: *Systema mundi coelestis. Per quaesita et resonsa in synopsi proposita*, Cassoviae, 1726; *De communione suffragiorum, pro mortuis ex clero deinceps ineunda*, Tyrnaviae, 1734; *Epistola paraenetica ad clerum Zagrabiensem*, Zagrabiae, 1751; *Epistola pastoralis ad archiepiscopatus Colocensis et Bacsienis ecclesiarum canonicis unitarum clerum*, Budae, 1756 (Viennae, 1756²).

Lit.: G. Petrik, *Magyarország bibliographiája 1712–1860*, 2-4, Budapest, 1890-1892; J. Szinnyi, *Magyar írók élete és munkái*, 6, Budapest, 1899; S. Borovszky (ur.), *Bács-Bodrog vármegye monográfiája*, 1, Budapest, b. g.; Á. Kenyeres (ur.), *Magyar életrajzi lexikon*, 1, Budapest, 1967; F. E. Hoško, Školsko djelovanje franjeva u Bačkoj tijekom 18. i 19. stoljeća, *Croatica Christiana Periodica*, 13, Zagreb, 1989; *Magyar katolikus lexikon*, 7, Budapest, 2002; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 2, Kalocsa, 2003; *Hrvatska enciklopedija*, 5, Zagreb, 2003; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; M. Stepanović (prir.), *Somborska hronika fra Bone Mihaljevića 1717-1787.*, Sombor, 2012.

L. Heka

KLOBUSICZKY, Petar (Péter) (Fehérgyarmat, Szatmárská županija, 26. VI. 1752. – Kalača, 2. VII. 1843.), isusovac, biskup, nadbiskup. Školovao se u Nagy-Károlyu (*rum.* Carei, prije: Careii Mari), a nastavio u Košicama i Trnavi. U isusovački red stupio je 1769. u Trenčinu

slijedeći dvojicu starije braće. Studij filozofije i teologije polazio je u Győru i Trnavi. Redovničke zavjete položio je 1771. Kada je 1773. isusovački red ukinut, pozvao ga je, zajedno s više drugih redovnika, Adam Patačić, tadašnji biskup Varadinske biskupije (*madž.* Nagyvárad, *rum.* Oradea), a kasniji kalačko-bački nadbiskup, i primio u svoju biskupiju, gdje je i zaređen 1774. Župnikom u Váradolaszi (*rum.* Olosig) imenovan je 1780., a kada je njegov biskup Ladislav Kolonić 1787. imenovan kalačko-bačkim nadbiskupom, poveo ga je kao svojega tajnika. Kalački je župnik i kanonik od 1790. te je zastupao kalački kaptol na Ugarskom saboru. Szatmárski (*rum.* Satu Mare) biskup bio je 1808.-21, a kalačko-bački nadbiskup 1821.-43. Predvodio je nadbiskupijsku sinodu 1821. Sudjelovao je na nacionalnoj ugarskoj crkvenoj sinodi u Požunu 1822., gdje ga je pratio Pavao Matija Sučić (Subotica, 1767. – Đakovo, 1834.), tadašnji kalački kanonik, kasniji đakovački biskup. Kao biskup i nadbiskup, sudjelovao je u radu Ugarskoga sabora u Požunu 1812.-36., gdje se isticao u protivljenju liberalima braneci prava Crkve. Dužnost unutarnjega tajnoga savjetnika obnašao je od 1822., za člana sudbenoga Stola sedmorice imenovan je 1825.

Isticao se brigom za siromahe: u Szatmáru je za vrijeme velike gladi 1816.-17. dijelom svojim novcem, a dijelom zajedno (koji je otplatio tek kada je postao nadbiskup) uspio prehraniti lokalno pučanstvo; tu je utemeljio konvikt za školovanje siromašne djece koju je podupirao; povećao je plaće nastavnicima i pomagao siromašnim župnicima i crkvama bez patronata; za lijekove siromašnim seljacima i kmetovima darivao je novac, napose u vrijeme velike epidemije kolere 1831., kada je prehranjivao ugrožene itd.

Pomagao je izgradnju vjerskih objekata: u Szatmáru je dao izgraditi kapelu u mjesnoj gimnaziji, završio je izgradnju lijeve strane biskupijske palače, dviju sakristija u prvostolnici, a 1820. dovršene su i orgulje; od mjesnoga kaptola ustrojio je četiri nove župe i dao podići pet novih crkava, među kojima i onu u Fehérgyarmatu,

te dvije kapele. Slično je radio i u Kalačko-bačkoj nadbiskupiji: kad je u rujnu 1824. došao u kanonski pohod župi Bač, župna blagajna bila je tako siromašna da nije mogla plaćati ni ulje za oltarsko vječno svjetlo pa je nakon toga svake godine darovao novac za ulje; dao je i veliku jednokratnu pomoć za uređenje crkve i proširio je kantorski stan; dao je 1830. izgraditi kapelu, pokraj koje je 1839. dao podići kalvariju na najvišem mjestu u gradu, na brežuljku pokraj gradskih vrata zvanih Šiljak; osnovao je 1842. zakladu od 4000 forinta za škole u Baču kako bi se iz godišnje kamate zaklade davala plaća dvojici franjevac, koji su bili učitelji, a darivao je i novac za školska pomagala; dao je izgraditi kanal u deronjskom i u bačkom ataru, čime je izvršio melioraciju Mostonge, pa je kanal po njemu nosio ime još i potkraj XIX. st.

Kalvarija u Baču koju je dao podići nadbiskup Petar Klobusiczky

Sačuvano je više njegovih govora i propovijedi u rukopisu, a neki su i otisnuti. Pjesnik latinist i pijarist Andrija Ivan Jalošić (1791.-1862.) posvetio mu je kao nadbiskupu više pjesama. Njegov je kućni kapelan, ceremonijar i tajnik bio Tomo Bedžula (Sentivan, 1805. – Kalača, 1864.), koji ga je pratio na Ugarskom saboru te je napisao njegov životopis 1859.

Njegov mlađi brat Josip (Fehérgyarmat, 5. IV. 1756. – Požun, 8. II. 1826.) bio je guverner Rijeke 1801.-09., a nakon što je mirovnim ugovorom u Schönbrunnu 1809. grad ušao u sastav francuskih Ilirskih pokrajina, bio je veliki župan Boršodske županije 1810.-26. Pučki pisac Tomo Mikloušić (Jastrebarsko, 1767. – Jastrebarsko, 1833.) posvetio mu je prigodnicu na kajkav-

skom (*Imeno-szlavník preizvisšenomu goz-podinu Josefu Klobussichky alduvan dana 19-toga szusscza, 1810.*).

Lit.: T. Bedcsula, *Vita Petri Klobusiczky de eadem, metropolitano Colocensis et Bacsensis ecclesiarum canonice unitarum Archiepiscopi*, Colocae, 1859; J. Szinnyi, *Magyar írók élete és munkái*, 6, Budapest, 1899; A. Lakatos, *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002; Zvonik, 3,4/2007, Subotica; F. E. Hoško, Tajnici Ugarske crkvene sinode 1822. u Požunu Pavao Sučić i Juraj Haulik, *Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata*, 3, Subotica, 2011.

L. Heka

KLOKTOR (njem. Klafter: hvat), tradicionalna mjera za duljinu u bačkih Bunjevaca. Podrijetlom je prirodna mjera još iz antike i odnosi se na duljinu koja se može obuhvatiti raširenim rukama. U ugarskom Podunavlju raširio se pod njemačkim (austrijskim) utjecajem, što odrazilo i na bunjevački naziv mjere, ali i njegovu vrijednost. Naime, u raznim krajevima Srednje Europe bile su u primjeni različite veličine te mjerne jedinice pa je Marija Terezija 1757. carskim patentom uvela kao jedinstvenu i obvezujuću mjeru bečki ili donjoaustrijski *Klafter* duljine 1,896 m. Poslije je njegovu uporabu proširila i na Ugarsku. U bačkih se Bunjevaca pretežito rabio u trgovini, a u praksi je svoden na 1,9 m. Kada se hvatom izražavala površinska mjera, rabio se naziv *fat*. Naziv je danas nestao iz uporabe.

Lit.: M. Vlajinac, *Rečnik naših starih mera*, 3, 4, Beograd, 1968, 1974; M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; S. Bačić, Crtice iz agrarno-pravnog nazivlja bačkih Bunjevaca, *Pravni vjesnik*, 1-2/1997, Osijek.

S. Bačić

KLOMPA (niz. Klomp), vrsta drvene obuće; papuča s debelim poplatom, zatvorenim prstima te visokim i zašiljenim gornjim dijelom. Nosili su ih još stari Rimljani. Oni su ih preuzeli od Gala, koji su nosili obuću s drvenim donovima. S obzirom na to da su bile praktične, lake i jeftine, u feudalnom ju je razdoblju osobito nosila sirotinja te seljaci. U Panoniju su ih donijeli Nijem-

ci, koji su ovdje bili najpoznatiji izrađivači klompa. Šokci ih nazivaju i cokule.

Pravili su ih klompari oblikovanjem jednoga komada drveta – tzv. kopanjem (izdubljivanjem za stopalo). Najprije se »kopanjem« u drvetu bušio prostor za smještaj noge. Prvo se manjim svrdlom izbušila rupa, a zatim se rupa u drvetu povećavala bušenjem debljim svrdlima do određene veličine, kada se prešlo na kopanje stolarskim »kašikama«. Unutrašnjost klompe morala je biti dobro i kvalitetno obrađena kako bi bila udobna. Nakon toga bile su dimljene u pušnici 4 – 5 sati, čime se drvo impregniralo – »upijalo« je dim i tako je bilo zaštićeno od crva, ali se i postizala vizualna ljepota te je drvo dobivalo žuto-smeđu boju. Bile su jednostavne izrade, nisu ukrašavane niti su se razlikovale muške od ženskih, a nisu imale ni posebnih etničkih odlika. Pravile su se od mekoga drveta, isprva isključivo od crvene vrbe, koja je rasla u dolovima ili kraj Dunava, Mostonje i drugih rječica u Bačkoj, a zatim i od kanadske topole nakon što je donesena u Bačku. Izrađivane su u više veličina, i po narudžbi, za djecu i odrasle.

Klompe

Nošene su izvan kuće, po blatu i snijegu. U jednoj kući moglo ih je biti i po nekoliko pari pa ih je obuvao onaj koji je izlazio van, a nakon korištenja sušile su se pokraj vatre te su vremenom dobivale tamniju boju. Da bi u hladnim zimskim danima bile toplije, u njih se stavljala slama, a da ne bi žuljala nogu, na gornji unutarnji dio postavljala se kožica ili se taj dio oblagao krznom. Kako je drvo dobar izolator, bile su iznimno topla obuća i vrlo cijenjene među starijim osobama te zbog toga u širokoj uporabi u bačkih Bunjevaca i Šokaca, osobito u veliku blatu, tijekom zime, jeseni i proljeća.

Izvor: Kazivanje klompara Stipana Kovača iz Monoštor.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Sekulić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005; T. Bugarški, Obuća u etnološkoj zbirci Muzeja Vojvodine, *Rad Muzeja Vojvodine*, 51, Novi Sad, 2009.

P. Skenderović

KLOT (eng. cloth: sukno, platno), veoma čvrsta i gusto izrađena pamučna tkanina u atlasnom vezu, koji joj daje izrazit površinski sjaj. Bunjevci su se njime koristili u postavne svrhe, za muške prsluke, za gornje dijelove ženskog ruha koji su se postavljali (paja) te za kapute. Klot je obično bio crne, tamnoplave i smeđe boje. Rabio se i za izradu jorgana, u siromašnijim obiteljima najčešće u bordo boji (tzv. svileni klot). Šezdesetih godina XX. st. klot nalazi primjenu i u izradi dječaćkih kratkih hlača (tzv. klotske gaće) kao vrste svakodnevnog odjeće.

K. Suknović

KLUB GRADSKIH ODBORNIKA HRVATSKE SELJAČKE STRANKE U SUBOTICI, organizacija odbornika HSS-a u gradskoj skupštini Subotice. Osnovan je 25. III. 1928., a činili su ga odbornici HSS-a izabrani na prvim općinskim izborima u Vojvodini 6. XI. 1927.: Stipan Vojnić Tunić, Josip Vuković – Đido, Mirko Ivković Ivandekić, Nikola Matković, Matija Ispanović, Ivan Skenderović, Franjo Tumbas, Antun Cvijin, Josip Ivković Ivandekić, Albe Gabrić, Kalor Matković, Josip Rafai, Roko Vojnić Tunić, Bolto Skenderović, Nikola Francišković i Jašo Crnković. Klubu su pristupili i Geza Vuković i Stipan Peić, koji su prvotno izabrani na listi obrtnika, ali su nakon izbora prešli u HSS. Za predsjednika Kluba izabran je Mirko Ivković Ivandekić, za potpredsjednika Nikola Matković i za tajnika Geza Vuković. Klub se redovito sastajao prije gradskih sjednica radi usuglašavanja stavova. U radu Kluba sudjelovali su i odbornici Samostalne demokratske stranke Svetozara Pribićevića, s kojom je HSS bio u Seljačko-demokratskoj koaliciji (SDK). Nakon proglašenja dikta-

ture kralja Aleksandra 6. I. 1929. i raspuštanja političkih stranaka, Klub je prestao postojati.

Lit.: *Neven*, 38/1927, 13/1928, Subotica.

M. Bara

KLUB SELJAČKE DEMOKRACIJE, politička organizacija studenata Pravnoga fakulteta u Subotici. Nastao je 25. V. 1928. ujedinjivanjem dvaju akademskih klubova na subotičkom Pravnom fakultetu, HSS-a i Samostalne demokratske stranke, koji su slijedili političko zbližavanje stranačkih vođa Stjepana Radića i Svetozara Pribićevića, osnivača Seljačko-demokratske koalicije (SDK). Za predsjednika Kluba izabran je Mičo Skenderović. Akademski klub studenata bio je svojevrsna podružnica matičnih stranaka, članica SDK, jer su članovi Kluba usko surađivali sa svojim strankama te agitirali i širili političke ideje SDK među studentima i mladeži u Subotici. Političko djelovanje Kluba prekinuto je početkom 1929., nakon raspuštanja političkih stranaka uredbom kralja Aleksandra, čime su i njihove matične stranke prestale djelovati.

Lit.: *Neven*, 22/1928, Subotica.

M. Bara

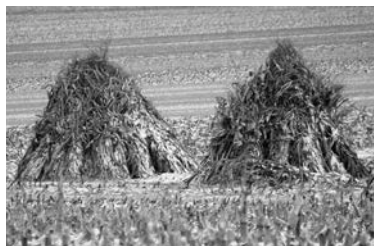
KLUB STUDENATA HRVATA IZ VOJVODINE, neformalna studentska udruga na Sveučilištu u Zagrebu sredinom prvog desetljeća XXI. st. Zbog sve većega broja mladih Hrvata iz Vojvodine koji su studirali u Zagrebu (oko 200 studenata, uglavnom iz Subotice i okolice), pojavila se inicijativa za osnivanje udruge koja bi ih okupljala i koordinirala njihove aktivnosti. Svojevrsan je nastavak prijašnje studentske udruge Hrvata iz Vojvodine *Kolo mladeži*, koja je okupljala studente zagrebačkoga sveučilišta tijekom 1990-ih. Nakon razgovora s nekadašnjim članovima *Kola mladeži* o iskustvima u organizacijskom radu i uređivanju internoga glasila *KM press*, 2004. osnovan je Klub studenata Hrvata iz Vojvodine i Crne Gore. Inicijator osnivanja i prvi predsjednik bio je Tomislav Brejar iz Subotice, koji je ujedno bio i urednik internoga glasila *HIV+* (akronim od »Hrvati iz Vojvodine«, dok je znak plus označivao

studente iz Crne Gore). Udruga je okupljala studente iz tadašnje Državne Zajednice Srbije i Crne Gore, pri čemu se u njezinu nazivu poslije umjesto zemljopisne odrednice Crna Gora koristila uža odrednica Boka Kotorska. Nakon proglašenja neovisnosti Crne Gore 2006. i zbog slabije zastupljenosti studenata iz te države, i naziv udruge promijenjen je u Klub studenata Hrvata iz Vojvodine. Neke od aktivnosti bile su pomoć mladim studentima u prilagodbi na akademsko okruženje i novu sredinu, organiziranje studentskih zabava, zajednički posjeti kulturnim događajima, ekskurzije (otok Krk, Plitvice) i dr. Djelovanje je financirano iz prikupljenih članarina, dragovoljnih priloga i pomoći Hrvatske matice iseljenika, koja je napose pomagala održavanje studentskih zabava i umnožavanje glasila *HIV+*. Nakon smjene generacije studenata 2006. predsjednik udruge i urednik glasila postao je Marko Skenderović iz Subotice. Nakon što je dio studenata diplomirao i prestao sudjelovati u aktivnostima udruge, njezino je djelovanje postalo skromnije te se postupno ugasila. Njezinom se sljednicom može smatrati udruga Hrvatska mladež Bačke i Srijema, koja od 2012. okuplja studente i bivše studenta podrijetlom iz Vojvodine na Sveučilištu u Zagrebu.

Lit.: <http://hivplus.googlepages.com/home>

M. Bara

KLUPA, u krug složeni snopovi kukuruzovine ili trske. Nakon završene berbe kukuruza, stabljike bi se porezale te povezale u snopove, koji su se slagali u tvorevine stožastoga oblika. Činilo ih je 15 – 20 u krug složenih snopova kukuruzovine postavljenih uspravno, s odrezanim krajem

Klupe kukuruzovine

prema zemlji i s vrhom prema gore. Unutrašnjost im je bila prazna radi cirkulacije zraka, odnosno sušenja. I trska se slagala u klupe. Nakon košenja *kosirom* ili *toljem*, vezivala u snopove i slagala u stave, odakle se odvozila na salaš i slagala u klupe. Činilo ih je 120 – 150 snopova trske, što je ovisilo od raspoloživoga mjesta. Obično se slagala negdje po strani, mahom u kutu guvna, kako ne bi smetala.

Lit.: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica, 1990; A. Stantić, *Krux naš svagdanji*, Subotica, 2001; A. Stantić, *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb, 2005.

P. Skenderović

KLJAJIĆ, Marinko (Sombor, 15. IV. 1964.), dizač utega. Sin Ivana i Anđelke, rođ. Ulemek. Osnovnu i srednju strojaršku školu za vozača mehaničara završio je u Somboru. Dizanjem utega počeo se baviti 1977. u somborskom KDT *Radnički*. U juniorskoj dobi bio je prvak Jugoslavije za mlađe juniore 1980. u Indiji u kategoriji do 67,5 kg, a kao stariji junior osvojio je 3. mjesto na državnom prvenstvu 1982. u Somboru u kategoriji do 75 kg i 1983. u Beogradu u kategoriji do 82,5 kg te 2. mjesto 1984. u Somboru u kategoriji do 82,5 kg. Kao član seniorskoga sastava *Radničkoga* osvojio je pet puta uzastopno naslov prvaka Jugoslavije 1980.-84. Nakon završetka natjecateljske karijere bio je prvak Srbije i Crne Gore za veterane u kategoriji do 82,5 kg 2004. i 2006. Živi i radi u Somboru.

Izvori: Osobna arhiva Milana Maširevića iz Sombora; Osobni iskaz Marinka Kljajića.

Lit.: *Almanah jugoslovenskog sporta 1980*, Beograd, 1981; *Almanah jugoslovenskog sporta 1982*, Beograd, 1983; *Almanah jugoslovenskog sporta 1983*, Beograd, 1984; *Almanah jugoslovenskog sporta 1984*, Beograd, 1985; D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

Z. Čota i E. Hemar

KNEZI (Knežević, Knezović, Semenović, Knezić, Knezy), plemićka porodica. Među najstarijim je plemićkim porodicama bunjevačkih Hrvata, jedna je od 36 porodica što su osnovali Lemeš 1748. Članovi porodice živjeli su u Virovitičkoj, Požeškoj

i Bačko-bodroškoj županiji. Matija Habšburški dodijelio je u Beču 27. XI. 1610. plemićku povelju i grbovnicu Šimunu Knezyju (*aliter Semenović*). Lepolod I. dodijelio je plemićki naslov Mihovilu Kneževiću i njegovu sinu Martinu 18. IX. 1659., što je sljedeće godine proglašeno na Hrvatskom saboru. U Virovitičkoj i Požeškoj županiji u plemstvo su upisani 12. XII. 1747. pod imenom Knežević. Više podataka o članovima porodice ima od sredine XVIII. st., kada se dio porodice seli u Nemesmilitics (Lemeš), gdje se u matičnim knjigama susreću pod prezimenima Knezović, Knežević i Knezić. Ona oko 1757. dobivaju oblik Knezy, a u Kraljevini SHS i današnju formu Knezi. Plemstvo u Bačkoj županiji proglašeno je 1753. Ivanu, Đuri i Matiji, koji se spominju kao posjednici u Lemešu, a oni su, uz drugoga Matiju i Šimuna, na zemaljskom popisu plemića 1755. popisani u Bačkoj županiji. Na županijskom popisu plemića 1798. u Lemešu popisani su Đuro, dva Šimuna, Matija i Mijo Knezy. Članovi porodice dobili su darovnicu na Nemesmilitics 1803., od kada nose pridjevnik Nemesmiliticski. Na županijskom popisu 1841. u Lemešu je popisano 75 članova porodice. Plemstvo Antuna i Stipana Knezyja potvrđeno je u Beču 9. II. 1843. Antun je, inače, od 1841. bio drugi, a od 1843. do 1849. prvi podžupan Bačko-bodroške županije.

Porodica se vremenom podijelila u tri veće grane – Mandićane, Karićanje i Kožane, koji su se dalje dijelili po nadimcima: Bačkovi, Bađalovi, Barišini, Batušovi, Belinovi, Bonini, Bratini, Bucini, Cankini, Cibanovi, Dragini, Drusini, Džamini, Džidini, Fizikovi, Grecini, Ješkini, Kožini, Kušnjiri, Lovrini, Makini, Mošini, Peckovi, Perini, Pirošovi, Savini, Šimete, Štancini, Šurgini, Vugini, Zecovi, Znancovi.

U lemeškoj crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije prva klupa s lijeve strane u posjedu je te porodice što pokazuje da je bila jedan od najvažnijih donatora za gradnju crkve 1818. Potomci porodice žive u Lemešu, Somboru, Subotici, Budimpešti, Bečeju i Novom Sadu. Originalna povelja i grbovnica pred početak Prvoga svjetskoga rata

dana je na čuvanje obitelji Lehela Knézyja, odvjetnika u Baji, čiji potomci žive u Budimpešti.

Originalni grb nalazi se i na stropu somborske županije. Opis grba: u plavom dijelu dvodijelnoga štita sv. Juraj ubija zmaja, a u crvenom dijelu zlatni lav drži žezlo u desnoj šapi. Iznad štita je turnirska kaciga, na kojoj je trošiljna kruna s pet bisera, a u njoj zlatni lav sa žezlom i krunom na glavi. S desne je strane štita plavo-srebrni plašt, a s lijeve crveno-zlatni. Postoje i varijacije na originalni grb.

Grb
porodice
Knezi

Izvor: Kazivanje Stipana Knezija Bačkova iz Lemeša.

Lit.: G. Grosschmid, *Nemes-Militics 1771-ik éven, Bács-Bodrogh megyei történelmi társulat évkönyve*, 2-4/1895, Zombor; Gy. Dudás (ur.), *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája*, 2, Zombor, 1896; V. Duišin, *Plemičke porodice II, Vojvodina*, 2, [Novi Sad, 1941]; M. Beljanski, *Nemeš Militić, Svetozar Miletić : (1752-1984)*, Sombor, 1984; Iz naše povisti : Grofovi za plugom barunice u papučama, *Miroljub*, 3/2000, Sombor; M. Szluha, *Bács-bodrog vármegye nemes családjai*, Budapest, 2002; A. Sekulić, *Osobna imena, prezimena i nadimci bačkih Hrvata*, Subotica, 2006; L. Merковиć, *Kronologija od 27. do 3. prosinca 2009.*, *Hrvatska riječ*, 351, Subotica, 27. XI. 2009.

L. Tošaki

KNEZI, Grgo (Knézy, Gergely) (Lemeš, 18. II. 1892. – Budimpešta, 5. II. 1944.), isusovac, gimnazijski profesor. Sin je Miška i Eve, rođ. Vidaković. U isusovački red stupio je 1908. Studirao je kemiju i prirodne znanosti, koje je poslije predavao kao profesor u kalačkoj isusovačkoj gimnaziji sv. Stjepana. U budimpeštanskom

časopisu *Magyar Rovartani Társaság Közleménye : Folia Entomologica Hungarica* (1/1929) objavio je članak »Légyészeti tanulmányok«, koji je tiskan i kao posebni otisak. Pred kraj života boravio je u Budimpešti u isusovačkom domu za duhovne vježbe Manréza, gdje i preminuo. Dom je podignut 1927. kao prvi dom duhovnih vježbi u Mađarskoj, a u njemu je bio smješten i novicijat mađarske Isusovačke provincije. Uništili su ga komunisti 1955., zajedno s mnogim isusovačkim djelima.

Djelo: *Légyészeti tanulmányok : a Dolichopus-nem*, Budapest, 1929.

Lit.: A. Gyenis (ur.), *Jezsuita Történeti Évkönyv*, Budapest, 1940-1942; *Necrologium SJ 1910-1987*, Bécs, 1987; Knézy Gergely, u: *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002; Manréza u: *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002.

S. Beretić

KNEZI, Josip – Vasa (Vinkovci, 7. IV. 1935. – Beograd, 5. IX. 2003.), gimnastičar, pedagog tjelesnoga odgoja, društveno-sportski djelatnik. Sin Mihajla, željezničara, i majke Marije, rođ. Pechloch, kućanice. Osnovnu školu, srednju ekonomsku školu te automehaničarski zanat završio je u Somboru. Kao vrstan gimnastičar i sportaš, upisuje se na studij na Državnom institutu za fiskulturu (DIF) u Beogradu 1956. Gimnastička vrsta fakulteta, čiji je bio član, bila je prvak Srbije u gimnastici 1957. ekipno, a on i pojedinačno. Diplomirao je 1960. i zaposlio se u Srednjoj poljoprivrednoj školi u Somboru kao profesor tjelesnoga odgoja. U Međuopćinski prosvjetno-pedagoški zavod prelazi 1966. i radi kao prosvjetni savjetnik. Sudionik je i organizator akcija SIZ-a za zaštitu djece u Somboru (ljetovanja djece na Jadranu, zimovanja i skijanja u Kranjskoj gori i Pamporovu, Bugarska, škola u prirodi u Monoštoru). Bio je član Organizacijskoga odbora Sportske olimpijade školske omladine Vojvodine (SOŠOV) od 1970. Jedan je od pokretača akcije obuke neplivača *Naučimo plivati* 1985., kojom su obuhvaćeni svi učenici drugoga razreda osnovne škole, a koja je potkraj 1980-ih službeno proglašena kao najbolje orga-

nizirana u Jugoslaviji. Dobitnik je *Zlatne značke* Saveza pedagoga fizičke kulture Jugoslavije.

Izvor: Kazivanje Tereze Knezi i Marka Patarčića iz Sombora.

Lit.: D. Kolundžija, *Leksikon somborskog sporta*, Sombor, 1990.

Z. Čota

KNEZI, Petar (Lemeš, 2. I. 1859. – Doroslovo, 18. I. 1929.), svećenik, književnik. Sin je Stipana Knezija i Agate, rođ. Kaić. U kalačkom sjemeništu završio je gimnaziju i bogosloviju. Za svećenika je zaređen 1883. Bio je kapelan u Bikiću 1883.-85., Dušniku 1885.-86., Beregu 1886., u župi sv. Jurja u Subotici 1886.-90. (upravitelj župe 1889.), Aljmašu 1890.-93., Santovu 1893., Sonti 1893.-96., Novom Sadu 1896.-1902. i u župi sv. Terezije u Subotici 1902.-06. te župnik u Doroslovu od 1906. do smrti.

Jednu novelu o salašarskom životu Bunjevaca prožetu etnografskim zapisima objavio je u somborskom listu *Bunjevac* 1882. (31. III. i 7. IV.). U njoj, među ostalim, opisuje brigu domaćina da ne propadnu bunjevački salaši zbog mađarizacije i nemara naroda prema prosvjeti: »...jer kako nam sadašnje okolnosti prorokuju, može bit, da čedu naši potomci samo iz pismenih spomena kadgod doznat, da su Bunjevci i Šokci kadgod i salaša imali da su se na ovoj slavnoj zemlji kadgod veselo i blaženo osiđali«. U *Nevenu* je u opisao bunjevačke božićne običaje tumačeći njihovo vjersko značenje (*Božićna razmišljanja*, br. 12/1892.).

Izvor: Curriculum vitae sacerdotum, Arhiva Subotičke biskupije.

Lit.: A. Lakatos (ur.), *A Kalocsa-Bácsi főegyház-megye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa, 2002; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

M. Štefković i S. Bačić

KNEZI, Stipan – Šimeta (Sombor, 26. XII. 1950. – Sombor, 16. XI. 1997.), društveni i politički djelatnik. Bio je jedino dijete u obitelji Grge i Ilonke, rođ. Litvai,

u kojoj se njegovala ljubav prema knjizi. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, gimnaziju u Vukovaru, a diplomirao je na grupi za južnoslavensku književnost na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Nekoliko godina radio je kao nastavnik u osnovnim školama, no kako nije mogao dobiti posao profesora književnosti, odlučio je živjeti od poljodjelstva.

Stipan Knezi

Društveno je angažiran u Lemešu te je u više mandata bio predsjednik mjesne zajednice. Znatno je pridonio razvoju komunalne infrastrukture u naselju (javna rasvjeta, uređenje tržnice, telefonske mreže). Član je Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini od njegova osnutka 1990., predsjednik mjesne organizacije u Lemešu, a od 1994. član je Predsjedništva. Kao kandidat DSHV-a dva je puta biran za vijećnika u Skupštinu općine Sombor – 1992. (izabran u prvom krugu) i 1996. U oba mandata bio je jedini vijećnik DSHV-a u somborskoj općini. Kratko vrijeme bio je i član Uređivačkoga savjeta *Glasa ravnice*, glasila DSHV-a (1996.). Životna mu je želja biti profesorom hrvatskog jezika i književnosti u somborskoj Gimnaziji, što se nije ostvarilo. Za života je stvorio vrijednu knjižnicu. God. 2001. u Lemešu je osnovano Hrvatsko kulturno-umjetničko društvo *Stipan Knezi Šimeta*, no nakon nekoliko godina rada prestalo je postojati.

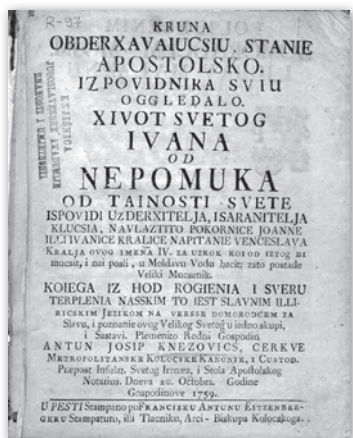
Pokopan je na groblju u Lemešu.

Lit.: *Glas ravnice*, 18, 39, 50, 84, Subotica, 1992, 1994, 1995, 1997; *Hrvatska riječ*, 58, Subotica, 12. III. 2004.

T. Žigmanov

KNEZOVIĆ, Antun (Knezevich, Knezovich, Knesovich, Černović, Czernovich, Antun Josip), (? – Kalača, ?, 1764.), svećenik, književnik. Rođen u bunjevačkoj plemićkoj obitelji, do 1748. nosio je majčino prezime Černović. Među prvim je pitomcima kalačkog bogoslovnoga sjemeništa. Bio je prvi župnik u Gari 1735., a peti po redu župnik u Novom Sadu 1738. Naslovom prepozita od sv. Ireneja odlikovan je 1747. God. 1748. postao je začasni, a 1752. kanonik kantor Kalačko-bačkog prvostolnoga kaptola. Obnašao je dužnost bilježnika nadbiskupskog ordinarijata u Kalači.

Prvi je hrvatski pjesnik u ugarskom Podunavlju. Pjesme su mu nabožnoga karaktera. Autor je molitvenika s pjesmama *Put nebeski* (1746.), koji je bio raširen među pukom te je doživio nekoliko izdanja, a filološki ga je svojedobno obradio i Tomo Maretić. Pisao je, većinom u dvanaestercima, i hagiografske spjevove *Život svetog Ivana od Nepomuka* (1759., u knjizi je tiskano i omanje djelo *Verssi od himbenog i laxlivog svita*), *Život svete Genuveve* (1761.) i *Život svete Olive* (1761.) Utemeljeni su na srednjovjekovnim poetičkim načelima stihovanih legenda.

A. J. Knežević, *Život sv. Ivana od Nepomuka*, Pešta, 1759.

Neobjavljeni su mu ostali prijevodi knjižica svećenika Friedericha Herleta s njemačkoga na »slavni slovinski ilirički jezik« (*Lilian i Ljubica plemenitog mirisa*, 1754., 1754.²; *Lilian od Nebesa i Liparuži-*

ca, 1760., *Život svete Marte*), koji se nalaze u sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti. U rukopisu su mu ostala i razmatranja za duhovne vježbe *Knjižica duovnog razgovora te Život sviu sveti*.

Djela: *Duhovno nemoise zaboraviti od mene illiti Knjxica molitvena koiasa zove Put nebeski*, Budim, 1746 (1758², 1772³, popravljeno izdanje 1818⁴, 1845⁵); *Kruna obderxavaiucsiu stanje apostolsko izpovidnika sviu ogledalo, Život svetog Ivana od Nepomuka*, Pesta, 1759; *Xivot Olive kchierie Juli-ana Cesara Rimsko(ga)*, Kalacsa, 1761; *Xivot svete Genuveve rodite hercegovice od Brabant*, Pesta, 1761.

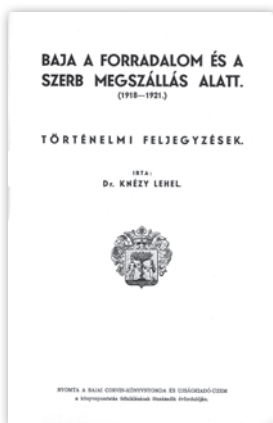
Lit.: *Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Reg. Scient. Universitatis Budapestinensis*, II/2, Budapestini, 1889; G. Petrik (ur.), *Magyarország bibliográphiája* 1712-1860, 2, Budapest, 1890; J. Szinyei, *Magyar írók élete és munkái*, 6, Budapest, 1899; K. Bunić [I. Kujundžić], *Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Subotica, 1946; A. Lakatos, *A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára*, Kalocsa, 1998; *Magyar Katolikus Lexikon*, 7, Budapest, 2002; I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története*, 2, Kalocsa, 2003; *Hrvatski biografski leksikon*, 7, Zagreb, 2009; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

S. Beretić

KNÉZY, Lehel (Sombor, 16. VIII. 1877. – Balatonújhely, 1945.), odvjetnik, novinski urednik. Sin je Brune Knezyja i Julie, rođ. Juhász. Otac je geometra Pála. Školovao se u Somboru, Novom Sadu i Baji, pravo je studirao u Budimpešti, gdje je nakon završetka studija položio odvjetnički ispit. Prije izbivanja Prvoga svjetskoga rata bio je odvjetnik u Odžacima i živio je intenzivnim društvenim životom. Nakon tri i pol godine služenja vojnoga roka, nastanio se u Baji 1920. Poslije povlačenja srpske vojske, ponovno obavlja odvjetničku praksu. Bio je član gradskih pravosudnih tijela, počasni županijski državni odvjetnik, predsjednik i član brojnih udruga i društava. Uređivao je listove *Bácskai Gazdák Lapja*, *Független Magyarország*, *Baja-Bácska* i *Bajai közlöny*. Nakon dvadesetogodišnjega istraživanja i prikupljanja arhivske i muzejske građe te od pojedinih činovnika pribavljenih isprava i rukopisa, dovršio je 1940. svoje djelo o povijesti srpske vlasti u Baji 14. XI. 1918. – 21. VIII. 1921. pod naslovom *Baja a for-*

radalom és a szerb megszállás alatt (1918-1921), koja je do danas relevantna građa za izučavanje toga povijesnoga razdoblja.

Riječ je o razdoblju kada su postrojbe Kraljevine Srbije izbile na demarkacijsku crtu Barcs – Pečuh – Baja – Tisa – Moriš – Muras Oşorhei – Bistrica – Szamos, koju je 1918. utvrdio zapovjednik solunskoga bojišta francuski general Franchet D'Esperey, te su, među ostalim, pod okupacijom držale i Baju. Knjiga sadržava niz pojedinosti nepoznatih nemadžarskomu čitateljstvu o tom vremenu promatranih iz mađarske vizure te osvjetljuje razloge neraspoloženja bajskega pučanstva prema jugoslavenskoj vlasti. U tom je razdoblju srbijanska vojska

L. Knézy, *Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt (1918-1921) : Történelmi feljegyzések.*, Baja [1940]

preuzela javne zgrade, vodila javnu upravu, ubirala poreze i koristila se gradskom imovinom. Telefonske veze i teretni promet s Budimpeštom prekinuti su 17. XI. 1918., a dio pučanstva izbjegao je na mađarsku stranu demarkacijske crte. Zatečeni gradonačelnik bio je promadžarski orijentirani dr. Franjo Vojnić Zelić, koji se, nakon glasila o postojanju popisa osoba kojima prijeti opasnost da budu ubijene, s obitelji povukao u franjevački samostan, a već idućega dana vojnici su ga tražili te je poslije deportiran u Valjevo. Kada je Narodna uprava u Novom Sadu ukinuta, 24. III. 1919. gradski su činovnici trebali prisegnuti beogradskoj vladi, što većina nije bila voljna učiniti, pa su se memorandumom

obratili novom gradonačelniku Vasi Dolinki. Službenicima koji su odbili prisegnuti vlasti nisu isplaćivale plaću, ali su im pomogli dobrostojeći promadžarski orijentirani građani, koji su utemeljili fundaciju za njihovu pomoć, a budimpeštanske su im vlasti u potaji preko demarkacijske crte prenijele novac za plaće. Srpska je vojska 12. VII. 1919. u prigodi rođendana kralja Petra zapovjedila da se na svakoj kući u Baji izvjesje zastave Kraljevine SHS te da se osvijetle prozori, a mještani koji tomu nisu udovoljili snosili su posljedice. Kada je policijska je uprava 14. VIII. 1919. zapovjedila da se do 15. IX. 1919. svi mađarski natpisi tvrtki zamijene srpskima te odlučila da srpski postaje službenim jezikom i da će biti otpušten svaki činovnik koji ga u dogledno vrijeme ne nauči, šef željezničke postaje zatražio je 2. II. 1920. od gradskog poglavarstva da mu se u pisanom obliku pošalje srpski naziv grada, na što mu je odgovoreno da je srpski naziv grada Bajanav. God. 1920. već se i gradska bolnica žalila da nedostaje mesa za prehranu bolesnika, a zatim je ponestalo i kruha. Život u gradu postajao je sve teži i takav je ostao do prestanka okupacije. U knjizi se navodi da se uz zvonjavu crkvenih zvona, limenu glazbu vatrogasne postrojbe i uz oduševljenje okupljenih mađarskih mještana na Trgu sv. Stjepana (današnji Trg Svetoga Trojstva), u grad 21. VIII. 1921. svečano vratila mađarska vojska.

Originalna grbovnica i grb plemićke porodice Knezi bili su u posjedu Stipana Knezija Ješkina iz Lemeša do pred kraj Drugoga svjetskoga rata, kada je u strahu od uništenja predana na čuvanje obitelji Lehela Knezija u Budimpešti, u čijem je posjedu ostala do danas.

Djelo: *Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt (1918-1921) : Történelmi feljegyzések*, Baja [1940] (pretisak 2009).

Lit.: Z. Major, A mindennapi élet nehézségei a Monarchia összeomlása és a Szerb megszállás alatt Baján, *Múltbanéző : A Bács-Kiskun megyei levéltár elektronikus folyóirata* (www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/maze-01t-l.html)

L. Heka

KNÉZY, Pál (Odžaci, 17. VI. 1908. – Baja, 12. I. 1978.), inženjer, jedan od utemeljitelja bajske zvjezdarnice. Sin Lehela i Gabrielle, rođ. Frey. Diplomirao je na Tehničkom fakultetu u Budimpešti 1932. Do 1940. državni je geometarski službenik u Budimpešti i Segedinu, a zatim je do 1955., kao zaposlenik Gradskoga tehničkoga odjela u Baji, radio na poslovima niskogradnje i urbanizacije.

Njegov dolazak u Baju iz reda državnih geometara bio je važan događaj u životu grada jer je netom prije toga Državna geometarska služba dovršila detaljnu izmjeru i kartografiranje grada. Njegovo stručno geodetsko znanje i iskustvo bili su od velike pomoći pa su mu odmah povjerali brojne zadaće projektiranja i izvedbe izgradnje te popravaka gradskih prometnica (ulice Munkácsy, Eötvös, Vörösmarty, Gál Péter i Ferenc Liszta, Trg Mátyás király, ceste Szegedi, Szabadság i br. 66, koja vodi do željezničkoga kolodvora), a vrijedan je i njegov prinos u izgradnji kanalizacijskoga odvoda (ulice Kossuth Lajosa i Munkácsy te od Trga Mátyás király do ulice Kölcsey), kao i na sređivanju odvoda oborinskih voda od bare Livade (*madž.* Livoda-pocsolya) i njezina okruženja, što je sve zahtijevalo izniman terenski rad. God. 1945. izgradio je tada najvažniji objekt u gradu – dovod struje iz Komlova (*madž.* Komló, Baranjska županija) preko 45 metara visokih drvenih stupova konstruiranih na obje obale Dunava, kojima je preko rijeke vodičima u dužini od 500 m grad opskrbljivao strujom. Objekt je bio iznimno važan sve dok u ratu srušen most preko Dunava nije izgrađen 1950.

God. 1955. imenovan je voditeljem odjela, a zatim i glavnim inženjerom Uprave za vodoprivredu doline donjega Dunava (*madž.* Alsódunavölgyi Vízügyi Igazgatóság). Tu je dužnost obnašao do umirovljenja 1968. Bio je jedan od osnivača zvjezdarnice u Baji te je 1953. za nju projektirao i uz pomoć mjesnoga optičara Békéija i bravara Imrika izradio prvi instrument – reflektorski optički teleskop. Na temelju jedne fotografije iz američkoga

časopisa *Sky and Telescope* sam je projektirao opservatorij kupolasta oblika u ulici Tóth Kálmán, koji se i danas koristi, a po njegovoj je zamisli izrađeno i više reflektorskih optičkih teleskopa. Začetnik je Bajskih hidrogeodezijskih dana.

Lit.: Zs. Merk, *Nagy András emlékezete*, Baja, 2001; *Magyar Földmérők Arcképcsarnoka*, 3/2008, Budapest; A. Kenjeres (ur.), *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990* (<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/08116.htm>).

L. Heka

KNEŽEVIĆ →Knezi

KNEŽEVIĆ, Lazar (Lazo, Laza) (Senta, 16. III. 1828. – Stari Futog, 23. V. 1882.), učitelj, javni bilježnik, pisac. Osnovnu školu završio u Senti, a nižu gimnaziju u Subotici 1843. Isprva je bio učitelj u baranjskim selima Viljan (*madž.* Villány, *srp.* Vilanj) i Kneževi Vinogradi (*madž.* Hercegszöllös). Tijekom revolucije 1848. u Somboru je kao dragovoljac stupio u srpske postrojbe, a u borbama je stekao čin lajtnanta (potporučnika). Služio je u Prvom bačkom dobrovoljačkom bataljonu, a kada je on 1850. ukinut, bio je bilježnik u Despotovu (*madž.* Úriszentiván, prije Úrszentiván), a od 1861. u Starom Futogu. Pisao je šaljive i satirične pjesme, pripovijetke, anegdote i dosjetke te povijesno-etnografske i geografske članke, koje je objavljivao u srpskim listovima i časopisima (*Komarac*, *Zmaj*, *Žiža*, *Orao*, *Starmali*, *Javor*). Više godina biran je za dopredsjednika općine Futog, a 1881. i za predsjednika. Bio je član Matice srpske iz Novoga Sada.

Kao jedan od nekoliko Srba sudionika preporodnih gibanja južnougarskih Hrvata, surađivao je u Antunovićevim *Bunjevačkim i šokačkim novinama* i *Bunjevačkoj i šokačkoj vili* 1870.-74., a s njime se i poslije dopisivao. Kada je Matica srpska, u vrijeme dok je tajnik bio Antonije Hadžić, raspisala nagradu za djelo o Bunjevcima, prvi je njezin dobitnik (1878.), a nagrađena rasprava *O Bunjevcima* objavljena je u *Letopisu Matice srpske* 1881. (knjiga 128, str. 102-118). (Nakon njega nagradu je za

raspravu istoga naslova dobio Ivan Ivanić (1893.). U njoj je pretežito opisao bunjevačke običaje i nošnju, dok za bunjevačko ime drži da najvjerojatnije potječe od naziva rijeke Bune. Zaključuje kako osim običaja koje je opisao »narod bunjevački drugih nema, i tako Bunjevac je sa svim Srbinu ravan. Kako igre tako i pesme su čisto srpske.«

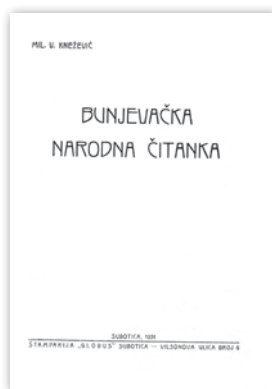
Lit.: M. Evetović, *Život i rad biskupa Ivana Antunovića narodnog preporoditelja*, Subotica, 1935; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; *Srpski biografski rečnik*, 5, Novi Sad, 2011.

S. Bačić

KNEŽEVIĆ, Milivoje (Kragujevac, 19. XI. 1899. – Kragujevac, 13. VII. 1973.), profesor književnosti i jezika, pisac, sakupljač narodnih pjesama, esejist, folklorist. U rodnom mjestu završio je osnovnu školu i četiri razreda gimnazije. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata kao dobrovoljac sa srpskom vojskom 1915. povlači se preko Albanije na Krf, nakon čega je upućen u Francusku, gdje nastavlja školovanje. Nakon povratka iz Francuske nastavlja studij i diplomira jugoslavensku književnost i srpsko-hrvatski jezik na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Službovanje je započeo 1923. u Subotici kao gimnazijski profesor, gdje ostaje do 1933. Tada postaje ravnatelj gimnazije u Senti, a od 1939. profesor je u gimnaziji u Beogradu. Sudjeluje u obrani Jugoslavije 1941., zarobljen je u Herceg-Novom te je Drugi svjetski rat proveo u talijanskom i njemačkom zarobljeništvu. Nakon povratka u Beograd radi u Biblioteci Pravnoga fakulteta, zatim u Institutu za srpski jezik Srpske akademije znanosti i umjetnosti do 1962., od kada kao umirovljenik živi do smrti u Kragujevcu.

Autor je više knjiga pjesama, drama i rasprava, osobito iz narodne književnosti, a uredio je i priredio više posebnih publikacija (*Vojvodina i Srbija*, Subotica, 1926., pretisak iz *Književnog severa*, 6-8/1926; *Ivan Antunović : (iz pisama Iliji Okrugiću-Sremcu)*, Subotica, 1930., pretisak iz *Književnog severa*, 7-10/1930, i dr.). Za Bunjevece su najvažnije njegove knjige *Bunje-*

vačke narodne pesme : Kraljičke (Subotica, 1930.), *Ivan Antunović : Život i delo* (Novi Sad, 1935., pretisak članka »Ivan Antunović«, *Letopis Matice srpske*, 1/1935), za koju je 1933. dobio nagradu Bunjevačke prosvetne matice, te *Bunjevačke narodne pripovetke* (Subotica, 1939.), koje je prikupio i objavio skupa s Balintom Vujkovom. Objavio je još i članke »Biskup Ivan Antunović i preporod bačkih Bunjevaca« (*Soko na Jadranu*, Split, 5-6/1936) i »Biskup Ivan Antunović preporoditelj bačkih Bunjevaca« (*Glasnik jugoslovenskog profesorskog društva*, Beograd, 11-12/1938).

M. Knežević, *Bunjevačka narodna čitanka*, Subotica, 1931.

Njegovo djelovanje u Subotici ostavilo je izniman trag na književnost bačkih Bunjevaca. Kao profesor subotičke gimnazije, pokrenuo je i uređivao mjesečni časopis *Književni sever* (1925.-35.). U njemu je, među ostalim, obrađivana i bunjevačka književnost. Najvažniji su tematski brojevi *O Bunjevcima* (3-4/1927 i 7-10/1930), posvećeni bunjevačkoj povijesti, etnografiji i književnosti, te *Bunjevačka narodna čitanka* (7-9/1931) o bunjevačkim književnicima, koji su tiskani i kao posebne knjige.

Kao profesor te pisac i urednik snažno je utjecao na formiranje nekoliko generacija pisaca u Subotici, među njima i Balinta Vujkova. Posebnu pozornost posvetio je objavljivanju njihovih prvih literarnih pokušaja. U temama o prošlosti Bunjevaca želio je pružiti »za naučna ispitivanja Bunjevaca što više građe«, ali su priloge pisali ponaj-

više srpski autori, najčešće profesori subotičkoga Pravnoga fakulteta i beogradskoga sveučilišta, uz rijetke unitarno orijentirane Hrvate (Ivo Milić) i Bunjevce (Mijo Mandić, Kata Prčić, Lazar Stipić), koji su bunjevačku povijest nastojali vezati isključivo uz srpsku. Osobito se bavio bunjevačkom narodnom književnošću, ali je i taj dio baštine obradio na srpskom jeziku, napose običaj »kraljica«.

Važniji pseudonimi: * Albert Courbier, Branko Josić, Dragomir Prokić, Dž., Mil. Ilovac, Kosta Milivojević, M., M. V. K., Mi, Miladin Pantelić, Milan Ilić, Milo Borić, Nikola Todorović, R., R.R., Spektator, Stanko Jelić, Veco Dulić, X. Y.

Lit.: B. Vujkov, Fragmenti o liku Milivoja V. Kneževića; M. Nikolić, Milivoje V. Knežević (1899-1973), *Rukovet*, 2/1986, Subotica; *Leksikon pisaca Jugoslavije*, 3, Novi Sad, 1987; M. Cindori (ur.) *Književni sever (1925-1935) : Zbornik radova*, Novi Sad, 1999; *Srpski biografski rečnik*, 5, Novi Sad, 2011.

K. Čeliković

KNJIŽEVNA STRANA HRVATSKE RIJEČI, kulturni prilog lista *Hrvatska riječ*. Izašao je u sklopu paginacije lista u svega nekoliko brojeva lista 1953. Prvi se put pojavio u br. 11 od 13. ožujka, a izašao je još u br. 14, 16, 18, 23 te posljednji u br. 33 od 14. kolovoza iste godine. Nakon toga literarni i likovni radovi nisu posebno izdvajani, nego dopunjuju ostale dijelove lista kao tekstovi, odnosno ilustracije.

Nastao je kao rezultat nezadovoljstva tadašnjim razvojem kulturnoga života u Subotici, koji se početkom 1950-ih veoma

brzo razvijao kako po opsegu i kvantiteti, tako i po kvaliteti i obliku kulturne djelatnosti, pa su mnoge institucije bilježile uspjehe (Narodno kazalište, Muzička škola, Subotička filharmonija, Gradski muzej, Gradska knjižnica, Narodno sveučilište, kulturno-umjetnička društva). Međutim, istodobno su neki oblici umjetničke djelatnosti bili zapostavljeni (Likovna i literarna sekcija Saveza kulturno-prosvjetnih društava) pa je tek potkraj 1952. otvoren Dom likovnih umjetnika, koji osim salona otvara i atelijere za nesmetani rad subotičkim slikarima i kiparima. Usporedo s njim formirana je i literarna sekcija zvana *Proleter* s nekoliko mladih nadarenih književnika i članova uredništva *Hrvatske riječi* na čelu s Josipom Kujundžićem i Stipanom Marušićem. Oni su u listu pokrenuli *Književnu stranu* u želji da otvore mogućnost umjetnicima da objavljuju svoje radove. Najvažniji suradnici bili su književnici Ante Jakšić, Josip Kiš, Jakov Kopilović, Lazar Merković, Jovan Narančić, Josip Klarski, Jakov Orčić, Joka Stojan, Balint Vujkov i Blaško Vojnić Hajduk, dok su autori objavljenih likovnih radova Ivan Tikvicki, Marko Vuković, Gustav Matković, Milivoj Dejanović i dr. Primjerci lista *Hrvatska riječ* čuvaju se u Gradskoj knjižnici u Subotici.

E. Bažant

KNJIŽEVNA REVIJA, časopis za književnost i kulturu osječkoga Ogranka Matice hrvatske. Izravni je nasljednik časopisa *Revija : časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, utemeljenoga 1961. u

Književna strana *Hrvatske riječi*, *Hrvatska riječ*, br. 16, Subotica, 1953.

Osijeku. Ideja o pokretanju časopisa nastala je u krugu osječkih kulturnih djelatnika, koji su zaslužni i za utemeljenje Pododbora Matice hrvatske početkom 1960-ih. On je do 1966. bio *Revijin* nakladnik, zatim je izdaje Matica hrvatska Osijek 1967.-71., Centar za kulturu i umjetnost Narodnoga (Radničkoga) sveučilišta *Božidar Maslarić* Osijek 1972.-74., Izdavački centar *Revija* Radničkoga sveučilišta *Božidar Maslarić* Osijek 1975.-90, od 1991. Izdavački centar Otvorenoga sveučilišta Osijek. Tada je časopis preimenovan u *Književnu reviju*, koju od 1993. izdaje Matica hrvatska – Ogranak Osijek. Najvažniji glavni i odgovorni urednici bili su Milivoj Polić, Ive Mažuran, Branko Božić, Dejan Rebić, Drago Hedl i Josip Cvenić. Trenutačno je urednik Ivan Trojan.

Obrazloženje potrebe osnivanja književnoga časopisa, koji će pokrenuti, okupiti i usmjeriti nositelje kulturnih zbivanja u slavonsko-baranjskoj regiji, djelo je Milivoja Polića, glavnoga urednika prvoga broja *Revije*. Odgovorni urednik bio je Branko Božić, a u uredničkom odboru prvoga broja bili su Ivo Bogner, Vojislav Pelajić, Slobodan Kovačević, Nada Pivac, Ive Mažuran, Nada Murat, Dragutin Savin, Stjepan Brlošić, Stanka Pavuna, Pavle Blažek, Ljubomir Stanojević, Franjo Hegeduš i Geza Stantić. Regionalnu usmjerenost prvih brojeva časopis brzo napušta te postaje relevantnim na području bivše Jugoslavije i objavljuje autore iz različitih sredina i različitih tematskih preokupacija. U fokusu mu je interesa od utemeljenja književnost pa su do danas na više od 40.000 stranica (*Književne*) *Revije* objavljeni raznovrsni književni prilozi, izvorni i u prijevodu, književnoteorijski članci, eseji, kritike i uredničke bilješke.

Uz tematske brojeve o semiotici (pr. C. Milanja), naratologiji (pr. V. Biti), suvremenoj teoriji književnosti (pr. M. Velčić) te pojedine brojeve s pregledima i izborima iz suvremene strane književnosti, od posebne je važnosti temat posvećen *Romanu u književnosti Hrvata u Vojvodini*, objavljen

u br. 3-4/2008. Iako su se i prije u časopisu pojavljivali pojedinačni tekstovi hrvatskih autora iz Vojvodine, poput Jasne Melvinger (»Sve što diše«, 5/1963), Geze Kikića (»Poetskim stazama Ive Andrića«, 6/1972) ili Petka Vojnića Purčara (»Nastupi Janje Stipić«, 2/1978; »Radyeva kuća«,

Književna revija, br. 3-4/2008, Osijek

4/1978; »Ključanice«, 2/1980; »Zimski vlak«, 2/1981; »Vrt ljubavnika«, 6/1983; »Antilegende«, 1/1985), pregledom proznoga stvaralaštva vojvođanskih Hrvata časopis potvrđuje nakanu da u novom ti-sućljeću, sukladno temeljnim odrednicama kulturne europeizacije, koja svoje nade polaže ponajprije u jačanje regionalnosti svakoga nacionalnog prostora, nastoji pridonijeti policentričnosti hrvatske kulture, zauzimajući se za protočnost mišljenja, raznolikost, za otkrivanje autentičnih vrijednosti regionalnoga, a uz pomoć njega i nacionalnoga kulturnoga identiteta, uvažava prisutnost različitih naraštaja te potiče književno i znanstveno stvaralaštvo slavonske regije u doticajima s regionalnim partnerima iz Pečuha (Mađarska), Novoga Sada (Vojvodina) i Tuzle (BiH), ali ne podilazeći provincijskim zahtjevnostima. Broj posvećen proznom stvaralaštvu vojvođanskih Hrvata, koji je priredio Milovan Miković, zajedno s izborom poetskih tekstova Hrvata u Mađarskoj, usmjerava pozornost uredništva na istraživanja kulturnih aktivnosti u regijama susjednih zemalja u kojima obitavaju pripadnici hrvatske nacionalnosti, obuhvaća fragmente proznih

tekstova 20 hrvatskih autora koji su svojim životom i(li) radom (bili) vezani uz Vojvodinu: Ivan Antunović, Petar Pekić, Josip Kulundžić, Marica Vujković, Ante Jakšić, Josip Pašić, Marko Čović, Lazar Merković, Josip Klarski, Tomislav Ketig, Petko Vojnić Purčar, Jasna Melvinger, Milivoj Prčić, Vojislav Sekelj, Lazar Francišković, Franja Petrinić, Vladimir Bošnjak, Zvonko Sarić, Dražen Prčić i Željka Zelić. Od 50. godišta redoviti je suradnik Tomislav Žigmanov, koji upoznaje s recentnim stanjem hrvatske kulturne zajednice iz Vojvodine.

Lit.: D. Rebić, Umjesto predgovora; Ž. Bosanac, Bibliografski prikaz časopisa »Revija« (godišta I-XXV), u: *Revija : Bibliografija I-XXV (1961-1985)*, 7-8/1989, Osijek; V. Brešić, Osječka književna periodika, *Zbornik Književni Osijek*, Osijek, 1996; V. Brešić, Od »Jeke« do »Alepha«. Osječki književni časopisi, u: V. Brešić, *Slavonska književnost i novi regionalizam*, Osijek, 2004.

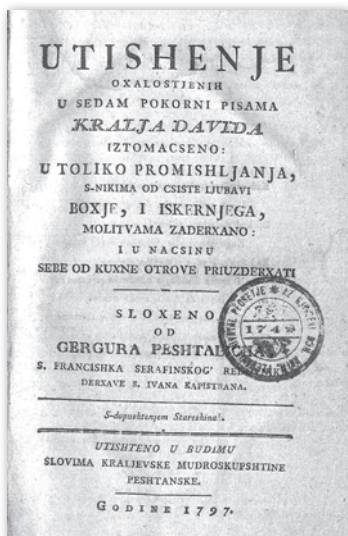
I. Trojan

KNJIŽEVNI JEZIK, strukturno razrađen jezični varijetet s tradicijom pismenosti i ujednačenom aktualnom uporabom, prilagođen za formalnu usmenu i pisanu komunikaciju u višim kulturnim funkcijama (npr. književnost, školstvo, znanost, državna uprava, mediji i dr.). Termin *književni jezik* uobičajen je u mnogim europskim kontinentalnim lingvističkim tradicijama (*fran.* langue littéraire, *njem.* Schriftsprache, *češ.* spisovný jazyk, *madž.* irodalmi nyelv), a svojom motivacijom u prvi plan stavlja vezanost jezičnoga varijeteta na koji upućuje uz naslijeđe pismenosti – i hrvatska je inačica termina, uostalom, nastala u vrijeme kad imenica *književnost* nije označivala samo fikcionalne tekstove, nego pismenost u najširem smislu riječi. Od 1970-ih u istom se značenju sve češće rabi termin anglosaske provenijencije *standardni jezik* (*eng.* standard language), u kojem težište nije na tradiciji pismenosti, nego na normiranosti jezičnih sredstava i ujednačenosti uporabe. Proces terminološke zamjene u različitim se nacionalnim tradicijama zbiva različitom brzinom i na različite načine, a u jezikoslovnoj je kroatistici gotovo potpuno završen te je uporaba naziva *stan-*

dardni jezik u njoj danas dominantna. Usporedno s tim, i termin *književni jezik* neki hrvatski jezikoslovci sve češće shvaćaju u užem značenju kao jezik književnosti, tj. kao terminološku oznaku beletrističkoga funkcionalnoga stila. Takva uporaba predstavlja znatni otklon od dosadašnje hrvatske filološke misli, ali i od šire europske kontinentalne tradicije, pa zato i nije općeprihvaćena. Osim toga, termin *standardni jezik* nije primjeren za povijesna razdoblja u kojima je jezična normiranost prije implicitna i spontana nego eksplicitna i organizirana, pa se termin *književni jezik* u vezi s njima i dalje rabi u svojem tradicionalnom značenju.

U hrvatskoj kulturnoj povijesti ulogu književnoga jezika imali su strani varijeteti (staroslavenski, latinski, talijanski, njemački, mađarski) te domaći varijeteti različitih narječnih osnovica, na kojima su se razvile vitalne i ugledne književne tradicije (čakavski, kajkavski, novoštokavski, ješkavski, novoštokavski, ikavski). Postojanje jednoga hrvatskoga književnoga jezika dugo nije bilo nešto što se samo po sebi razumjelo i njegov je nastanak rezultat postupne jezične (ali i kulturne i političke) konvergencije većega broja manjih zajednica, koje su još u ranom novovjekovlju imale umnogome samosvojan jezični, kulturni i politički identitet. Ti su procesi bili isprekidani i složeni, pri čemu su se u njima mijenjale i narječna osnovica iz koje je trebao izrasti zajednički književni jezik i granice do kojih se trebao prostirati. I nakon što je jedinstven hrvatski književni jezik tijekom XIX. st. ustaljen, narječna je raznolikost u Hrvata ostala očuvana, a dijalekti i sociolekti u pojedinim sredinama do danas uživaju stanoviti društveni ugled. Zbog toga je u hrvatskoj jezičnoj zajednici raširena svijest o tom da se književni jezik i jezik svakodnevne spontane komunikacije jasno razlikuju te da je gotovo svaki govornik hrvatskoga na neki način dvojezičan: u obitelji usvaja svoj mjesni govor, a poslije – s izlaganjem medijima i školi – i književni (tj. standardni) jezik.

Hrvati u ugarskom Podunavlju bili su na margini procesa u kojima se oblikovala moderna hrvatska kultura te razvijao i širio moderni hrvatski književni jezik. Dok je u XVII. i XVIII. st. njihova kulturna elita još sudjelovala u franjevačkoj pismenosti na novoštokavskoj ikavici, kulturne i jezične veze s Hrvatima iz drugih krajeva znatno

G. Peštalić, *Utišenje ožalošćenih*, Budim, 1797.

su oslabjele nakon što je težište hrvatskoga kulturnoga života pomaknuto na sjeverozapad, a ikavica kao dominantan jezik pismenosti zamijenjena jekavicom. Ponovnom približavanju težit će Ivan Antunović u 1870-ima, ali njegova će nastojanja imati samo ograničen odjek. Neki ugarski Bunjevci i Šokci nastavljaju pisati ikavicom, dok drugi prihvaćaju mađarski kao vlastit književni jezik. Nakon stvaranja južnoslavenske države hrvatskomu književnomu jeziku među Hrvatima u Bačkoj konkurira i srpski. Skupa s jezičnim utjecajem srpskoga, opaža se i utjecaj srpske lingvističke kulture. Moderni srpski književni jezik niknuo je, naime, sredinom XIX. st. iz govorenoga jezika, uz potpuno odbacivanje dotadašnje tradicije srpske pismenosti, te tada u srpskoj kulturnoj sredini prestaje podvojenost književnoga i svakodnevnoga govornoga jezika, koja je u Hrvata do danas izražena. Pod utjecajem ideologije »piši

kao što govoriš« bački Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima danas nastoje izgraditi samostalni bunjevački jezik, odbacujući vlastito naslijeđe sudjelovanja u nadregionalnim tradicijama pismenosti južnoslavenskih katolika.

Lit.: R. Katičić, O književnom jeziku, u: *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb, 1986; J. Buljovčić, *Filološki ogledi*, Subotica, 1996; Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 2002; R. Katičić, O standardnom i književnom jeziku, *Jezičnik*, 56, Zagreb, 2009.

P. Vuković

KNJIŽEVNI KLUB MIROLJUB, neformalna organizacija hrvatskih književnika iz Subotice. Nastao je u okviru Katoličkoga instituta za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* u Subotici, kad je u vrijeme njegova osnivanja 1990. pjesnik Jakov Kopilović u ime neformalnoga Kluba hrvatskih književnika u Bačkoj, koji je nosio ime *Miroljub*, zamolio za prijam u sastav Instituta.

Kao poseban odjel Instituta, Klub je tijekom prvoga desetljeća postojanja priređivao književne večeri, u početku unutar crkvenih prostorija, najčešće u sjemeništu *Paulinum*, a zatim i u KUD-u *Bunjevačko kolo*, Gradskoj knjižnici, Katoličkom krugu i dr. Najveći doprinos imao je priređujući u okviru dužijance književne večeri i znanstvene skupove posvećene hrvatskim književnim i drugim istaknutim kulturnim djelatnicima (Josip Andrić, Ante Evetović Miroljub, Ivan Prčić, Aleksa Kokić, Antun Gustav Matoš, Balint Vujkov, Blaško Rajić, Lajčo Budanović, Albe Vidaković, Ante Sekulić...), na što su se svele posljednje godine njegova rada. Prestao je djelovati u prvoj polovici 2000-ih godina.

Prvih je godina pročelnik kluba bio Bela Gabrić, a poslije njega Jašo Šimić.

Lit.: *Subotička Danica : kalendar za 1991.*, Subotica, 1990; *Bačko klasje*, 56, 67, Subotica, 1990, 1992; *Zbornik »Ivan Antunović«*, 1, 4-5, Subotica, 1990, 1994.

K. Čeliković

KNJIŽEVNI PRILOG BAČKOG KLASJA, povremeni književni podlistak vjerskoga časopisa *Bačko klasja*. Po naravi je bio tematski – posvećen predstavljanju književnih opusa, u većini pjesničkih, renomiranih ili manje poznatih književnika iz Bačke te pučkih pjesnikinja. Svaku je knjižicu, uz književne radove, pratila i biografska crtica o autoru iz pera urednika Bele Gabrića. Ukupno je izašlo osam brojeva, pri čemu je numeracija uspostavljena od 4. broja (prva su tri broja nenumerirana). Dinamika izlaska bila je neredovita – prvi je broj izašao 1982., a preostali u razdoblju 1988.-93. Opseg podlistka bio je 16 stranica, a format A5 (za razliku od *Bačkoga klasja*, koje je imalo format A4). Bilo je to jedino književno glasilo u navedenom razdoblju u Bačkoj koje je bilo otvoreno za pisce kršćanskoga svjetonazora i bliske Katoličkoj crkvi.

U prvom prilogu, pod nazivom »Sestrice ravnice : Izabrane pjesme«, objavljene su pjesme pučkih pjesnikinja Ane Balažević, Matije Dulić, Kate Ivanković, Tone Kujundžić, Đule Milodanović, Marge Sti-

Književni prilog *Bačkoga klasja*, br. 3, Subotica, 1988.

pić, Marije Vojnić Purčar, Marije Vujković Lamić (uz br. 21-22 *Bačkoga klasja* od 25. XII. 1982.). Drugi prilog posvećen je mladod pjesnikinji Dominiki Krečak (poslije udanoj Čakić) »Kutak u srcu«, br. 45-46, 3. IV. 1988.), treći Jakovu Kopiloviću (»U brazdi rođen«, br. 47-48, 15. VIII. 1988.), četvrti Anti Sekuliću (»Zov dalekih polja«,

br. 57, lipanj 1990.), peti s. Fides Vidaković (»Pjesmom te slavim, Gospodine«, br. 66, prosinac 1991.), šesti Branku Jegiću (»Jeka sa ravnice«, br. 69, svibanj-lipanj 1992.), sedmi donosi izbor iz preljskih pjesama (»Preljske pisme«, br. 72, listopad, studeni, prosinac 1992.), a posljednji osmi prilog posvećen je pjesništvu Vite Grunčić (»Srce otvoreno za ljude«, br. 74, ožujak-travanj 1993.).

T. Žigmanov i K. Čeliković

KNJIŽEVNI SALON, naziv za književna okupljanja koja je organizirala sekcija za književnost HKUD-a *Bunjevačko kolo* iz Subotice. Nakon osnutka Društva 18. I. 1970. Književni salon, kao najvažniji oblik djelovanja sekcije, otvoren je 25. XI. 1971. Bio je nastavak Književnoga salona koji je Ivan Pančić održavao u svojoj rodnoj kući potkraj 1950-ih i početkom 1960-ih. Kako Društvo nije imalo vlastitih prostorija, pojedine tribine održane su u prostorijama Zanatske komore i *Népköra*. Do političke osude Društva 1972. održano je nekoliko javnih tribina, na kojima su, među ostalim, gostovali Jasna Melvinger, Draško Ređep i Petko Vojnić Purčar.

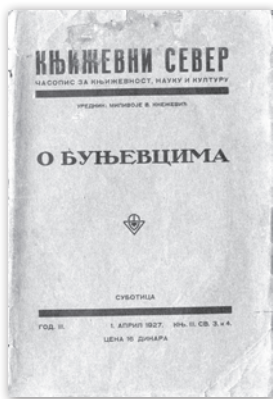
Lit.: B. G[abrić], Osnivanje Hrvatskog kulturno-umjetničkog društva »Bunjevačko kolo« u Subotici, *Subotička Danica Kalendar za 1971. god.*, Subotica, 1970; L. Merković, Književnik Ivan Pančić : Svestrana pjesnička ličnost, *Glasnik Pučke kasine 1878*, 71, Subotica, 2009; L. Merković, Kronologija od 23. do 29. studenoga, *Hrvatska riječ*, 504, Subotica, 23. XI. 2012.

N. Zelić

KNJIŽEVNI SEVER, časopis za književnost, znanost i kulturu. Prvi je književni časopis u Subotici i sjevernoj Bačkoj nakon Prvoga svjetskoga rata. Pokretač i glavni urednik bio je suplent i profesor subotičke gimnazije Milivoje Knežević. Prvi broj pojavio se 1. IV. 1925. u Subotici, gdje je izlazio sve do 1. VI. 1934. Nakon što je glavni urednik postao ravnatelj gimnazije u Senti, tamo se seli i časopis, a posljednji broj izašao je u prosincu 1935. Tiskan je na ćirilici i latinici, na tri tiskarska tabaka. Izlazio je u mjesečnim svescima označi-

vanim brojkama 1-12, koji su sačinjavali godišnje knjige obilježene rimskim brojkama I.-XI. Objavljeno je ukupno 11 knjiga sa 129 svezaka, od kojih 9 dvobroja, 7 trobroja i 4 četverobroja.

Bio je panoramskoga tipa i u njemu su objavljivani raznovrsni prilozi: književno-povijesna, povijesno-geografska, etnografska, pedagoška, pravna, muzikološka građa i literatura, kazališni pregledi, kronološki zapisi, ali i mnoga originalna, umjetnička djela te prijevodi s različitih europskih jezika, čak i s kineskoga i japanskoga. Velika pozornost posvećena je

Književni sever, br. 3-4/1927, Subotica

narodnoj književnosti južnoslavenskih naroda, osobito bunjevačkoj književnosti. Narodna je književnost bila zastupljena u prvom dijelu časopisa, dok su u drugom dijelu objavljivani eseji, ogledi, prikazi o temama izvanliterarnoga karaktera i sl. Kao poseban dodatak 1925.-29. izlazili su »Đački radovi«, u kojima su objavljivani prilogi učeničkih literarnih društva. U časopisu je objavljeno oko 3000 različitih priloga, a stalnih ili povremenih suradnika bilo je oko 600, od kojih je tek desetak iz Subotice, dok su ostali bili iz drugih dijelova zemlje. Glavno uporište imao je u subotičkoj gimnaziji i na subotičkom Pravnom fakultetu, čiji su profesori bili redoviti suradnici. Među suradnicima su bila i najpoznatija književna imena, osobito srpske književnosti (Mladen Leskovac, Desanka Maksimović, Jaša Prodanović i dr.).

Oko časopisa je pokrenuta i nakladnička djelatnost, koja je obuhvaćala tematske sveske (ukupno 17, najčešće kao dvobroji, trobroji ili četverbroji). Tiskani su i kao zasebna izdanja, a velika je pozornost u njima posvećena bunjevačkoj povijesti, književnosti i kulturi. Među njima su izašla tri tematska dvobroja: *O Bunjevcima* (knj. III, sv. 3 i 4, 1927.; knj. VI, sv. 7-10, 1930.) i *Bunjevačka narodna čitanka* (knj. VII, sv. 7-9, 1931.), koji su tiskani i kao zasebne knjige. O bunjevačkim temama najčešće su pisali srpski pisci, pri čemu je najveći broj tekstova, napose o bunjevačkoj književnosti, potpisivao glavni urednik, uglavnom, kao i svoje druge priloge, pod pseudonimima. Zajednička značajka svih tekstova o Bunjevcima jest da se ne promatraju kao dio hrvatskoga naroda, nego kao zasebna etnička skupina.

Iako je časopis imao određenu kulturno-političku ulogu na »severnom kraju naše otadžbine«, koju je ilustrirala njegova unitarna orijentacija i pretežito srpski suradnici, entuzijazam i energičnost Milivoja Kneževića i njegova zainteresiranost za Bunjevce omogućila je suradnju mnogim mladim bunjevačkim autorima (Balint Vujkov, Marica Vujković, Mara Đorđević Malagurski i dr.), koji će poslije imati važnu ulogu u kulturnom, književnom i javnom životu u Subotici i izvan nje. Jedan od rezultata sakupljačkoga rada na bunjevačkoj narodnoj književnosti u *Književnom severu* (Balint Vujkov, Julka Đelmiš, Milivoje Knežević, Blaško Rajić, Kata Prčić, Nikola Ilanković, Ilija Sudarević) bilo je i pokretanje subotičkoga časopisa *Bunjevačko kolo* (1933.-36.) i kasnije plodno književno djelovanje Balinta Vujkova. Usto, objavljenih pedesetak tekstova o Bunjencima, vezanih uz narodnu književnost, podrijetlo i povijest, unatoč svojem ideologijskom okviru, sadržavaju važne podatke od podunavskim Bunjencima. Također su objavljivani i književno-povijesni i etnografski radovi Ante Evetovića Miroljuba, Matije Evetovića, Ambrozije Bože Šarčevića, Pavla Kujundžića, Ljudevita Budanovaća, Ivana Antunovića, Mije Mandića, Lazara

Ćurčića, Kate Prčić, Lazara Stipića, Geze Sekelja, Blaška Rajića, Ive Milića, Julke Delmiš i dr.

Lit.: *Jugoslovenski književni leksikon*, Novi Sad, 1971; T. Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Újvidék, 1979; D. Popov, *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1983; *Rukovet*, 2/1986, Subotica; E. Bažant, N. Bašić Palković, *Književni sever (1925-1935) : Bibliografija*, Novi Sad – Beograd, 1999; *Književni sever (1925-1935) : Zbornik radova*, ur. M. Cindori, Novi Sad, 1999; L. Kovač, *Usmeno blago (Književnog) severa*, Subotica, 2008.

K. Čeliković

KNJIŽEVNO DRUŠTVO ALFA (Književno poduzeće Alfa, Nakladno poduzeće Alfa, Alpha könyvkiadó Vállalat), subotički katolički nakladnik iz 1920-ih godina. Sjedište mu je bilo u Harambašićevoj 7, gdje je bio biskupski računarski ured (danas su to prostorije katedralne župe sv. Terezije). Osim kalendara *Subotička Danica* za godišta 1924.-31., tiskalo je još i tridesetak različitih naslova 1923.-29.: katekizme, crkvene pjesmarice, molitvenike, različite popularne knjižice (o starokatolicima, priče, pripovijesti i pjesme, osobito osam brojeva *Dinarske knjižnice*) te službena izdanja (misali, pravilnici i sl.). Autori izdanja bili su Ivan Beneš, Lajčo Budanović, Musza Makár, Ive Prčić, Blaško Rajić i Ante Vojnić Tunić, a mnoga su anonimna. Najviše je tiskovina izašlo na hrvatskom jeziku, zatim na mađarskom, nekoliko službenih na latinskom te jedno na njemačkom. Dopuštenje za tisak davale su crkvene vlasti, tj. Duhovna oblast (poslije: Bačka duhovna oblast, Bačka biskupija i Duhovna oblast Bačke biskupije). Društvo je zapravo bilo jedan od ureda Bačke apostolske administrature. Naslovi su tiskani u subotičkim tiskarama sv. Antuna, Józsefa Hórvátha, Etelke Rajčić, Andrása Cservika te u Apatinu kod Lotterera.

Logo Književnog društva Alfa

Lit.: G. Kiss, E. Bažant, K. Čeliković, *Subotička bibliografija : Sv. 3 : 1918-1944 : Deo 1 : Monografske publikacije*, Subotica, 2003.

S. Bačić

KNJIŽEVNOST, 1. u širem smislu, intelektualno stvaranje putem pisanih riječi, ukupnost pisanih djela koja imaju trajniju vrijednost, uopće jezično stvaralaštvo; 2. u užem smislu, umjetnost riječi, lijepo uobličavanje riječima, tekst kao umjetnička tvorevina – umjetnička ili lijepa književnost (beletristika). U hrvatskom jeziku korištenje pojma, kao izvedenice od riječi knjiga, ukorijenilo se sredinom XIX. st. kao prijevod tuđice literatura (*lat.* littera: slovo).

Nastala je iz mita istodobno sa znanošću, kao posljedica kritičke svijesti koja je čovjeku ponudila mogućnost razlikovanja istine od privida. Za razliku od znanosti, kao racionalne i pojmovne tvorevine, književnost pretpostavlja slikovnost u izražavanju, rad uobrazilje te umjetničku fikciju, što se ostvaruje putem književnoga jezika, koji nije samo referencijalan prema zbilji, nego i izražajan, budući da prenosi raspoloženje i stav autora, čime se neizravno utječe i na stav čitatelja. U osnovi nastanka književnog djela jest imitacija, podražavanje (*grč.* mimesis) svijeta, ljudi i događaja. Tematika je književnih djela univerzalna i tako razumljiva svima, subjektivna je po umjetničkoj elaboraciji, a sugestivna prema načinu prenošenja i širenja uvida i spoznaja. Kao takva, zauzima posebno mjesto u vrstama umjetnosti. Zbog riječi kao sredstva izražavanja može se prenositi i u druge umjetnosti kao njihov sastavni narativni dio (kazalište, film, glazba, pa čak i slikarstvo i kiparstvo). Osim djela koja su pisana i, obično, imaju autora, uključuje i ona koja nisu nastala u pismu, nego su se prenosila usmenim putem, a poslije su zapisana – riječ je o usmenoj književnosti, čiji je autor nepoznat.

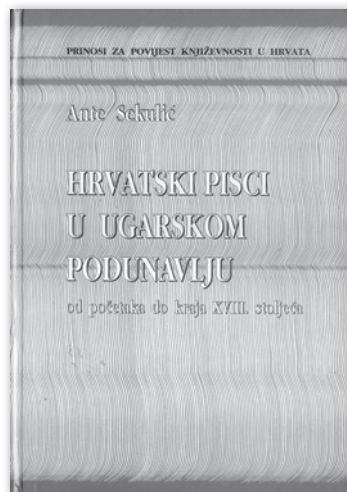
Književno djelo podrazumijeva estetičko-vrijednosnu značajku: jezična tvorevina pripada književnosti ako sadržava određene umjetničke vrijednosti. Odlikuje se kompozicijom (struktura) i lijepim

stilom (forma), a osim poučne svrhe ima i estetički cilj (A. G. Matoš). Dijeli se na književne rodove (lirika – monološko prikazivanje stanja; epika – monološki opis radnje; drama – dijaloški prikaz radnje) i vrste (pjesma, sonet, elegija, proza, roman, pripovijetka, novela, bajka, esej...). Većina književnih rodova i vrsta zastupljena je u književnosti podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca, premda u kvantitativnom smislu dominira pjesništvo. Prema namjeni, može biti za djecu, mlade i odrasle, od čega je među Bunjevcima i Šokcima najmanje prozних djela za djecu i mlade. Prema naravi tematike, književna djela mogu biti nabožna, ratna, pustolovna, ljubavna, socijalna...

U razvrstavanjima radi književno-povijesnih i književno-znanstvenih potreba, osim opće ili svjetske književnosti, u koju ulaze ona djela koja pripadaju svim narodima, ulogu ima i kriterij jezika na kojem se piše ili narod kojemu autor pripada, pa se govori o njemačkoj, ruskoj, engleskoj, mađarskoj, srpskoj, hrvatskoj i drugim književnostima. Promatrano s motrišta hrvatskoga iseljništva i dijaspor, hrvatsku nacionalnu književnost karakterizira tek sporadična integriranost regionalnih hrvatskih književnosti izvan Hrvatske i BiH (među ostalima, i Hrvata iz ugarskoga Podunavlja, danas iz Mađarske i Vojvodine): neznatni su sadržaji u prikazima povijesti hrvatske književnosti, odsutnost kritičke recepcije, isključenost u prostoru nagrađivanja, mali broj objavljenih knjiga u Hrvatskoj, nesuradnja u časopisima, nevidljivost u prostoru javnosti...

U uskoj je vezi s konkretnim društvenim, pa i političkim, kontekstima u kojima nastaje, koji utječu na postanak i narav djela te na razvijenost književnoga sustava (od rješenja naklade i organiziranosti pisaca, preko diseminacije i stručne recepcije književnih sadržaja, pa do valorizacije i nagrađivanja), što se mora imati u vidu pri kasnijim interpretacijama i tumačenjima – društveni kontekst uvelike uvjetuje kako samu narav književnoga života, tako i tematsko-motivska ishodišta te svrhe i izvanknjiževne funkcije djela. Zbog

relativno velikog broja razdoblja s nepovoljnim društvenim uvjetima, književnost se u podunavskih Bunjevaca i Šokaca »mukotrpno rađala i sporo razvijala«, tj. društveni »uvjeti nisu pogodovali razvoju općekulturnog života i ostvarivanja književnih htijenja« (G. Kikić). Nepovoljnom

A. Sekulić, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početaka do kraja XVII. stoljeća*, Zagreb, 1993.

društvenom ambijentu u kojemu je ovaj dio hrvatske književnosti nastajao pridonijeli su i česti veliki diskontinuiteti, zbog čega će imati brojne početke, napose zbog mijenjanja državnih okvira (Austro-Ugarska, nekoliko Jugoslavija, Mađarska, Srbija) ili društvenoga uređenja (ostaci feudalizma, građansko društvo, socijalizam) ili ideologija (liberalizam, nacionalizam, kršćanski konzervativizam, komunizam, samoupravljanje), koji uz to ovdašnjim Hrvatima nerijetko nisu bili naklonjeni. Iz tih razloga nije bilo institucionalnoga okvira za pulsiranje hrvatske književnosti, što je rezultiralo slabim reproduciranjem književne elite, nasilnim prekidima estetskih, umjetničkih i razvojnih tendencija književnoga stvaralaštva, nepostojanjem čitalačke publike, pokidanim vezama s matičnom hrvatskom književnošću, a valorizacija i znanstvena obradba bile su djela pojedinaca, koji su djelovali izvan prikladnih institucija (Matija Evetović, Ante Sekulić, Geza Kikić).

Povijesno promatrano, književnost među Bunjevcima i Šokcima na narodnom jeziku pojavljuje se u prozi. Prvi pisci s kraja XVII. st. i gotovo cijelo XVIII. st. pišu i objavljuju nabožna djela (Mihajlo Radnić, Lovro Bračuljević, Emerik Pavić, Nikola Kesić). Riječ je o evanđelistarima, lekcionarima, molitvenicima, popularnim katekizmima i sličnim djelima religijskih sadržaja, čija je primarna funkcija izvan-književna – vjerska prosvjeta i moralno-etička pouka. Nakon zastoja od 70-ak godina, prozna djela pojavljuju se u vrijeme preporoda Ivana Antunovića. To je vrijeme nastanka i prvoga romana među Bunjevcima i Šokcima (Ivan Antunović, *Odmetnik*) te prvih romantičarskih i poučnih pripovijedaka, koje po temama i strukturama katkad sliče narodnim pripovijetkama (Mijo Mandić, Bariša Matković, Jakov Kujundžić, Ivan Vujić). Suvremenija tematika i naracija pojavit će se nakon Prvoga svjetskoga rata u pripovijetkama (Blaško Rajić, Marko Čović, Mara Malagurska Đorđević, Balint Vujkov) i u romanima (Petar Pekić, Marica Vujković, Ante Jakšić). Druga polovica XX. st. najplodnije je vrijeme za prozu (Lazar Merković, Josip Klarski, Josip Pašić, Stipan Blažetin, Mijo Karagić), no posebno se ističu pripovijetke, novele i romani Petka Vojnića Purčara. Od 1990-ih pojavilo se nekoliko novih prozaista (Milivoj Prčić, Stjepan Beretić, Lazar Francišković, Lazar Novaković, Zvonko Sarić, Tomislav Žigmanov), od kojih je opus Nevena Ušumovića dobio najbolje ocjene kritike.

Pjesništvo se pojavljuje, izuzmu li se opusi pisaca koji su živjeli na prostoru ugarskog Podunavlja prije osmanlijske vladavine i koji su pisali na latinskome (Ivan Česmički), u drugoj polovici XVIII. st. među franjevcima (Emerik Pavić, Grgur Peštalić), koji su svoje epske pjesme pisali na ikavici, podražavajući pjesništvo redovničkoga subrata Andrije Kačića Miošića. Nakon toga, do 1870-ih pjesništvo na narodnom jeziku gotovo ne postoji, a to vrijedi i za druge književne vrste. Iznimke su pjesme Somborca Ivana Nepomuka Ambrozovića. Oživjet će u preporodnim gi-

banjima koja je pokrenuo kalački kanonik Ivan Antunović, uz dominaciju domoljubnih i rodoljubivih tema (Stjepan Vujević, Josip Jukić Manić, Stipan Grgić Krunoslav, Nikola Kujundžić, Ivan Petreš). Najvažnije ime toga zakasnjeloga romantizma jest svećenik Ante Evetović Miroljub, prvi pjesnik koji je stvarao na hrvatskom književnom jeziku. Između dvaju svjetskih ratova, osim ostataka romantizma, pjesništvo se okreće i religijskim, socijalnim i intimističkim temama (Blaško Vojnić Hajduk, Balint Vujkov, Franjo Bašić), gdje je opus svećenika Alekse Kokića ocijenjen najpohvalnije. Nakon Drugoga svjetskoga rata ideologija će ostaviti traga na pjesništvo: s jedne strane slabi ono koje se temelji na zasadama kršćanske slike svijeta (Ante Sekulić, Ante Jakšić), a raste pjesništvo koje korespondira sa suvremenim tendencijama (Lazar Merković, Jakov Kopilović, Marko Dekić, Ivan Pančić, Petko Vojnić Purčar, Vojislav Sekelj). Iz toga kruga od 1970-ih razvija se i dijalektalno pjesništvo, napose u Bunjevaca (Ivan Pančić, Vojislav Sekelj, Milovan Miković, Tomislav Žigmanov). Od 1990-ih pojavljuje se plejada novih pjesnika (Josip Temunović, Milovan Miković, Marko Vukov, Lazar Francišković, Mirko Kopunović, Ante Vukov, Zvonko Sarić, Stjepan Blažetin, Tomislav Žigmanov), uz primjetan izostanak žena (redovnice Fides Vidaković, Blaženka Rudić).

P. Vojnić Purčar, *Dom, sve dalji*, Novi Sad, 1978.

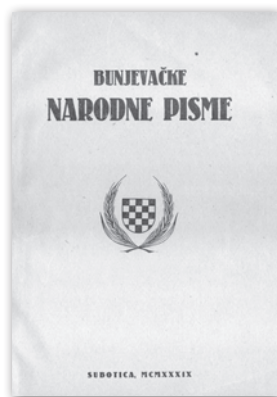
Druge književne vrste manje su zastupljene. Drama će, napose komedija, biti njegovana nakon Prvoga svjetskoga rata u stvaralaštvu Antuna Karagića, a nakon Drugoga svjetskoga rata najreprezentativniji dramski i komediografski opus bit će onaj Matije Poljakovića. Kraj XX. st. obilježit će drame Petka Vojnića Purčara. Eseji su također slabije zastupljeni, no izdvajaju se oni Tome Vereša i Tomislava Žigmanova.

Kada je riječ o povijesnoj dimenziji trajanja, književna se djela grupiraju prema razdobljima, koja često prate diobe iz političke povijesti (npr. srednjovjekovna književnost, književnost XIX. stoljeća ili suvremena književnost). Većina autora periodizaciju književnosti Bunjevaca i Šokaca sistematiziraju na pet razdoblja: I. – od doseljavanja do preporodnoga pokreta, koji je pokrenuo Ivan Antunović (1870.); II. – od preporoda do kraja Prvoga svjetskoga rata; III. – između dvaju svjetskih ratova, pa sve do kraja Drugoga svjetskog rata (1944.); IV. – od kraja Drugoga svjetskoga rata do sloma socijalizma (1990.); V. – od sloma socijalizma do danas.

S periodizacijom i njezinim funkcijama u književnoj znanosti usko su povezane i vrste književnih pravaca. Oni počivaju na zajedničkim značajkama više književnih djela jednoga vremenskoga razdoblja (romantizam, klasicizam, realizam, naturalizam, ekspresionizam, nadrealizam, postmodernizam...) i posljedica su književno-znanstvenih elaboracija. Budući da je stručna valorizacija književne povijesti Bunjevaca i Šokaca skromna, u prikazima i interpretacijama književne baštine izostaju tumačenja opusa pojedinaca iz vizura normativnih okvira književnih pravaca. Također u književno-znanstvenim pristupima nedostaje usporedbi s procesima u matičnoj hrvatskoj književnosti, što pridonosi »otočnoj« naravi regionalne hrvatske književnosti u Podunavlju.

Usmena književnost. Temelji se na usmenom prenošenju. Javlja se prije pojave pismenosti i knjiga, a kako je autora nemoguće utvrditi, obično se imenuje kao

»narodna« ili »pučka«. Puni je svoj značaj, pod utjecajem estetike njemačkoga filozofa i književnika Johanna Gottfrieda Herdera, dobila tek s romantizmom (kraj XVIII. st.). Jedan se dio izvodi uz glazbu ili ples, a drugi je sastavni dio običaja. Često ima izvan književne funkcije, no to ne utječe na vrijednost djela. U Bunjevaca i Šokaca zapisane su pripovijetke (basne, mitske, bajke, šaljive...), epske i lirske pjesme, bećarci, šaljandani, zatim poslovice i izreke, zagonetke i brojalice.

I. Prčić, *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1939.

Među sakupljačima usmene književnosti ističu se Ambrozije Šarčević (*Zbirka mudrih i poučnih izrekah – na korist bunjevačkog puka. Skupio i uredio Ambrosia Sarscsevics Subatički varoški arkivar*, Subotica, 1869), Blaško Rajić (*Narodno blago – narodne pisme i poslovice*, Subotica, 1913; *Narodno blago – zbirka narodnih pjesama i poslovica, svatovske pjesme*, Subotica, 1923), Ive Prčić (*Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1939; *Bunjevačke groktalice*, Zagreb, 1942; *Bunjevačke narodne pisme*, Subotica, 1971), Marko Peić (*Bunjevačke narodne pisme – hiljadu bećarca*, Subotica, 1943; *Narodne umotvorine bačkih Bunjevaca*, suautor Grgo Bačlija, Subotica, 1997), Balint Vujkov (*Bunjevačke narodne pripovitke*, Subotica, 1951; *Hrvatske narodne pripovijetke – bunjevačke*, Novi Sad, 1953; *Šaljive hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke)*, Subotica, 1958; *Hrvatske narodne pripovijetke iz Vojvodine*, Subotica, 1960; *Do neba drvo – hrvatske narodne*

pripovijetke iz Vojvodine, Subotica, 1963; *Tica žeravica – hrvatske narodne pripovijetke*, Subotica, 1964; *Jabuka s dukatima – narodne pripovijetke*, Subotica, 1986; *Mrsne pripovitke*, Subotica, 1990; *Zlatni prag – hrvatske i srpske narodne pripovijetke iz Mađarske*, Budimpešta, 1990; *Pripovitke – hrvatske (bunjevačke) narodne pripovitke*, Subotica, 1998; *Krilati momak*, Subotica, 2005; *Šaljive narodne pripovijetke*, Subotica, 2008; *Bunjevačke narodne pripovijetke*, Subotica, 2010; *Šta u oca, to u dice – hrvatske narodne pripovijetke (bunjevačke)*, Subotica, 2012), Bela Gabrić i Ante Pokornić (*Bunjevačke kraljičke pisme*, Subotica, 1996) i Živko Mandić (*Latice ivančice – narodne pripovijetke šokačkih Hrvata u Mađarskoj*, Budimpešta, 1984; *Šokica sam i bit ću dovika – santovački bećarci*, Budimpešta, 2009; *Pismu piva prilipa divojka – ostvaraji uma i duha santovačkih Hrvata*, Budimpešta, 2012; *Biser po biser – ogrlica. Kraći oblici pučkih umotvorina u santovačkih Hrvata*, Budimpešta, 2013). Znatno dio usmenoknjiževnih djela objavljen je i u periodici (*Neven*, *Subotička Danica*). Pa ipak, važnija bibliografska obradba i stručna interpretacija usmene književnosti Bunjevaca i Šokaca, napose iz suvremenih književno-teorijskih i književno-znanstvenih rakursa, još uvijek izostaje.

Književna kritika. Dio je znanosti o književnosti koja posreduje između djela i čitatelja. Otkriva i tumači značenja i ljepotu samoga djela, polazeći od postavaka i uvida estetike i književne teorije, ali i subjektivnih mjerila kritičara, kako bi olakšala čitatelju bolje razumijevanje i cjelovitiji užitak. U osnovi joj je, bilo pozitivna bilo negativna, ocjena književnih djela, a kontinuiranim postojanjem književne kritike stvara građu i za književnu povijest i za daljnju obradbu u književnoj teoriji. U književnoj praksi Bunjevaca i Šokaca javlja se relativno kasno – potkraj XIX. st., inten-

zivnije u periodici 1930-ih, dok je najzastupljenija bila u subotičkom časopisu *Rukovet* od osnutka do početka 1970-ih. Najpoznatiji su kritičari Lazar Merković, Petar Šarčević, Milovan Miković, Vojislav Sekelj, Tomislav Žigmanov i Petar Vuković, no jedini Sekelj ima samostalno objavljenju knjigu književnih kritika (*23 kritike*, Novi Sad, 1988.). S kritikom je usko povezana i polemika, a Sekelj je jedini relevantni polemičar.

Lit.: K. Bunić, [I. Kujundžić], *Mihajlo Radnić : Prvi bunjevačko-šokački pisac*, Subotica, 1945; I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija*, *Rad JAZU*, 355, Zagreb, 1969; J. Lončarević, *Šokački i bunjevački književni portreti*, Zagreb, 1969; M. Stevanović (ur.), *U kolo : Antologija južnoslovenskih pesnika u Mađarskoj*, Budimpešta, [1969]; A. Sekulić, *Književnost bačkih Hrvata*, *Kritika*, 5, Zagreb, 1970; G. Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; G. Kikić, *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*, Zagreb, 1971; *Rečnik književnih termina*, Beograd, 1986; A. Sekulić, *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju od početka do kraja XVIII. stoljeća*, Zagreb, 1993; Lipe riči : Iz književnosti bunjevačkih Hrvata, *Korabljića*, 2, Zagreb, 1994; A. Sekulić, *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Zagreb, 1994; A. Sekulić, *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću*, Zagreb, 1996; *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, Zagreb, 1998; M. Miković, *Život i smrt u gradu*, Subotica, 1999; T. Žigmanov, *Bibliografija Hrvata u Vojvodini 1990.-2002.* : *Prinosi*, Pula, 2002; M. Miković, *Iznad neba žito : Ogledi o književnosti*, Subotica – Zagreb, 2003; *Dani Balinta Vujkova : Dani hrvatske knjige i riječi : Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2002.-2005.*, Subotica, 2006; *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, 11, Zagreb, 2006; M. Miković, *Roman u književnosti Hrvata u Vojvodini*, *Književna revija*, 3-4/2008, Osijek; N. Zelić, *Publikacije bačkih Hrvata : Popis izdanja od 1901. do 2007.*, Zagreb, 2009; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010; *Dani Balinta Vujkova : Dani hrvatske knjige i riječi : Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2006.-2010.*, Subotica, 2011; T. Žigmanov, *Izazovi – sabiranja, sumjeravanja, tumačenja : Studije i ogledi o knjiškim i književnim temama hrvatskoga istočnoga zagranica*, Pečuh-Osijek-Subotica, 2012.

T. Žigmanov

DOPUNE

ALAGINA PRAVILA (*engl.* Alaga Rules), uvjeti koji određuju promjene u stanju atomske jezgre pri beta- i gama-radioaktivnom raspadu. Otkrio ih je Gaja Alaga 1955. Izvorno ih je formulirao za beta-raspad, ali se mogu izravno proširiti i na gama-raspad. Vrijede za izrazito deformirane atomske jezgre (dakle one koje nemaju sfernu simetriju) i temelje se na tome što u takvim jezgrama postoje rotacijska i vibracijska gibanja. Imaju veliku primjenu u predviđanju i objašnjavanju brojnih pojava u nuklearnoj fizici. Nazvana su po znanstveniku Gaji Alagi (1924.-1988.), rodom iz Lemeša. To je jedan od rijetkih pojmova u fizici koji nosi ime po nekom Hrvatu, a jedini koji nosi ime po nekom Bunjevcu.

Lit.: G. Alaga, New Type of Selection Rules in β Decay of Strongly Deformed Nuclei, *Physical Review*, sv. 100, br. 1, New York, 1955; G. Alaga, K. Alder, A. Bohr, B. R. Mottelson, Intensity rules for beta and gamma transitions to nuclear rotational states, *Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Matematisk-fysiske Meddelelser*, sv. 29, br. 9, København, 1955.

I. Gutman

BLESIĆ, Bela (Subotica, 24. IX. 1953.), biolog, entomolog. Sin je Franje i Ruže, rođ. Granjak. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici, a studirao je na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu, odsjek biologija, gdje je diplomirao 1976. Od 1977. radi na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Kragujevcu, gdje je sada u zvanju docenta. Predaje predmete Zoologija invertebrata i Entomologija. Ma-

gistrirao je 1983. na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Novome Sadu radom *Sistematsko-ekološki studij Campodeidae (Diplura) okolice Kragujevca*, a doktorirao 1991. disertacijom *Biološke i ekološke karakteristike Campodeidae (Apterygota, Diplura) okolice Kragujevca*.

Otkrio je dvije nove vrste beskrilnih zemljišnih insekata iz porodice *Campodeidae*. Autor je udžbenika *Articulata Zoologija invertebrata*, i knjige iz oblasti entomologije, te oko 60 znanstvenih radova. Članke je objavljivao u časopisima *Savremena poljoprivreda* (Novi Sad, 7-8/1977), *Glasnik zaštite bilja* (Zagreb, 1982, 1996), *Zbornik radova Prirodno matematičkog fakulteta u Kragujevcu* (Kragujevac, 1992, 1993, 1997), *Bios* (Thessaloniki, 4/1996, 5/2000), *Acta Entomologica Serbica* (Beograd, 1-2/1997, 1-2/2002, 1-2/2003, 2/2007), *Zbornik Matice srpske za prirodne nauke* (Novi Sad, 1997, 1998, 2000), *Entomologist's Records and journal of variation* (London, 1998, 1999), *Ekologija* (Beograd, 2/1998), *Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Glasnik Odjeljenja prirodnih nauka*, (Podgorica, 1998), *Kragujevac Journal of Science* (Kragujevac, 2004, 2005, 2006), *Periodicum Biologorum* (Zagreb, 1/2006), *Glasnik prirodnjačkog muzeja* (Beograd, 1998).

Djela: *Protura and Diplura (Insecta: Apterygota) of the Republic of Macedonia*, Skopje, 2001; *Articulata*, Kragujevac, 2002.

Lit.: www.pmf.kg.ac.rs.

I. Gutman

BULJOVIĆ, Marko (Subotica, 2. VII. 1927. – Subotica, 29. VII. 2013.), pravnik, sudac, javni tužitelj. Sin je Gustava i Marije, rođ. Vojnić Purčar, te brat jezikoslovca Josipa. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu, a na Pravnom fakultetu u Beogradu diplomirao je 1951. Još je kao gimnazijalac postao članom SKOJ-a, a poslije i SKJ-a, sve do raspada jednopartijskoga sustava.

Nakon povratka s odsluženja vojnoga roka (1951.-52.) bio je vježbenik u Sreskom javnom tužiteljstvu u Subotici, a zatim je položio pravosudni ispit. Poslije

Marko
Buljović

radi u Subotici kao zamjenik Općinskoga te Okružnoga javnoga tužitelja, zatim kao Općinski javni tužitelj i Okružni javni tužitelj. Nakon ustavnih promjena u jugoslavenskoj federaciji početkom 1970-ih i uspostavljanja visokoga stupnja autonomije Vojvodine, najprije je sudac Ustavnoga suda Vojvodine u Novom Sadu 1973.-83., a zatim Pokrajinski javni tužitelj 1983.-88. Ostavku na dužnost podnio je nakon što su nepoznati počinitelji noću podmetnuli požar pred njegovom stanom, poslije nasilnoga rušenja vojvođanske vlasti 5. X. 1988. u tzv. jogurt-revoluciji. Od 1989. do umirovljenja 1991. bio je sudac Vrhovnoga suda Vojvodine. Nakon umirovljenja, vratio se u rodni grad.

G. Bačlija

GABRIĆ, Franjo – Pompaj (Subotica, 12. XII. 1940.), ekonomist, ministar, sportski djelatnik. Sin Vece, vatrogasca, i Rozali-

je, rođene Antunović, kućanice. Osnovnu i srednju ekonomsku školu završio je u Subotici. Na Višoj ekonomsko-komercijalnoj školi u Subotici diplomirao je 1961., a na Ekonomskom fakultetu u Beogradu 1963. Polazio je magistarski studij na novosadskom odsjeku Ekonomskoga fakulteta u Subotici, ali pripremljenu magistarsku radnju »Unutarnja i vanjska trgovina« zbog poslovnih obveza nije obranio.

Nakon diplomiranja zaposlio se u tvornici tračničkih vozila *Bratstvo* u Subotici, gdje je radio na poslovima izvoza i uvoza, zatim nabavi i prodaji i dr. Od siječnja 1968. radi u subotičkoj poslovnicu trgovačkoga poduzeća *Šuma* iz Zagreba. U *Bratstvo* se vratio 1971. na mjesto komercijalnog direktora, a 1975. je izabran za generalnog direktora poduzeća. U dva mandata (1982.-89.) bio je ministar u vojvođanskoj vladi – pokrajinski tajnik Tajništva za industriju, građevinarstvo i tercijarne djelatnosti. Kad je nakon tzv. antibirokratske ili jogurt-revolucije 5. X. 1988. formirana nova vojvođanska vlada lojalna Beogradu, vratio se u Suboticu. U siječnju 1991. imenovan je za generalnog direktora holding-poduzeća *Peščara* u Subotici. Od 2004. je u mirovini.

Franjo
Gabrić

Od djetinjstva se bavio sportom, a nogomet je počeo igrati u subotičkom *Jedinstvu* (danas: *Bačka*). Nastupio je za momčad omladinske reprezentacije Vojvodine u utakmici protiv omladinske reprezentacije Srbije u Beogradu 1957. Poslije je nastupao za drugi tim FK *Spartak*, koji se natjecao u Vojvođanskoj ligi, a nekoliko puta i

kao rezervni igrač u prvom timu *Spartaka*. Ujesen 1959. vratio se u subotički FK *Zvezda* (danas: *Bačka*), koji je bila član Vojvođanske lige. Do prestanka aktivne igračke karijere 1973. odigrao je oko 200 utakmica kao svestran nogometaš: igrao je objema nogama, a najviše na mjestu lijevog prednjeg vanjskog igrača i desnoga krila, ali i kao centarfor i lijevi stražnji vanjski igrač, a kao pionir bio je i vratar. U *Bačkoj* je u nekoliko mandata obnašao dužnost predsjednika Savjeta i predsjednika Izvršnog savjeta kluba.

Izvor: Franjo Gabrić, Iz moje biografije (rukopis).

Lit.: »Bačka« 1901 1971 Subotica, Subotica, 1971; *Lučonoše jugoslovenskog fudbala : Monografija u povodu sto godina postojanja FK »Bačka« 1901-2001*, Subotica, 2001.

E. Libman

HORVAT, Bela (Horváth, Béla) (Bikeš, madž. Bükkösd, Baranja, 6. III. 1874. – Nijemet, madž. Némethi, danas dio Salante, madž. Szalánta, Baranja, 23. X. 1921.), svećenik, prevoditelj, pisac molitvenika. Očeva mu je loza podrijetlom iz baranjskoga šokačkoga sela Katolj (madž. Kátoly). Osnovnu školu završio je u bošnjačkom selu Ati (madž. Áta), u kojem se tada govorilo isključivo hrvatski i gdje mu je otac bio učitelj, a gimnaziju u Pečuhu. Nakon završetka bogoslovije u Pečuhu (1897.) bio je župnik najprije u sjevernoj Slavoniji (Donji Miholjac i susjedni Radikovci), koja je pripadala Pečuškoj biskupiji, a od 1909. do smrti u Nijemetu. Uz hrvatski, materinski mu je jezik bio i njemački, koji je naučio od majke Njemice. U školi je poslije naučio madžarski, a u bogosloviji latinski i grčki. Prevodio je na hrvatski jezik (na ikavicu i ijekavicu) i pisao pjesme. Hrvatske prijevode pjesama Sándora Petőfija najprije je tiskao u zasebnoj knjizi, čija su oba izdanja objavljena u Tiskari svetoga Antuna u Subotici (1914.), a tijekom rata i u subotičkom hrvatskom izdanju lista *Naše novine*, glasilu Zemaljske kršćansko-socijalne stranke. Pisao je i molitvenike: *Utjeha bolesnika* (1911.), *Mali molitvenik za ratno vrijeme*

(1915.), čije je drugo izdanje također objavio u Tiskari svetoga Antuna u Subotici, a nedovršeni rukopis molitvenika *Mali vijenac* čuva se u arhivu Pečuške biskupije. Pisao je i pjesme, ali ni one, kao ni brojni njegovi prijevodi, nisu sačuvane. Njegove rukopise naslijedio je seoski učitelj i kantor Stipo Ebrić, koji je bio poznat kao sakupljač narodnoga blaga, a sastavio je i molitvenik *Spasi dušu* (Pécs, 1927.). Nakon što je umirovljen te se preselio u Pečuh, novi je učitelj uništio Horvatovu i Ebrićeovu ostavštinu. Ogranak Matice hrvatske u Pečuhu obilježio je u Nijemetu 130. godišnjicu u njegove smrti i položio vijenac na njegov grob.

Djela: *Utjeha bolesnika : Mali molitvenik za veliku korist bolesnih*, Siklós, 1911; *Petőfijeve pjesme*. Preveo Bela Horváth, Subotica, 1914 (Subotica, 1914²); *Mali molitvenik za ratno vrijeme*, Osijek, 1915 (Subotica, 1915²).

Lit.: *Kronika događaja*, Vijenac, 264, Zagreb, 15. IV. 2004; J. Prodan, Tko su bili hrvatski prevoditelji Petőfijevih stihova? (1860.-1920.), *Klasje naših ravni*, 7-8/2005, Subotica; K. Čeliković (prir.), *Molitvom i prilikom prid Bogom*, katalog uz etno izložbu »S Božjom pomoću«, Subotica, 2007; J. Prodan, Mađarska književnost u hrvatskoj periodici, *Dijalogom kroz stoljeća : Radovi iz poredbene kroatistike*, Pečuh, 2008; M. Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, 2010.

J. Prodan

B. Horvat, *Mali molitvenik za ratno vrijeme*, Subotica, 1915.

IŠPANOVIĆ, Tošo (Subotica, 7. XII. 1914. – Subotica, 24. X. 1993.), odvjetnik. Sin je učitelja i društvenoga djelatnika Matije te Antonije, rođ. Mačković. Otac je Veronike Išpanović-Radojković. Maturirao je u Prvoj muškoj gimnaziji u Subotici 1933. Iste se godine upisao na Pravni fakultet u Subotici, a diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu 1937. Bio je upravitelj subotičke gradske knjižnice i muzeja 1937.-39. Kao stipendist francuske vlade usavršavao se na Pravnom fakultetu u Parizu od 1940., ali se nakon napada na Jugoslaviju 1941. vratio u Suboticu. Doktorski studij, koji je prije rata počeo na Pravnom fakultetu u Subotici, završio je u Budimpešti 1943. Bio je odvjetnički vježbenik kod Mirka Ivkovića Ivandekića i sudački vježbenik, a od 1946. odvjetnik u Subotici do kraja života, osim u razdoblju 1947.-50., kada je zbog

nepodobnosti (rad u pravosuđu za vrijeme rata) radio kao pravni referent u nekoliko subotičkih poduzeća. Bio je član više tijela Odvjetničke komore Vojvodine u nekoliko mandata (vijeće, različite komisije i sl.). Po put većine bunjevačkih odvjetnika, bavio se pretežito imovinskim pravom. Stručne članke objavljivao je u *Glasniku Advokatske komore Vojvodine* (9,10/1959, 1/1960, 1/1963). Pokopan je na subotičkom Kerskom groblju.

Izvor: Povijesni arhiv Subotica, F:47. I 1706/1935, IV 5981/1939.

Lit.: *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 11-12/1991, Novi Sad; M. Botić, In memoriam : Dr Tošo Išpanović, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 12/1993, Novi Sad, 1995; S. Beljanski (ur.), *75 godina Advokatske komore Vojvodine (1921-1996)*, Novi Sad, 1996.

G. Bačlija

TISKANJE OVOGA SVESKA POMOGLI SU:

Ministarstvo kulture, informiranja i informacijskoga društva Republike Srbije
Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice
Grad Subotica
Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Beogradu
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata
Javno komunalno poduzeće *Subotica*plin

TISAK
Printex
Subotica

NAKLADA
1500

